

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

ZESPÓŁ REDAKCYJNY/ EDITORIAL TEAM

REDAKTOR NACZELNA/ EDITOR IN CHIEF

DR HAB. MALINA KASZUBA

ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR

DR MARTA SARA STEMPIEŃ

REDAKTOR / EDITOR

MGR DAMIAN JARNICKI

REDAKTOR /EDITOR

PROF. ING. JÁN PIEA, PH.D.

REDAKTOR / EDITOR

COL. (RET.) DR. ZDZISŁAW ŚLIWA

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK POLSKI)/
LANGUAGE EDITOR (POLISH)

MGR URSZULA PIĄTKOWSKA

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ANGIELSKI)/
LANGUAGE EDITOR (ENGLISH)

MGR ANNA KAMIŃSKA
MGR HANNA SIENKIEWICZ-KAYA

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK NIEMIECKI)/
LANGUAGE EDITOR (GERMAN)

DR ADRIANA POGODA-KOŁODZIEJAK

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ROSYJSKI)/

DR EWA KOZAK

LANGUAGE EDITOR (RUSSIAN)

MGR ALEKSIEJ PULIK

SEKRETARZ REDAKCJI/ SECRETARY

MGR ANNA KAMIŃSKA

RADA NAUKOWA/ SCIENTIFIC COMMITTEE

PROF. ZW. DR HAB. ROMUALD KALINOWSKI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZY W SIEDLCACH/
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

PLK DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER, PROF. UCZELNI, AKADEMIA SZTUKI WOJENNEJ/ THE WAR STUDIES
ACADEMY, POLAND

DR HAB. MARIUSZ KUBIAK, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

DR HAB. MIROSLAW MINKINA, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

PLK DR HAB. ANDRZEJ PIECZYWOK, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
W BYDGOSZCZY/ KAZIMIERZ WIELKI UNIVERSITY IN BYDGOSZCZ, POLAND

DR HAB. ZBIGNIEW SABAK, PROF. UCZELNI, PAŃSTWOWA SZKOŁA WYŻSZA IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ
PODLASKIEJ/ POPE JOHN PAUL II STATE SCHOOL OF HIGHER EDUCATION IN BIAŁA PODLASKA, POLAND

DR HAB. HENRYK WYRĘBEK, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

DR ROBERT GAWŁOWSKI, WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA W TORUNIU/ TORUN SCHOOL OF BANKING, POLAND

DR HAB. ASLAN ABASHIDZE, ROSYJSKI UNIWERSYTET PRZYJAŹNI NARODÓW' THE PEOPLES' FRIENDSHIP
UNIVERSITY OF RUSSIA

DR HAB. NIKOLAI DUCHNO, ROSYJSKI UNIWERSYTET TRANSPORTU (MIIT)/ RUSSIAN UNIVERSITY
OF TRANSPORT (MIIT), RUSSIA

DR HAB. GALINA KUC, PROF. CHARKOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO IM. W. KARAZINA/
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY, UKRAINE

DR. HAB. ALEKSANDR MALKO, PROF. ROSYJSKIEJ AKADEMII NAUK, SARATOW/ RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES, RUSSIA

DR HAB. AMAN MIZANBAJEV, PROF. UNIwersYTETU W CZELABIŃSKU/ CHELYABINSK STATE UNIVERSITY PROFESSOR, RUSSIA

DR HAB. INNA STECENKO, PROF. BAŁTYCKIEJ AKADEMII MIĘDZYNARODOWEJ/ BALTIC INTERNATIONAL ACADEMY, LATVIA

DR ABDER-RAHMAN HAJ IBRAHIM, UNIwersYTET W BIRZEIT UNIVERSITY/ BIRZEIT UNIVERSITY, PALESTINE

DOC. DR DENIS IROSZNIKOW, PAŃSTWOWY UNIwersYTET W RIAZANIU IM S. A. JESIENINA/ RYAZAN STATE UNIVERSITY, RUSSIA

DR SANDRA KAIJA, PROF. UNIwersYTETU STRADYNIA W RYDZE/ RIGA STRADIŅŠ UNIVERSITY, LATVIA

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE, WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH, UNIwersYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH, UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
INSTITUTE OF SECURITY SCIENCES, FACULTY OF SOCIAL SCIENCES, SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD ADRESEM [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl) / THE ORIGINAL VERSION OF THE JOURNAL IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl)

KOREKTA/ PROFREADING: MGR URSZULA PIĄTKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

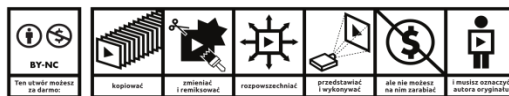
OKŁADKA/ COVER: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

WYDAWCA/ PUBLISHER:

UNIwersYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH/
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE
[HTTP://WWW.UPH.EDU.PL](http://www.uph.edu.pl)

PL ISSN 2450-5005

© COPYRIGHT BY UNIwersYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 3.0 Polska - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie, o ile nie ma na tym zarobek i musisz oznaczyć autora/organizację.

ADRES DO PRZESŁANIA ARTYKUŁÓW/ ARTICLES SUBMMISION ADDRESS

REDAKCJA “DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI”
E-MAIL: secu_et_defen@uph.edu.pl

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

SPIS TREŚCI

ERIKS TRELS

Odpowiedzialność za uniewinnienie od zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni wojennych w prawie karnym Republiki Łotewskiej

---

8

JOANNA ZYCH

Rola broni nuklearnej w izraelskiej strategii odstraszenia militarnego

---

32

KRZYSZTOF ZAŁĘSKI

Broń jądrowa w polityce bezpieczeństwa wybranych państw

51

MALINA KASZUBA

Militaryzacja rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa i jej możliwe skutki dla bezpieczeństwa globalnego

---

66

INNA STECENKO, ANDREJ ALEKSEJEW

Wpływ polityki przemysłowej Łotwy na gospodarkę kraju

84

BEATA GALEK

NATO jako cel rosyjskiej aktywności w środowisku informacyjnym państw bałtyckich

---

97

AGATA KRZYWDZIŃSKA

Obraz Polski w rosyjskiej telewizji

110

ELŻBIETA KURZEPA

Zarządzanie bezpieczeństwem mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce – ocena efektywności

---

123

PAULA TOMASZEWSKA

Chińska inicjatywa pasa i szlaku a ryzyko zadłużenia jej beneficjentów

---

149

ANDREJS VILKS, ALDONA KIPĀNE

Korupcja przeszkodą w walce z narkotykami

166

PAWEŁ GROMEK

Prolegomena do badań kultury ratownictwa

181

RADOSŁAW BIELAWSKI

Bezpieczeństwo bezzałogowych systemów powietrznych w środowisku zakłóceń

193

CZESŁAW MARCINKOWSKI

Recenzja monografii Aleksandra B. Szirokorada, Bitwa o Syrię. Od Babilonu do ISIS, Moskwa 2016

213

TABLE OF CONTENTS

ERIKS TRELS <i>Liability for Acquittal of Genocide, Crime Against Humanity, Crime Against Peace and War Crime in the Criminal Law of the Republic of Latvia</i>	8
JOANNA ZYCH <i>The Role of Nuclear Weapons in the Israeli Military Deterrence Strategy</i>	32
KRZYSZTOF ZAŁĘSKI <i>Nuclear Weapons in the Security Policy of Selected Countries</i>	51
MALINA KASZUBA <i>The Militarization of Russian Foreign and Security Policy and its Possible Impact on International Security</i>	66
INNA STECENKO, ANDREI ALEKSEEV <i>The Influence of the Industrial Policy of Latvia on the Country's Economy</i>	84
BEATA GALEK <i>NATO as a Target of Activity in the Information Environment of the Baltic States</i>	97
AGATA KRZYWDZIŃSKA <i>The Image of Poland in Russian Television</i>	110
ELŻBIETA KURZĘPA <i>Safety Management of National and Ethnic Minorities in Poland – Efficiency Assessment</i>	123
PAULA TOMASZEWSKA <i>China's Belt and Road Initiative and the Risk of Indebtedness among Its Beneficiaries</i>	149
ANDREJS VILKS, ALDONA KIPĀNE <i>The Corruption as an Obstacle in the Fight Against Drugs</i>	166
PAWEŁ GROMEK <i>The Prolegomena to Research of the Rescue Culture in Poland</i>	181
RADOSŁAW BIELAWSKI <i>Safety of the Unmanned Aircraft Systems in a Harsh Interference Environment</i>	191
CZESŁAW MARCINKOWSKI <i>Review of the monograph of Alexander B. Shirokorad, Battle for Syria. From Babylon to ISIS, Moscow 2016</i>	213

СОДЕРЖАНИЕ

ЭРИКС ТРЕЛС

Ответственность за оправдание геноцида, преступления против человечества, преступления против мира и военного преступления в уголовном законе Латвийской Республики

8

ИОАННА ЗЫХ

Роль ядерного вооружения в израильской стратегии военного сдерживания

32

КШИШТОФ ЗАЛЕНСКИ

Ядерное вооружение в политике безопасности избранных государств

51

МАЛИНА КАШУБА

Милитаризация российской внешней политики и безопасности и её возможные последствия для глобальной безопасности

66

ИННА СТЕЦЕНКО, АНДРЕЙ АЛЕКСЕЕВ

Влияние промышленной политики Латвии на экономику страны

84

БЕАТА ГАЛЕК

НАТО – цель российской активности в информационной среде балтийских государств

97

АГАТА КШИВДЗИНЬСКА

Образ Польши в российском телевидении

110

ЭЛЬЖБЕТА КУЖЕПА

Управление безопасностью национальных и этнических меньшинств в Польше – оценка эффективности

122

ПАУЛИНА ТОМАШЕВСКА

Китайская инициатива «один пояс – один путь» и риски наращивания долга её бенефициаров

148

АНДРЕЙС ВИЛКС, АЛЬДОНА КИПАНЕ

Коррупция – помеха в борьбе против наркотиков

165

ПАВЕЛ ГРОМЕК

Пролегомена к исследованиям культуры спасательного дела

180

РАДОСЛАВ БЕЛАВСКИ

Безопасность беспилотных воздушных систем в среде помех

192

ЧЕСЛАВ МАРЧИНКОВСКИЙ

Рецензия монографии Александра Б. Широкограда, Битва за Сирию: от Вавилона до ИГИЛ, Москва 2016

212

Eriks TRELS

Ministry of the Interior of Latvia, State Police, State Police College

Police Law Department

Riga Stradins University, Faculty of Law

Riga, Latvia

eriks.trels@gmail.com

ORCID 0000-0002-5039-6686

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.01>

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОПРАВДАНИЕ ГЕНОЦИДА, ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА, ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ МИРА И ВОЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНЕ ЛАТВИЙСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

АННОТАЦИЯ: Согласно Рамочному решению Совета Европейского союза «О борьбе с определенными формами и проявлениями расизма и ксенофобии посредством уголовного законодательства» каждому государству – члену Европейского союза необходимо было принять меры для обеспечения наказания за публичную восхваление, публичное отрицание или публичную грубую банализацию геноцида, преступлений против человечества и военных преступлений. Выполняя данные требования, в статью 74.¹ Уголовного закона Латвийской Республики были внесены соответствующие изменения. Цель данной статьи – инициировать обсуждение возможных проблем, связанных с применением статьи 74.¹ «Отрицание геноцида, преступлений против человечества, преступлений против мира и военных преступлений» Уголовного закона. Автор предлагает свое видение проблематики применения нормативного регулирования по данному вопросу.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: оправдание геноцида, оправдание преступления против человечества, оправдание преступления против мира, оправдание военного преступления, статья 74.¹ Уголовного закона Латвийской Республики

LIABILITY FOR ACQUITTAL OF GENOCIDE, CRIME AGAINST HUMANITY, CRIME AGAINST PEACE AND WAR CRIME IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF LATVIA

ABSTRACT: According to the Section 1 of the Council of European Union Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, each Member State shall take the measures necessary to ensure that the following intentional conduct is punishable: publicly condoning, denying or grossly trivialising crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes. Section 74.¹ “Acquittal of Genocide, Crime

against Humanity” of the Criminal Law provides for liability in the public glorification of genocide, crime against humanity, crime against peace or war crime or glorification, denial, acquittal or gross trivialisation of committed genocide, crime against humanity, crime against peace or war crime, including genocide, crime against humanity, crime against peace or war crime committed by the U.S.S.R. or Nazi Germany against the Republic of Latvia and its inhabitants. The article aims to initiate a debate on potential problems related to the application of the Section 74.¹ “Acquittal of Genocide, Crime against Humanity” of the Criminal Law. The author offers his vision of the regulatory framework application problems.

SŁOWA KLUCZOWE: Acquittal of genocide, crime against humanity, crime against peace and war crime, the Criminal Law Section 74.¹

ВВЕДЕНИЕ

Основываясь на проведенном анализе, опубликованном в Ежегодном отчете о работе Службы государственной безопасности (латыш. *Valsts drošības dienests*), представители данного учреждения, пришли к выводу, что пропагандистские ресурсы Российской Федерации (далее также - РФ) активно распространяют дезинформацию, уделяя особое внимание интерпретации исторических событий в выгодном для себя свете, используя для этого элементы так называемой «идеологии победы»¹. По мнению специалистов данной службы, закрепление подобного рода информации происходит посредством псевдонаучных исследований и мероприятий, а не серьезной академической дискуссии о неоднозначности трактуемых исторических событий. Специалисты Службы государственной безопасности указывают также на то, что активное участие в данном вопросе принимает Посольство Российской Федерации в Латвийской Республике, которое, по мнению авторов отчета, поддерживает только те мероприятия, на которых исторические события, имевшие место на территории Латвийской Республики (далее также – ЛР), освещаются в одностороннем ключе, в выгодном для России свете. На данных мероприятиях ведётся пропаганда, которая преподносит Россию как «освободителя», а также производятся попытки отрицать сам факт оккупации Латвии.

Вопрос о публичном распространении дезинформации актуален как в Латвии, так и за ее пределами. Бытует мнение, что плюрализм мнений необходим и защищен свободой слова. Однако, Конституционный суд Латвийской Республики (латыш. *Latvijas Republikas Satversmes tiesa*) в одном из своих решений указал, что «свобода слова не является абсолютной и не означает вседозволенность»². Конституция и международные документы в области прав человека предусматривают ограничения свободы слова. Кроме того, Конституционный суд Латвийской Республики указал, что «государство может установить ограничения на свободу слова в случаях, когда право

¹ *Publiskais pārskats par Valsts drošības dienesta darbību 2018.gadā*. Rīga, Valsts drošības dienests, 2018, 20.lpp.

² Решение Конституционного суда Латвийской Республики от 29 октября 2003 г. по делу № 2003-05-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-05-01.pdf> (09.09.2019).

лица на свободу слова непосредственно влияет на права других лиц, а также в случаях, когда свобода слова создает недвусмысленную и прямую угрозу обществу»³.

В пункте втором статьи 10 Конвенции о защите прав человека и основных свобод говорится, что осуществление прав и свобод может быть сопряжено с определенными формальностями, условиями, ограничениями или санкциями, которые предусмотрены законом и необходимы в демократическом обществе в интересах национальной безопасности, территориальной целостности или общественного порядка, в целях предотвращения беспорядков или преступлений, для охраны здоровья и нравственности, защиты репутации или прав других лиц, предотвращения разглашения информации, полученной конфиденциально, или обеспечения авторитета и беспристрастности правосудия⁴.

В свою очередь в пункте третьем статьи 19 Международного пакта о гражданских и политических правах сказано, что пользование правами налагает особые обязанности и особую ответственность, которая может быть сопряжена с некоторыми ограничениями. Данные ограничения должны быть установлены законом и являться необходимыми: (1) для уважения прав и репутации других лиц; (2) для охраны государственной безопасности, общественного порядка, здоровья или нравственности населения⁵.

К уголовной ответственности в Латвии привлекаются и подлежат наказанию лица, виновные в совершении преступного деяния, предусмотренного Уголовным законом (далее также – УЗ ЛР). Статья 74.¹ УЗ ЛР предусматривает ответственность за публичное прославление геноцида, преступлений против человечества, преступлений против мира либо военных преступлений, либо за публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничтожение осуществленного геноцида, преступлений против человечества, преступлений против мира либо военных преступлений, в том числе геноцида, преступлений против человечества, преступлений против мира либо военных преступлений, осуществленных СССР или нацистской Германией против Латвийской Республики и ее жителей⁶.

Цель данной статьи – инициировать обсуждение возможных проблем, связанных с применением статьи 74.¹ «Отрицание геноцида, преступлений против человечества, преступлений против мира и военных преступлений» Уголовного закона. Автор предлагает свое видение проблематики применения нового нормативного регулирования.

³ Решение Конституционного суда Латвийской Республики от 5 июня 2003 г. по делу № 2003-02-0106, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-02-0106.pdf> (09.09.2019).

⁴ Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Собрание законодательства РФ № 2, 2001, с. 163.

⁵ Международный Пакт о гражданских и политических правах, Бюллетень Верховного Суда РФ № 12, 1994.

⁶ Krimināllikuma 74.¹ pants, Latvijas Vēstnesis Nr.199/200, 1998.

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

21 июля 2008 года Кабинет министров Латвийской Республики (латыш. *Latvijas Republikas Ministru kabinets*) одобрил разработанный Министерством юстиции ЛР Законопроект Nr.817/Lp9, предусматривающий внесения поправок в УЗ ЛР, путем дополнения его статьей 71.² «Оправдание геноцида» в следующей редакции: Публичное прославление либо оправдание такого режима, который осуществлял геноцид, либо лица, которое осуждено за геноцид, а также отрицание осуществленного геноцида наказывается лишением свободы на срок до пяти лет или принудительными работами⁷.

В аннотации данного Законопроекта принятие указанной нормы было обосновано требованиями проекта Рамочного решения Совета Европейского союза «О борьбе с определенными формами и проявлениями расизма и ксенофобии посредством уголовного законодательства»⁸, который, в свою очередь, ссылаясь на статьи 6, 7 и 8 «Римского статута Международного уголовного суда»⁹, где даются определения понятиям «геноцид», «преступление против человечности» и «военные преступления», также запрещает публичное прославление, публичное отрицание или публичную грубую банализацию данного вида преступлений.

В ходе рассмотрения, Законопроект Nr.817/Lp9 был объединен еще с двумя Законопроектами и был дополнен статьей 71.² «Оправдание геноцида, преступлений против человечества, либо военных преступлений» в следующей редакции: Публичное прославление геноцида, преступления против человечества, либо военного преступления, а также публичное отрицание либо оправдание осуществленного геноцида, преступления против человечества, либо военного преступления наказывается лишением свободы на срок до пяти лет или принудительными работами¹⁰.

Занимавший в то время пост министра юстиции М. Сеглиньш (*M.Segliņš*) предложил дополнить диспозицию данной статьи преступлениями против мира и присвоить ей номер 74.¹, вместо 71.², тем самым определив данной статье другое место в УЗ ЛР. Юридической комиссией 9-ого Парламента (Сейма) ЛР предложение министра юстиции было одобрено частично, и 21 мая 2009 года УЗ ЛР был дополнен статьей 74.¹ в следующей редакции: Публичное прославление геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, а также публичное отрицание либо оправдание осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира

⁷ Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 817/Lp9), <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/C8B19373CAB627D4C2257497002F7B8C?OpenDocument> (09.09.2019).

⁸ Council framework decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. 2008, Official Journal of the European Union L 328/55.

⁹ Римский статут Международного уголовного суда, [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf) (09.09.2019).

¹⁰ Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 657/Lp9), kurā iekļauts likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 725/Lp9) un likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 817/Lp9), <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/CD812B3DC0034C77C22575B6003CFB1E?OpenDocument> (09.09.2019).

либо военного преступления наказывается лишением свободы на срок до пяти лет или принудительными работами¹¹.

Дальнейшие изменения в УЗ ЛР произошли 13 декабря 2012 года, когда были внесены дополнения в санкцию статьи 74.¹, дополнив санкцию данной нормы и придав ей актуальную редакцию: наказывается лишением свободы на срок до пяти лет, или кратковременным лишением свободы, или принудительными работами, или штрафом¹².

Историческое развитие нормативного регулирования по данному вопросу получило свое развитие в 2014 году, вызвав активные дискуссии как в Сейме ЛР, так и всем латвийском обществе. Рассмотрев на заседании Юридической комиссии 11-ого Сейма ЛР Законопроект Nr.749/Lp11, предусматривающий поправки к УЗ ЛР, перед вторым чтением в Сейме, было одобрено предложение дополнить статью 74.¹, заменив слова «либо оправдание» словами «оправдание, либо грубая тривиализация»¹³.

Как данное предложение, так и предложение, внесенное в данный законопроект во втором чтении – дополнить УЗ ЛР статьей 83.¹ «Публичное отрицание, оправдание, прославление либо грубая тривиализация агрессии, осуществленной СССР и нацистской Германией против Латвийской Республики», вызвали бурные дискуссии в Сейме ЛР.

27 марта 2014 года на заседании 11-ого Сейма ЛР депутат А. Юдин (*A. Judins*), который является также доктором юридических наук и приглашенным профессором Рижской Юридической высшей школы, указал, что изначально планировалось вместо слова «тривиализация» использовать слово «банализация», и отметил, что оба эти слова по своему содержанию не ясны¹⁴. По его мнению, много вопросов возникает и по поводу желания заменить слово «банализация» понятием «грубо ставить под сомнение». В ходе дальнейших дебатов, отвечая на критику других депутатов, А. Юдин пояснил, что понятие «тривиализация» по сути близко понятиям «уничужение», «насмешка» и «издевка», указав, что замена данного понятия предложенными не сделает норму более понятной.

В дискуссии активное участие приняла коллега А. Юдина по партии, глава Юридической комиссии 11-ого Сейма ЛР, профессор Латвийского университета, доктор юридических наук И. Чепане (*I. Ķepāne*), которая указала, что в документах Европейского союза на английском языке используется понятие «*trivializing*». По ее словам, данное понятие переводится специалистами факультета гуманитарных наук Латвийского университета как «уничужать», «умышленно преуменьшать», «не признавать важность». Она также отметила, что, хотя обычно использование иностранных слов в латышском языке не приветствуется, слово «тривиализировать» все же используется,

¹¹ Grozījumi Krimināllikumā, Latvijas Vēstnesis Nr.90, 2009.

¹² Grozījumi Krimināllikumā, Latvijas Vēstnesis Nr.202, 2012.

¹³ Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 749/Lp11). Priekšlikumu tabula: 2, <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/035028444624A455C2257C8C004F3671?OpenDocument> (09.09.2019).

¹⁴ Latvijas Republikas 11. Saeimas 2014.gada 27.marta sēdes stenogramma, <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/1C28877C6D54CD4FC2257CB4003AEB52?OpenDocument> (09.09.2019).

в том числе и в судебной практике, и предложила использовать в законе именно это слово. Данное предложение подверглось критике других депутатов.

Еще более острой критике подверглось предложение дополнить УЗ ЛР статьей 83.¹ «Публичное отрицание, оправдание, прославление либо грубая тривиализация агрессии, осуществленной СССР и нацистской Германией против Латвийской Республики». Депутат А. Юдин, который презентовал данное предложение, обратил внимание других депутатов на использование понятия «агрессия», которая согласно документам Организации Объединенных Наций, является применением вооруженной силы государством против суверенитета, территориальной неприкосновенности или политической независимости другого государства, или каким-либо другим образом, несовместимым с документами данной организации. Необходимость предложенной законопроектом нормы депутат А. Юдин обосновал различной интерпретацией событий, происшедших на территории Латвии в 1940-1941 гг. Кроме того, он указал, что правонарушение будет считаться совершённым только в том случае, если оно будет совершено публично, и отметил, что наказанию не будут подлежать взгляды человека, высказанные им в кругу своих друзей.

Данное предложение подверглось критике как со стороны депутатов оппозиции, так и со стороны депутатов, состоящих в коалиции, и несмотря на разъяснения, данные депутатами А. Юдиным и И. Чепаней, поддержку так и не получило.

Рассмотрев на заседании Юридической комиссии 11-ого Сейма ЛР данный Законопроект, перед третьем чтением, было одобрено решение в статье 74.¹ УЗ ЛР заменить слова «либо оправдание» словами «оправдание, либо грубое уничтожение». Кроме того, было решено дополнить диспозицию данной статьи и оговорить в ней, что данная статья распространяется также на преступления, осуществленные СССР или нацистской Германией против Латвийской Республики и ее жителей. Тем самым законодатель отказался от желания дополнить УЗ ЛР статьей 83.¹, включив ответственность за данные преступления в диспозицию статьи 74.¹ УЗ ЛР.¹⁵

15 мая 2014 года в статью 74.¹ УЗ ЛР были внесены изменения, придавшие ей актуальную редакцию, находящуюся в силе на данный момент.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ЗАКОНОМ ПОНЯТИЙ И ТЕРМИНОВ

Анализируя историческое развитие нормативного регулирования по данному вопросу в предыдущей главе, автор уже привел высказывания депутатов 11-ого Сейма ЛР, в которых дается неоднозначная оценка используемым в законе понятиям и терминам, а также высказываются опасения по поводу возможности широкой интерпретации

¹⁵ Likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā" (Nr. 749/Lp11). Priekšlikumu tabula: 3.lasījums., <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/3DC7720C252B28FAC2257CD200400EB2?OpenDocument> (09.09.2019).

содержания данных терминов. Это послужило поводом к более подробному рассмотрению используемых законом понятий и терминов в данной статье.

В уголовном праве Латвии определения терминам «геноцид» (статья 71 УЗ ЛР), «преступление против человечества», (статья 71.² УЗ ЛР), «преступление против мира» (статья 72 УЗ ЛР) и «военное преступление» (статья 74 УЗ ЛР) приводятся в соответствующих статьях Уголовного закона. В отношении других терминов и понятий, используемых данным законом, мнения ученых разнятся.

Так, например, зачастую, как в теории, так и на практике (особенно это характерно для литературы на русском языке), при употреблении терминов «нацизм» и «фашизм» одно понятие необоснованно подменяется другим. Российские ученые А. Г. Кибальник и А. Ю. Иванов объясняют данную практику тем, что «для российской (ранее - советской) общественно-политической традиции характерно употребление терминов «нацизм» и «фашизм» в качестве синонимичных. Аналогичное положение дел было характерно и для правовой доктрины: в работах советских авторов вопрос о наличии смысловой разницы между этими понятиями просто не ставился. Однако, исходя из наиболее распространенных позиций, выработанных в философии, социологии и политологии, можно говорить о том, что между указанными понятиями нет полного совпадения¹⁶.

Итальянский фашизм и германский национал-социализм (нацизм) являются историческими проявлениями ультранационализма. Национал-социализм - это идеология, политика и практическая деятельность Немецкой национал-социалистической рабочей партии (1919-1945), главенствующая форма германского фашизма¹⁷.

В словаре С. И. Ожегова, нацизм определяется как германский фашизм¹⁸. В свою очередь, словарь дает следующее определение понятию «фашизм»: «Идеология воинствующего расизма, антисемитизма и шовинизма, опирающиеся на нее политические течения, а также открытая террористическая диктатура одной господствующей партии, созданный ею репрессивный режим, направленный на подавление прогрессивных общественных движений, на уничтожение демократии и развязывание войны»¹⁹.

В работе российских авторов В.Э.Багдасаряна и С.С.Сулакшина понятие «фашизм» определено как идеология, «устройство государства и общественных отношений», а также «государственно-управленческая, политическая и общественная практика, основанная на присвоении выделенными людьми права превосходства и права насилия над другими людьми»²⁰.

¹⁶ А.Г. Кибальник, А.Ю. Иванов, *Реабилитация нацизма как преступление против мира и безопасности человечества*. Москва, Юрлитинформ, 2019, с. 7.

¹⁷ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 5. sējums. L – N. Rīga, Zinātne, 1984, 312.lpp.

¹⁸ С.И. Ожегов, *Толковый словарь русского языка*. Под ред. Н. Ю. Шведовой, Москва 2006, с. 398.

¹⁹ *Ibidem*, s 849.

²⁰ В.Э. Багдасарян, С.С. Сулакшин, *Современный фашизм: новые облики и проявления*, Москва, Наука и политика, 2017, с. 48.

В свою очередь, другие российские авторы А. Г. Кибальник и А. Ю. Иванов, говорят о том, что «нацизм» надо понимать, как «идеологию и практику осуществления превосходства одной расовой, национальной, этнической или религиозной группы людей над другой, ставящей своей целью полное либо частичное физическое уничтожение «оппозиционной» расовой, национальной, этнической или религиозной группы»²¹.

Говоря об итальянском фашизме и германском национал-социализме (нацизме) как об исторических формах ультранационализма, возникает необходимость изучить также данное понятие. Термин «национализм» может быть определен, во-первых, как «идеология и политика, исходящая из идей национального превосходства и противопоставления своей нации другим», и во-вторых, как «проявление психологии национального превосходства, национального антагонизма, идеи национальной замкнутости»²². Необходимо отметить, что в отличие от патриотизма, в основе которого лежит социальное поведение, направленное на личную поддержку решениям и действиям государства, национализм является идеологией, ставящей во главу угла концепцию национальной идентичности, включающей в себя идеи превосходства одной нации над другой²³. Ультранационализм – радикальная форма национализма. Посредством приставки «ультра-» видоизмененное слово получает превосходную форму, означающую, что данное понятие по своим особенностям выходит за рамки, в том числе, за рамки норм²⁴.

Проводившийся нацистской Германией геноцид еврейского народа, включающий в себя уничтожение 6 миллионов евреев в годы Второй мировой войны, получил название – Холокост (англ. *Holocaust* - всеожжение). Необходимо отметить, что под данное понятие попадает также геноцид, проводившийся в данный исторический период, по отношению к цыганам (ромам), Свидетелям Иеговым, психически больным, гомосексуалистам и другим «нежелательным» группам²⁵.

Ответственность за отрицание холокоста включена в нормативное регулирование многих стран. Так, например, 8 июля 1986 года в Израиле был принят «Закон (запрет) отрицания холокоста»²⁶. Закон предусматривает наказание в виде тюремного заключения сроком на пять лет за распространение лицом письменного или устного заявления, отрицающего или уменьшающего масштабы деяний, совершенных в период нацистского режима, которые являются преступлениями против еврейского народа или преступлениями против человечества, выражающиеся в намерении оправдать

²¹ А.Г. Кибальник А.Ю. Иванов, *op. cit.*, с. 16.

²² С. И. Ожегов, *op. cit.*, с. 398.

²³ D.M. Rothi, E. Lyons, X. Chrysochoou, *National attachment and patriotism in a European nation: A British study*, Political Psychology Vol.26, 2005, p. 135 – 155.

²⁴ *Latviešu literārās valodas vārdnīca. 8. sējums. T – Ž. Rīga 1996, 79.lpp.*

²⁵ *World Fascism: A Historical Encyclopedia. II Volume set*, C. B. Blamires, P. Jackson eds., Santa Barbara 2006, p. 317.

²⁶ Denial of Holocaust (Prohibition) Law, 5746-1986, <https://www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/history/holocaust/pages/denial%20of%20holocaust%20-prohibition-%20law-%205746-1986-.aspx> (09.09.2019).

виновных в совершении данных деяний либо выразить им поддержку. Аналогичное наказание предусмотрено за прославление данных деяний.

Несмотря на то, что понятие «холокост» в уголовном праве Латвии нормативно не закреплено, УЗ ЛР предусматривает ответственность как за геноцид, преступления против человечества, преступления против мира и военные преступления, так и за публичное прославление, отрицание, оправдание и грубое уничижение данных преступлений, включающие в себя и преступления против еврейского народа. Закон «О праздничных, памятных и отмечаемых днях» предусматривает, что 4 июля в Латвии является Днем памяти жертв геноцида еврейского народа²⁷. Это один из тех дней, когда сотрудникам правоохранительных органов необходимо уделить особое внимание как информации, которая звучит в публичной среде, так и конкретным местам, имеющим значение для представителей данной национальности, в том числе негосударственным организациям, культурно-историческим и религиозным объектам, а также другим объектам, по отношению к которым возможен интерес со стороны радикальных группировок.

Статья 74.¹ УЗ ЛР предусматривает также уголовную ответственность за публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, осуществленного СССР против Латвийской Республики и ее жителей. 22 августа 1996 года Сейм ЛР признал, что во время всего периода оккупации СССР целенаправленно осуществлял геноцид против народа Латвии²⁸. Закон «О праздничных, памятных и отмечаемых днях» включает в себя две даты, когда отмечается День памяти жертв коммунистического геноцида: 25 марта (в этот день в 1949 году произошли массовые депортации) и 14 июня (в память о депортациях 1941 года)²⁹. Кроме того закон включает в себя еще одну памятную дату, связанную с геноцидом латышского народа: в первое воскресенье декабря отмечается День памяти жертв геноцида тоталитарного коммунистического режима, направленного против латышского народа. 30 ноября 1937 года была принята Директива Народного комиссариата внутренних дел СССР «о проведении массовой репрессивной операции по линии «латвийского шпионажа». [...] По «латышской линии» в течение 1937–1938 гг. было осуждено 21 300 человек, из которых 16 575 приговорены к расстрелу»³⁰. Все вышеуказанные исторические события на территории Латвии признаны геноцидом и подлежат уголовному наказанию без срока давности³¹.

²⁷ Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām, Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs Nr.42, 1990.

²⁸ Deklarācija par Latvijas okupāciju, Latvijas Vēstnesis Nr.143, 1996.

²⁹ Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām, Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs Nr.42, 1990.

³⁰ Н. Г. Охотин, А. Б. Рогинский, *Большой террор: 1937–1938. Краткая хроника*. Газета «30 октября» № 74, 2007, с. 1, 3–7.

³¹ Конвенция о неприменимости срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества, 1968, Ведомости Верховного Совета СССР № 2, 1971.

Возвращаясь к вопросу об используемых в статье^{74.1} УЗ ЛР терминах, далее будут рассмотрены определения понятий «отрицать», «оправдывать», «прославлять», «уничижать» и других сопутствующих понятий, предложенные признанными учеными. Так, известный русский ученый В. И. Даль в одном из наиболее известных своих трудов «Толковый словарь живого великорусского языка» дает следующее определение слову «отрицать»: «не признавать истиной или за истину, отвергать, опровергать»³². Не менее известный российский ученый С. И. Ожегов говорит, что «отрицать» означает: (1) «отвергать существование, необходимость, обязательность чего-нибудь»; (2) «отвергая, выступать противником чего-нибудь»³³.

В свою очередь, «оправдывать», либо «оправдать» означает - «сделать, признать правым, очистить от вины, обвинения, признать правоту, невинность его»³⁴. С.И. Ожегов дает следующие определения понятию «оправдать»: (1) «признать правым, невиновным»; (2) «признать допустимым в силу чего-нибудь»; (3) «показать себя достойным чего-нибудь»; (4) «возместить чем-нибудь (затраченное)»; (5) «официально удостоверить правильность чего-нибудь»³⁵.

В русскоязычной литературе, дополнительно к указанным понятиям, часто используются также термины «реабилитация» и «пропаганда». Так, «реабилитировать» означает – «восстановить (восстанавливать) прежнюю хорошую репутацию или в прежних правах»³⁶.

Понятие «пропаганда» В. И. Даль определяет, как «распространение какого-либо толка, учения; старание об этом»³⁷. В более современных словарях значение слова «пропаганда» трактуется как «распространение в обществе и разъяснение каких-нибудь воззрений, идей, знаний, учения»³⁸. Данное понятие имеет похожее разъяснение и в «Словаре латышского литературного языка», который в дополнение к сказанному, отмечает, что целью пропаганды является привлечение приверженцев, путем убеждения в правоте данных идей³⁹.

Используемое статьей^{74.1} УЗ ЛР понятие «прославление» (см. словарь В. И. Даля – «прославлять», «прославить») означает: (1) «сделать славным, даровать славу»; (2) «воздавать кому, чему хвалу, славословить, восхвалять»; (3) «расславлять или разглашать вообще, распускать молву»⁴⁰. Им же данное определение понятию «уничижать», либо «уничжить» включает в себя следующее разъяснение: «унижать, стыдить, уничтожать нравственным влиянием, уличая пристыжать и смирать этим,

³² В.И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*. Том второй. И-О. Санкт-Петербург, Москва, 1881, с. 777.

³³ С.И. Ожегов, *op. cit.*, с. 479.

³⁴ В.И. Даль, *op. cit.*, с. 706.

³⁵ С.И. Ожегов, *op. cit.*, с. 456.

³⁶ *Ibidem*, с. 670.

³⁷ В.И. Даль, *op. cit.*, Том третий. П. Санкт-Петербург, Москва, 1882, с. 519.

³⁸ С.И. Ожегов, *op. cit.*, с. 616.

³⁹ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6. sējums, 2. daļa. P – R. Rīga, 1987.

⁴⁰ В.И. Даль, *op. cit.*, с. 529.

корить или позорить перед людьми»⁴¹. Интересно, что данное определение дает также описание возможным последствиям данного деяния. В современном словаре слово «уничжать» разъясняется как «унижать, оскорблять»⁴².

Разъясняя понятие «прославление» в рамках статьи 74.¹ «Отрицание геноцида, преступления против человечества, преступления против мира и военного преступления» УЗ ЛР, профессор В. Лихолая (V. Liholaja) указывает, что прославление данных преступлений означает распространение такой информации, которая содержит в себе высокую оценку, восхваление действий и положительное отношение со стороны лица, как в отношении уже совершенных преступлений, факт совершения которых уже подтвержден, так и в отношении действий, методов и способов, которые объективно отвечают каким-либо из упомянутых в статье международных преступлений как таковым⁴³. Термин «отрицание» означает, что лицо категорически не признает данные преступления, утверждая, что такие преступления либо не были совершены вовсе, либо происшедшее не является международным преступлением, либо случившееся деяние не является преступным и наказуемым. Термин «оправдание» в отношении указанных преступлений означает, что они, со стороны лиц, комментирующих данные преступления, признаются правильными, необходимыми, вызванными обстоятельствами, либо, как минимум, допустимыми действиями, опираясь на информацию, которая не отвечает действительности, манипулируя фактами и т.д. В свою очередь термин «уничжение» понимается как действие, которое формально не отрицает того, что международное преступление произошло, но в то же самое время выражает неуважение случившемуся и не признает того, что данное деяние нанесло вред. Кроме того, уничтожение должно быть грубым, т.е. действие должно содержать насмешку, иронию, издевку над фактами и обстоятельствами, которые характеризуют эти преступления.

По мнению автора данной статьи, объяснения вышеуказанных терминов, приведённые в Комментариях Уголовного закона, являются полными и достаточными, чтобы избежать ненужную интерпретацию.

АНАЛИЗ СОСТАВА ПРИСТУПНОГО ДЕЯНИЯ

Предусмотренное статьей 74.¹ УЗ ЛР преступное деяние квалифицируется как тяжкое преступление. Объект преступного деяния это защищенные УЗ ЛР интересы государства, общества, коллективов людей и отдельных индивидов, которым угрожает преступное деяние, нанеся им ущерб, либо угрожая его нанести⁴⁴. Для преступного деяния, предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР, характерна множественность объектов,

⁴¹ *Ibidem*, Том четвертый. Р-В. Санкт-Петербург, Москва, 1882, с. 512.

⁴² С. И. Ожегов, *op. cit.*, с. 834.

⁴³ U. Krastiņš, V. Liholaja, *Krimināllikumakomentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Rīga, 2016, 33-34.lpp.

⁴⁴ U. Krastiņš, V. Liholaja, A. Niedre, *Krimināllikumazinātniskipraktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa*. Rīga, 2007, 31.lpp.

т.к. оно угрожает различным интересам: интересам существования отдельной группы людей – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое унижение геноцида; жизни, здоровью, персональной свободе и другим основным правам и свободам человека – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое унижение преступления против человечества; праву государства, общества и отдельного лица на мир – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое унижение преступления против мира; соблюдению правил войны, оговоренных законами и обычаями войны, а также интересам лиц, защищенных гуманитарным правом – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое унижение военного преступления.

Объективная сторона преступного деяния - это внешнее проявление поведения лица (действие либо бездействие), которое наносит или может нанести вред законным правам и интересам других лиц⁴⁵. Профессор У. Крастиньш (*U. Krastiņš*), разъясняя содержание термина «действие» в уголовном праве, указывает, что действие - это всегда активное и противозаконное поведение лица, носящее осознанный характер и направленное на объект преступного деяния, нанося вред или угрожая нанести таковой, защищенным Уголовным законом, интересам других лиц⁴⁶.

Профессор В. Лихолая указывает, что объективная сторона данного преступного деяния выражается в (1) публичном прославлении геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления; (2) публичном прославлении, отрицании, оправдании либо грубом унижении осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, в том числе геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, осуществленном СССР или нацистской Германией против Латвийской Республики и ее жителей⁴⁷.

Статья 74.¹ УЗ ЛР «Оправдание геноцида, преступления против человечества, преступления против мира и военного преступления» имеет много общего с другими статьями УЗ ЛР, включающими в себя призывы к противоправным действиям – статьей 71.¹ «Призывы к геноциду», статьей 77 «Призывы к агрессивной войне», статьей 78 «Возбуждение национальной, этнической и расовой вражды», статьей 79.⁶ «Оправдание терроризма, призывы к терроризму и угроза терроризма», статьей 81 «Призывы направленные против Латвийской Республики», статьей 149.¹ «Нарушение запрета на дискриминацию», статьей 150 «Возбуждение социальной вражды и розни». Часть из вышеперечисленных статей УЗ ЛР иногда называют

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ U. Krastiņš, *Noziedzīgšnodarījums*. Rīga, 2000, 50.lpp.

⁴⁷ U. Krastiņš, V. Liholaja, *Krimināllikumakomentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Otrāispildinātais izd. Rīga, Tiesunamuaģentūra, 2018, 34.lpp.

«преступлениями на почве ненависти». Преступления на почве ненависти зачастую также выражаются в форме призывов.

Первое, что объединяет указанные преступные деяния, это то, что они могут выражаться как в устной, так и в письменной форме. Данная информация может быть распространена с использованием аудио- и видео-носителей, фотографий, рисунков, атрибутов и символов. Практика свидетельствует, что чаще всего данная информация распространяется в сети Интернет, т.е. информация распространяется с использованием автоматизированной системы обработки данных. Незаконное распространение информации с использованием автоматизированной системы обработки данных, профессор У. Кинис (*U. Ķinis*) называет «преступным содержанием» (англ. *content crime*) и подразделяет данные виды нелегальной информации на (1) «язык ненависти» (англ. *hate speech*) – разжигание расовой ненависти, пропаганда гомофобии, геноцида, военных преступлений, терроризма; (2) детская порнография, распространение наркотиков, торговля людьми⁴⁸.

Второе сходство связано с необходимостью доказать, что вышеуказанные высказывания носили публичный характер. Профессор В. Лихолая указывает, что наказанию подлежит только такое прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение, которое высказано лицом открыто, в присутствии других лиц, либо таким образом, чтобы другие лица получили возможность получить данную информацию и ознакомиться с ней⁴⁹. Судья Конституционного суда Латвийской Республики А. Кучс (*A. Kučs*), отзываясь о практике Комитета по ликвидации расовой дискриминации (англ. *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD*) ООН, также указывает, что для констатации объективной стороны преступного деяния необходима хотя бы минимальная степень публичности, и делает вывод, что высказанные в разговоре между двумя лицами высказывания не являются публичными⁵⁰.

Российский ученый З. А. Шибзухов также указывает, что призывы всегда направлены на передачу информации общественности, «то есть в передаче информации неопределенному и, как правило, широкому кругу лиц»⁵¹. Другой российский автор Н.А. Егорова определяет публичность применительно к деяниям, образующим объективную сторону реабилитации нацизма, через отсутствие «частного характера» (приватная беседа, личная переписка) либо совершение данных деяний в отношении «определенно широкого круга лиц» (студенческая группа в аудитории)

⁴⁸ U. Ķinis, *Kibernoziedzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija*. Rīga, Jumava, 2015, 38.lpp.

⁴⁹ U. Krastiņš, V. Liholaja, *op. cit.*, 2018, 34.lpp.

⁵⁰ A. Kučs, *Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etiskā un rasu naiad izraisīšanu*. Rīga, 2012, 31.lpp.

⁵¹ З. А. Шибзухов, *Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма*, Москва, Юрлитинформ, 2014, с. 18-19.

либо «неопределенного круга лиц» (участники митинга, читатели печатных изданий, телезрители, пользователи Интернета и т.п.)⁵².

Приведенный Н.А. Егоровой пример в отношении «определенно широкого круга лиц», по мнению автора данной статьи, является неудачным, т.к. в предложенной ситуации лицу, проводящему следствие, необходимо доказать, что целью лекции со стороны преподавателя (если, конечно, деяние было совершено им) было совершение рассматриваемого в статье преступного деяния, а не, например, обучение студентов выявлению похожих случаев (подробнее о субъективной стороне преступного деяния далее пойдет речь).

Мнение Н. А. Егоровой не поддерживает Е. В. Червонных, которая полагает, что признак публичности имеет место, если акты реабилитации нацизма «не носят персонифицированный характер» и обращены только к «неопределенному кругу лиц»⁵³. Данная точка зрения, по мнению автора данной статьи, также является ошибочной, т.к. возможна ситуация, когда информация была передана численно большому кругу лиц, которые в ходе следствия были полностью идентифицированы.

Третье сходство связано с тем, что зачастую призывы к противоправным действиям осуществляются в завуалированной форме, используя глаголы сослагательного наклонения⁵⁴, используя неопределенные выражения: «хотелось бы», «было бы неплохо» и другие⁵⁵, используя риторические вопросы (не требующие ответов) или используя средства художественного выражения (аллегии, метафоры, сравнения, символы и другие)⁵⁶.

Четвертая особенность, объединяющая подобные дела, связана с ответственностью как автора распространяемых материалов, так и распространяющего материалы лица, не являющегося их автором. Латвийский ученый А. Кучс указывает, что лицу необязательно быть автором распространяемых материалов, объективная сторона преступного деяния может выражаться и в распространении материалов, автором которых является другое лицо⁵⁷. В среде российских ученых существуют разногласия по поводу роли лиц, вовлеченных в распространения запрещенных материалов. Российские ученые А. Н. Тарбагаев и Г. Л. Москалев предлагают признавать исполнителем преступного

⁵² Н.А. Егорова, *Реабилитация нацизма: уголовно-правовой анализ*, Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права, Том 9. №3, 2015, с. 496.

⁵³ Е. В. Червонных, *Уголовно-правовая характеристика преступлений, предусмотренных статьей 354.1 «Реабилитация нацизма» УК РФ, и отдельные проблемы ее правоприменения*, Проблемы правоохранительной деятельности № 4, 2015, с. 23.

⁵⁴ З.А. Шибзухов, *op. cit.*, с. 69-72.

⁵⁵ А.С. Шуйский, *Ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма, Актуальные проблемы уголовного и уголовно-исправительного права: сборник научных статей*, Под ред. Э. Н. Жевлакова, Москва, Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2010, с. 68-69.

⁵⁶ Ē. Treļš, *Teksta juridiskās ekspertīzes īpašības lietās par naida izraisīšanu*, „Socrates” Nr.1, 2016, 49.lpp

⁵⁷ A. Kučs, *op. cit.*, 31.lpp.

деяния только распространителя⁵⁸. Они указывают, что данная проблема может привести к сложностям при квалификации в случаях, когда автор запрещенной информации и ее распространитель являются разными лицами. Одни авторы (П. В. Агапов, З. А. Шибзухов) предлагают в таком случае признавать этих лиц соисполнителями преступления⁵⁹, другие исследователи (А. Н. Тарбагаев, Г. Л. Москалев) рассматривают в качестве исполнителя лишь лицо, распространившее информацию, а ее автора предлагают признавать пособником. Аргументируя свою позицию, З. А. Шибзухов указывает, что создание текста, содержащего пропаганду, является первым этапом объективной стороны рассматриваемого преступления, а распространение – вторым⁶⁰.

Автор статьи полагает, что затруднения в работе следователя могут вызвать случаи, когда участие в исполнении преступного деяния принимают несколько лиц. В данных случаях особую сложность вызывает доказывание субъективной стороны преступного деяния. Субъективная сторона преступного деяния – это внутреннее отношение лица к объективно происходящему во внешнем мире⁶¹. В теории уголовного права выделяют следующие признаки субъективной стороны преступного деяния: вина в форме умысла или неосторожности, мотив и цель. Согласно части первой статьи 8 УЗ ЛР, виновным в преступном деянии признается только лицо, совершившее его умышленно (преднамеренно) или по неосторожности.

Профессор В. Лихолая делает обоснованный вывод, что преступление, предусмотренное статьей 79.6 УЗ ЛР, характеризует прямой умысел – лицо осознает, что его действия наносят вред, и осознанно их совершает⁶². Следовательно в процессе расследования необходимо установить форму вины лица, совершившего преступное деяния, что, в свою очередь, подразумевает констатацию психического отношения лица к объективным признакам преступного деяния. Это означает, что в рассматриваемом случае, следователь должен доказать, что автор информации осознавал, что данная информация будет распространена публично, а распространитель осознавал, что распространяемый им материал содержал информацию, направленную на противозаконные действия.

Профессор У. Крастиньш указывает, что мотив и цель влияет на появление умысла, его направленности к осуществлению цели преступного деяния⁶³. Мотив преступного деяния – это внутренние побуждение, тяготение, стремление, направляющее волю лица к совершению преступного деяния. В свою очередь, цель преступного деяния – это

⁵⁸ А.Н. Тарбагаев, Г.Л. Москалев, *Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности (ст. 205.2 УК РФ): проблемы уголовно-правовой регламентации и квалификации*, Вестник Санкт-Петербургского университета, Серия 14, Право №2 2016, с. 28.

⁵⁹ П. В. Агапов, *Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма: анализ законодательной новации*, „Уголовное право” № 1, 2007, с. 6.

⁶⁰ З. А. Шибзухов, *Проблемы квалификации публичных призывов к осуществлению террористической деятельности или публичного оправдания терроризма, совершенных в соучастии*, „Общество и право” № 2, 2011, с. 184–187.

⁶¹ U. Krastiņš, *op. cit.*, 88.lpp.

⁶² U. Krastiņš, V. Liholaja, *op. cit.*, 2018, 36.lpp.

⁶³ *Ibidem*, с. 108-109.

результат, который лицо надеется достичь, совершая преступное деяние. Как справедливо отметил российский ученый профессор Ю.Е. Пудовочкин, именно «целенаправленность позволяет отличить призывы от выражения личного мнения по государственным, политическим, национальным вопросам в семейных и дружеских беседах»⁶⁴.

Диспозиция статьи 74.¹УЗ ЛР не содержит указания на необходимость нанесения данным действием какого-либо вреда. Это означает, что преступление, предусмотренное статьей 74.¹ УЗ ЛР имеет формальный состав, и для того, чтобы лицо было призвано к уголовной ответственности, достаточно доказать сам факт совершения противоправных действий, в независимости от последствий.

Завершая анализ состава преступного деяния, предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР, необходимо указать, что субъект преступного деяния, предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР, общий – физическое лицо, достигнувшее четырнадцатилетнего возраста (статья 11УЗ ЛР) и являющиеся вменяемым (статья 13УЗ ЛР).

ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

По данным Информационного центра Министерства Внутренних Дел ЛР в период с 1 июля 2009 года, когда были приняты изменения в УЗ ЛР, предусматривающие ответственность за публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, до конца 2018 года статья 74.¹ УЗ ЛР на практике применялась три раза (в 2014 году – 1, в 2018 – 2)⁶⁵.

Верховный суд Латвийской Республики (латыш. *Latvijas Republikas Augstākā tiesa*) обобщил судебную практику по делам о преступлениях на почве ненависти и опубликовал методический материал «Язык ненависти и свобода слова. Судебная практика по уголовным делам по статьям 74.¹, 78, 150 Уголовного закона. Октябрь 2012 года – май 2018 года», в котором указал, что в указанный промежуток времени суд рассмотрел только одно дело по статье 74.¹УЗ ЛР⁶⁶. По результатам дела суд утвердил соглашение, заключенное в досудебном порядке. Из материалов дела можно заключить, что 39-летний А.К., реагируя на комментарий, оставленный другим пользователем интернета, поместил свой комментарий, в котором оправдывал депортации жителей Латвии⁶⁷. Кроме указанного, гражданин А.К. разместил в сети интернет также другие комментарии, в которых усматривалось нарушение части второй статьи 78 «Возбуждение национальной, этнической и расовой вражды» УЗ

⁶⁴ Ю.Е. Пудовочкин, *Преступления против безопасности государства*, Москва, Юрлитинформ, 2009, с. 75.

⁶⁵ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas Centrs. Kriminālā statistika, 2018, <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> (09.09.2019).

⁶⁶ Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu. 2012.gada oktobris – 2018.gada maijs. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naidarunaunvarda_briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc (09.09.2019).

⁶⁷ Rīga spilsētās Latgales priekšpilsētās tiesas 2013. gada 23.maija spriedums lietā Nr.11840005812.

ЛР.Суд приговорил гражданина А.К. к лишению свободы сроком на три месяца условно, с испытательным сроком на семь месяцев. Безусловно анализ одного единственного дела по статье 74.¹УЗ ЛР недостаточен для выявления дефектов правоприменительной практики по данной категории дел.

Вышесказанное отнюдь не означает, что данный вопрос не является актуальным. Представители Службы государственной безопасности указывают, что в последние годы безопасность информативного поля стала особенно важна для защиты конституционального строя Латвии, и прогнозируют, что и в дальнейшем нет оснований полагать, что ситуация в этой области изменится. Сотрудники данной службы высказывают свои опасения по поводу того, что российская пропаганда становится все более разнообразной, и указывают на необходимость поиска эффективных правовых средств для защиты от дезинформации и лжи⁶⁸.

Одним из инструментов для закрепления интерпретации исторических событий на территории РФ является статья 354.¹«Реабилитация нацизма» Уголовного кодекса Российской Федерации(далее также – УК РФ)⁶⁹.В сравнении со статьей 74.¹УЗ ЛР, статья 354.¹УК РФ по своему содержанию несколько уже, т.к. направлена только на реабилитацию нацизма в отношении преступлений, совершенных «европейскими странами Оси» (нем. *Achsenmächte*): Германией, Италией, Румынией, Венгрией, Болгарией, Словакией и Хорватией. Действие статьи 354.¹УК РФ не распространяется на входящие в то время в данный альянс Японию и Таиланд.

Кроме того, третья часть статьи 354.¹УК РФ несколько отличается от первых двух, и предусматривает ответственность за «распространение выражающих явное неуважение к обществу сведений о днях воинской славы и памятных датах России, связанных с защитой Отечества, а равно осквернение символов воинской славы России, совершенные публично»⁷⁰. Здесь, по мнению автора данной статьи, появляется место для различной интерпретации исторических событий на территории Латвийской Республики и Российской Федерации, которая может быть наказуемой согласно законодательству этих стран. Так, например, в случае если лицо, находясь на территории Латвии, публично высказывает мнение, что «в конце Второй мировой войны СССР восстановил режим оккупации на территории Латвии»⁷¹, а не «освободил» ее, и связывает это заявление с конкретным днем – 9 мая, днем Победы советского народа в Великой Отечественной войне 1941 - 1945 годов⁷², то на территории Латвии данное высказывание ни только не выходит за рамки нормативного регулирования, но и более того, совпадает с официальной позицией государства, озвученной в «Декларации об оккупации

⁶⁸ *Publiskais pārskats par Valsts drošības dienestadarbību 2018.gadā*. Rīga, Valsts drošības dienests, 2018, 26.lpp.

⁶⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации, Собрание законодательства Российской Федерации № 25, 1996.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Deklarācija par Latvijas okupāciju, Latvijas Vēstnesis Nr.143, 1996.

⁷² О днях воинской славы и памятных датах России. // Собрание законодательства Российской Федерации № 11, 1995.

Латвии»⁷³. За те же самые действия, совершенные на территории России грозит уголовная ответственность по статье 354.¹УК РФ.

Первый в России случай, когда лицо было осуждено по статье 354.¹УК РФ, вызвал оживленные дискуссии не только среди российских юристов, но и получил международную известность. 24 декабря 2014 года житель г. Перми Л. В. разместил на своей странице в социальной сети «ВКонтакте» статью под названием «15 фактов про „бандеровцев“, или о чем молчит Кремль», в которой, по мнению суда, содержались заведомо ложные сведения о деятельности СССР в годы Второй мировой войны, а именно, утверждение, что её развязали коммунисты (Советский Союз) совместно с Германией, а также о тесном сотрудничестве коммунизма и нацизма, противоречащие фактам, установленным приговором Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси⁷⁴/Гражданин Л. В. вину в совершении данного преступления не признал. 30 июня 2016 года Пермский краевой суд признал гражданина Л. В. виновным и назначил ему наказание в виде штрафа в размере 200000 рублей [около 2800 евро]. Своим решением от 1 сентября 2016 года Верховный Суд РФ оставил без изменений приговор Пермского краевого суда в отношении гражданина Л. В. 28 февраля 2017 года гражданин Л. В. обратился с жалобой в Европейский суд по правам человека (англ. *European Court of Human Rights*)⁷⁵.

Европейский суд по правам человека в деле «Обсервер и Гардиан против Великобритании» указал, что свобода слова распространяется не только на ту информацию и идеи, которые обществом воспринимаются благожелательно или нейтрально, но и на те, которые задевают, шокируют или волнуют часть населения⁷⁶.

Несмотря на сказанное, необходимо отметить, что за рамки национального и международного нормативного регулирования выходит такая интерпретация исторических событий, которая направлена на публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира и военного преступления.

⁷³ Deklarācija par Latvijas okupāciju, Latvijas Vēstnesis Nr.143, 1996.

⁷⁴ Приговор Пермского краевого суда от 30 июня 2016 г. по уголовному делу № 2-17-16, <http://судебныерешения.рф/16542187> (09.09.2019).

⁷⁵ Заявление в Европейский суд по правам человека от 28 февраля 2017 г. по делу «Владимир Владимирович Лузгин против России» (Vladimir Vladimirovich Luzgin v. Russia) Nr.17942/17, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-178086%22%5D%7D> (09.09.2019).

⁷⁶ Решение Европейского суда по правам человека от 7 декабря 1976 г. по делу «Обсервер и Гардиан против Великобритании» (Observer and Guardian v. the United Kingdom) Nr.5493/72.

Выводы

1. Публичное распространение текстов, содержащих публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, выходит за рамки свободы слова, предусмотренной статьей 100 Конституции (Сатверсме) Латвийской Республики (латыш. *Latvijas Republikas Satversme*), статьей 10 Конвенции о защите прав человека и основных свобод и статьей 19 Международного пакта о гражданских и политических правах.

2. Для предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР преступного деяния характерна множественность объектов, т.к. оно угрожает различным интересам: интересам существования отдельной группы людей – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение геноцида; жизни, здоровью, персональной свободе и другим основным правам и свободам человека – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение преступления против человечества; праву государства, общества и отдельного лица на мир – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение преступления против мира; соблюдению правил войны, оговоренных законами и обычаями войны, а также интересам лиц, защищенных гуманитарным правом – публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничижение военного преступления.

3. Объективная сторона, предусмотренная статьей 74.¹ УЗ ЛР преступного деяния включает в себя ряд альтернативных действий: (1) публичное прославление геноцида; (2) публичное прославление преступления против человечества; (3) публичное прославление преступления против мира; (4) публичное прославление военного преступления; (5) публичное прославление осуществленного геноцида; (6) публичное отрицание осуществленного геноцида; (7) публичное оправдание осуществленного геноцида; (8) публичное грубое уничижение осуществленного геноцида; (9) публичное прославление осуществленного преступления против человечества; (10) публичное отрицание осуществленного преступления против человечества; (11) публичное оправдание осуществленного преступления против человечества; (12) публичное грубое уничижение осуществленного преступления против человечества; (13) публичное прославление осуществленного преступления против мира; (14) публичное отрицание осуществленного преступления против мира; (15) публичное оправдание осуществленного преступления против мира; (16) публичное грубое уничижение осуществленного преступления против мира; (17) публичное прославление осуществленного военного преступления; (18) публичное отрицание осуществленного военного преступления; (19) публичное оправдание осуществленного военного преступления; (20) публичное грубое уничижение осуществленного военного преступления.

Кроме того, законодатель отдельно оговорил, что уголовная ответственность предусмотрена также за публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничтожение геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, осуществленного СССР или нацистской Германией против Латвийской Республики и ее жителей.

4. Для констатации объективной стороны преступного деяния в случаях публичного прославления, отрицания, оправдания либо грубого уничтожения геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления, одним из обязательных признаков является публичность. Для признания того, что преступное деяние было совершено публично, необходимо наличие слушателей, в количестве не менее двух лиц. Высказанные в индивидуальном разговоре высказывания не являются публичными.

5. Субъект преступного деяния, предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР, общий – физическое лицо, достигнувшее четырнадцатилетнего возраста (статья 11 УЗ ЛР) и являющееся вменяемым (статья 13 УЗ ЛР).

6. Субъективная сторона преступного деяния, предусмотренного статьей 74.¹ УЗ ЛР, выражается в форме прямого умысла. Лицо осознает, что данное деяние наносит вред, и умышленно его осуществляет.

7. Преступление, предусмотренное статьей 74.¹ УЗ ЛР имеет формальный состав.

8. Действия, указанные статьей 74.¹ УЗ ЛР, выражаются как в устной, так и в письменной форме. Данная информация может быть распространена с использованием аудио- и видеоматериалов, фотографий, рисунков, атрибутов и символов.

9. Информация содержащая публичное прославление, отрицание, оправдание либо грубое уничтожение осуществленного геноцида, преступления против человечества, преступления против мира либо военного преступления зачастую распространяется в завуалированной форме, используя неопределенные выражения: «хотелось бы», «было бы неплохо» и другие, а также используя аллегории, метафоры, сравнения, символы и другие средства художественного выражения.

10. Главным источником распространения пропаганды является Интернет.

ЛИТЕРАТУРА

- Агапов Павел Валерьевич. 2007. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма: анализ законодательной новации. Уголовное право № 1: 4-6. [Agapov Pavel Valeryevich. 2007. Publichniye prizivi k osushchestvleniyu terroristicheskoy deyatel'nosti ili publichnoye opravdaniye terrorizma: analizē zakonodatel'noy novacii. Ugolovnoye pravo № 1: 4-6].
- Багдасарян Вардан Эрнестович, Сулакшин Степан Степанович. 2017. Современный фашизм: новые облики и проявления. Москва: Наука и политика. [Bagdasaryan

- Vardan Ernestovich, Sulakshin Stepan Stepanovich. 2017. *Sovremenniy fashizm: noviye obliki i proyavleniya*. Moskva: Nauka i politika.]
- Даль Владимир Иванович. 1880-1882. Толковый словарь живого великорусского языка. В четырех томах. Санкт-Петербург, Москва: Товарищество Маврикия Осиповича Вольфа. [Dall Vladimir Ivanovich. 1880-1882. *Tolkoviy slovar zivogo velikorusskogo yazika. V chetireh tomah*. Sankt-Peterburg, Moskva: Tovarishchestvo Mavrikiya Osipovicha Volfa].
- Егорова Наталья Александровна. 2015. Реабилитация нацизма: уголовно-правовой анализ. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. Том 9. Nr.3: 494-503. [Yegorova Natalya Alexandrovna. 2015. *Reabilitaciyanacizma: ugovolno-pravovoyanaliz*. *Kriminalogicheskii zurnal Baikalskogo gosudarstvennogo universiteta ekonomiki i prava*. Том 9. Nr.3: 494-503]
- Заявление в Европейский суд по правам человека от 28 февраля 2017 г. по делу «Владимир Владимирович Лузгин против России» (Vladimir Vladimirovich Luzgin v. Russia) Nr.17942/17. // <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-178086%22%5D%7D>}. [Zayavleniye v Evropeyskiy sud po pravam cheloveka ot 28 fevralya 2017 g. po delu Vladimir Vladimirovich Luzgin protiv Rossii (Vladimir Vladimirovich Luzgin v. Russia) Nr.17942/17. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-178086%22%5D%7D>}]
- Кибальник Алексей Григорьевич, Иванов Алексей Юрьевич. 2019. Реабилитация нацизма как преступление против мира и безопасности человечества. Москва: Юрлитинформ. [Kibalnik Aleksey Grigoryevich, Ivanov Aleksey Yuryevich. 2019. *Reabilitaciya nacizma kak prestupleniye protiv mira i bezopasnosti chelovechestva*. Moskva: Jurlitinform].
- Конвенция о защите прав человека и основных свобод. 1950. Собрание законодательства РФ № 2, 2001. [Konvenciya o zashchite prav cheloveka i osnovnih svobod. 1950. *Sobraniye zakonodatelstva RF № 2, 2001*].
- Конвенция о неприменимости срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества. 1968. Ведомости Верховного Совета СССР № 2, 1971. [Konvenciya o neprimenimosti sroka давности k voyennim prestupleniyam i prestupleniyam protiv chelovechestva. 1968. *Vedomosti Verhovnogo soвета SSSR № 2, 1971*].
- Международный Пакт о гражданских и политических правах. 1966. Бюллетень Верховного Суда РФ № 12, 1994. [Mezdunarodniy pakt o grazdanskikh i politicheskikh pravah. 1966. *Bulluten Verhovnogo Suda RF № 12, 1994*].
- О днях воинской славы и памятных датах России. 1995. Собрание законодательства РФ № 11. [O dnah voinskoi slavi i pamyatnih datah Rossii. 1995. *Sobraniye zakonodatelstva RF № 11*].
- Ожегов Сергей Иванович. 2006. Толковый словарь русского языка./ Под ред. ШведовойНатальи Юльевны. / Москва: А ТЕМП. [Ozegov Sergey Ivanovich. 2006. *Tolkoviy slovar russkogo yazika*. / Pod red. Shvedovoy Natalyi Yuryevni. / Moskva: A TEMP].
- Охотин Никита Глебович, Рогинский Арсений Борисович. 2007. Большой террор: 1937–1938. Краткая хроника. Газета «30 октября» №74: 1, 3–7. [Ohotin Nikita Glebovich,

- Roginskiy Arseniy Borisovich. 2007. Bolshoy terror: 1937-1938. Kratkaya hronika. Gazeta "30 oktebrya" № 74: 1, 3-7].
- Приговор Пермского краевого суда от 30 июня 2016 г. по уголовному делу № 2-17-16. <http://судебныерешения.рф/16542187>. [Prigovor Permskogo oblastnogo suda ot 30 iyunya 2016 g. po ugovnomu delu № 2-17-16. <http://судебныерешения.рф/16542187>].
- Пудовочкин Юрий Евгеньевич. 2009. Преступления против безопасности государства. Москва: Юрлитинформ. [Pudovichkin Yuri Yevgenyevich. 2009. Prestupleniya protiv bezopasnosti gosudarstva. Moskva: Jurlitinform].
- Решение Европейского суда по правам человека от 7 декабря 1976 г. по делу «Обсервер и Гардиан против Великобритании» (Observer and Guardian v. the United Kingdom) Nr.5493/72. [Resheniye Evropeyskogo suda po pravam cheloveka ot 7 dekabrya 1976 g. po delu «Observer i Guardian protiv velikobritanii» (Observer and Guardian v. the United Kingdom) Nr.5493/72].
- Решение Конституционного суда Латвийской Республики от 5 июня 2003 г. по делу № 2003-02-0106. V <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-02-0106.pdf>. [Resheniye Konstitucionnogo suda Latviyskoy Respubliki ot 5 iyula 2003 g. po delu Nr. 2003-02-0106. V <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-02-0106.pdf>].
- Решение Конституционного суда Латвийской Республики от 29 октября 2003 г. по делу № 2003-05-01. V <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-05-01.pdf>. [Resheniye Konstitucionnogo suda Latviyskoy Respubliki ot 29 oktyabrya 2003 g. po delu Nr.2003-05-01. V <http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/06/2003-05-01.pdf>].
- Римский статут Международного уголовного суда. 1998. V [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf). [Rimskiy statut Mezhdunorodnogo ugovnogo suda. 1998. V [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf)].
- Тарбагаев Алексей Николаевич, Москалев Георгий Леонидович. 2016. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности (ст. 205.2 УК РФ): проблемы уголовно-правовой регламентации и квалификации. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 14. Право nr.2: 28-39. [Tarbagayev Aleksey Nikolayevich, Moskalev Georgiy Leonidovich. 2016. Publichniye prizivi k osushchestvleniyu terroristicheskoy deyatelnosti (st. 205.2 UK RF): problemi ugovno-pravovoy reglamentacii i kvalifikacii. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Serija 14. Pravo № 2: 28-39].
- Уголовный кодекс Российской Федерации. 1996. Собрание законодательства РФ № 25. [Ugolovniy kodekss Rossiyskoy Federacii. 1996. Sobraniye zakonodatelstva RF № 25].
- Червонных Елена Валерьевна. 2015. Уголовно-правовая характеристика преступлений, предусмотренных статьей 354.1 «Реабилитация нацизма» УК РФ, и отдельные проблемы ее правоприменения. Проблемы правоохранительной деятельности nr.4: 21-27. [Chervonnih Yelena Valeryevna. 2015. Ugolovno-pravovaya harakteristika prestupleniy, predusmotrennih statyoi 354.1 "Reabilitacija nacizma" UK RF, i otdelniye problemi yeo pravoprimeneniya. Problemi pravoohranitelnoy deyatelnosti Nr. 4: 21-27.]

- Шибзухов Заурбек Амурбекович. 2011. Проблемы квалификации публичных призывов к осуществлению террористической деятельности или публичного оправдания терроризма, совершенных в соучастии. *Общество и право* № 2: 184–187. [Shibzuhov Zaurbek Amurbekovich. 2011. Problemi kvalifikacii publichnykh prizivov k osushchestvleniyu terroristicheskoy deyatel'nosti ili publichnogo opravdaniya terrorizma, sovershennykh v souchastii. *Obshchestvo i pravo* Nr.2: 184-187.].
- Шибзухов Заурбек Амурбекович. 2014. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма. Москва: Юрлитинформ. [Shibzuhov Zaurbek Amurbekovich. 2014. Publichniye prizivi k osushchestvleniyu terroristicheskoy deyatel'nosti ili publichnoye opravdaniye terrorizma. Moskva: Jurlitinform].
- Шуйский Андрей Сергеевич. 2010. Ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма. Актуальные проблемы уголовного и уголовно-исправительного права: сборник научных статей. / Под ред. Жевлакова Эдуарда Николаевича. / Москва, Академия Генеральной прокуратуры РФ, 68-69. [Shuyskiy Andrey Sergeevich. 2010. Otvetstvennost za publichniye prizivi k osushchestvleniyu terroristicheskoy deyatel'nosti ili publichnoye opravdaniye terrorizma. Aktualniye problemi ugovnogo i ugovno-ispravitelnogo prava: sbornik nauchnykh statey. / pod red. Zevlakova Eduarda Nikolayevicha. / Moskva, Akademiya Generalnoy prokuraturi RF, 68-69].
- Council framework decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. 2008. Official Journal of the European Union L 328/55.
- Deklarācija par Latvijas okupāciju. 1996. *Latvijas Vēstnesis* Nr.143.
- Denial of Holocaust (Prohibition) Law, 5746-1986. V <https://www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/history/holocaust/pages/denial%20of%20holocaust%20-prohibition-%20law-%205746-1986-.aspx> (09.09.2019).
- Despina M. Rothi, Evanthia Lyons, Xenia Chrysochoou. 2005. National attachment and patriotism in a European nation: A British study. *Political Psychology*, Vol.26, p. 135 – 155.
- Grozījumi Krimināllikumā. 2012. *Latvijas Vēstnesis* Nr.202.
- Grozījumi Krimināllikumā. 2009. *Latvijas Vēstnesis* Nr.90.
- Krastiņš Uldis. 2000. *Noziedzīgs nodarījums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Krastiņš Uldis, Liholaja Valentija. 2016. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Krastiņš Uldis, Liholaja Valentija. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Otrās papildinātais izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Krastiņš Uldis, Liholaja Valentija, Niedre Aivars. 2007. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa*. Rīga: AFS.
- Krimināllikums. 1998. *Latvijas Vēstnesis* Nr.199/200.
- Kučs Artūrs. 2012. *Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu*. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa.
- Ķīnis Uldis. 2015. *Kibernoziedzība, kibernoziegumi un jurisdikcija*. Rīga: Jumava.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca. Astoņos sējumos. 1972.-1996. Rīga: Zinātne.

- Latvijas Republikas 11. Saeimas 2014.gada 27.marta sēdes stenogramma. V <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/1C28877C6D54CD4FC2257CB4003AEB52?OpenDocument>.
- Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas Centrs. Kriminālā statistika. 2019. V <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>.
- Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.657/Lp9), kurā iekļauts likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.725/Lp9) un likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.817/Lp9). V <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/CD812B3DC0034C77C22575B6003CFB1E?OpenDocument>.
- Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.749/Lp11). Priekšlikumu tabula: 2. V <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/035028444624A455C2257C8C004F3671?OpenDocument>.
- Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 749/Lp11). Priekšlikumu tabula: 3. lasījums. V <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/3DC7720C252B28FAC2257CD200400EB2?OpenDocument>.
- Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.817/Lp9). <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/C8B19373CAB627D4C2257497002F7B8C?OpenDocument>.
- Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.1, 78., 150. pantu. 2012.gada oktobris – 2018.gada maijs. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. V http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naida_runa_un_varda_briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc.
- Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām. 1990. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs Nr.42.
- Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2013.gada 23.maija spriedums lietā Nr.11840005812.
- The Criminal Law. 1998. V <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law>.
- Trešs Ēriks. 2016. Teksta juridiskās ekspertīzes īpašības lietās par naida izraisīšanu.// Socrates, Nr. 1: 46-56.
- Valsts drošības dienests. 2019. Publiskais pārskats par Valsts drošības dienesta darbību 2018.gadā. V <https://vdd.gov.lv/lv/?rt=documents&ac=download&id=42>.
- World Fascism: A Historical Encyclopedia. II Volume set. 2006. / C. B. Blamires, P. Jackson eds. / Santa Barbara: ABC-CLIO.

Joanna ZYCH

Akademia Sztuki Wojennej¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

j.zych@akademia.mil.pl

ORCID 0000-0001-9187-8588

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.02>

ROLA BRONI NUKLEARNEJ W IZRAELSKIEJ STRATEGII ODSTRASZANIA MILITARNEGO

ABSTRAKT: Celem artykułu jest wykazanie, jaką rolę w izraelskiej strategii odstraszenia odgrywa broń nuklearna. Przyjęto założenie, że o potencjale odstraszenia izraelskiego arsenału jądrowego decyduje celowe utrzymywanie go w tajemnicy (tzw. strategia *amimut*). Założono także, że odstraszanie nuklearne stanowi ważną część składową strategii odstraszenia militarnego Izraela, ze względu na zmieniający się charakter zagrożeń nie jest jednak jej głównym elementem. W opracowaniu zastosowano teoretyczne metody badawcze: analizę krytyczną i analizę porównawczą źródeł, opracowań naukowych, dokumentów strategicznych oraz komunikatów przedstawicieli władz Izraela. Niniejszy artykuł stanowi próbę uchwycenia specyfiki strategii odstraszenia nuklearnego Izraela i cech odróżniających ją od odstraszenia innych państw nuklearnych.

SŁOWA KLUCZOWE: broń nuklearna, odstraszanie, Izrael, Bliski Wschód

---

THE ROLE OF NUCLEAR WEAPONS IN THE ISRAELI MILITARY DETERRENCE STRATEGY

ABSTRACT: The aim of the article is to answer the question: What role does nuclear weapon play in Israeli strategy of deterrence? The main hypothesis of the paper is based on the assumption, that the deterrence potential of the Israeli nuclear arsenal is strictly determined by deliberate ambiguity (so-called *amimut*). The author also assumes that nuclear deterrence plays a significant role in the general Israeli deterrence strategy. However, due to the changing nature of threats, it is not its core element. The author used the following theoretical research methods: critical analysis and comparative analysis of sources, scientific studies, strategic documents as well as selected speeches of the Israeli authorities. This article can be seen as an attempt to capture the specifics of the Israeli nuclear deterrence strategy and the features that distinguish it from deterrence of other nuclear states.

KEYWORDS: nuclear weapons, deterrence, Israel, Middle East

---

¹ War Studies Academy; Poland.

WPROWADZENIE

Rozwijany od lat 60. XX w. izraelski program nuklearny, mimo nacisków społeczności międzynarodowej, wciąż pozostaje nieobjęty kontrolą Międzynarodowej Agencji Atomowej (*International Atomic Energy Agency* – IAEA). Podawana do wiadomości publicznej liczebność posiadanych przez Izrael głowic nuklearnych opiera się wyłącznie na szacunkach. Choć zarówno sojusznicy, jak i potencjalni przeciwnicy Izraela zdają się przyjmować istnienie takiego potencjału za pewne, to same władze izraelskie nigdy nie potwierdziły ani nie zaprzeczyły, że ich państwo posiada broń jądrową². Brak oficjalnego potwierdzenia istnienia tego typu broni nie przeszkadza Izraelowi w wykorzystywaniu jej jako elementu strategii odstraszenia militarnego. W regionie Bliskiego Wschodu, gdzie do tej pory żadne inne państwo nie weszło w posiadanie broni jądrowej, samo prawdopodobieństwo dysponowania nią stanowi czynnik odstraszący innych aktorów państwowych przed podejmowaniem działań agresywnych.

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, jaką rolę w izraelskiej strategii odstraszenia militarnego odgrywa broń nuklearna oraz jakie jest jej znaczenie w porównaniu z innymi elementami tej strategii. Mimo że sam temat broni jądrowej Izraela często opisywany jest w publikacjach naukowych na temat nieprolifracji broni masowego rażenia, większość z nich skupia się na braku międzynarodowej kontroli nad stanem i rozwojem izraelskiego arsenału jądrowego oraz na konsekwencjach tej sytuacji dla bezpieczeństwa w regionie³. Znaczenie broni jądrowej w izraelskiej koncepcji odstraszenia często bywa wyolbrzymiane, zwłaszcza przez autorów przyjmujących założenie o niemal nieograniczonym potencjale odstraszenia broni masowego rażenia i jej przewagi nad innymi czynnikami, warunkującymi skuteczne odstraszenie militarne⁴. Celem opracowania jest więc również weryfikacja, czy arsenał nuklearny faktycznie odgrywa wiodącą rolę we współczesnej izraelskiej strategii odstraszenia.

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób „broń, której nikt nie widział”, może zostać wykorzystana do celów odstraszenia militarnego oraz jaką rolę w kształtowaniu strategii odstraszenia Izraela odgrywa domniemane posiadanie broni nuklearnej. Za hipotezę roboczą przyjęto założenie, że o potencjale odstraszenia izraelskiego arsenału jądrowego decyduje przede wszystkim celowe utrzymywanie go w tajemnicy. Założono także, że odstraszenie nuklearne stanowi część składową izraelskiej strategii odstraszenia militarnego, nie jest jednak jej głównym elementem.

² S. Kile, H. Kristensen, *World nuclear forces* [w:] *SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm 2018, s. 278.

³ Np. S. Khan, *Nuclear Proliferation Dynamics in Protracted Conflict Regions. A Comparative Study of South Asia and the Middle East*, London 2003; A. Krepnievich, *Critical Mass: Nuclear Proliferation in the Middle East*, Washington 2013; B. Riedel, A. Dowty, *Nuclear Proliferation: The Israeli Case*, „International Studies Quarterly” 1978, Vol. 22 (1), s. 79–120; G. Samore, *Report: Managing Nuclear Proliferation in the Middle East*, Washington 2008.

⁴ Np. L.R. Beres, Z. Shoval, *Creating a Seamless Strategic Deterrent: an Israel Case Study*, Modern War Institute, <https://mwi.usma.edu/creating-seamless-strategic-deterrent-israel-case-study> (18.10.2019). Vide: W. Farr, *The Third Temple's holy of holies: Israel's nuclear weapons*, Maxwell 1999, s. 18.

W rozumieniu ogólnym strategia to „teoria i praktyka określająca sposoby myślenia i działania przedstawicieli najwyższych władz w danej dziedzinie, charakteryzujące się wysokim stopniem uogólnienia, dużym, horyzontem czasowym oraz umiejętnością pozyskiwania zasobów dla osiągnięcia założonych celów”⁵. Ze względu na specyfikę analizowanego zagadnienia dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto jednak węższą definicję, odnoszącą się do strategii stricte militarnej. Pojawiający się w dalszych rozważaniach termin „strategia” odnosić się więc będzie do strategii wojskowej, rozumianej jako „element strategii bezpieczeństwa narodowego lub międzynarodowego, określający sposób, w jaki należy rozwijać i wykorzystywać potencjał militarny dla osiągnięcia celów państwa”⁶.

W opracowaniu zastosowano teoretyczne metody badawcze: analizę krytyczną i analizę porównawczą źródeł oraz opracowań naukowych (ze szczególnym uwzględnieniem opracowań wydawanych przez izraelskie ośrodki badawcze), a także analizę dokumentów strategicznych oraz wybranych komunikatów przedstawicieli władz Izraela.

ROZWÓJ POTENCJAŁU NUKLEARNEGO IZRAELA

Początek rozwoju izraelskiego programu badań nad energią nuklearną datuje się na pierwsze lata niepodległości, gdy po odkryciu złóż uranu na pustyni Negev utworzono program stypendialny dla izraelskich fizyków jądrowych studiujących za granicą, a w Ministerstwie Obrony powołano Komisję Energii Jądrowej, odpowiedzialną za kierowanie działalnością badawczą. Już samo umiejscowienie komisji w strukturach Ministerstwa Obrony sugerowało pewne nadzieje, jakie wiązano z rozwojem tej dziedziny nauki. W latach 50. XX w. na izraelskich uniwersytetach powołano do życia pierwsze instytuty badań nad energią nuklearną⁷. W tym samym czasie pod auspicjami Komisji Energii Jądrowej otwarto Centrum Badań Nuklearnych Soreq, dysponujące lekkowodnym reaktorem badawczym o niewielkiej mocy (model *Israel Research Reactor 1* – IRR-1). W latach 1958–1962, dzięki wsparciu technicznemu otrzymanemu z Francji, niedaleko Dimony na pustyni Negev zbudowano Centrum Badań Jądrowych, wyposażone w jedyny jak dotychczas ciężkowodny reaktor w Izraelu (model *Israel Research Reactor 2* – IRR-2)⁸.

Większość współczesnych opracowań wskazuje, że Izraelczycy rozpoczęli dążenia do zdobycia broni nuklearnej w połowie lat 60. XX w. Jak podają S. Kile i H. Kristensen, do produkcji pierwszych głowic jądrowych posłużył pluton wytworzony w reaktorze pod Dimoną⁹. Podobną wersję przedstawiają m.in. A. Cohen¹⁰, Y. Cohen¹¹ i W. Farr¹². Kiedy w 1957 r. powołano do życia Międzynarodową Agencję Energii Atomowej (MAEA), Izrael

⁵ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2008, s. 126.

⁶ AAP-6: Słownik terminów i definicji NATO, NATO Standardization Office 2017, s. 294.

⁷ Y. Evron, *Israel's nuclear dilemma*, London 1994, s. 2.

⁸ Y. Cohen, *Whistleblowers and the Bomb: Vanunu, Israel and Nuclear Secrecy*, London 2005, s. 9.

⁹ S. Kile, H. Kristensen, op. cit., s. 278.

¹⁰ A. Cohen, *The worst-kept secret: Israel's bargain with the bomb*, New York 2010, s. 57-58.

¹¹ Y. Cohen, op. cit., s. 9-10.

¹² W. Farr, op. cit., s. 2-5.

wstąpił do niej jako jeden z pierwszych członków¹³. Jednocześnie jako jedno z nielicznych państw na świecie nigdy nie ratyfikował Traktatu o Nieprolifracji Broni Nuklearnej z 1968 r.¹⁴ ani Protokołu Dodatkowego do Umowy o Zabezpieczeniach z 1997 r., nadającego inspektorom MAEA prawo do przeprowadzania niezapowiedzianych i szczegółowych kontroli ośrodków nuklearnych państw-sygnatariuszy. W wyniku osiągniętego kompromisu Izraelczycy poddali kontroli międzynarodowej centrum badawcze Soreq, ale reaktor pod Dimoną wciąż pozostaje zamknięty dla inspektorów MAEA.

Szacuje się, że już przed Wojną Sześciodniową w 1967 r. Izraelczycy posiadali kilka głowic nuklearnych, a niejawną produkcję kontynuowano w następnych dekadach. Ich istnienie nie było początkowo nagłaśniane ani wykorzystywane do celów odstraszenia, jednak sam fakt posiadania przez Izrael tajnego ośrodka badawczego w Dimonie został odnotowany przez sąsiednie państwa¹⁵. Już w latach 60. XX w. władze amerykańskie wyrażały zaniepokojenie możliwością wyprodukowania przez Izrael głowic jądrowych i naciskały na Izraelczyków, by poddali swoje reaktory kontroli międzynarodowej. W odtajnionym raporcie Centralnej Agencji Wywiadowczej (*Central Intelligence Agency – CIA*) z 1974 r. stwierdzano wprost, że Izrael dysponuje głowicami jądrowymi i środkami ich przenoszenia¹⁶. Spekulacje o izraelskiej broni nuklearnej przerodziły się w oficjalną debatę na arenie międzynarodowej w 1986 r. po tzw. aferze Vanunu, kiedy były pracownik ośrodka pod Dimoną, Mordechaj Vanunu, przekazał brytyjskim mediom szczegółowe informacje na temat programu nuklearnego swojej ojczyzny. Od tamtej pory arsenał nuklearny Izraela szacowano najczęściej na kilkadziesiąt głowic, ale według niektórych źródeł liczby te sięgały ponad 200¹⁷.

Według danych z *Rocznika SIPRI 2019* arsenał nuklearny Izraela szacowany jest aktualnie na nie więcej niż 80-90 głowic, co w porównaniu z innymi państwami dysponującymi bronią jądrową jest liczbą stosunkowo niską. Wśród 9 państw wskazywanych jako posiadacze broni jądrowej mniejszy arsenał (również oparty na szacunkach) posiada tylko Korea Północna (Vide: rys. 1). Jak wskazują S. Kile i H. Kristensen, około 30% izraelskiego arsenału nuklearnego stanowią przenoszone drogą lotniczą bomby grawitacyjne, pozostała natomiast część to głowice dostosowane do przenoszenia za pomocą rakiet balistycznych¹⁸.

¹³ *List of Member States*, IAEA, <https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states> (21.08.2019).

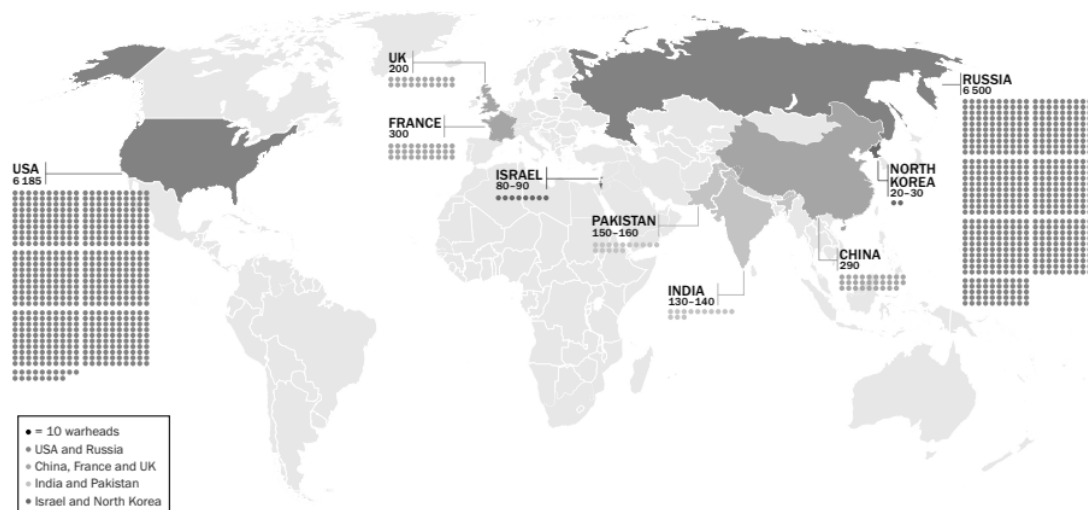
¹⁴ *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, dalej: NPT.

¹⁵ Potwierdzają to m.in. egipskie plany operacyjne z 1967 r., uwzględniające reaktor pod Dimoną jako cel strategiczny.

¹⁶ *Special National Intelligence Estimate: Prospects for Further Proliferation of Nuclear Weapons*, CIA Report No. SNIE 4-1-74, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB240/snie.pdf> (21.08.2019).

¹⁷ W. Farr, op. cit., s. 12; Y. Evron, op. cit., s. 10; A. Cohen, op. cit., s. XXVII.

¹⁸ S. Kile, H. Kristensen, op. cit., s. 278.

Rysunek 1. Szacowany arsenał nuklearny Izraela na tle innych państw dysponujących bronią jądrową
Źródło: SIPRI Yearbook 2019: Armaments, Disarmament and International Security, Stockholm 2018.

Ze względu na brak oficjalnych komunikatów władz izraelskich, dane podawane przez różne ośrodki badawcze bazują na szacunkowych ilościach plutonu, który może zostać wyprodukowany przez reaktor pod Dimoną oraz na analizie rozwoju środków przenoszenia broni jądrowej. Szacunki bazujące tylko na ilości plutonu są zwykle zawyżone – zakładają, że cały dostępny pluton jest zużywany do produkcji głowic, nawet jeśli państwo nie posiada wystarczających środków ich przenoszenia. Takie szacunki nie uwzględniają też konieczności utrzymywania rezerw surowca. Na podstawie prostego przeliczenia ilości plutonu na ilość bomb w latach 80. i 90. XX w. izraelski arsenał szacowano na ponad 200 głowic, a w maksymalnych szacunkach liczby te sięgały nawet 400¹⁹. Współcześni badacze z reguły odrzucają takie podejście, a zdolności Izraela do produkcji plutonu używają tylko do określenia maksymalnych granic danych szacunkowych.

W najnowszych analizach najczęściej wskazuje się na rozwój programu produkcji pocisków balistycznych jako główny wskaźnik wielkości i typu izraelskiego arsenału jądrowego. Według podawanych przez SIPRI danych na rok 2018, Izrael posiada 205 samolotów, które można dostosować do przenoszenia bomb jądrowych, a także ok. 25 taktycznych pocisków balistycznych Jerycho II i podobną liczbę strategicznych pocisków balistycznych Jerycho III, przeznaczonych do przenoszenia głowic nuklearnych. Badacze SIPRI podają także, że 6 okrętów podwodnych typu Dolphin, które Izrael zakupił od Niemiec, może zostać uzbrojonych w przenoszące broń nuklearną pociski manewrujące²⁰. Warto jednak podkreślić, że również te szacunki nie są oparte na oficjalnych izraelskich dokumentach. Izraelczycy nawet w przypadku pocisków balistycznych nigdy nie wskazali wprost, że celem ich produkcji jest przenoszenie głowic nuklearnych. Podobnie jak wszystkie inne wymieniane przez SIPRI potencjalne środki

¹⁹ H. Kristensen, R. Norris, *Israeli nuclear weapons, 2014*, „Bulletin of the Atomic Scientists” 2014, Vol. 70(6), s. 102-103; S. Aronson, *The politics and strategy of nuclear weapons in the Middle East. Opacity, theory and reality, 1960-1991: An Israeli perspective*, New York 1992, s. 131; W. Farr, op. cit., s. 17.

²⁰ S. Kile, H. Kristensen, op. cit., s. 278. Vide: H. Kristensen, R. Norris, op. cit., s. 102-104.

przenoszenia broni jądrowej, także pociski balistyczne Jerycho II i Jerycho III mogą zostać uzbrojone w głowice konwencjonalne²¹. Nawet sama ilość pocisków balistycznych Jerycho II i III jest liczbą przypuszczalną, ponieważ program ich rozwoju jest w dużej części utajniony. Zarówno dane techniczne, zasięg, jak i ilość pocisków określone są przez badaczy na podstawie szczątkowych informacji ujawnianych przez Izraelczyków²².

Już na tym etapie analizy należy więc podkreślić, że stanowiąca podstawę do dalszych rozważań wielkość arsenału nuklearnego pozostaje w sferze domysłów i nie została nigdy potwierdzona żadnymi komunikatami ze strony władz Izraela. Szacunki przedstawiane przez badaczy mogą być zawyżone (lub zaniżone) ze względu na przyjętą z konieczności metodologię, bazującą na możliwościach produkcji i przenoszenia głowic, a nie na wiarygodnych dowodach na ich istnienie w konkretnej liczbie. Takich dowodów zaś nie będzie tak długo, jak długo Izrael pozostanie poza reżimem kontroli ustanowionym przez NPT.

IZRAELSKA STRATEGIA ODSTRASZANIA NUKLEARNEGO

Rozważania o izraelskim odstraszeniu nuklearnym warto rozpocząć od wyjaśnienia terminu „odstraszanie”. Według *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* odstraszanie jest „jedną z funkcji systemu obronnego państwa, której istotą jest przekonanie strony przeciwnej o nieopłacalności podejmowania działań zbrojnych”²³. R. Szpyra podaje również, że „odstraszanie ma zapobiec wszelkim formom wykorzystania siły przez stronę przeciwną”²⁴. Zgodnie z poglądami A. Beaufre’a, „odstraszanie osiąga się dzięki posiadaniu ogółu środków stanowiących wystarczającą groźbę, za pomocą których dąży się do uzyskania efektu psychologicznego”²⁵. Analogicznie, odstraszanie nuklearne oznacza osiąganie takiego efektu poprzez wykorzystanie broni nuklearnej i opiera się na dwóch zasadniczych warunkach: wiarygodnej zdolności odpowiedzi jądrowej w sytuacji niespodziewanego ataku oraz postrzeganej jako pewna woli odwetu²⁶. Jak można jednak zauważyć, w przypadku Izraela potwierdzenie posiadania broni jądrowej nie jest niezbędne do zaistnienia odstraszenia nuklearnego. Opisana w kolejnej części opracowania strategia odstraszenia dlatego właśnie jest nietypowa, że opiera się tylko na przypuszczeniu, iż izraelska broń nuklearna istnieje.

W literaturze przedmiotu izraelska strategia odstraszenia nuklearnego często opisywana jest hebrajskim wyrazem *amimut*, oznaczającym dosłownie „dwuznaczność”, „niejawność”, „nieprzejrzystość”²⁷. W pewnym sensie zaprzecza ona typowym teoriom odstraszenia, zakładającym, że to właśnie uświadomienie przeciwnikom istnienia własnego potencjału

²¹ K.A. Al Bu-Ainnain, *Proliferation assessment of ballistic missiles in the Middle East*, Dubai 2009, s. 15-16.

²² A. Cohen, op. cit., s. 287-288.

²³ *Słownik terminów...*, op. cit., s. 85.

²⁴ R. Szpyra, *Bezpieczeństwo militarne państwa*, Warszawa 2012, s. 174.

²⁵ A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, Warszawa 1968, s. 138.

²⁶ R. Szpyra, op. cit., s. 173.

²⁷ Ibidem, s. X; O. Israeli, *Israel's nuclear amimut policy and its consequences*, „Israel Affairs” 2015, Vol. 21(4), s. 542; M. Raska, *Beyond the “Bomb in the Basement”: Israel's Nuclear Predicament and Policy Options*, „Asian Journal of Public Affairs” 2011, Vol. 1(2), s. 22.

nuklearnego i jego potęgi skutecznie zniechęca ich do podejmowania działań agresywnych. Jak podaje O. Israeli, strategia *amimut* opiera się na dwóch filarach:

- utrzymaniu w tajemnicy faktycznego poziomu rozwoju programu nuklearnego i potencjału broni jądrowej (co przekłada się na brak publicznych deklaracji posiadania tego typu broni i nieprzeprowadzanie testów jądrowych),
- budowaniu wizerunku państwa, które potencjalnie może posiadać broń jądrową, poprzez celowe „przecieki” informacyjne, pogłoski oraz oświadczenia decydentów politycznych, pośrednio sugerujące możliwość istnienia potencjału nuklearnego²⁸.

A. Cohen zauważa, że Izrael jest jak dotąd jedynym z państw uznawanych za posiadaczy broni jądrowej, które nigdy otwarcie nie demonstrowało ani istnienia swojego potencjału nuklearnego, ani jego siły rażenia. Arsenal nuklearny nie jest wykorzystywany w sposób otwarty w celu budowania prestiżu państwa na arenie międzynarodowej ani w komunikacji pomiędzy władzą a obywatelami Izraela. Nie pojawia się też praktycznie w wewnętrznej debacie publicznej²⁹. Mimo że zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa państwa stanowią kluczowy element każdej kampanii wyborczej w Izraelu, to temat broni nuklearnej w ogóle nie pojawia się w programach politycznych, postulatach kandydatów czy debatach telewizyjnych – w odróżnieniu od szeroko komentowanych pozostałych elementów systemu obronnego. Według A. Cohena jest to charakterystyczna dla izraelskiej kultury politycznej swoista „autocenzura”, będąca efektem powszechnego konsensusu wszystkich ugrupowań politycznych oraz obywateli. Nie oczekują oni otwartej debaty na ten temat, zdając sobie sprawę z wagi owej tajemnicy dla zapewnienia bezpieczeństwa ich państwa³⁰. Istotną rolę w utrzymaniu zagadnienia izraelskiej broni nuklearnej poza sferą publiczną odgrywa także urząd cenzora wojskowego – oddziału wywiadu wojskowego, odpowiedzialnego m.in. za ochronę tajemnic państwowych oraz wrażliwych danych wojskowych przed przenikaniem do mediów³¹.

W 1964 r. ówczesny premier Izraela Levi Eszkol wygłosił przemówienie, w którym stwierdził, że „Izrael nie będzie krajem, który jako pierwszy wprowadzi broń jądrową na Bliski Wschód”³². Co znamienne, według większości badaczy to właśnie za rządów Leviego Eszkola Izraelczycy wyprodukowali pierwsze głowice nuklearne, a cytat ten stał się dewizą strategii *amimut*, której aktualność potwierdzają wypowiedzi późniejszych władz Izraela. Identyczne oświadczenia w latach osiemdziesiątych wygłaszali m.in. Icchak Szamir, Szimon Peres oraz liczni dyplomaci³³. W 2011 r. w wywiadzie dla stacji CNN premier Izraela, Benjamin Netanjahu, zapytany o broń jądrową swojego państwa (w kontekście sprzeciwu Izraela wobec rozwoju programu nuklearnego Iranu), powtórzył słynne słowa Eszkola. Dodał, że „Izrael [w odróżnieniu od Iranu – przyp. aut.] nie stwarza dla nikogo zagrożenia, nie wzywa do anihilacji kogokolwiek

²⁸ O. Israeli, op. cit., s. 545.

²⁹ A. Cohen, op. cit., s. XXVII.

³⁰ Ibidem, s. XXIX.

³¹ G. Giles, *Continuity and Change in Israel's Strategic Culture*, Washington 2006, s. 22.

³² Cyt. za: S. Aronson, op. cit., s. 90 (tłum. własne).

³³ Y. Cohen, op. cit., s. 10.

i nie wspiera terroryzmu”³⁴. Stwierdził ponadto, że „to nie Izrael grozi innym państwom zniszczeniem ich bronią nuklearną, ale sam jest obiektem takich grózb”³⁵. W kolejnych latach, a szczególnie w czasie negocjacji tzw. Wspólnego Kompleksowego Planu Działania w sprawie irańskiego programu nuklearnego, izraelscy dyplomaci wielokrotnie domagali się transparentności programu badań jądrowych w Iranie. Wszelkie uwagi na temat jej braku po stronie Izraela tłumaczyli strategią, według której Izrael nie będzie pierwszym państwem, jakie wprowadzi do regionu broń jądrową – a więc jej nie posiada³⁶.

Utrzymywanie własnej broni jądrowej w tajemnicy, przy jednoczesnym domaganiu się transparentności i pełnej kontroli nad programami nuklearnymi innych państw, stanowi celowe i długofalowe działanie w ramach strategii *amimut*. Wiąże się to z kolejnym istotnym elementem izraelskiej koncepcji odstraszenia nuklearnego, jakim jest sformułowana w latach 80. XX w. tzw. „doktryna Begin”. Jest to nieoficjalna koncepcja³⁷, której autorstwo przypisuje się ówczesnemu premierowi Menachemowi Beginowi. Według niej Izrael, niezależnie od okoliczności, nie może pozwolić żadnemu wrogiemu państwu na wyprodukowanie lub zdobycie broni masowego rażenia, która mogłaby zostać użyta przeciwko obywatelom państwa izraelskiego. Koncepcja ta zakłada również, że Izrael użyje wszystkich sił i środków w swojej dyspozycji, jeśli będzie to konieczne do zapobieżenia takiej sytuacji³⁸. Można jedynie domniemać, czy „wszystkie środki” oznaczają również broń jądrową. Do lat dziewięćdziesiątych założenia „doktryny Begin” odnoszono do wszystkich rodzajów broni masowego rażenia. W jej współczesnym rozumieniu ogranicza się je zwykle do przeciwdziałania proliferacji broni nuklearnej w regionie Bliskiego Wschodu³⁹. W praktyce przekłada się ona na stosowanie przez Siły Obronne Izraela⁴⁰ jednostronnych, nieautoryzowanych przez organy ONZ działań militarnych w stosunku do państw zagrażających izraelskiemu monopolowi jądrowemu w regionie. Typowe przykłady realizacji tej niepisanej doktryny to izraelski atak lotniczy na iracki reaktor Osirak w 1981 r. (operacja „Opera”) oraz na syryjski ośrodek badań jądrowych w Dajr az-Zaur w 2007 r. (operacja „Orchidea”)⁴¹. „Doktryna Begin” wpisuje się również w szersze założenia izraelskiej doktryny wojennej, zakładającej możliwość uderzeń wyprzedzających i działań prewencyjnych w przypadku, gdy konieczne jest przeniesienie działań zbrojnych na terytorium przeciwnika lub gdy zagrożone jest przetrwanie państwa⁴².

³⁴ Interview with PM Netanyahu on CNN-Piers Morgan Tonight, Israel Ministry of Foreign Affairs, https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2011/Pages/Interview_PM_Netanyahu_CNN_17-Mar-2011.aspx (18.09.2019).

³⁵ Ibidem.

³⁶ Vide: J. Zych, *Wspólny Kompleksowy Plan Działania z 2015 r. w sprawie irańskiego programu nuklearnego – perspektywa Izraela*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2017, Vol. 11(1).

³⁷ Warto podkreślić, że izraelski rząd nigdy oficjalnie nie potwierdził przyjęcia takiej doktryny – jej zakres i założenia badacze tematu zgodnie wywodzą z publicznych wypowiedzi władz Izraela oraz z praktyki działania w stosunku do innych państw w regionie, dążących do rozwoju potencjału nuklearnego. Vide: S. Brom, *Is the Begin Doctrine Still a Viable Option for Israel?* [w:] *Getting ready for a nuclear-ready Iran*, Carlisle 2005, s. 137.

³⁸ O. Israeli, op. cit., s. 546.

³⁹ Vide: A. Yadlin, *The Begin Doctrine: The Lessons of Osirak and Deirez-Zor*, „INSS Insight” 2018, No. 1037.

⁴⁰ *Israel Defense Forces*, dalej: IDF.

⁴¹ Ibidem, s. 2; P. Ford, *Israel's Attack on Osiraq: a Model for Future Preventive Strikes?*, Monterey 2004, s. 57.

⁴² A. Cohen, op. cit., s. 224.

Odniesienia do „doktryny Begin” coraz częściej pojawiają się w analizach na temat stosunku Izraela do ambicji nuklearnych Iranu. Izraelscy badacze związani z Instytutem Studiów nad Bezpieczeństwem Narodowym w Tel Awiwie w ostatnich latach opublikowali szereg artykułów na temat możliwości wyprowadzenia uderzeń wyprzedzających przeciwko irańskim ośrodkom nuklearnym, aby zapobiec wyprodukowaniu przez wrogie państwo głowic jądrowych. Analizy zawierające scenariusze takiego ataku oraz jego prawno-międzynarodowych konsekwencji opublikowali m.in. S. Brom⁴³, R. Sabel⁴⁴, R. Pedatzur⁴⁵ i A. Yadlin⁴⁶. Również publiczne oświadczenia przedstawicieli najwyższych władz Izraela w ostatniej dekadzie sugerują, że prewencyjne zniszczenie ośrodków nuklearnych jest (lub było) jedną z opcji branych pod uwagę w sytuacji, gdyby społeczność międzynarodowa nie zapobiegła dalszemu rozwojowi irańskiego programu wzbogacania uranu. Nie można również wykluczyć, że sugestie rozwiązania militarnego są celowym zabiegiem izraelskiej dyplomacji, niezwiązanym z realnym planem takiego ataku. W sytuacji, gdy Izrael zrealizował już dwukrotnie założenia „doktryny Begin” w praktyce, nawet zawołane groźby ataku na Iran (który wymagałby zdecydowanie większych sił i środków niż operacje wojskowe w 1981 r. i 2007 r.) traktowane są poważnie⁴⁷. Obawa przed powtórzeniem takich działań w stosunku do Iranu sprawia, że postulaty Izraela co do utrzymania sankcji gospodarczych oraz poddania irańskiego programu nuklearnego ścisłej kontroli mają szansę przebicia w debacie społeczności międzynarodowej.

Fakt, że Izrael jest domniemanym posiadaczem co najmniej kilkudziesięciu głowic nuklearnych dodatkowo sprawia, że każda groźba zastosowania rozwiązań militarnych traktowana jest przez społeczność międzynarodową jako potencjalne źródło konfliktu na nieprzewidywalną skalę. To z kolei wiąże się z następnym elementem izraelskiej strategii odstraszenia nuklearnego, jakim jest utrzymywanie potencjalnych przeciwników i kluczowych graczy na arenie międzynarodowej w niepewności co do własnych zamiarów, związanych z użyciem (istniejącej lub nie) broni jądrowej.

Zgodnie z klasyczną teorią odstraszenia A. Beaufre’a, samo posiadanie przez państwo broni nuklearnej nie gwarantuje, że będzie ona odstraszać potencjalnych agresorów. Aby strategia odstraszenia nuklearnego była skuteczna, muszą jeszcze zostać spełnione następujące warunki:

- utrzymywanie przeciwnika w niepewności co do zamiarów posiadacza broni jądrowej i jego racjonalności,
- uwiarygodnienie możliwości odwetu – woła decydentów do użycia broni jądrowej, jeśli będzie to konieczne,
- siła rażenia i zdolność przenikania przez systemy obrony – wystarczająca z psychologicznego punktu widzenia do wywołania w przeciwniku strachu,

⁴³ S. Brom, op.cit.

⁴⁴ R. Sabel, *The Legality of an Attack against Iranian Nuclear Facilities*, „INSS Insight”, 2012, No. 345.

⁴⁵ R. Pedatzur, *The Iranian Nuclear Threat and the Israeli Options*, „Contemporary Security Policy” 2007, Vol. 28(3).

⁴⁶ A. Yadlin, op. cit.

⁴⁷ G. Steinberg, *Iran in the Israeli Threat Perception*[w:] A. Tarzi (ed.), *The Iranian Puzzle Piece: Understanding Iran in the Global Context*, Quantico 2009, s. 75.

- możliwość odpowiedzi nawet w sytuacji, gdy przeciwnik uderzy pierwszy (zdolność do przetrwania)⁴⁸.

Skuteczne odstraszenie nuklearne opiera się więc na stworzeniu sytuacji, w której wiarygodna groźba odpowiedzi i nieuchronność zniszczeń (oraz ich nieprzewidywalna skala) sprawiają, że ryzyko zaatakowania posiadacza takiej broni jest zbyt duże, a jego podejmowanie nieopłacalne⁴⁹. Kluczowe dla wiarygodnego odstraszenia utrzymywanie przeciwnika w niepewności co do własnych zamiarów i racjonalności w przypadku Izraela znalazło swoje odbicie w tzw. „opcji Samsona” (nazywanej też „strategią Samsona”). To spopularyzowane przez S. Hersha określenie nawiązuje do biblijnej historii Samsona, który po pojmaniu przez Filistynów i doprowadzeniu do świątyni wroga, obalił jej filary, po czym budowla runęła, zabijając Samsona i wszystkich zgromadzonych Filistynów. Nuklearna „opcja Samsona” odnosi się do teorii, według której w przypadku niemożności prowadzenia dalszej obrony państwa przed inwazją zbrojną Izrael odpowie zmasowanym atakiem jądrowym na terytorium przeciwnika, nawet za cenę własnego zniszczenia⁵⁰. Nawiązując do tej teorii, O. Israeli podaje, że ewentualne użycie przez Izrael broni jądrowej byłoby ostatecznością w sytuacji, gdy inne środki militarne zawiodą – ale samo przygotowanie państwa na taką ewentualność pozwala na zwiększenie potencjału odstraszenia i uświadomienie przeciwnikom, że atak na Izrael może wiązać się z nieprzewidywalnym odwetem na ogromną skalę⁵¹.

Niektórzy badacze porównują izraelską „opcję Samsona” do doktryny wzajemnie zagwarantowanego zniszczenia (*Mutual Assured Destruction* – MAD). Ta sformułowana po kryzysie kubańskim doktryna zakładała, że świadomość potężnego odwetu nuklearnego i anihilacji własnej ludności zahamuje obie strony zimnowojennego konfliktu przed wykonaniem pierwszego uderzenia, a dzięki temu – paradoksalnie – pozwoli na stabilizację sytuacji międzynarodowej i utrzymanie pokoju⁵². Pomiędzy założeniami „opcji Samsona” a doktryną MAD istnieją jednak dwie znaczące różnice. Po pierwsze, doktryna MAD odnosiła się do rywalizacji między dwoma mocarstwami nuklearnymi, dysponującymi na tyle potężnym arsenałem i możliwościami odwetu, aby móc się nawzajem zniszczyć. W przypadku nuklearnego monopolu Izraela w regionie groźba odwetu z użyciem broni jądrowej odnosi się do państw, które same takiej broni nie posiadają. Celem odstraszenia jest więc zapobieżenie jakiegokolwiek agresji na terytorium Izraela, nawet z użyciem środków konwencjonalnych. Po drugie, żadne z państw uznawanych w różnych okresach istnienia współczesnego Izraela za wroga⁵³ nie posiadało broni nuklearnej. Nie zachodziła więc możliwość stworzenia owej równowagi sił, która w czasie zimnej

⁴⁸ A. Beaufre, op. cit., s.76-80.

⁴⁹ Ibidem, s. 148-199.

⁵⁰ S. Hersh, *The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*, New York 1991, 136-137.

⁵¹ O. Israeli, op. cit., s. 546.

⁵² T. Delpech, *Nuclear Deterrence in the 21st Century. Lessons from Cold War for a New Era of Strategic Piracy*, Santa Monica 2012, s. 35-36.

⁵³ Wśród państw uznawanych za dysponujące bronią jądrową, niepodległości Izraela nie uznają Korea Północna i Pakistan. W odróżnieniu od części państw bliskowschodnich nie wysuwają one jednak gróźb zniszczenia państwa żydowskiego, dlatego też przez izraelskich decydentów nie są postrzegane jako zagrożenie. Vide: T. Delpech, op. cit., s. 30.

wojny gwarantowała powstrzymanie się obu stron od otwartej konfrontacji. Kreowanie wizerunku Izraela jako państwa gotowego wdrożyć w życie „opcję Samsona” w przypadku braku alternatywy służy więc nie tyle zapobieganiu wojnie samej w sobie, lecz także utrzymywaniu potencjalnych przeciwników w niepewności co do racjonalności izraelskich decydentów w obliczu agresji zbrojnej. S. Hersh zauważa, że z perspektywy celów strategicznych Izraela ta niepewność musi być na tyle wiarygodna, aby pozostałe państwa w regionie – mimo ciągłej rywalizacji – pogodziły się z istnieniem państwa izraelskiego na Bliskim Wschodzie⁵⁴.

Rzetelna ocena siły rażenia izraelskich głowic nuklearnych jest niemożliwa ze względu na brak potwierdzonych danych technicznych. Nieliczni badacze, którzy pokusili się o ich określenie w postaci danych szacunkowych, sugerują, że mogą to być głowice mocy od ok. 20 kiloton (np. W. Farr⁵⁵, C. Cozic i K. Swisher⁵⁶), aż do 100 lub nawet 200 kiloton (L. Spector⁵⁷). Zdolność do przenikania przez systemy obrony przeciwników zależy oczywiście od tego, jakie państwo zostanie uznane za potencjalny cel ataku (lub odwetu) nuklearnego. Izraelczycy nigdy wprost nie wskazali państwa, które mogłoby w określonej sytuacji stać się takim celem, ponieważ wiązałoby się to z odstępniem od strategii *amimut*. Na stworzenie bardzo ogólnego zarysu zdolności do przeprowadzania uderzeń nuklearnych pozwala więc jedynie analiza środków przenoszenia głowic i ich zasięgu. Jak można zauważyć w zamieszczonej poniżej tabeli, Izraelczycy dysponują obecnie wszystkimi elementami „triady nuklearnej” – środkami przenoszenia głowic jądrowych, pozwalającymi na przeprowadzanie uderzeń z powietrza (lotnictwo strategiczne), z lądu (raketowe pociski balistyczne) oraz z morza (pociski raketowe, przenoszone przez okręty podwodne).

	Typ	Wprowadzenie do służby	Zasięg	Uwagi
Lotnictwo	F-16A/B/C/D/I Fighting Falcon	1980	1600 – 4220 km	
	F-15I Ra'am (Thunder)	1988	3500	
	F-35I Adir	2017	2220 km	
Pociski balistyczne	Jericho II	1984-1985	powyżej 1500 km	Dane szacunkowe
	Jericho III	2011 (?)	4800 – 11500 km	Dane szacunkowe
Okręty podwodne	Dolphin-1/-2	2000-2002	Okręty: ok. 13000 km (zanurzenie do 30 dni) Pociski raketowe: do 1500 km*	Dane szacunkowe. *Zasięg uzależniony od typu pocisków, w które uzbrojone zostaną okręty

Tabela 1: Potencjalne środki przenoszenia broni jądrowej przez Siły Obronne Izraela.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Feickert, *Missile Survey: Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries*, Washington 2005; H. Kristensen, R. Norris, *Israeli nuclear weapons, 2014*, „Bulletin of the Atomic Scientists” 2014, Vol. 70(6); *Missiles of Israel*, Center for Strategic and International Studies, <https://missilethreat.csis.org/missile/jericho-3> (20.09.2019).

⁵⁴ S. Hersh, op. cit., s. 136.

⁵⁵ W. Farr, op. cit., s. 9.

⁵⁶ C. Cozic, K. Swisher, *Nuclear Proliferation: Opposing Viewpoints*, New York 1992, s. 131.

⁵⁷ L. Spector, *Nuclear proliferation: who's next?*, „Bulletin of the Atomic Scientists” 1987, Vol. 4(7), s. 18.

O ile w przypadku wymienionych w tabeli samolotów zasięg maksymalny upubliczniany jest przez ich amerykańskich producentów, o tyle zasięg izraelskich pocisków balistycznych Jerycho oraz potencjalnego uzbrojenia okrętów podwodnych typu Dolphin pozostaje szacunkowy. Kluczowe dla izraelskiej strategii odstraszenia są okręty podwodne, zdolne do przenoszenia broni jądrowej. W odróżnieniu od mocarstw o rozległych granicach, w przypadku ataku jądrowego na główne ośrodki miejskie niewielkiego Izraela mogłoby dojść do jego całkowitego zniszczenia, co uniemożliwiłoby jakikolwiek odwet. Jak podaje A. Cohen, jest to główna przyczyna obrony izraelskiego monopolu nuklearnego za wszelką cenę⁵⁸. Problem z uwiarygodnieniem możliwości przetrwania i odwetu częściowo niweluje możliwość przeprowadzenia go przez załogi okrętów podwodnych, które – nawet w przypadku zniszczenia izraelskich samolotów i wyrzutni rakiet balistycznych na lądzie – byłyby w stanie przetrwać i osiągnąć terytorium przeciwnika⁵⁹. Warto podkreślić również znaczenie rozwoju izraelskiego programu pocisków balistycznych dla strategii odstraszenia. Jak wskazują dostępne dane, zasięg rakiet Jerycho III pozwala zaklasyfikować je jako pociski międzykontynentalne. Nawet przy przyjęciu minimalnych szacunków (ok. 4800 km) w ich zasięgu znajdzie się cały Bliski Wschód, ponad połowa Afryki, Europa oraz część Rosji i południowo-zachodniej Azji⁶⁰.

MIEJSCE BRONI JĄDROWEJ W IZRAELSKIEJ STRATEGII ODSTRASZANIA

W 2015 r. po raz pierwszy w historii upubliczniono *Strategię Sił Obronnych Izraela*. Odstraszenie określono w niej jako jedno z pięciu podstawowych zadań sił zbrojnych, wynikających z doktryny strategicznej (obok wczesnego ostrzegania, prowadzenia działań obronnych, pokonania przeciwnika i ostatecznego zwycięstwa)⁶¹. W rozdziale poświęconym strategii odstraszenia autorzy dokumentu wskazali główne warunki, jakie musi spełnić Izrael, aby skutecznie zniechęcać potencjalnych przeciwników do podejmowania działań agresywnych. Przede wszystkim, wskazano na konieczność dostosowania metod odstraszenia do nowych zagrożeń związanych z działalnością podmiotów niepaństwowych. Jak zauważyli autorzy dokumentu, inicjatywa strategiczna IDF i ofensywny charakter działań zbrojnych (przez lata zapewniające skuteczne odstraszenie) straciły na znaczeniu w konfrontacji z organizacjami terrorystycznymi, kierującymi się inną logiką niż państwa. W dokumencie przyjęto również zasadę dwutorowości odstraszenia. Z jednej strony, w czasie pokoju, powinno być ono bardzo uogólnione i skierowane do wszystkich potencjalnych przeciwników. Z drugiej, w przypadku kryzysu lub wojny, powinno być dostosowane do konkretnego przeciwnika i specyfiki działania oraz jego możliwości militarnych⁶².

⁵⁸ A. Cohen, op. cit., s. 38.

⁵⁹ M. Raska, op. cit., s. 23.

⁶⁰ *Israel's Ballistic and Cruise Missiles*, Center for Strategic and International Studies, <https://missilethreat.csis.org/country/israel> (20.09.2019).

⁶¹ *Detering Terror – How Israel Confronts the Next Generation of Threats. English Translation of the Official Strategy of the Israel Defense Forces*, Cambridge 2016, s. VI.

⁶² *Ibidem*, s. 24.

W myśl *Strategii IDF* izraelska koncepcja odstraszenia opiera się na:

- 1) stworzeniu wiarygodnej groźby przeprowadzenia przez IDF operacji militarnej na wielką skalę – skutkującej poważnymi stratami, jeśli przeciwnik zaatakuje Izrael – poprzez:
  - a) rozwijanie zdolności sił zbrojnych do zadawania strat przeciwnikowi oraz częściowe ujawnianie tego potencjału w celu budowania wizerunku państwa zdolnego i gotowego do podjęcia walki zbrojnej,
  - b) budowanie opinii publicznej, ukazującej gotowość Izraela do podjęcia ryzyka w obliczu zagrożenia,
  - c) przeprowadzanie przez IDF operacji zbrojnych o ograniczonej skali, które stanowią dla przeciwnika przestrożę przed podejmowaniem działań agresywnych,
- 2) rozbudowie systemu obronnego, aby przekonać przeciwników do bezcelowości agresji,
- 3) rozwoju zdolności do dezorganizacji działań przeciwnika i ich powstrzymywania⁶³.

Co rozumiałe w kontekście strategii *amimut*, oficjalna *Strategia IDF* nie uwzględnia potencjału nuklearnego i skupia się na roli sił konwencjonalnych. Pozwala jednak na wyciągnięcie ogólnych wniosków dotyczących miejsca broni jądrowej w koncepcji odstraszenia. Uwagę zwraca przede wszystkim wzrastająca rola podmiotów niepaństwowych jako przeciwników Izraela, w przypadku których odstraszenie nuklearne nie może spełniać swojej podstawowej roli. Ugrupowania terrorystyczne nie ponoszą odpowiedzialności za konkretne terytorium, ludność czy infrastrukturę, a dla celów propagandowych niejednokrotnie dążą wręcz do maksymalizacji liczby ofiar po stronie ludności, wśród której funkcjonują. W ich przypadku groźba odwetu nuklearnego nie przedstawia większej wartości jako czynnik odstraszący⁶⁴. W przypadku działającego w rozproszeniu przeciwnika trudno byłoby wskazać cel takiego uderzenia. Jednocześnie ataki terrorystyczne – choćby o masowej skali – nie stanowią nigdy zagrożenia dla przetrwania państwa, przez co użycie w odpowiedzi broni nuklearnej byłoby nie tylko nieproporcjonalne i bezcelowe, lecz także wiązałoby się z nieopłacalnymi reperkusjami międzynarodowymi. Powszechna świadomość tych uwarunkowań sprawia, że arsenał nuklearny nie zniechęca ugrupowań terrorystycznych do ataków na dysponujące nim państwo. W przypadku Izraela jest to szczególnie zauważalne. O ile obawa przed domniemaną izraelską bronią jądrową może hamować wrogie państwa w regionie przed zbrojną inwazją, o tyle nie powstrzymuje Hezbollahu, Hamasu czy Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu przed przeprowadzaniem zamachów i ostrzałem raketowym rejonów przygranicznych w Izraelu – brakuje wiarygodnej groźby odwetu⁶⁵. Według A. Golova, w odniesieniu do niepaństwowych czy quasi-państwowych przeciwników Izraela zdecydowanie skuteczniejsze pozostaje odstraszenie za pomocą precyzyjnych środków konwencjonalnych⁶⁶.

⁶³ Ibidem, s. 25.

⁶⁴ R. Kopeć, P. Mazur, *Odstraszenie militarne w XXI wieku Polska – NATO – Rosja*, Kraków 2017, s. 25.

⁶⁵ A. Golov, *Israeli Deterrence in the 21st Century*, Tel Aviv 2016, s. 94.

⁶⁶ Ibidem, s. 84.

Bazując na wcześniejszych rozważaniach można wysnuć wniosek, że izraelska broń jądrowa może służyć celom odstraszenia tylko w przypadku uznanych za potencjalne zagrożenie militarne aktorów państwowych. *Strategia IDF* z 2015 r. określa cztery główne kategorie podmiotów, stanowiących zagrożenie polityczno-militarne dla Izraela:

- 1) Podmioty państwowe – w tym w otoczeniu bliższym (Liban) i dalszym (Iran)⁶⁷;
- 2) Państwa upadłe lub upadające (Syria),
- 3) Podmioty sub-państwowe/quasi-państwowe – powiązane z konkretnym obszarem i zamieszkującą go ludnością, ale nie będące państwami i nie stosujące się do zasad prawa międzynarodowego, obowiązujących państwa (Hamas i Hezbollah),
- 4) Organizacje terrorystyczne niepowiązane z żadnym państwem lub ludnością (Islamski Dżihad, Palestyński Islamski Dżihad, ISIS i inne)⁶⁸.

Jak można zauważyć, podmioty wymienione w dwóch ostatnich punktach z założenia nie podlegają zasadom odstraszenia nuklearnego. Również Syria (uznawana za zagrożenie nie ze względu na groźbę agresji, a z powodu rozkładu struktur państwowych i udostępnianie terytorium do transportu irańskiej broni do Libanu) nie jest obecnie adresatem izraelskiego odstraszenia jądrowego. A. Terill stwierdza wprost, że izraelska broń nuklearna w aktualnej sytuacji geopolitycznej służy głównie odstraszeniu jednego państwa – Iranu. Powołuje się m.in. na ćwiczenia wojskowe izraelskiego lotnictwa, w ramach których odtwarzano warunki ataku powietrznego na Iran. Zakłada również, że Izraelczycy byłiby skłonni użyć broni jądrowej, gdyby zaistniało realne ryzyko złamania przez Iran izraelskiego monopolu jądrowego w regionie⁶⁹. Inną opinię przedstawia m.in. Y. Evron, który wskazuje, że Izrael w dalszym ciągu opiera swoją strategię odstraszenia (w tym odstraszenia adresowanego do Iranu) na rozwoju potencjału konwencjonalnego, którego użycie jest bardziej prawdopodobne – a więc i wiarygodność odwetu w przypadku zagrożenia jest większa⁷⁰.

Istotne znaczenie dla niniejszej analizy mają wspomniane w *Strategii IDF* operacje zbrojne, które mają stanowić dla przeciwników przestrożę przed podejmowaniem agresji na terytorium Izraela i stanowią jeden z filarów odstraszenia. W izraelskiej nomenklaturze operacje te nazywane są „kampaniami między wojnami” (*Campaign Between Wars – CBW*) i odnoszą się do operacji zbrojnych na niewielką skalę, których podstawowym celem jest tymczasowe osłabienie przeciwnika, uniemożliwienie mu zbrojeń, utrwalenie efektów zwycięstwa Izraela w poprzedniej wojnie lub przygotowanie sprzyjających warunków do przyszłego starcia militarne⁷¹. Ich dodatkowym skutkiem jest wzmocnienie wizerunku

⁶⁷ Co warto podkreślić, *Strategia IDF* wprost wskazuje poszczególne państwa uważane za wrogie – wszystkie inne państwa w regionie, mimo że w większości nie uznają niepodległości Izraela, nie zostały uznane za realne zagrożenie militarne.

⁶⁸ *Detering Terror – How Israel...*, op. cit., s. 4.

⁶⁹ A. Terill, *Deterrence in the Israeli-Iranian Strategic Standoff*, „Parameters” 2009, Vol. 39(1), s. 87.

⁷⁰ Y. Evron, op. cit., s. 11.

⁷¹ *Detering Terror – How Israel...*, op. cit., s. 25.

Izraela jako państwa posiadającego wystarczający potencjał do niszczenia ważnych celów na terytorium przeciwnika w dowolnym czasie i miejscu. Jak zauważa Y. Lappin, izraelskie naloty na cele w sąsiednich państwach wzmacniają potencjał odstraszenia w stosunku do państw czy organizacji bezpośrednio zaatakowanych, ale także w stosunku do innych aktorów na scenie międzynarodowej⁷². Wielokrotne izraelskie naloty na konwoje transportujące irańskie uzbrojenie przez terytorium Syrii do Libanu przywoływane są często w literaturze jako przykład typowej w ostatnich latach metody odstraszenia, stosowanej przez Izraelczyków. Jako rozwiązanie doraźne jest to metoda skuteczniejsza niż odstraszenie nuklearne, które nie powstrzymuje przeciwników przed wspieraniem i zbrojeniem organizacji terrorystycznych czy tworzeniem własnych przyczółków coraz bliżej granic Izraela⁷³. Jak widać, domniemanej broni nuklearnej i izraelskiej „opcji Samsona” można przypisać istotne znaczenie w zniechęcaniu wrogich państw do podejmowania prób inwazji zbrojnej czy wręcz zniszczenia całego Izraela, ale w przypadku przeciwników prowadzących walkę za pośrednictwem organizacji terrorystycznych czy w ramach tzw. wojen zastępczych (*proxy wars*), to odstraszenie konwencjonalne odgrywa wiodącą rolę.

Na koniec warto odnieść się do często poruszanego w literaturze aspektu odstraszenia, jakim jest rozszerzone odstraszenie nuklearne Stanów Zjednoczonych. W teorii odstraszenia wyróżnia się dwa jego rodzaje: bezpośrednie (odstraszenie od ataku na odstraszanego) i rozszerzone (odstraszenie od ataku na sojusznika państwa odstraszanego)⁷⁴. W przypadku Izraela niektórzy badacze przyjmują założenie, że nawet jeśli nie posiada własnej broni nuklearnej, to i tak w swojej strategii odstraszenia uwzględnia odstraszenie nuklearne – tyle, że za pomocą amerykańskiego arsenału. Do takich poglądów przychyliła się między innymi A. Golov, zaznaczając jednak, że amerykański „parasol nuklearny” nie jest i nie może być traktowany jako główna gwarancja bezpieczeństwa Izraela. Wiąże się to z brakiem oficjalnych deklaracji użycia broni nuklearnej przez Stany Zjednoczone w przypadku zagrożenia dla egzystencji Izraela, jak również ze ścisłymi powiązaniem USA z innymi państwami bliskowschodnimi, co z kolei osłabia wizerunek Izraela jako kluczowego partnera Amerykanów w regionie⁷⁵. Partnerstwo strategiczne Izraela i Stanów Zjednoczonych podkreślane jest w *Strategii IDF* jako kluczowe dla umacniania pozycji państwa i zapewniania mu wsparcia na arenie międzynarodowej⁷⁶. Izraelczycy jednak nigdy nie uznawali wsparcia z zewnątrz za jedyne, pewną gwarancję własnego bezpieczeństwa – nawet w przypadku partnera dysponującego bronią jądrową.

⁷² Y. Lappin, 'The War Between Wars': Israel vs Iran in Syria, <http://fathomjournal.org/the-war-between-wars-israel-vs-iran-in-syria> (01.10.2019).

⁷³ Ibidem; G. Eisenkot, G. Siboni, *The Campaign Between Wars: How Israel Rethought Its Strategy to Counter Iran's Malign Regional Influence*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-campaign-between-wars-how-israel-rethought-its-strategy-to-counter-iran> (01.10.2019).

⁷⁴ R. Kopeć, P. Mazur, op. cit., s. 40.

⁷⁵ A. Golov, op. cit., s. 86.

⁷⁶ *Detering Terror – How Israel...*, op. cit., s. 5.

PODSUMOWANIE

Strategia odstraszenia Izraela zdecydowanie wyróżnia się na tle innych państw dysponujących bronią jądrową. Paradoksalna w kontekście klasycznych teorii odstraszenia decyzja o utajnieniu własnego potencjału sprawia, że w przypadku Izraela to nie ilość, zasięg czy siła rażenia broni nuklearnej zniechęca potencjalnych agresorów. To właśnie domysły – często wyolbrzymione, nieoparte na potwierdzonych danych – wywołują niepokój i obawy innych aktorów na scenie międzynarodowej. Naturalna ludzka skłonność do strachu przed tym, co niepewne i nieznanne, działa na korzyść Izraela. Niejawny charakter programu nuklearnego, uzupełniony uogólnionymi „przeciekami” i sugestiami dyplomatów przekłada się na „strategię *amimut*”, od lat znajdującą odbicie w działaniach władz Izraela i ich ambiwalentnym stosunku do międzynarodowego reżimu nieprolifracji. Paradoks izraelskiej strategii odstraszenia nuklearnego objawia się też w innej płaszczyźnie: w tym przypadku to nie (domniemany) dysponent broni jądrowej podejmuje działania mające na celu uświadomienie przeciwnikom możliwości i gotowość do odwetu. Od lat 60. XX w. wszyscy przedstawiciele Izraela, niezależnie od proveniencji politycznej, uchylają się od jakichkolwiek jednoznacznych deklaracji, powtarzając ukute przez Leviego Eszkola stwierdzenie, że Izrael na pewno jako pierwszy nie wprowadzi broni jądrowej na Bliski Wschód. To przede wszystkim debata w innych państwach – zarówno wrogich Izraelowi, neutralnych, jak i sojuszniczych – buduje wizerunek Izraela jako posiadacza znacznego arsenału nuklearnego, który może zostać użyty, jeśli inne środki militarne zawiodą. Tym samym pierwszą z hipotez roboczych, zakładającą, że o potencjale odstraszenia izraelskiego arsenału jądrowego decyduje celowe utrzymywanie go w sferze przypuszczeń, można uznać za pozytywnie zweryfikowaną.

Drugi element izraelskiej strategii odstraszenia nuklearnego, nazywany „doktryną Beginą”, odnosi się do obrony monopolu nuklearnego za wszelką cenę. Ta część strategii znalazła już dwukrotnie odbicie w praktyce. Badacze tematu pozostają dość zgodni co do aktualności tej doktryny – należy jednak podkreślić, że prawdopodobieństwo użycia głowic jądrowych do niszczenia celów w jakimkolwiek państwie, pretendującym do odebrania Izraelowi tego monopolu, jest nikłe. Dużo bardziej prawdopodobne jest wykorzystanie w tym celu środków konwencjonalnych. Z „doktryny Beginą” wynika także założenie o niemożności stworzenia na Bliskim Wschodzie równowagi potencjału nuklearnego, analogicznego do sytuacji między NATO a Układem Warszawskim w czasie zimnej wojny. Wiąże się to z kolei z uwarunkowaniami geograficznymi Izraela i ograniczoną zdolnością do przetrwania oraz wyprowadzenia kontrataku w przypadku uderzenia jądrowego.

Popularność teorii, mówiącej o istnieniu samobójczej „opcji Samsona”, z pewnością wzmacnia potencjał odstraszenia Izraela, jednak tylko w ograniczonym zakresie. Odnosi się ona wyłącznie do sytuacji, w której Izrael nie miałby szans na obronę i w obliczu nieuchronnego unicestwienia własnej państwowości zdecydowałby się na środek ostateczny w postaci zmasowanego ataku jądrowego na centra dowodzenia i ludność przeciwnika, za

cenę własnego zniszczenia. Być może strach przed takim rozwiązaniem działa odstrasząco na aktorów, których jedynym celem byłaby całkowita anihilacja Izraela i jego ludności, praktyka działania współczesnych przeciwników Izraela sugeruje jednak, że „opcja Samsona” nie zniechęca nikogo przed podejmowaniem działań zbrojnych na mniejszą skalę, które – mimo swej uciążliwości – nie zagrażają egzystencji państwa izraelskiego.

Broń nuklearna, choć w specyficznej formie, niewątpliwie odgrywa istotną rolę w strategii odstraszenia Izraela. Trudno ze stuprocentową pewnością ocenić, jak duże jest jej znaczenie, ponieważ w żadnych jawnych dokumentach Izraelczycy nie odnoszą się do tego tematu. Bazując na ogólnych założeniach odstraszenia, sformułowanych w najnowszej *Strategii IDF*, można jednak zauważyć, że część z nich musi opierać się na potencjale konwencjonalnym, gdyż wiąże się z odstraszeniem podmiotów nie stosujących się do przypisywanej państwom logiki i racjonalności – a ta stanowi warunek konieczny odstraszenia nuklearnego.

Przedstawione w artykule rozważania pozwalają wysnuć wniosek, że izraelska broń jądrowa nie przedstawia większej wartości w kwestii odstraszenia organizacji terrorystycznych i quasi-państwowych, których działalność stanowi obecnie najbardziej uciążliwe i kosztochłonne (niekoniecznie największe) zagrożenie dla bezpieczeństwa Izraela. Warto też podkreślić, że posiadanie przez Izrael broni nuklearnej nie powstrzymuje wrogo nastawionych państw przed wspieraniem wyżej wymienionych podmiotów ani przed realizacją własnych celów polityczno-wojskowych za ich pośrednictwem. Wiele wskazuje na to, że odstraszenie konwencjonalne Izraela jest obecnie dla jego przeciwników bardziej wiarygodne, niż groźba użycia broni jądrowej w odpowiedzi na agresję, która nie stanowi zagrożenia egzystencjalnego. Powyższe wnioski pozwalają stwierdzić, że druga przedstawiona we wstępie hipoteza (mówiąca o tym, że odstraszenie nuklearne stanowi część składową izraelskiej strategii odstraszenia militarnego, jednak nie jest jej głównym elementem) również została w niniejszej pracy potwierdzona.

BIBLIOGRAFIA

- AAP-6: Słownik terminów i definicji NATO. 2017. NATO Standardization Office.
- Al Bu-Ainnain Khalid Abdullah. 2009. Proliferation assessment of ballistic missiles in the Middle East. Dubai: Institute of Near East and Gulf Military Analysis.
- Aronson Shlomo. 1992. The politics and strategy of nuclear weapons in the Middle East. Opacity, theory and reality, 1960-1991: An Israeli perspective. New York: State University of New York Press.
- Beaufre André. 1968. Wstęp do strategii. Odstraszenie i strategia. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Beres Louis Rene, Shoval Zalman. 2019. Creating a Seamless Strategic Deterrent: an Israel Case Study W <https://mwi.usma.edu/creating-seamless-strategic-deterrent-israel-case-study>.
- Brom Shlomo. 2005. Is the Begin Doctrine Still a Viable Option for Israel? W Getting Ready for a Nuclear-ready Iran, 133-158. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

- Center for Strategic and International Studies. 2018. Israel's Ballistic and Cruise Missiles, W <https://missilethreat.csis.org/country/israel>.
- Central Intelligence Agency. 1974. Special National Intelligence Estimate: Prospects for Further Proliferation of Nuclear Weapons W <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB240/snief.pdf>.
- Cohen Avner. 2010. The worst-kept secret: Israel's bargain with the bomb. New York: Columbia University Press.
- Cohen Yoel. 2005. Whistleblowers and the Bomb: Vanunu, Israel and Nuclear Secrecy. London: Pluto Press.
- Cozic Charles, Swisher Karin. 1992. Nuclear Proliferation: Opposing Viewpoints. New York: Greenhaven Press.
- Delpech Therese. 2012. Nuclear Deterrence in the 21st Century. Lessons from Cold War for a New Era of Strategic Piracy. Santa Monica: RAND Corporation.
- Belfer Center for Science and International Affairs. 2016. Detering Terror – How Israel Confronts the Next Generation of Threats. English Translation of the Official Strategy of the Israel Defense Forces, Cambridge: Harvard Kennedy School.
- Dowty Alan. 1978. "Nuclear Proliferation: The Israeli Case". International Studies Quarterly Vol. 22(1) : 79–120.
- Eisenkot Gadi, Siboni Gabi. 2019. The Campaign Between Wars: How Israel Rethought Its Strategy to Counter Iran's Malign Regional Influence. W <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-campaign-between-wars-how-israel-rethought-its-strategy-to-counter-iran>.
- Evron Yair. 1994. Israel's nuclear dilemma. London: Routledge.
- Farr Warner. 1999. The Third Temple's holy of holies: Israel's nuclear weapons. Maxwell: USAF Counterproliferation Center.
- Feickert Andrew. 2005. Missile Survey: Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries, Washington: Congressional Research Service.
- Ford Peter. 2004. Israel's Attack on Osiraq: a Model for Future Preventive Strikes? Monterey: Naval Postgraduate School.
- Giles Gregory. 2006. Continuity and Change in Israel's Strategic Culture. Washington: Defense Threat Reduction Agency.
- Golov Avner. 2016. Israeli Deterrence in the 21st Century. Tel Aviv: Institute for National Security Studies.
- Hersh Seymour. 1991. The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy. New York: Random House.
- International Atomic Energy Agency. 2019. List of Member States W <https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states>.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. 2011. Interview with PM Netanyahu on CNN-Piers Morgan Tonight W https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2011/Pages/Interview_PM_Netanyahu_CNN_17-Mar-2011.aspx.
- Israeli Ofer. 2015. „Israel's nuclear amimut policy and its consequences”. Israel Affairs Vol. 21(4) : 541-558.
- Khan Saira. 2003. Nuclear Proliferation Dynamics in Protracted Conflict Regions. A Comparative Study of South Asia and the Middle East. London: Routledge.

- Kile Shannon, Kristensen Hans. 2018. World nuclear forces. W: SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security, 235-302. Stockholm: SIPRI.
- Kopeć Robert, Mazur Przemysław. 2017. Odstraszanie militarne w XXI wieku Polska – NATO – Rosja. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN.
- Krepnievich Andrew. 2013. Critical mass: Nuclear Proliferation in the Middle East. Washington: Center for Strategic and Budgetary Assessments.
- Kristensen Hans, Norris Robert. 2014. „Israeli nuclear weapons, 2014”. Bulletin of the Atomic Scientists Vol. 70(6) : 97-115.
- Lappin Yaakov. 2018. ‘The War Between Wars’: Israel vs. Iran in Syria W <http://fathomjournal.org/the-war-between-wars-israel-vs-iran-in-syria>.
- Pedatzur Reuven. 2007. „The Iranian Nuclear Threat and the Israeli Options”. Contemporary Security Policy Vol. 28(3) : 513-541.
- Raska Michael. 2011. „Beyond the “Bomb in the Basement”: Israel’s Nuclear Predicament and Policy Options”. Asian Journal of Public Affairs Vol. 1(2) : 22-33.
- Riedel Bruce, Samore Gary. 2008. Report: Managing Nuclear Proliferation in the Middle East. Washington: Brookings Institution.
- Sabel Robbie. 2018. „The Legality of an Attack against Iranian Nuclear Facilities”. INSS Insight No. 345.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. 2008. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Spector Leonard. 1987. „Nuclear proliferation: who’s next?”. Bulletin of the Atomic Scientists Vol. 4(7) : 17-20.
- Steinberg Gerald. 2009. Iran in the Israeli Threat Perception. W The Iranian Puzzle Piece: Understanding Iran in the Global Context, 71:82. Quantico: Marine Corps University.
- Szpyra Ryszard. 2012. Bezpieczeństwo militarne państwa. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Terill Andrew. 2009. „Deterrence in the Israeli-Iranian Strategic Standoff”. Parameters Vol. 39(1) : 81-94.
- Yadlin Amos. 2018. „The Begin Doctrine: The Lessons of Osirak and Deir ez-Zor”. INSS Insight No. 1037.
- Zych Joanna. 2017. „Wspólny Kompleksowy Plan Działania z 2015 r. w sprawie irańskiego programu nuklearnego – perspektywa Izraela”. Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego Vol. 11(1) : 131-147.

Krzysztof ZAŁĘSKI
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej¹
kzaleski@wsb.edu.pl
ORCID 0000-0002-0245-5987
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.03>

BROŃ JĄDROWA W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA WYBRANYCH PAŃSTW

ABSTRAKT: Broń jądrowa stanowi czynnik odstraszenia militarnego, tym samym jest to środek kształtowania bezpieczeństwa oraz utrzymania równowagi strategicznej. Dlatego też, mimo przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się broni jądrowej, nie ma politycznej woli, aby do jej wyeliminowania ostatecznie doprowadzić. Celem artykułu jest analiza i ocena wpływu broni jądrowej na kształtowanie bezpieczeństwa międzynarodowego. W artykule przyjęto, że broń jądrowa zarówno w kategoriach politycznych, jak i militarnych stanowi ważny czynnik kształtowania relacji międzynarodowych, dlatego też znaczenie broni jądrowej w relacjach międzynarodowych niewiele się zmienia mimo upływu czasu. Większość państw, które taką broń posiadają, modernizuje i rozwija swoje arsenały, widząc w tym nie tylko wyraz swojej potęgi lecz także gwarancje suwerenności i bezpieczeństwa. W ocenie autora studiowanie tego materiału powinno przynajmniej przywołać pewną refleksję nad rozwojem broni jądrowej jako środka kształtowania współczesnych relacji bezpieczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: broń jądrowa, polityka bezpieczeństwa, użycie broni jądrowej, modernizacja sił jądrowych

---

NUCLEAR WEAPONS IN THE SECURITY POLICY OF SELECTED COUNTRIES

ABSTRACT: Nuclear weaponry is a factor of military deterrence, hence is also a key means of shaping security and maintaining strategic balance. Therefore, despite implementation of the policy of a nuclear non-proliferation, there is no political will towards eliminating it completely and ultimately. The aim of the article is to analyze and assess the impact of nuclear weapons on shaping the international security policy. In the paper, the author assumed that nuclear weapons, in both political and military categories, are an important factor in shaping international relations. Therefore the importance of nuclear weapons in international relations, despite the passage of time, does not change much. Most countries that possess nuclear weapons, modernize and expand their arsenals, seeing in that not only an expression of power but also guarantee to its security. Studying the article should at least bring some reflection on the evolution of nuclear weapons as a mean of shaping contemporary security relationships.

KEYWORDS: nuclear weapons, security policy, use of nuclear weapons, modernization of nuclear forces

---

¹ WSB University in Dąbrowa Górnicza; Poland.

WPROWADZENIE

Mimo upływu siedemdziesięciu lat od pierwszego użycia broni jądrowej, niezależnie od tragicznych skutków tego wydarzenia, wciąż nie traci ona na znaczeniu w światowej polityce. Co więcej, istnieje spora grupa państw aspirujących do jej posiadania. Korea Północna, do niedawna mało znaczący reżim totalitarny, za sprawą posiadania broni jądrowej stał się podmiotem politycznym, pozostającym w centrum uwagi światowych mocarstw: Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Chin, Japonii, a także Korei Południowej. Państwo to stawia twarde warunki negocjacyjne. Jej oczekiwania to cena, jaką Świat jest gotów ponieść za jej denuklearyzację. Oczekiwania są duże. Korea żąda zniesienia sankcji politycznych i gospodarczych, a co za tym idzie także pokrycia wszelkich kosztów socjalnej oraz polityczno-gospodarczej transformacji państwa. Broń jądrowa w ręku przywódcy Korei stanowi jedyną, ale bardzo mocną kartą przetargową. Jest to coś w rodzaju „asa w rękawie”, o którym partnerzy nie wszystko wiedzą, ale muszą się z nim liczyć. Czyż nie jest to kusząca perspektywa także dla innych, równie politycznie awanturnicznych państw?

Podobnie sprawy technologii jądrowej postrzega Iran, prezentując nowe stanowisko w tej sprawie². W to, że posiadanie broni jądrowej daje gwarancje bezpieczeństwa, nikt współcześnie nie wątpi. Niezależnie od tego, że niekiedy te gwarancje mogą być „kruche”. Posłużę się tu przykładem procesu denuklearyzacji Ukrainy. Za zwrot do Federacji Rosyjskiej arsenałów jądrowych, rozwiniętych na terytorium Ukrainy, podpisano tzw. Memorandum Budapesztańskie o mocy traktatu³. Miał on gwarantować Ukrainie suwerenność i integralność terytorialną. Warto zauważyć, że w 2014 roku, już po aneksji Krymu, Rosją odmówiono konsultacji w tej sprawie, a sygnatariusze traktatu, mimo wezwań Rady Najwyższej Ukrainy, nie wykazali oczekiwanego zdecydowania⁴. Można więc zadać sobie pytanie: co pozostało z międzynarodowych gwarancji? Niestety niewiele, pozostały działania dyplomatyczne, które nie mają wielkiej wartości w zderzeniu z groźbą realnego użycia broni jądrowej, pozostającej w dyspozycji zagrożonego państwa. Trudno ocenić, na jakie działania wobec Ukrainy odważyłaby się Rosja, gdyby miała świadomość, że dysponuje ona potencjałem nuklearnym, a przy tym jest zdesperowana zagrożeniem suwerenności. Pozostają spekulacje polityczne, bo brakuje innych przykładów, wskazujących na uwarunkowania posiadania i dobrowolnego pozbycia się broni jądrowej oraz wpływu tego aktu na dalszą politykę. Przykłady Korei i Iranu są jednak odmienne od sytuacji Ukrainy, nie dają zatem podstaw, aby je rozpatrywać łącznie.

² Władze Iranu nie wykluczają możliwości wypowiedzenia Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (*Nuclear Non-Proliferation Treaty* – NPT) w razie zaostrenia sankcji nałożonych na Teheran, jak oświadczył irański minister spraw zagranicznych, za: <http://wgosparce.pl/informacje/62980-iran-juz-gotowy-na-bombe-atomowa>, (30.04.2019).

³ Memorandum budapeszteńskie (Memorandum Budapeszteńskie o Gwarancjach Bezpieczeństwa) – porozumienie międzynarodowe niemające statusu traktatu podpisane w grudniu 1994 roku w Budapeszcie, na mocy którego Stany Zjednoczone, Rosja i Wielka Brytania zobowiązały się do respektowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, oraz powstrzymania się od wszelkich gróźb użycia siły przeciwko jej niepodległości i integralności terytorialnej, a Ukraina zobowiązała się do przekazania strategicznej broni nuklearnej Rosji, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Memorandum_budapeszteńskie, (30.04.2019).

⁴ <https://www.defence24.pl/memorandum-budapesztanskie-pozorna-gwarancja-bezpieczenstwa-dla-ukrainy>, (30.04.2019).

Celem niniejszego opracowania jest analiza relacji polityczno-militarnych w odniesieniu do broni jądrowej. W toku studiowania materiałów, już na wstępie do analizy, pojawiło się spostrzeżenie, że broń jądrowa była i jest nieodzownym elementem prowadzonej polityki, komponentem doktryn i strategii militarnych, a przede wszystkim strategicznym elementem odstraszania. Dlatego też naturalną konsekwencją rozważań autora było przyjęcie wyselekcjonowanych problemów badawczych, do których zalicza się: 1) Jakie jest miejsce i rola broni jądrowej w doktrynach państw „atomowych”?, 2) Jakie są ograniczenia prawno-międzynarodowe w zakresie użycia broni jądrowej?, 3) Dlaczego broń jądrowa pozostaje wciąż na tyle „atrakcyjna”, że różne państwa prowadzą badania nad jej budową oraz rozwojem?

KONCEPCJE WYKORZYSTANIA BRONI JĄDROWEJ W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA WYBRANYCH PAŃSTW

Na szczycie NATO w Pradze, w 2009 roku, Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej wypowiedział znamienne słowa: „(...)zredukujemy znaczenie broni jądrowej w naszej strategii bezpieczeństwa narodowego i będziemy zachęcać innych do zrobienia tego samego”⁵. Cel tej wypowiedzi był taki, że: oto właśnie kończy się okres postrzegania bezpieczeństwa przez pryzmat posiadania broni jądrowej. Świat bez broni jądrowej, to świat – tak można założyć – wolny od wszelkiego rodzaju zagrożeń płynących z samego jej istnienia. Prezydent Barack Obama składając historyczną deklarację chyba sam miał wątpliwości, co do jej realizmu, bo zaraz dodał, że realizacja tej wizji może potrwać dekady, ale jest możliwa do osiągnięcia. Niestety, wizja ta była iluzją, a może tylko PR-owską zagrywką nowo wybranego prezydenta aspirującego do Pokojowej Nagrody Nobla?

Najważniejsi aktorzy posiadający broń jądrową (głównie Federacja Rosyjska, bo to jej w największym stopniu dotyczyło to oświadczenie) potraktowała je jako polityczną naiwność, wykorzystaną przeciwko nowemu Prezydentowi, jak również Stanom Zjednoczonym. Minęło dziesięć lat, a polityka nuklearna – zarówno NATO, jak i Stanów Zjednoczonych oraz Federacji Rosyjskiej – niewiele się zmienia. Ponownie, jak w okresie zimnej wojny, w relacjach międzynarodowych służy politycznemu odstraszaniu oraz wzmocnieniu działań dyplomatycznych. Czyżby rysował się nowy wyścig zbrojeń? Zdaniem wielu analityków wojskowych, prawdopodobnie tak. Potwierdza to jednostronne zawieszenie od 2 lutego 2019 roku przez Stany Zjednoczone Układu o całkowitej likwidacji pocisków raketowych pośredniego zasięgu (*Treaty on Intermediate-range Nuclear Forces* – INF). W następstwie tej deklaracji, to samo zrobiła Rosja, co stanowi początek końca traktatu, międzynarodowej kontroli rozprzestrzeniania się broni jądrowej rozmieszczanej na raketach balistycznych średniego zasięgu (500–5500 km) w Europie⁶.

⁵ Za: S. Zarychta, *Broń jądrowa w kształtowaniu bezpieczeństwa 1945–2015*, Warszawa 2016; Vide: także <http://www.politykaglobalna.pl>, (20.03.2018).

⁶ Traktat INF – podpisany przez prezydentów Ronalda Reagana i Michaiła Gorbaczowa w 1987 r., pozwalał wyeliminować ponad 2600 pocisków, zakończył też wieloletni wyścig zbrojeń na terenie Europy. Zamiar

Władimir Putin w swoim orędziu wygłoszonym do obu izb parlamentu rosyjskiego w styczniu 2018 roku użył słów, które nie pozostawiają już żadnej wątpliwości: „Rosja rozpoczęła aktywną fazę testów nowej międzykontynentalnej rakiety balistycznej Sarmat. Nowa rakietka ma zastąpić najpotężniejszy dotąd rosyjski międzykontynentalny pocisk balistyczny Wojewoda”⁷. Putin stwierdził, że Rosja będzie podejmować dalsze kroki w odpowiedzi na rozwijanie amerykańskiego systemu obrony przeciwrakietowej. Nie uszło to uwadze kierownictwa NATO. Jens Stoltenberg na spotkaniu z prezydentem Andrzejem Dudą stwierdził, że: „Rosja jest gotowa i chce używać siły, aby zmieniać granice Europy”. Wygląda na to, że wyścig zbrojeń, który już trwa, wygrywa Rosja. Na jakkolwiek, choćby symboliczną obecność sił NATO w państwach bałtyckich i Europy Środkowowschodniej Rosja odpowiada budową zgrupowań uderzeniowych wojsk w pobliżu zewnętrznych granic Sojuszu. Mimo pozorów politycznego dialogu (rozmowy Johna Kerry’ego z Siergiejem Ławrowem oraz Władimirem Putinem) tak napiętych relacji bezpieczeństwa nie było od połowy lat 80. XX w. W wojskowej retoryce Federacji Rosyjskiej państwa NATO oraz Stany Zjednoczone stały się na nowo „bardzo prawdopodobnym przeciwnikiem”⁸. Wydawało się, że od czasu kryzysu kubańskiego w 1962 roku, kiedy to istniało rzeczywiste zagrożenie wybuchu konfliktu atomowego, doszło jednak do opamiętania i że: „państwa atomowe nie prowadzą między sobą wojen”. Czy tak jest w istocie?

Nuklearne zagrożenie jest wciąż bardzo realne. Do grona państw posiadających nuklearny potencjał dołączyła Korea Północna i nie zamierza rezygnować z eksponowania swojej potęgi z racji posiadania broni jądrowej. Jak ostatnio zauważył Kim Dzong Un, przywódca Korei Północnej, jego państwo użyje broni atomowej przeciwko Stanom Zjednoczonym (lub innemu wrogiemu państwu) jedynie dla obrony swojego terytorium⁹. Nie ma więc mowy o istnieniu świata bez broni jądrowej, jak to kilka lat temu wyobrażał sobie prezydent Obama.

Po 1945 r. świat podzielił się w dwa przeciwstawne bloki polityczno-militarne, wykorzystujące swój potencjał jądrowy do odstraszenia oraz wzajemnego politycznego oddziaływania na siebie. Spowodowało to, że broń jądrową zaczęto postrzegać jako skuteczną

---

wypowiedzenia traktatu INF Stany Zjednoczone wstępnie ogłosiły już w 2014r., zarzucając Rosji jego łamanie. Rozmowy z Rosją zakończyły się niepowodzeniem, bo Stany Zjednoczone domagały się zniszczenia pocisków manewrujących 9M729 (zdolnych do przenoszenia głowic jądrowych oraz konwencjonalnych) i ich wyrzutni. Rosja utrzymywała, że system ten jest zgodny z traktatem, ponieważ jego zasięg wynosi poniżej 500 km. Rosja odmówiła jednak zaprezentowania pocisku do oceny przez zespół ekspertów. Przed upływem amerykańskiego ultimatum, 23 stycznia 2019 r., zademonstrowano wyrzutnie, pojemniki startowe oraz schematy funkcjonalne, ale bez pocisku. Działania te Amerykanie uznali za niewiarygodne, propagandowe, zwłaszcza że zarzuty amerykańskie znane były już pod koniec 2017 r. Dodatkowo, za zawieszeniem traktatu przez Stany Zjednoczone przemawiał fakt, że sam traktat był nieskuteczny, bo ograniczał możliwości reagowania Stanów Zjednoczonych na zagrożenie ze strony Chin, które nie są stroną traktatu, a rozbudowują zakazany nim arsenał, stanowiąc rosnące zagrożenie dla USA, więc jego zawieszenie pozwoli przyspieszyć modyfikację istniejących oraz rozwinięcie nowych pocisków, dotychczas zakazanych obowiązującym traktatem, za: <http://www.pism.pl/publikacje/komentarz/nr-10-2019> (3.05.2019).

⁷ Rosjanie ujawnili nową raketę międzykontynentalną piątej generacji RS-28 „Sarmat”. Nowa rakietka balistyczna ma zastąpić pociski starszej generacji R-36M2 „Wojewoda” znane w NATO jako SS-18 Satan, <http://www.space24.pl> (20.03.2018).

⁸ Za: *Rosja gotowa do wojny nuklearnej. Putin straszy świat*, www.geopolityka.pl (20.03.2018).

⁹ 28 listopada Korea Północna przetestowała pocisk balistyczny Hwasong-15. Ocenia się, że zasięg rakiety to 13 tysięcy kilometrów. To oznaczałoby możliwość osiągnięcia dowolnego celu na terenie kontynentalnej części USA, a także w Europie, www.independent.co.uk/us (20.03.2018).

gwarancję bezpieczeństwa. Broń, która dodatkowo zwiększa rangę państwa na arenie międzynarodowej, stanowi przy tym swoistą polisę ubezpieczeniową na wypadek wzrostu zagrożenia, zwłaszcza dla państw o średnim i małym potencjale militarnym. Właśnie tak broń jądrową traktuje Korea Północna. Stąd w dalszym ciągu niewielkie są postępy w kwestii nuklearnego rozbrojenia. Co więcej, nie tylko nie „zatrzymano” samego procesu, lecz także doszło do rozbudowy potencjałów nuklearnych, zwłaszcza w państwach azjatyckich. Dlatego w dalszym ciągu wyzwaniem jest powstrzymanie proliferacji broni masowego rażenia, terroryzmu nuklearnego oraz ukierunkowanie strategii odstraszenia jądrowego do wyzwań i zagrożeń, w tym działań asymetrycznych i hybrydowych.

Jak wcześniej zauważono, broń jądrowa z jednej strony stanowi gwarancje bezpieczeństwa, jest także wyznacznikiem pozycji państwa na arenie międzynarodowej, z drugiej zaś strony stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa. Jak można pogodzić te dwie konfrontacyjne tezy? Co jest „większe”: zagrożenie czy poczucie bezpieczeństwa? Konsekwencje użycia broni jądrowej poznał cały świat po przeprowadzeniu przez Stany Zjednoczone ataków na dwa japońskie miasta – Hiroszimę i Nagasaki, w 1945 roku. Wydarzenia te nie powstrzymały nuklearyzacji świata, przeciwnie – przyspieszyły ten proces, wywołując światowy wyścig zbrojeń w tym obszarze. Świadczy o tym liczba państw posiadających broń jądrową, nie brakuje też takich państw, których ambicją byłaby własna broń jądrowa. Nieskuteczna okazuje się też polityka nieprolifracji nuklearnej. Na oczach światowej opinii publicznej taką broń pozyskała Korea Północna, trwale destabilizując sytuację strategiczną w regionie Dalekiego Wschodu. W świetle prawa międzynarodowego aktywność państw w obszarze broni jądrowej powinna sprowadzać się przede wszystkim do:

- utrzymania stałego nadzoru nad posiadanym arsenałem nuklearnym, bez prawa przekazywania broni oraz urządzeń służących do jej produkcji;
- monitorowania polityki nuklearnej, w tym ograniczania dążeń państw nieatomowych do jej pozyskania;
- podejmowania rokowań w zakresie ograniczania wyścigu zbrojeń nuklearnych, aż do całkowitego rozbrojenia pod kontrolą międzynarodową;
- produkowania energii jądrowej tylko dla celów pokojowych.

Rozprzestrzenianiu się broni jądrowej teoretycznie sprzyja istniejący międzynarodowy stan prawny. Nie istnieją bowiem prawne ograniczenia do prowadzenia badań, rozwoju czy modernizacji posiadanych głowic jądrowych. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej dzieli państwa na dwie grupy: państwa atomowe i nieatomowe. Pozwala to posługiwać się w polityce tezą, że istnieje pewna grupa państw uprzywilejowanych, tzw. państw atomowych, które legalnie posiadają broń jądrową, oraz pozostałe państwa, które takiej broni nie posiadają. Czy jest to trafne rozróżnienie? Właściwszy byłby podział państw według ich możliwości technologicznych. Innymi słowy, zgodnie z wymienionym traktatem, legalnymi mocarstwami atomowymi byłyby tylko USA, Rosja, Wielka Brytania, Francja, Chiny. Nie byłyby nimi już na przykład takie kraje jak Indie, Pakistan czy Izrael, bo nie są one stroną przyjętego Traktatu, jak również takie

państwa jak Korea Północna z traktatu w 2003 roku), a także RPA, która przystąpiła do traktatu w 1992 roku, niszcząc posiadane arsenały¹⁰. Do krajów „nuklearnie podprogowych” należą państwa stojące na granicy technologii nuklearnych, pozwalających rozpocząć jej produkcję. Do tych państw należą: Argentyna, Australia, Belgia, Brazylia, Holandia, Japonia, Niemcy, Nowa Zelandia, Szwecja, Szwajcaria, Tajwan, Włochy, a także Algieria czy Korea Południowa.

Kontynuując rozważania na temat legalności posiadania broni jądrowej, można dojść do wniosku, że skoro zgodnie z prawem ww. państwa legalnie posiadają broń jądrową, to dlaczego w określonych sytuacjach nie miałyby prawa do jej użycia? Tego typu retorykę stosuje na przykład Federacja Rosyjska, która w swojej doktrynie obronnej rezerwuje sobie prawo użycia broni jądrowej w sytuacji zagrożenia swoich interesów narodowych. Rodzi się zatem pytanie: jakie okoliczności mogłyby zezwalać FR na użycie broni jądrowej? W tym obszarze toczy się spór na kanwie doktryn prawa międzynarodowego. Pewne rozstrzygnięcia daje tu opinia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS)¹¹ z 1996 roku, wydana w związku z pytaniem Zgromadzenia Ogólnego ONZ: „Czy jest dozwolone kiedykolwiek, w myśl prawa międzynarodowego, sięgnięcie do groźby lub użycia broni jądrowej?” Na to pytanie MTS odpowiedział, że nie ma w prawie międzynarodowym jasnego zakazu – normy, która pozwalałaby, bądź bezwzględnie zakazywałaby groźby albo użycia broni nuklearnej. Przeciwnie poglądy na ten temat prezentował na przykład profesor Remigiusz Bierzanek, argumentując, że skoro zakazane są możliwości używania gazów duszących lub podobnych, to już samo to jest wystarczającą przesłanką, aby uznać, że byłoby absurdem sądzić, że każda nowa broń będzie zakazana dopiero wtedy, kiedy będzie zawarta specjalna konwencja¹². Wcześniej tę sprawę badało również Zgromadzenie Ogólne ONZ, przyjmując nawet stosowną rezolucję 1653/XVI/ z 1961 roku, która kwestionowała legalność użycia broni jądrowej. Nie została ona jednak przyjęta jednomyślnie. Przeciwko niej głosowały główne państwa atomowe: Francja, Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone¹³. Powstała więc sytuacja prawna tzw. niedookreśloności materialnej. Przyjmuje się zatem, że w świetle opinii MTS zakazane będzie każde użycie broni jądrowej lub tylko groźba jej użycia, jeżeli będą naruszone zasady humanitaryzmu, wynikające z IV Konwencji Haskiej z 1907 roku. Prawo nakazuje bowiem ich stosowanie przez wszystkie walczące strony. Dopuszczalne jest prowadzenie walki tylko przeciwko siłom zbrojnym przeciwnika tak, aby skutki tych działań, zwłaszcza użycia broni jądrowej, nie szkodziły ludności cywilnej. Stosuje się całkowity zakaz atakowania obiektów niebronionych lub niewojskowych. Jest to wymóg artykułu 27 Regulaminu Haskiego, który nakazuje oszczędzanie, jeżeli jest to możliwe, między innymi świątyn, szpitali, szkół, itp.,

¹⁰ J. Bryła, *Rozwój i znaczenie reżimów międzynarodowych na przykładzie reżimu nieprolifracji broni jądrowej*, Warszawa 2006, s. 88.

¹¹ W opinii doradczej z 1996 r. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości stwierdził, że „ani w prawie zwyczajowym, ani w międzynarodowym prawie umów nie ma wszechstronnego i uniwersalnego zakazu groźby lub użycia broni nuklearnej jako takiej”, za: Patryk Gacka, *Użycie broni nuklearnej jako zbrodnia ludobójstwa, zbrodnia przeciwko ludzkości i zbrodnia wojenna? Zarys problematyki*, <https://repozytorium.amu.edu.pl> (20.03.2018).

¹² R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982, s. 220.

¹³ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2009, s. 429.

czemu nie sprzyja użycie broni jądrowej. Niedozwolone jest używanie środków walki powodujących nadmierne cierpienia ludności, a użycie broni jądrowej niewątpliwie powoduje takie skutki. Skutki wojny nie mogą dotyczyć także państw neutralnych, a broń jądrowa nie daje pewności, że tak będzie. W procesie podejmowania decyzji o użyciu broni jądrowej obowiązuje zasada proporcjonalności w odniesieniu do wyboru obiektów tak, aby zachowane zostały zasady „koszt ludzki – efekt militarny”. Prawo wprowadza także obowiązek powstrzymania się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko terytorium lub niepodległości któregośkolwiek państwa¹⁴.

Zasady te wyprowadzone zostały wprost z międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, a zatem obowiązują wszystkie strony konfliktu. Niemniej jednak może zaistnieć taki stan faktyczny, który będzie stanowił pewną nadzwyczajną okoliczność usprawiedliwiającą użycie broni jądrowej (na przykład zagrożenie istnienia państwa, zmuszające je okolicznościami do skorzystania z prawa do samoobrony przy użyciu wszystkich dostępnych środków). Warto dodać, że prawo do samoobrony wynika wprost z artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, który dotyczy zarówno samoobrony indywidualnej, jak i zbiorowej. Zapis ten pozwala, czy raczej umożliwia obronę państwa, które nie dysponuje bronią jądrową, przez państwa, które taką broń posiadają. Na tych przesłankach opiera się polityka jądrowa NATO.

DOŚWIADCZENIA HISTORYCZNE

Broń jądrowa wywarła ogromny wpływ na charakter stosunków międzynarodowych. Po pierwsze, przyczyniła się do zakończenia II wojny światowej w Azji, a po drugie, w okresie „zimnej wojny” dawała gwarancje bezpieczeństwa państwom Europy Zachodniej. Stąd też tak wiele państw dążyło i dąży do jej posiadania, postrzegając swój arsenał jako tani środek militarny, tańszy niż rozbudowa sił konwencjonalnych, do uzyskania porównywalnego poziomu odstraszania i potencjalnych skutków rażenia.

W okresie II wojny światowej zarówno Niemcy hitlerowskie, jak i Stany Zjednoczone prowadziły intensywne badania nad skonstruowaniem bomby atomowej. Trwał swoisty wyścig z czasem, który doprowadził Stany Zjednoczone w ramach programu Manhattan do skonstruowania pierwszej na świecie bomby atomowej. Jej udane testy przeprowadzono 16 lipca 1945 roku, ale już 6 sierpnia wykorzystano ją przeciwko Japonii, bombardując Hiroszimę, a następnie Nagasaki (trzy dni później – 9 sierpnia). Można się zastanawiać, czy konieczne były dwa ataki, czy miały one podłoże wojskowe, czy raczej była to polityczna demonstracja siły, służąca zastraszeniu Związku Radzieckiego. Można też spekulować, co by się stało, gdyby to Niemcy pierwsi skonstruowali broń jądrową? Można oczywiście z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że użyliby tej broni w końcowej fazie wojny przeciwko aliantom lub ZSRR. Kwestią otwartą byłby tylko wybór obiektów ataku, który wywołałby

¹⁴ *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga, 18 października 1907 r. oraz Załącznik do konwencji: *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga, 18 października 1907 r. (Dz. U. z 1927r., nr 21, poz. 161).

porównywalny, z pewnością nawet większy szok, który zmusiłby sojuszników do negocjacji.

Bomby atomowe zrzucone na japońskie miasta potwierdziły swoją niszczycielską moc. Stały się więc obiektem pożądania, co uruchomiło serię programów nuklearnych w różnych państwach. Najbardziej zaawansowany w tym wyścigu był Związek Radziecki, który już w 1949 roku przeprowadził pierwszą udaną próbę atomową. Stał się tym samym drugim państwem atomowym na świecie. W 1952 roku do „klubu państw nuklearnych” dołączyła Wielka Brytania, a w 1960 roku Francja. W 1964 roku do tej grupy dołączyły także Chiny. W toku dalszych prac nad rozwojem broni atomowej w 1952 roku opracowano broń termojądrową (wodorową), a w dalszej kolejności w 1962 roku skonstruowano broń neutronową. Przemysł jądrowy ruszył więc na dobre. Pracowano nad zmniejszeniem ciężaru i wymiarów bomb jądrowych tak, aby mogły je przenosić strategiczne samoloty bombowe. Intensywnie pracowano nad miniaturyzacją głowic jądrowych, przystosowując je do zamontowania w raketach balistycznych, minach oraz w pociskach artyleryjskich. Tego procesu nie udało się już zatrzymać¹⁵.

Wyścig zbrojeń, który został zapoczątkowany w latach 60. XX wieku stanowił jeden z głównych elementów „zimnej wojny”. Rozwijano programy zbrojeniowe, których celem była produkcja raket międzykontynentalnych, raket balistycznych bazowania lądowego i morskiego oraz raket taktycznych. Rozpoczął się także proces rozmieszczania amerykańskiej taktycznej broni jądrowej w Europie. Działania te służyły ewentualnemu wykorzystaniu broni jądrowej podczas następnego konfliktu ogólnoświatowego, jeżeli taki by zaistniał. Broń jądrowa miała także służyć poprawie bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych oraz sojusznicznych krajów NATO.

Olbrzymia siła niszczycielska broni jądrowej, a także szybki rozwój techniki wojennej doprowadziły do zmian w strategii, taktyce i organizacji wojsk. W zasadniczy sposób zmieniły się też poglądy na charakter przyszłej wojny. Warto jednak zauważyć, że rosnąca popularność broni jądrowej nie przyćmiła roli wojsk lądowych oraz broni konwencjonalnej. Pojawiły się głosy, że sama broń atomowa nie będzie mogła skutecznie rozstrzygnąć przebiegu wojny. W ostatecznym rozrachunku przyjmowano, że do całkowitego rozgromienia przeciwnika, a także opanowania jego terytorium, konieczne są konwencjonalne siły lądowe. Dlatego broń jądrową postrzegano tylko w powiązaniu z użyciem sił konwencjonalnych (powietrznych, morskich i lądowych).

W latach 60. między USA a ZSRR ukształtowała się tzw. „równowaga strachu” oparta na zrównoważonym potencjale jądrowym, a tym samym broń jądrowa stała się głównym środkiem odstraszenia. Negatywnym następstwem tej równowagi był ciągły wyścig zbrojeń, który przyczyniał się do rozwijania nowych sił i środków w ramach wprowadzanych nowych koncepcji strategicznych. Oczywiście pierwszoplanową rolę odgrywała broń jądrowa i jej środki przenoszenia, czego wyrazem było sformułowanie strategii odstraszenia opartej na prostych zasadach, według których należało utworzyć odpowiedni arsenał broni jądrowej

¹⁵ K. Lenartowicz, M. Radomski, *Rozwój oraz budowa broni jądrowej i termojądrowej w XX wieku*, Warszawa 2014, wyd. online: <http://www.if.pw.edu.pl/> (10.09.2019).

równy lub – jeszcze lepiej – przewyższający możliwości przeciwnika¹⁶. Posiadany arsenał jądrowy wzmacniał nie tylko pozycję mocarstwa na arenie międzynarodowej, kreował politykę bezpieczeństwa, lecz także dzięki mocy posiadanych ładunków jądrowych mógł zniszczyć przeciwnika. W tym okresie strategii wojskowi zdawali sobie jednak sprawę, że przewaga w posiadaniu broni jądrowej traci powoli na znaczeniu, a przewaga Stanów Zjednoczonych ulegnie zmniejszeniu, gdyż ZSRR powoli, lecz skutecznie równoważył swój potencjał z potencjałem nuklearnym USA. Tym niemniej w ówczesnym okresie panował pogląd, że broń jądrowa jest niezbędnym elementem zniwelowania przewagi Układu Warszawskiego w konwencjonalnych siłach zbrojnych i rodzajach uzbrojenia.

W latach 70. doszło do chwilowego odprężenia w stosunkach między USA a ZSRR, czego skutkiem była próba budowania środków zaufania, mających na celu stworzenie skutecznego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. W 1968 roku podpisano „Traktat o nieprolifracji broni jądrowej NPT”, który był milowym krokiem w budowaniu wzajemnego zaufania, zobowiązując państwa sygnatariuszy do nieprzekazywania i niepomagania innym państwom w planach pozyskania broni jądrowej. W następnych latach kontynuowano rozmowy bilateralne, czego efektem było podpisanie ważnych układów międzynarodowych, dotyczących kontroli, ograniczenia i redukcji strategicznych zbrojeń. Wyrazem tego odprężenia była Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w 1973 roku oraz przyjęcie Aktu Końcowego z Helsinek w dniu 1 sierpnia 1975 roku.

W wyniku rozpadu systemu dwubiegunowego na początku lat 90. znacznie zmalało prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu zbrojnego na dużą skalę z użyciem broni jądrowej. Państwa nie zrezygnowały jednak z rozbudowy swoich arsenałów jądrowych. Po zakończeniu „zimnej wojny” rola broni jądrowej jako środka odstraszenia przestała odpowiadać nowym realiom. Poprzednio zarówno Stany Zjednoczone, jak i ZSRR broń jądrową traktowały jako szczególną szansę na światową dominację. Stany Zjednoczone postrzegały także broń jądrową jako przeciwwagę dla radzieckich sił konwencjonalnych rozmieszczonych w krajach Europy Wschodniej oraz jako środek wyhamowywania jej ekspansjonistycznych planów. Na przestrzeni wielu lat bezpieczeństwo i strategia wojenna państw zachodnich opierały się głównie na odstraszałej roli broni jądrowej i możliwości jej użycia. Zakładano jednak, że każda próba użycia broni jądrowej natychmiast spowoduje działania odwetowe, co doprowadziłoby do długotrwałej, nieograniczonej, totalnej wojny atomowej, która – oprócz straszliwych zniszczeń po obydwu stronach konfliktu – przyniosłaby zagładę milionom istnień ludzkich. Oczywiście pojawiło się pytanie, kto wygrałby tę wojnę? Straty zwycięzcy w wojnie jądrowej mogły okazać się tak wielkie, że wątpliwe byłoby wykorzystanie tego zwycięstwa. Stawiano pytanie, czy użycie broni jądrowej jest jedynym środkiem osiągnięcia celu, gdyż

¹⁶ Doktryna odstraszenia to termin wywodzący się okresu zimnej wojny o charakterze politycznym oraz wojskowym, zakładający, że proporcjonalne zwiększenie zasobów militarnych oraz potencjału wojskowego spowoduje rezygnację przeciwnika w kwestii rozpoczęcia ewentualnych działań zbrojnych, za: S. Zarychta, *Doktryny i strategię NATO 1945–2012*, Gdynia 2012, s. 145.

żaden z celów wojny nie wydawał się tak ważny, aby ryzykować zniszczenie ludności i obrócenie w gruzy własnego kraju.

PERSPEKTYWY WYKORZYSTANIA BRONI JĄDROWEJ W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA WYBRANYCH PAŃSTW

Kraje dysponujące bronią jądrową bardzo intensywnie modernizują swoje arsenały. W obecnych realiach geopolitycznych trudno wyobrazić sobie, aby była możliwa ich redukcja. Innymi słowy, wizja świata bez broni jądrowej praktycznie się oddala. Raczej nie powtórzy się sukces z lat 90. XX wieku, kiedy z powodzeniem realizowano programy rozbrojeniowe Stanów Zjednoczonych i Rosji, które doprowadziły do ograniczenia liczby głowic strategicznych (Start I i II¹⁷), a także redukcji taktycznej broni jądrowej w Europie. Działania te objęły także francuskie i brytyjskie potencjały jądrowe. Po upadku Związku Radzieckiego posiadania broni atomowej dobrowolnie zrzekły się Ukraina, Białoruś i Kazachstan. Zakończył się także program jądrowy RPA, a potencjał jądrowy zlikwidowano.

Można przyjąć, że sukces rozbrojeniowy dał znaczący impuls przywódcom USA i Rosji do formułowania politycznych deklaracji o możliwości całkowitego wycofania broni jądrowej i uznania jej za przeszłość, swoisty relikw, jaki pozostał po okresie zimnowojennym, nijak niepasujący do współczesnych realiów geopolitycznych. W Europie odnotowywano sukcesy rozbrojeniowe. Natomiast na Dalekim Wschodzie już w 1998 roku rozpoczął się atomowy wyścig. W 2003 roku z układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej wycofała się Korea Północna. W tym samym czasie prace nad bronią jądrową kontynuował też Iran. Utrudniało to prace nad globalnym rozbrojeniem. Nie bez winy były również Stany Zjednoczone, które w 2001 roku jednostronnie wycofały się z traktatu o ograniczeniu systemów antybalistycznych (*Anti-Ballistic Missile Treaty* – traktat ABM). W takim czasie, trudnym geopolitycznie, pojawiła się wizja świata bez broni jądrowej przedstawiona przez Baracka Obamę najpierw w Berlinie, w lipcu 2008 roku, a następnie w kwietniu 2009 roku w Pradze, przy okazji obchodów 60-lecia NATO. Jak się ocenia, te plany były jedną z głównych przyczyn, dla których Barack Obama już jako Prezydent otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. Zmieniło to jego pozycję negocjacyjną, pozwoliło także doprowadzić do finału rozmowy w sprawie traktatu New Start, podpisanego z Rosją w kwietniu 2010 roku w Pradze. Traktat ograniczył liczbę strategicznych głowic jądrowych do 1550 po każdej ze stron. W zasadzie był to koniec sukcesów rozbrojeniowych. W sprawie redukcji rakiet taktycznych rozmów nawet nie podjęto. Głównym powodem był brak zainteresowania ze strony Federacji Rosyjskiej. Mimo powściągliwej reakcji Rosji na dalsze rozbrojenie nuklearne, Stany Zjednoczone samodzielnie wycofały ze służby rakiety Tomahawk, uzbrojone w głowice jądrowe, pozbawiając swoją marynarkę wojenną taktycznej broni jądrowej. Prezydent Stanów Zjednoczonych jednostronnie

¹⁷ *Strategic Arms Reduction Treaty (START II)* – drugi traktat START o redukcji zbrojeń strategicznych (pierwszym był START I, zawarty 31 lipca 1991 r.), podpisany w Moskwie 3 stycznia 1993 r. przez prezydenta Stanów Zjednoczonych, George’a Busha Seniora, i prezydenta Rosji, Borysa Jelcyna.

zapowiedział dalsze ograniczenie liczby strategicznych głowic jądrowych do 1000–1100 w perspektywie do 2023 roku. Plany te potwierdzono w „Strategii użycia broni nuklearnej” (*Nuclear Weapons Employment Strategy*) z 2013 roku. Co z tego zostało? Niewiele. Wszystkie państwa dysponujące bronią jądrową inwestują w jej modernizację oraz unowocześnianie środków przenoszenia. Żadne z mocarstw atomowych, za wyjątkiem Stanów Zjednoczonych, nie zapowiada redukcji tej broni.

Zaawansowane plany rozbudowy potencjału nuklearnego Stanów Zjednoczonych obejmują w pierwszej kolejności lotnictwo. Planuje się wprowadzenie do służby, ok. 2024 roku, nowego bombowca strategicznego LRS-B (*Long Range Strategic Bomber*), który będzie sukcesywnie zastępować B-52H i B-1B. W sumie planuje się wprowadzenie ok. 80–100 samolotów¹⁸. Nowe maszyny mogą być bezzałogowe, co zapewne wywoła dyskusję nad możliwością uzbrojenia w broń jądrową tego typu samolotów. Amerykanie prowadzą też prace studyjne nad nową kategorią rakiet balistycznych. Nowe pociski miałyby wejść do służby pod koniec trzeciej dekady, w wersjach stacjonarnych i mobilnych, między innymi przeznaczonych dla okrętów podwodnych. Plany dotyczą także rozbudowy obrony przeciwrakietowej, bo istniejący system nie jest w stanie odeprzeć zmasowanego uderzenia jądrowego, co otwarcie przyznają amerykańskie władze.

Polityka rozbrojenia nuklearnego Stanów Zjednoczonych jest konfrontowana z rosnącymi wydatkami na broń atomową w Chinach, a przede wszystkim w Federacji Rosyjskiej, której budżet zbrojeniowy zbliża się do 14% PKB¹⁹. W tej sytuacji nie należy chyba oczekiwać kolejnego kroku rozbrojeniowego ze strony USA. Stany Zjednoczone w ramach ustaleń traktatu New Start zredukowały swój potencjał strategicznych głowic nuklearnych do założonego poziomu w 2018 roku²⁰. Jak oceniają eksperci, efekt jest taki, że Stany Zjednoczone po raz pierwszy od wielu lat utraciły przewagę w liczbie posiadanych strategicznych głowic atomowych. Rosja od dawna dysponuje kilkukrotną przewagą nad arsenałem amerykańskim, który tworzą przede wszystkim lotnicze bomby jądrowe B-61, modernizowane do standardu bomby precyzyjnej. Stany Zjednoczone idą więc na jakość, nie na ilość. Do roli nosicieli przygotowuje się samoloty bojowe piątej generacji (F-35), opracowane w technologii *stealth*, które – jak się zakłada – osiągną gotowość do przeprowadzania uderzeń jądrowych około 2024 roku. Zmodernizowane bomby B-61 prawdopodobnie będą udostępniane także europejskim członkom NATO w ramach programu *Nuclear Sharing*.

¹⁸ Sekretarz sił powietrznych USA Deborah Lee James oficjalnie ogłosiła pełną nazwę nowego bombowca strategicznego powstającego w ramach programu Long Range Strike-Bomber (LRS-B), za: Northrop Grumman B-21 Raider, <http://www.nowastrategia.org.pl> (21.03.2018).

¹⁹ SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security, 6. World nuclear forces, <https://www.sipri.org/> (28.10.2019).

²⁰ ***Po tym jak Stany Zjednoczone (a potem Rosja) zawiesiły obowiązywanie traktatu INF, w przestrzeni publicznej pojawiły się pytania o układ New START, który zakłada ograniczenie strategicznych zbrojeń nuklearnych. Jeśli nie zostanie on przedłużony, umowa między dwoma mocarstwami wygaśnie 5 lutego 2021 roku. Stany Zjednoczone zapowiedziały, że decyzja w sprawie New START zapadnie dopiero w 2020 roku. Ocenia się, że podobnie jak w przypadku Traktatu INF, w tej sprawie Stanom Zjednoczonym także bardziej chodzi o Chiny i gra między USA a Rosją ma charakter pozorny, za: New START: USA, Rosja i Chiny. Czy czeka nas nowy wyścig zbrojeń, <http://www.polska-zbrojna.pl/>, (8.09.2019).

Intensywne zbrojenia prowadzi także Federacja Rosyjska, która planuje przywrócić produkcję bombowców strategicznych Tu-160 w nowej wersji, uruchomiła także prace nad nowym bombowcem PAK-DA, którego uzbrojenie mają stanowić samosterujące rakiety o napędzie hipersonicznym²¹. Trwa modernizacja sił rakietowych. Do służby wprowadzane są nowe systemy RS-24 Jars oraz RS-26 Rubież. Równoległe trwają prace nad nowym, ciężkim, ważącym ponad 100 ton pociskiem RS-28 Sarmat. Nowa rakietka, która wejdzie do służby w trzeciej dekadzie XXI wieku, będzie mieć możliwość przenoszenia do 15 głowic oraz przelotu nad Biegunem Południowym, co umożliwi zaatakowanie USA z kierunku, na którym nie dysponują one rozbudowanymi systemami przeciwrakietowymi. Rosyjska marynarka wojenna po 2030 roku planuje wprowadzenie do służby piątej generacji okrętów podwodnych, uzbrojonych w rakiety R-30 Buława (morska wersja pocisków Topol-M)²².

Rosja nie zaniedbuje także taktycznej broni jądrowej. Nie waha się nawet przed łamaniem traktatu INF z 1987 roku o likwidacji rakiet średniego i pośredniego zasięgu²³. Chodzi o rozmieszczanie w rejonie Kaliningradu oraz rejonie Morza Kaspijskiego rakiet manewrujących Kalibr-NK, o zasięgu nawet ponad 2500 km, oraz rakiet Iskander-K z rakieta manewrującą R-500 o zasięgu ok. 2000 km. Rosyjska marynarka wojenna – poza zdolnymi do przenoszenia broni jądrowej raketami Kalibr-NK, których użyto podczas wojny w Syrii – pracuje też nad raketami przeciwokrętowymi P-900 Alfa²⁴. Testowana jest wersja kontenerowa tych rakiet, możliwa do rozmieszczenia np. na statkach cywilnych. Należy się zatem zastanowić, czy taktyczna rosyjska broń jądrowa to tylko straszak, czy całkiem realne zagrożenie dla NATO.

Planom tym nie ustępuje Chińska Republika Ludowa, dysponująca trzecim na świecie arsenałem jądrowym. Modernizacja jądrowego potencjału Chin przebiega jednak w sposób bardziej skryty. Najważniejszym chińskim programem rozwojowym są rakiety balistyczne DF-41 o zasięgu około 15000 km. Ich uzbrojenie stanowi głowica termojądrowa o mocy 1 Mt, albo do 10 głowic MIRV (*Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle*), albo głowice niezależnie wcelowywane o regulowanej mocy wybuchu pomiędzy 20 a 250 kt. Chińskie lotnictwo planuje ok. 2025 roku wprowadzić do służby nowej generacji bombowiec strategiczny Xian H-20. Według dostępnych, niepotwierdzonych informacji, może być odpowiednikiem amerykańskiego B-2. Modernizuje się także marynarka wojenna, która w najbliższych latach planuje wprowadzenie rakiet balistycznych drugiej generacji, o zasięgu do 8000 km, zdolnych do przenoszenia pojedynczej głowicy jądrowej lub 3-4 głowic MIRV. W rakiety te, w ilości ośmiu sztuk, wyposażane będą nowo wprowadzane okręty podwodne.

²¹ J. Bartosiak, R. Lipka, K. Zięć, „Następne 25 lat” – Siły Powietrzne RP w koncepcji prowadzenia wojny powietrznołądowej w Europie Środkowo-Wschodniej, <https://pulaski.pl/>, s. 10 i n., (15.09.2019), Vide także: Lotnictwo wojskowe, Przemysł zbrojeniowy: https://www.altair.com.pl/news/view?news_id=16964.

²² Za: <http://www.altair.com.pl>, dostęp: 14.05.2015 rok., Vide także: Program modernizacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej – stan realizacji i perspektywy powodzenia, https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Komentarz_Miedzynarodowy_Pulaskiego_nr_02_15_PL.pdf

²³ Rosjanie złamali układ INF o likwidacji pocisków rakietowych średniego zasięgu z 1987 roku rozmieszczając na swoim terytorium rakiety manewrujące o zasięgu większym niż 500 km, <http://www.defence24.pl>, (12.12.2017).

²⁴ A. Hładyj, *Koniec iluzji świata bez broni jądrowej. Trwa modernizacja arsenałów*, <https://www.space24.pl/koniec-iluzji-swiata-bez-broni-jadrowej-trwa-modernizacja-arsenalow> (10.11.2019).

Chiny pracują również nad pociskami nowej generacji dla wojsk lądowych. Mają one charakteryzować się obniżoną skuteczną powierzchnią odbicia oraz dysponować zasięgiem nawet do 4000 km²⁵.

Lp.	Państwo	Pierwszy test	Rozmieszczone głowice *	Pozostałe głowice **	Ogółem
1.	USA	1945	1800	5000	6800
2.	Federacja Rosyjska	1949	1950	5050	7000
3.	Wielka Brytania	1952	120	95	215
4.	Francja	1960	280	20	300
5.	Chiny	1964		270	270
6.	Indie	1974		120–130	120–130
7.	Pakistan	1998		130–140	130–140
8.	Izrael			80	80
9.	Korea Północna	2006		10–20	10–20
Razem			4150	10785	14935

Tabela 1. Potencjał jądrowy różnych państw na świecie (stan z lipca 2017 rok)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *SIPRI Fact Sheet, Trends in world nuclear forces, 2017*
<https://www.sipri.org>, (12.03.2019).

* Rozmieszczone głowice to te, które są umieszczone na pociskach lub znajdują się w bazach sił operacyjnych.

** Inne głowice to te, które są przechowywane, wycofane lub oczekują na demontaż.

Spośród państw posiadających potencjał jądrowy na uwagę zasługują jednak Korea Północna, która bardzo intensywnie pracuje nad raketami balistycznymi średniego i dalekiego zasięgu. Podstawą technologiczną budowy raket balistycznych średniego zasięgu prawdopodobnie są rakiety oparte na technologii radzieckiej z lat sześćdziesiątych, zdolne razić cele na odległość do 4000 km²⁶.

Według propagandy reżimu Kim Dzong Una kraj ten dysponuje już raketami zdolnymi do rażenia celów w USA. Jest to jednak, przynajmniej na ten moment, mało prawdopodobne, ale po udanych testach w 2017 roku z raketami Hawasong 15, wkrótce może się okazać całkiem realne²⁷.

Za sukces społeczności międzynarodowej można uznać zawarcie w 2015 roku porozumienia jądrowego z Iranem, który w zamian za zniesienie sankcji zgodził się na zawieszenie swojego programu budowy broni atomowej. Porozumienie to nie przetrwało próby czasu, bo w 2018 roku zostało wypowiedziane przez Prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa. Impas w relacjach Stany Zjednoczone – Iran trwa. Wycofanie się nowej administracji w Waszyngtonie z porozumienia atomowego z Teheranem, mimo krytyki tego kroku ze strony europejskich partnerów, obrazuje obecny stan relacji transatlantyckich²⁸. Na razie nie widać innych państw, które za wszelką cenę chciałyby rozwijać technologię jądrową. Należy jednak zauważyć, że jest to konsekwencja działań politycznych, a nie barier technologicznych. Dla wielu państw, takich jak Niemcy, Japonia, Korea Południowa czy Australia, zbudowanie własnej bomby

²⁵ Za: <https://www.defence24.pl/nowy-chinski-bombowiec-strategiczny> (26.10.2019).

²⁶ Za: <http://www.psz.pl/124-polityka/ocena-zagrozenia-ze-strony-polnocnokoreanskiego-programu-raketowego> (10.11.2019).

²⁷ Za: portal <https://www.tvn24.pl> (20.01.2018).

²⁸ Za: https://ec.europa.eu/poland/news/181023_porozumienie_pl, (18.11.2019).

jądrowej to kwestia kilku miesięcy. Dlatego też wizja świata bez broni jądrowej pozostaje wciąż tylko iluzją (Stan sił jądrowych – vide tabela nr 1).

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone analizy wskazują, że broń jądrowa była, jest i nadal będzie ważnym czynnikiem odstraszania. Skonstruowanie broni jądrowej zrewolucjonizowało zasady oraz sposoby prowadzenia działań wojennych. Jej użycie wpłynęło na treści doktryn, koncepcje użycia sił zbrojnych, a także zapewniły ciągły rozwój struktur oraz wyposażenia sił zbrojnych. Broń jądrowa, ze względu na swą niszczyielską siłę, odgrywa główną rolę w polityce odstraszania, jest także głównym środkiem utrzymania bezpieczeństwa. W okresie „zimnej wojny” stanowiła ważny element strategii równowagi sił NATO i Układu Warszawskiego, wykorzystując tzw. „doktrynę strachu”. Strach przed skutkami jej zmasowanego użycia zapewnił na wiele dziesięcioleci stabilność dwubiegunowego układu sił. Podpisane traktaty i umowy rozbrojeniowe były krokiem na przód, mającym na celu zarówno zwiększanie bezpieczeństwa międzynarodowego, w kontekście wyzwań globalnych, jak i przeciwdziałanie proliferacji broni jądrowej. Działania te nie były jednak do końca skuteczne, z czego współcześnie politycy oraz eksperci wojskowi zdają sobie sprawę. Nie ma woli we współczesnym świecie, aby zrezygnować z broni jądrowej. Przeciwnie, istnieją państwa, które chcą taką broń pozyskać. Mimo prowadzonych rozmów dotyczących redukcji zbrojeń, największym wyzwaniem dla współczesnego świata pozostaje terroryzm jądrowy i proliferacja broni masowego rażenia, w tym broni jądrowej. Nie ma też większej różnicy w doktrynalnym postrzeganiu broni jądrowej wśród tzw. państw atomowych, co oznacza, że broń jądrowa jest jednakowo ważnym elementem bezpieczeństwa dla Stanów Zjednoczonych, jak i Federacji Rosyjskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Bierzanek Remigiusz. 1982. *Wojna a prawo międzynarodowe*. Warszawa: Wyd. MON.
- Bryła Jolanta. 2006. *Rozwój i znaczenie reżimów międzynarodowych na przykładzie reżimu nieproliferaacji broni jądrowej*. Warszawa. Wyd. SCHOLAR.
- Dura Maksymilian, 2017, *Koniec zimnowojennego traktatu INF. Amerykanie przyznają, że Rosja rozmieszcza zakazane rakiety*. <http://www.defence24.pl>.
- Dura Maksymilian. 2019. *Nowy chiński bombowiec strategiczny. Hawaje w zasięgu uderzenia*, <https://www.defence24.pl/nowy-chinski-bombowiec-strategiczny>.
- Frymark Kamil, 2019, *Porozumienie nuklearne z Iranem: perspektywa europejska*, https://ec.europa.eu/poland/news/181023_porozumienie_pl.
- Gacka Patryk, 2015, *Użycie broni nuklearnej jako zbrodnia ludobójstwa, zbrodnia przeciwko ludzkości i zbrodnia wojenna? Zarys problematyki*, <https://repozytorium.amu.edu.pl>.
- Góralczyk Wojciech, Sawicki Stefan. 2009. *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa: Wyd. Lexis Nexis.

- Hładij Andrzej. 2014. Memorandum Budapesztańskie – pozorna gwarancja bezpieczeństwa dla Ukrainy, <https://www.defence24.pl/memorandum-budapesztanskie-pozorna-gwarancja-bezpieczenstwa-dla-ukrainy>.
- Hładij Andrzej/ 2019. NATO Nuclear Sharing – sposób na wzmocnienie polskiego potencjału obronnego, http://www.defence24.pl/analiza_nato-nuclear-sharing-sposobna-wzmocnienie-polskiego-potencjalu-obronnego
- Hładyj Andrzej. Koniec iluzji świata bez broni jądrowej. „Trwa modernizacja arsenałów”, <https://www.space24.pl/koniec-iluzji-swiata-bez-broni-jadrowej-trwa-modernizacja-arsenalow>.
- Informacja redakcyjna. 2018. Missile Defense Project, Hwasong-15 (KN-22), Missile Threat, Center for Strategic and International Studies, www.independent.co.uk/us.
- Informacje redakcyjne. 2019. Iran już gotowy na bombę atomową, <http://wgospodarce.pl/informacje/62980-iran-juz-gotowy-na-bombe-atomowa>.
- Kacprzyk Artur. 2019. Koniec traktatu INF. <http://www.pism.pl/publikacje/komentarz/nr-10-2019>.
- Kimball Daryl. 2019. The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance, <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>.
- Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, Haga, 18 października 1907 roku oraz Załącznik do konwencji: Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej, Haga, 18 października 1907 r. (Dz. U. z 1927r., nr 21, poz. 161).
- Lenartowicz Krzysztof, Radomski Mateusz. 2014. Rozwój oraz budowa broni jądrowej i termojądrowej w XX wieku, Warszawa: Wyd. Politechnika Warszawska, <http://www.if.pw.edu.pl/>.
- Memorandum budapeszteńskie (Memorandum Budapeszteńskie o Gwarancjach Bezpieczeństwa), https://pl.wikipedia.org/wiki/Memorandum_budapeszteńskie.
- Muczyński Rafał. 2016. Northrop Grumman B-21 Raider, <http://www.nowastrategia.org.pl>.
- Peace Research Institute. 2016. SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security, 6. World nuclear forces, <https://www.sipri.org/>.
- Portal informacyjny. 2014. Strategic Arms Reductions. Problems, events, analysis, <http://www.armscontrol.ru/start/>.
- Portal Spraw Zagranicznych, opracowanie redakcyjne. 2018. Ocena zagrożenia ze strony północnokoreańskiego programu raketowego. <http://www.psz.pl/124-polityka/ocena-zagrozenia-ze-strony-polnocnokoreanskiego-programu-raketowego>.
- Rybczyński Wojciech. 2018. Rosja gotowa do wojny nuklearnej. Putin straszy świat, www.geopolityka.org.
- Sherman Robert. 2002. Strategic Arms Reduction Treaty (START II), <https://fas.org/nuke/control/start2/>.
- Smura Tomasz, Lipka Rafał. 2015. Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego nr 02/15, Program modernizacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej - stan realizacji i perspektywy powodzenia, <https://pulaski.pl/wp>.
- Wiadomość redakcyjna. 2016. Debiut rakiety balistycznej „Sarmat”. <http://www.space24.pl>.
- Wolejko Piotr. 2019. Proliferacja – niedocenione zagrożenie <http://www.politykaglobalna.pl>.
- Zarychta Stanisław. 2012. Doktryny i strategie NATO 1945 – 2012. Gdynia: Wyd. AMW.
- Zarychta Stanisław. 2016. Broń jądrowa w kształtowaniu bezpieczeństwa 1945-2015. Warszawa: wyd. Bellona.

Malina KASZUBA

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities¹

Wydział Nauk Społecznych

malina.kaszuba@uph.edu.pl

ORCID 0000-0003-1090-8330

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.04>

THE MILITARIZATION OF RUSSIAN FOREIGN AND SECURITY POLICY AND ITS POSSIBLE IMPACT ON INTERNATIONAL SECURITY

ABSTRACT: The transformation of the Russian foreign and security policy based on a more courageous use of military potential is a fact. Over the past several years, Russia has moved from articulating its interests to their enforcement with the use of military force. This article focuses on analyzing this process and identifying its potential consequences for global security. The conclusions drawn by the author, based on the conducted research, allow to state that the armed forces are and will be an important instrument of the Russian foreign and security policy. This does not mean, however, that the Russian Federation will strive for an armed conflict posing a threat to international security.

KEYWORDS: foreign and security policy, militarization, armed forces, Russian Federation

---

MILITARYZACJA ROSYJSKIEJ POLITYKI ZAGRANICZNEJ I BEZPIECZEŃSTWA I JEJ MOŻLIWE SKUTKI DLA BEZPIECZEŃSTWA GLOBALNEGO

ABSTRAKT: Transformacja rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oparta na coraz odważniejszym korzystaniu z potencjału militarnego jest faktem. Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat Rosja przeszła od artykułowania swoich interesów do ich egzekwowania przez zastosowanie siły militarnej. Niniejszy artykuł został skoncentrowany wokół analizy tego procesu oraz określenia jego potencjalnych konsekwencji dla światowego bezpieczeństwa. Wnioski, które sformułowała autorka w oparciu o przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że siły zbrojne są i będą ważnym instrumentem rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, co nie oznacza jednak, że Federacja Rosyjska będzie dążyła do konfliktu zbrojnego stanowiącego zagrożenie dla bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, militaryzacja, siły zbrojne, Federacja Rosyjska

---

¹ Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach; Poland.

INTRODUCTION

Russian Federation has never wanted and still does not want to come to terms with the loss of superpower status. It did not want – contrary to Western demands – to become a regional power. In Russian thinking, adopting such a status would be a geopolitical defeat.

Since Vladimir Putin took office as president, Russian power elites have been seeking to reverse the international order established after the end of the Cold War. Over the past several years, the Kremlin has been systematically implementing the plan of Russian domination in the twenty-first century. It conducts harassment activities of its closest neighbours – including Ukraine, Belarus and the NATO Baltic States. For many years, Russia has been building an arsenal of aggression. In an interview with the President of Ukraine Petro Poroshenko in September 2014, the President of the Russian Federation said: “If I want, within two days my troops will be not only in Kiev, but also in Riga, Vilnius, Tallinn, Warsaw and Bucharest”².

Since 2014, Moscow has repeatedly used military threats against the Baltic and Nordic states, as well as the civilian aircraft of Western states. It deepened intelligence operations, intensified military exercises and combat readiness, carried out provocative manoeuvres of naval and air forces, conducted a nuclear power mobilization check, deployed nuclear weapons in the Kaliningrad Oblast, threatened the Republic of the Republic of Moldova, annexed Crimea and violated the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty), from 1987.

The status of a global power requires an active foreign and security policy towards various countries and regions of the world in order to be able to successfully implement its various interests, often contrary to the interests of the recipient of this policy. Gaining world domination requires, to variable extent, a change in the existing order in these specified regions, and therefore a change in the post-Cold War order that has existed for nearly thirty years. These changes are already being made to a large extent, but without the armed forces, which determine the military dimension of Russia’s foreign and security policy today, will not be completed. This is the main thesis of this article.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS OF THE RESEARCH

Research on the militarization of Russian foreign and security policy focuses on the study of the Russian armed forces that are an instrument for implementing this policy.

For the purposes of this research, it is particularly useful to refer to the theory of political realism, which is one of the three key paradigms of knowledge of security, because this theory prefers the traditional, militarized understanding of security.

Research on the military dimension of Russian foreign and security policy, in which the armed forces are a key instrument, is a serious challenge from a methodological point of view.

---

² Putin ‘privately threatened to invade Poland, Romania and the Baltic states’, “The Telegraph” 18.09.2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11106195/Putin-privatelythreatened-to-invade-Poland-Romania-and-the-Baltic-states.html> (21.10.2017).

If we treat them as an institution providing security for the state, and often for the international environment, we must study them from the perspective of security sciences, using the theory of international relations, theory of politics and theory of organization and management.

The aim of this article is to explain the reasons for the militarization of Russian foreign policy and to indicate the potential impact of this process on international security. The general research problem has been formulated in the form of a question which concerns the role of the armed forces in the process of militarization of Russian foreign and security policy. The author adopts the hypothesis that the militarization of the Russian foreign and security policy is in fact increasing importance of the armed forces (military potential) and constitutes a threat of their use in achieving the goals of this policy. It was reasonable to use system and structural analysis in conducted research. Assuming that the armed forces are an internally ordered system of elements having a specific structure, they seemed the most adequate methods.

LITERATURE REVIEW

The foreign and security policy of the Russian Federation, including its armed forces, is the subject of many scientific and journalistic studies. This issue has become of particular interest after the annexation of Crimea. Experts and publicists dealing with the foreign policy of the Russian Federation, including its security policy, were surprised by the events in Ukraine from 2013-2014. They became an impulse to create studies on the threats created by Russia. Generally, these considerations focused on the issues of: rebuilding the empire, strengthening military capabilities, hybrid war, economic pressure, and especially in the energy sphere, information warfare in the media and cyberspace.

Attention is drawn to several publications whose authors clearly express concern about Russia's policy towards European countries. In their opinion, the successor of the USSR will sooner or later attack one of the countries of the Old Continent.

The first book is a monograph by Marcel H. Van Herpen, the director of the Cicero Foundation, a think tank, based in Maastricht, entitled *Putin's War: The Rise of Russia's New Imperialism*³. This book presents – in a broad historical context, an analysis of three wars waged by Russia: the Second Chechen War, the war with Georgia in 2008 and the war in Ukraine in 2014-2015. The message of the publication is to point out that the Kremlin is implementing a secret strategy divided into stages. This is actually an analysis of the implementation of the Kremlin's political thought, whose essence is always war, whose purpose is territorial expansion and internal war, which is to break and subordinate Russian society to a totalitarian, one-party political system.

---

³ Vide: M.H. Van Herpen, *Putin's War: The Rise of Russia's New Imperialism*, 2nd ed. 2015; Polish ed. *Wojny Putina*, Warszawa 2014.

The monograph of an American expert Douglas E. Schoen *Putin's Master Plan: To Destroy Europe, Divide NATO, and Restore Russian Power and Global Influence*⁴ is maintained in the same tone. According to the author, Putin has a plan aimed at destroying the European political and economic system, dividing NATO, gaining influence in the world and marginalizing the United States. This war is being waged both by military and non-military instruments. Russia has shown several times that it is aggressive and willing to use its armed forces against its neighbours.

The original and interesting theory of Russian foreign and security policy is presented by the American political scientist Agnia Grigas in the monograph *Beyond Crimea. The New Russian Empire*⁵. The author speaks in a similar tone to Schoen. She recognized that the Russian plan was developed in detail and implemented consistently and without major obstacles. Russia is rebuilding its empire systematically and methodically. It is a thought-out process carried out in seven stages: 1) the use of soft force, which in the case of Russia takes the form of soft pressure or hard diplomacy; 2) humanitarian policy directed towards the Russian minority in other countries, involving the promotion of Russian culture; 3) supporting compatriots by creating pro-Russian organizations and directing their activity profile; 4) handing Russian passports to the population of Russian or Russian-speaking origin; 5) information warfare, involving the media expansion addressed to compatriots abroad; 6) protection of the rights of compatriots abroad; 7) annexation. In the author's concept, the first five stages will gradually create conditions for annexation of the territory, which is a strategic goal. The sixth stage is the preparation of the military operation, and the seventh is the use of armed force and the capture of territory.

Polish researcher Mirosław Minkina also points to the role of the armed forces in Russia's foreign policy. However, he focuses on the geopolitical context of the rivalry between the United States and Russia, aspiring and seeking the status of a power. His analysis focuses on the identification of the interests of both sides establishing qualitative and quantitative categories of influence, and at the same time understanding the behaviour of the US and Russia. The author devotes more attention to the areas of argument and different perceptions of conflicts, but does not show what role the armed forces play in this competition. The unexplored military aspect of this dispute is reflected in this article⁶.

The role played by the armed forces in Russian foreign and security policy is perceived by Russian scientists and experts quite differently, which in a sense seems natural. The lack of Russian studies on their own armed forces is puzzling. One can get the impression that this is an extremely sensitive sphere, subject to special protection of classified information. In studies, reports, as well as the newspaper of the Russian armed forces "Krasnaâ Zvezda" one

---

⁴ Vide: D.E. Schoen, *Putin's Master Plan: To Destroy Europe, Divide NATO, and Restore Russian Power and Global Influence*, New York 2016.

⁵ Vide: A. Grigas, *Beyond Crimea: The New Russian Empire*, New Haven, London 2016.

⁶ Vide: M. Minkina, *Rosja-Zachód. Walka o wplywy*, Warszawa 2017.

can only find a narrative whose essence comes down to a kind of mantra that Russian army is strong, efficient and ready, and its operational, armament and equipment abilities are quickly and systematically improved. A similar spirit prevails in the scientific journal “Voennaâ Mysl”. Dmitri Trenin, a former officer of the Soviet Army, despite scientific reliability and research distance, believes that fear of Russia is exaggerated and there is no reason to fear Russian aggression. In the monograph entitled *Should We Fear Russia?*⁷ he analyzes Western fears of Russia. According to Trenin, Russian assertive policy does not pose a serious threat to security and does not lead to an armed conflict. “Russia has entered the post-imperial period”; “Russia will never be an empire again”; “The Russian empire is a past that will never return”⁸. One of the key arguments to prove the rightness of such thinking is the lack of will and power of the ruling elite to bear the costs of management and responsibility for the empire. Theses formulated by the cited author are not only simplified, but also inconsistent with the facts. Such thinking is contradicted by analytical material, theses and conclusions formulated in this article.

The conclusions of the literature review prompted the author to undertake research, which resulted in the presented article. In other words, the author made an effort to explain the reasons for the militarization of Russian foreign and security policy and to assess the effects of this process on global security.

PREMISES FOR THE MILITARIZATION OF FOREIGN POLICY AND SECURITY OF THE RUSSIAN FEDERATION

The state security policy in the literature on the subject is understood “as the purposeful and organized activity of the competent state organs, aimed at satisfying all the values that make up the content of state security”⁹.

In turn, Justyna Zajęc emphasizes that “security policy, which is part of the general policy of the state, is carried out to protect the four basic values of national security, which include: existence (of the state, nation, population), territorial integrity, political independence and quality of life. The state conducts a security policy in order to take up challenges and minimize threats that may be internal (within the state) or external (international)”¹⁰.

Stanisław Bieleń argues that the essence of security policy is specific engineering, involving “the design, testing and implementation of security systems and procedures for limiting the probability of the occurrence of detrimental events, ways to protect against their

⁷ Vide: D. Trenin, *Should We Fear Russia*, John Wiley & Sons 2016.

⁸ Ibidem, p. 232.

⁹ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, p. 28.

¹⁰ J. Zajęc, *Środki polityki bezpieczeństwa państwa [in:] Bezpieczeństwo i prawa człowieka: teoretyczne aspekty bezpieczeństwa i praw człowieka*, cz. I, red. M. Ożóg-Radew, R. Rosa, Siedlce 2004, s. 227.

effects, reducing these effects, as well as examining mechanisms, processes of mutual interaction of threats, the civilization environment and the natural environment”¹¹.

Russian foreign and security policy is a derivative of the traditional perception of international relations, the essence of which is thinking in categories of political realism. Political realism assumes anarchy of the international system and struggle, or at least competition between the states that seek to obtain the greatest possible strength, giving them the opportunity to act effectively in the sphere of international relations and ensure the desired high level of security. According to Bobo Lo, in realistic Russian thinking, which determines the security policy of this country, three distinct trends can be seen.

In the first one, the international scene is a zero-sum game between countries, in which if one side wins, the other loses. In such thinking it is difficult to find a space for cooperation between states, because in such thinking it is impossible for both parties to win¹².

In the second, the best balance of international stability is considered to be a balance of power, which in the mainstream Russian thinking means a bipolar world, such as during the Cold War. Therefore, after the collapse of the USSR, Russia rejected the unipolar world, with the monopoly of the United States. This was also openly expressed by Vladimir Putin in a speech to the deputies after the occupation of Crimea in March 2014, recognizing that “the bipolar system in international relations has brought stability in these relations. When this bipolarity disappeared, the law of the stronger replaced international law”¹³.

In the last, third tendency, there is a belief in the need for spheres of influence. The lost Soviet republics, which became independent states, are considered to be exclusively the Russian sphere of influence. This is where the hysterical response to the attempts to locate Western bases on their territory comes from. The so-called colourful revolutions that could result in the entry – in various forms – of Western institutions, resources and non-governmental organizations into the post-Soviet area, which, according to the Kremlin, may significantly reduce its influence, and ultimately lead to a change in the Russian political system and its disintegration.

The Russian concept of realistic perception of international reality, including the international security environment, is implemented in practice. There is an agreement in the scientific community that Russia is trying to rebuild its imperial position. This clearly determines its choice of material and immaterial assets at its disposal, and uses them to implement foreign and security policy. In the context of the described activities, the use of the armed forces as a means of implemented foreign and security policy is of particular importance. For over a decade, Moscow has been expanding its military potential, which has

---

¹¹ S. Bieleń, *Polityka bezpieczeństwa państw*, “TeKa Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych O.L. PAN”, 2010, nr 5, p. 67.

¹² B. Lo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Reality, Illusion and Mythmaking*, New York 2002, p.103.

¹³ Обращение Президента Российской Федерации Владимир Путин выступил в Кремле перед депутатами Государственной Думы, членами Совета Федерации, руководителями регионов России и представителями гражданского общества, 18.03.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> (26.06.2018).

increased more than 20 times since Putin took power. The developed plan for purchasing defence of approx. \$ 700 billion in the next ten years provides for the introduction to the armed forces of four intercontinental ballistic missiles, more than 2,000 new generation tanks, six hundred modern or modernized combat aircrafts, eight submarines armed with ballistic missiles, and fifty other warships, new guns and air defence systems¹⁴. Russia's intention is to achieve a strategic and operational balance – and perhaps an advantage – over the United States in the category of conventional and unconventional weaponry, as well as to gain the ability to conduct operations at all theatres of war, including cyberspace¹⁵. The annexation of Crimea, and earlier the war with Georgia, systematic checks of combat readiness, as well as the scenarios and scale of military exercises lead to the assumption that the armed forces may be used during various political-military crises and economic disputes.

This trend is also part of the Russian military operation observed during the Ukrainian crisis at the beginning of 2014, carried out by the so-called “green men”. This operation, most often referred to as “hybrid”¹⁶, was part of a complex military operation, which included information warfare, attacks in cyberspace, propaganda, demonstration of force and threats of its use. In April 2015, the then NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen issued a statement that Russia is conducting a hybrid war with Europe through subversive activity from within¹⁷. Hybrid activities also include the deployment of air defence missile systems in Abkhazia and South Ossetia, systematic violation of the airspace of the Baltic States, and building a fortified region in the Kaliningrad Oblast (Anti Access / Area Denial – A2 / AD).

The facts indicated above clearly show that the armed forces are an important means of achieving the strategic goals of the Russian foreign and security policy, which significance has been steadily increasing over recent years. This is not only the result of actions aimed at rebuilding the power, but the effect of the Russians' fears for their security.

The perception of threats which the Russian Federation poses results from the observation and the analysis of the events over the past fifteen years. Of these, the most important for the Russian strategic thought were: the war in Iraq (2003), the abovementioned Orange Revolution in Ukraine (2004) and other colourful revolutions in the post-Soviet space (2005-2018), the Arab Spring and Western intervention in Libya (2011), election protests in Russia (2011-2012) and the Revolution of Dignity in Ukraine (2013- 2014). All these events in the Kremlin's thinking are arranged in a logical sequence, implemented in accordance with the scenario of the special-political operation against Russia planned by the West.

---

¹⁴ F. Weir, *Fearing West, Putin pledges biggest military buildup since cold war*, “The Christian Science Monitor” 10.02.2012, <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2012/0220/Fearing-West-Putin-pledges-biggest-military-buildup-since-cold-war> (18.09.2018).

¹⁵ S.J. Blank, *Imperial Ambitions: Russia's Military Buildup*, “World Affairs” May/June 2015, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/imperial-ambitions-russia%E2%80%99s-military-buildup> (18.09.2018).

¹⁶ The author further argues with this term, taking the view that such activities have always accompanied armed forces throughout history.

¹⁷ D. Sharkov, *Russia Engaging in 'Hybrid War' With Europe, Says Former NATO Chief*, “Newsweek” 15.04.2015, <https://www.newsweek.com/2015/04/24/former-nato-chief-says-europe-hybrid-war-putin-322293.html> (18.09.2018).

Russia permanently presents itself as a state-power, exposed to a constant threat that must be countered by mobilizing all forces and resources including increasingly better trained and equipped armed forces. In Russian policy, there is a noticeable tendency to make decisions solving foreign and security policy problems through military instruments.

There is no doubt that the Kremlin perceives the US and NATO as a major threat to its security, its geopolitical ambitions and interests, and the pursuit of superpower status. This was clearly articulated in the Russian Security Strategy of 2015 and Military Doctrine. Moscow claims that it has serious difficulties in implementing its internal and security policy because of the growing resistance from the United States and its allies who are striving to maintain their current global dominance. These documents also express fears of building NATO military capabilities near the Russian borders, the missile defence system and the deployment of non-nuclear precision weapons¹⁸. In the National Security Strategy, international threats are characterized in Chapter II *Russia in the Modern World*, par. 7-29. The spirit of these records can be brought down to clearly expressed theses, diagnosing the international situation in such a way that the entire international reality threatens Russia, which must remain vigilant. What emerges from this is the image of Russia as a besieged fortress, at the gates of which NATO and the West are standing. Almost all of the provisions of Chapter II contain a diagnosis that something threatens Russia and it has something to fear¹⁹.

These threats have been clearly operationalized and specified in the Military Doctrine. All those mentioned in the security strategy were military threats implying tasks for the armed forces. In Part Two of the Doctrine of *Military Dangers and Military Threats to the Russian Federation*, they were categorized into: “the main external military dangers” – par. 12, “the main internal military dangers” – par. 13 and “the main military threats” – par. 14

External military dangers include, but are not limited to: the growing military potential of NATO and the deployment of allied infrastructure at the borders of Russia, the deployment of military contingents in the territories bordering Russia, territorial claims to the Russian Federation and its allies, interference in their internal affairs, and the use of military force in the neighbouring countries.

Internal military dangers are an attempt to change the constitutional system of the Russian Federation, destabilize the functioning of state institutions and its infrastructure, and the activities of terrorist organizations. The emergence of circumstances and conditions for the use of the armed forces, disruption of the defence’s command and control system, military exercises on the territory of other states and the formation of the armed groups on the territory of Russia and the neighbouring countries were the military threats are taken into account.

¹⁸ D. Trenin, *The Revival of the Russian Military: How Moscow Reloaded*, “Foreign Affairs” 95(3), pp. 23-29.

¹⁹ Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации», «Российская газета» 31.12.2015, pp. 7-29, <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (16.09.2017).

The authors of both documents showed a high sensitivity (not to say hypersensitivity) to the development of the situation in the post-Soviet space. In Moscow's perception, colourful revolutions, escalations of ethnic tensions – in Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh and Transnistria, religious – in the Caucasus and Central Asia, and territorial claims – Crimea, are recognized as military dangers. On the other hand, demonstration of military force during exercises, partial or total mobilization – the armed forces of Ukraine and the exercises of NATO countries – are considered by Moscow as military threats. In this context, it is worth analysing how Russia perceives contemporary armed conflicts.

THE MATERIAL DIMENSION OF THE MILITARIZATION OF RUSSIAN FOREIGN AND SECURITY POLICY

The analysis conducted on Russian security policy and its military aspects shows that Moscow has chosen strategic loneliness. The choice of such an option justifies, *inter alia*, breaking the norms of international law, strengthening authoritarianism and an open confrontation with the West. Russia's actions in the third term of Vladimir Putin, and especially the conflict with Ukraine and the pressure exerted on its neighbours, show that Russia is ready to use military force to achieve its political goals.

One can identify two ways of thinking concerning the present situation of the Russian Federation. The first one reflects the centuries-old imperial tradition, in which the territory is perceived as an important attribute of Russian statehood which serves as a buffer guaranteeing the security of power. Armed forces are naturally used to implement this concept. In the past, this view was represented, among others, by Tsar Nicholas I. The second way of thinking was the belief that the size of Russia depends on self-sufficiency and the foundation of the nation's development and prosperity on its own resources. In an international environment, Russia should show its strength at the negotiating table, not on the battlefield. This view was expressed by Alexander Gorchakov, the Minister of Foreign Affairs during the reign of Tsar Alexander II. Both directions are present simultaneously and are not mutually exclusive. But nowadays the first trend seems to be dominant, especially when Russian diplomacy demands the establishment of a new international order, and a new security system.

Moscow, despite the crisis caused by Western sanctions, considers the modernization of the armed forces as a priority because it treats them as a key to achieving strategic goals and influencing other countries. The plan to purchase new armaments for land, naval and air-space forces is to enable operations to be carried out remotely from its territory and to resist the military superiority of the US and NATO during the regional conflict. In December 2016, at a meeting of the council of the Minister of Defence with the participation of the Supreme Commander-in-Chief of the Russian Federation Vladimir Putin, Defence Minister Sergey Shoygu presented a panoramic picture of the opponent that the Armed Forces will potentially face:

It is noticeable that the nature and geography of the challenges for our country are expanding, and that the role of military force in international relations increases. Instead of joining forces to fight the common global evil – terrorism, NATO recognizes Russia as the main threat and continues to accumulate its military capabilities at our borders. Under this pretext, the military budget of the countries of the North Atlantic Alliance increased by USD 26 billion, amounting to USD 918 billion. The NATO leadership decided to deploy 4 reinforced battalion tactical groups next year in the Baltic States and Poland, and to deploy and station the armoured brigade of the US ground forces in the territory of some Eastern European countries. The intelligence activities of NATO countries towards Russian territory have become more active. In 10 years, the total number of flights of their reconnaissance aviation at the Russian borders increased almost threefold, and in the southwest of Russia – eight times. For comparison, in the 90s there were 107 such flights, in the 2000s – 298, and this year 852 were counted. This forced us to increase by 61% the number of fighter flights, in order to prevent violations of Russian airspace on the Baltic and Black Sea and in the Arctic. The overall intensity of maritime reconnaissance activities near Russian territorial waters increased one and a half times. We are carefully observing these activities and we are strongly counteracting the attempts to violate Russia's maritime borders. In NATO, the intensity of military exercises has doubled, most of which are anti-Russian in nature. For example, in the armed forces of Great Britain, to mark the opponent at the Salisbury Plain Training Area, Russian production tanks and military uniforms of the Russian army began to be used. For the last time such methods of army training were used by fascist Germany during the Great Patriotic War. None of the exercises of foreign countries escaped our attention, especially in border regions. The results of each of them were analysed and included in the training and combat activity of troops. The US missile defence system in Europe has reached the level of initial operational readiness. Its elements will be developed in Japan, and next year in South Korea. The versatility of the Mk-41 launcher of the missile defence system, after slight adaptation, allows the placement of manoeuvring missiles "Tomahawk". The number of such rockets at our borders can range from 150 to 300 units with a range of up to 2400 km. Flight time to Russia's western borders is less than 10 minutes. A program to modernize nuclear air bombs and their storage locations in Europe is being implemented in the USA. It is about two hundred modernized American charges located in Belgium, Italy, the Netherlands, West Germany and Turkey. These actions pose an additional threat to Russia, to which we must react. It is noteworthy that the armed forces did not get involved in the arms race, but are systematically implementing the rearmament program of the army and fleet adopted in 2012²⁰.

This statement is part of the theoretical output of Russian military thought regarding the military security of the state. In the case of the Russian Federation, this security depends on several conditions. First of all, from the dynamic changes taking place in the world, in which

²⁰ Выступление Министра обороны Российской Федерации генерала армии Сергея Шойгу на расширенном заседании Коллегии Минобороны России (22 декабря 2016 г.), http://function.mil.ru/files/morf/2016-12-22_MoD_board_extended_session_RUS.pdf (3.11.2017).

Russia deserves to regain the historic and fair place of a superpower, not a regional power, as proposed by Western countries. Secondly, the capabilities of the armed forces to combat the transnational threats, especially terrorism, and such a military transformation to lead an effective fight in contemporary armed conflicts. And thirdly, to deter threats to Russia and reverse their direction, which can lead Western countries to a state of hysteria²¹.

The reconstruction of military potential takes place through the modernization of land forces – mainly at general level. The current structure, equipment and *modus operandi*, reflected in exercises confirms that the basis of military power is mainly ground forces that can be used in large-scale land operations. There is no indication that this will change in the near future. The Russian armed forces will be able to carry out one to two combined operations on a large scale, involving several thousand vehicles and aircrafts and about 150,000 soldiers. Such an operation will be conducted in the style of the Soviet army. It results directly from exercise scenarios, structure of land forces, in which large tactical units dominate. The Soviet style of potential combat operations (not scale) is also evidenced by the assumptions of the State Armament Program until 2020, which provides for the replacement of new equipment, primarily the armament of land and airborne units. These will be mainly armoured personnel carriers, tanks, barrel and rocket artillery. As mentioned earlier, there is a noticeable retreat from the concept of Serdiukov, who was a supporter of relatively small – battalion and brigade – manoeuvring battle groups. Currently, one can clearly see a return to large and heavy manoeuvring units and tactical compounds. The exemplification of this trend are plans to strengthen the Western and Southern Military District with additional divisions and the introduction of airborne troops, tank companies, although they reduce the strategic mobility of these troops.

In the naval forces there is a slow but gradual change of surface and underwater units. The armament of these forces includes primarily frigates, corvettes, submarines, including strategic ones. The state of naval forces prompts the thesis that they will continue to perform the function of nuclear deterrence, and the operations will be limited to supporting combined operations, mainly near the Russian coast. It can be assumed that around 2025, the Russian Navy will be enriched by several new cruisers and destroyers, which will increase its capabilities to conduct naval operations off the coast of the Russian Federation. But despite these limited capabilities, naval forces undertake operations in parts of the world where Russia has strategic interests. In recent years, the fleet has performed tasks in the Mediterranean²², Arctic, Western Hemisphere and the Indian Ocean²³. In 2016, the frequency of naval vessels actions increased. They performed patrol missions in the Arctic zone, the central and northern

²¹ Д.А. Павлов, А.Н. Бельский, О.В. Клименко, Актуальные вопросы обеспечения военной безопасности Российской Федерации, “Военная Мысль” № 1/2015, p. 3.

²² *Visit to the Armed Forces Central Command Centre* 6.06.2013, Prezydent FR <http://en.kremlin.ru/events/president/news/18269> (3.11.2017).

²³ *Russia Military Power. Building a Military to Support Great Power Aspirations*, Defense Intelligence Agency 2017, p. 43. <http://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf> (3.11.2017).

Atlantic, the Caribbean Sea and the Gulf of Aden. Since 2012 the operation has been conducted in the Mediterranean. Its purpose is to ensure the interests of Russia and its allies. Averages of 15 surface ships of various classes participate in this operation²⁴.

Air force and naval aviation have a significant number of aircrafts from the USSR era. Data on the introduction of new aircrafts and helicopters are not precise – from several dozen to several hundred. Russian aviation is prepared above all to support combined operations. However, it lacks equipment with precision weapons. In operation in Syria, primarily non-guided missiles were used to destroy ground targets. Long-range aviation is a priority for Russian leaders. It is perceived as an effective deterrent and one of the most important components of forces intended for use outside the territory of the Russian Federation. Russia is systematically sending its long-range aircrafts to the Pacific, Arctic, Latin America (Venezuela) and to US airspace. In 2016, long-haul aircraft performed 17 patrol flights over the seas and oceans – Norwegian, Northern, Black, Japanese, Yellow, the western part of the Pacific, the north-eastern part of the Atlantic and the Arctic region²⁵. Current long-range aircrafts are able to carry out a mission of 5,000 to 10,000 km from the home base²⁶.

Air and naval expeditionary operations are to indicate that Russia is able to send its forces and intervene in foreign conflicts. Indeed, involvement in the conflict in Syria shows that the armed forces are able to carry out such an operation, including logistics, enabling them to function longer away from permanent dislocation²⁷.

The operation in Syria has been underway since September 2015, which is the pride of the Russian Armed Forces. The Russian Defence Minister stated at the end of 2016 that the basic tasks set for him had been completed. Russia is using the conflict in Syria to demonstrate the progress or actually the successes of the modernization program. The world, especially the West, was to see technologically advanced weapons that Moscow is able to use effectively, both within and outside its territory. The Russian Armed Forces are characterized by efficiency and training of flying and ground personnel, capable of fighting in modern conflict. Such a demonstration of new capabilities was firing on targets in Syria, the Kalibr type manoeuvring missile intended to combat land targets, from naval units in the Caspian and Mediterranean. Part of this demonstration was also the destruction of ground targets from strategic Tu-160M1 and Tu-95MS, and Tu-22M3 bombers from Iran²⁸.

Minister S. Shoygu did not hide that the involvement of the Russian Armed Forces in Syria allowed for solving many geopolitical problems. International terrorist organizations in Syria have been seriously weakened, which stopped their spread in the region. Their financing

²⁴ Выступление Министра обороны Российской Федерации генерала армии Сергея Шойгу на расширенном заседании Коллегии Минобороны России (22 декабря 2016 г.), op. cit.

²⁵ Ibidem.

²⁶ *Russia Military Power...*, op. cit., p. 43.

²⁷ *Syria conflict: US presses Russia on military build-up*, BBC News 16.09.2015 <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34263955> (3.11.2017).

²⁸ N. Kozhanov, *What's at stake for Russia in Syria?*, BBC News 21.09.2015 <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34290965> (3.11.2017).

and supply system was destroyed and the collapse of the Syrian state was prevented. However, the most important political achievement – according to the minister – is breaking the chain of colourful revolutions in the Middle East and Africa²⁹.

Regardless of expeditionary capabilities to develop and prepare the armed forces to act outside its own territory, Russia has developed a system referred to in English by NATO military term A2/AD (Anti-Access – A2 Area Denial – AD). Briefly speaking, it means preventing an opponent from conducting operations in a specific area. The term “fortified region” could be accepted, but it does not seem to reflect the essence of this system. The anti-access and area denial system consists of four key components: electronic warfare combined with other information and disinformation activities, precise strikes from air, land and sea space³⁰. This concept is part of the underground infrastructure system inherited from the USSR, built to ensure the survival of state leadership and command of troops during the armed conflict with the West. This infrastructure consists of underground bunkers, tunnels, secret metro lines and other facilities near Moscow, other large cities and headquarters of military commands. Most likely, these objects have strategic importance to date, because, as Andrei Soldatov and Irina Borogan write, it is a subject to special Federal Security Service (FSB) protection and access to them is not widely available³¹.

The strengthened military potential of the Russian Federation and its undoubted strategic successes make Putin and his environment more self-confident and he is becoming increasingly convinced of impunity. The war with Georgia did not meet with strong international condemnation, despite the announcements; no sanctions were introduced against Russia. It seems that the President of the Russian Federation did not believe that the annexation of Crimea would be met with international condemnation, either. If Russia had not shot down a passenger plane of Malaysian airlines in July 2014, the military operation in Donbas would be continued. It is not excluded that the Crimea-style takeover option for eastern Ukraine would be implemented. The occupation of Crimea certainly surprised the West, but on the other hand, when analysing how Russia resolves conflicts and disputes, such a scenario could be expected. It is easy to assess events *post factum*, but the issue of Crimea’s return to Russia has been discussed and expressed by Putin several times, for example at the NATO summit in Bucharest in 2008.

Drawing conclusions from these recent events, it is reasonable to ask about the next probable Russian military intervention, especially since the Russian Armed Forces are well prepared for operations. The Baltic States are most often mentioned as the next victims of the Russian war.

---

²⁹ Выступление Министра обороны Российской Федерации генерала армии Сергея Шойгу на расширенном заседании Коллегии Минобороны России (22 декабря 2016 г.), *op. cit.*

³⁰ *Russia Military Power...*, *op. cit.*, pp. 32-34.

³¹ A. Soldatov, I. Borogan, *The New Nobility. The restoration of Russia’s Security State and the Enduring Legacy of the KGB*, New York 2010, pp. 129-135.

CONCLUSION AND ATTEMPT TO LOOK INTO THE FUTURE

Russia, as shown in the analysis of the militarization of its foreign and security policy, has sufficient strength and instruments to impose its will on the neighbouring countries³². By pessimistic reasoning, this expensive instrumentation is built for a specific purpose. None of the NATO or EU member states intends to attack Russia and has no territorial claims against it. So it seems reasonable to ask why Moscow is acting in this way. One may also ask the question what circumstances must occur in order for the Kremlin to use its constantly enriched intervention potential against a neighbouring country. Such circumstances do not have to occur only in the external environment of Russia, they do not have to be specific. Their determinant is the specific sense of security and interests that do not fit into Western rationalism. They may result from the Kremlin's thinking about its power, from a sense of injustice in the system of international relations and Russia's place in this system, or from the desire to retaliate that "they (West – MK) lied to us". Let's try to identify circumstances that could lead Moscow to assertive behaviour, hypersensitivity that would result in military intervention.

The first of them seems to be the need to move the opponent away from Russian borders. This is centuries-old Russian thinking, which was a factor driving the expansion and territorial enlargement. For centuries, Russia has been forced to defend a large territory with a proportionally small population. Such thinking led to the conquests of Siberia and Crimea in the time of Catherine II. The intervention in Hungary in 1956 and Czechoslovakia in 1968 was caused by the closeness of liberal views, then Western imperialism, to the USSR. The reasons for the war with Georgia in 2008 were reflections at the NATO summit in Bucharest regarding Georgian and Ukrainian membership in the Alliance. Although these countries were not included in the Membership Action Plan, it was announced that in the future they would become members of this security organization. Fears about the opponent's proximity to Russian borders may take the form of aggressive action in the event of Sweden's and Finland's decision to join NATO. None of these countries has yet made a political decision on the issue. There is a lively debate on this issue, which does not stop Moscow from intimidation and harassment of these states³³.

Another pretext for launching Russia's military-political and information arsenal may be protecting interests and helping its allies. This is the task of the state and the armed forces contained in strategic documents. It also follows from Article 4 of the CSTO Charter, according to which "if one of the Member States undergoes aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty), it will be considered by the Member States as aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty) to all the Member States of this Treaty". In the event of aggression (the third understanding of aggression repeated – MK) for any of the member states, all other members

³² Vide: M. Kaszuba, *W uścisku Moskwy: obszar poradziecki*, Warszawa 2017.

³³ Vide: S. Forss, P. Holopainen, *Breaking the Nordic Defense Deadlock*, The United States Army War College 2015 <https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/display.cfm?pubID=1253> (4.11.2017).

at the request of that state shall provide him with the necessary help, including military assistance, and support by means at their disposal exercising the right of collective defence, in accordance with Article 51 of the UN Charter³⁴.

The article sounds almost the same as art. 5 of the Washington Treaty, with the difference that it clarifies the concept of “aggression” every time the term is used. At the same time, “aggression” is treated in a broader way. This allows Russia to qualify any event in a Member State as aggression. A so-called colourful revolution or a government that Moscow will not accept may be considered a threat to the security of a member state.

Russia may be provoked to take political and military steps by the deployment of missile defence components. This problem has been dominated by the crisis in Ukraine, but it remains relevant. Moscow recognizes missile defence as a hostile act that disrupts strategic stability. Despite the diplomatic efforts of the US and European countries, Russia has not been convinced that this system is not directed against it. Missile defence has entered the implementation phase of its European component. Therefore, actions related to the further saturation of the Kaliningrad Oblast with Iskander ballistic missile and S-400 Triumf fourth-generation air-missile systems should be expected³⁵.

On the other hand, it should be remembered that the pursuit of having efficient and modern armed forces is a feature of every country that has the ambition to play a significant role in the international environment. Armed forces make it easier to articulate position, to force others to listen, show power, deterrence, forcing the enemies to the abandonment of hostile intentions³⁶. According to Bettina Renz, the scenario of the Russian offensive against NATO is not possible now or in the future. Russia would have to lose rationalism by opting for a conflict with the West that could turn into a nuclear conflict because of the Western considerable advantage³⁷. Military strength is a key category of state power. As the classic of offensive realism Hans Morgenthau stated, as long as the international system remains anarchic, “armed force as a threat or potential is the most material factor that creates the political power of states”³⁸.

During the Cold War, large conventional forces, along with the potential of nuclear deterrence, distinguished the USSR and the US as two superpowers. Despite the view that nuclear weapons reduced the importance of conventional forces, both countries took into account their importance in defence and operational planning and allocated significant budgetary resources. It was understood that nuclear deterrence has its limits and the pursuit of its interests below the nuclear threshold is possible due to conventional potential. After the

³⁴ Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 (5.11.2017).

³⁵ K. Giles, A. Monaghan, *European Missile Defense and Russia*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press 2014, p.47 <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1219.pdf> (5.11.2017)

³⁶ B. Renz, *Russian Military Power. Why Russia is Reviving Its Conventional Military Power*, “Parameters” 46(2) Summer 2016, p. 24.

³⁷ Ibidem.

³⁸ H. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5th ed., New York 1973, p. 29.

end of the Cold War, the view that military significance in international relations and security policy would diminish was quite common. The USSR collapsed, the risk of global conflict ended, and the development of democracy and economic interdependence were to cause rivalry between states around economic rather than military matters. But this belief lasted quite a short time. Military strength remained the decisive factor in the art of governing the state, even though economic rivalry has become even more important and the threat of global conflict was over.

In the absence of a direct opponent, the United States developed the concept of “two wars” in the early 1990s. It was a criterion determining the power of the state, measured by its military capabilities, which is capable of conducting two major military operations. That country was to be the US, and no other country would be able to make such an effort. Since there was no real threat from a particular state, the ability to conduct two military operations and presence in various regions of the world was to serve in crisis response, regional deterrence, humanitarian aid, defending the territory against non-state actors, building partnerships and supporting civil authorities³⁹.

So how can we place this way of thinking in the context of broad considerations on the militarization of foreign and security policy and articulated fears about the new Kremlin conflict? Contrary to appearances, there is no contradiction here. Moscow’s security policy is implemented through a wide variety of instruments. But there are also more and more efficient and modern Russian armed forces, which support this policy by the very fact of their existence, checking combat readiness, the possibility of conducting –in various scales and forms – a military operation in every region of the world, in all geographical and climatic conditions. The international community, especially the West, is to know about it, and this knowledge is to be confirmed by strong evidence, which Russia is effectively implementing. Looking at Russia, one cannot fall into the extreme of demonization and expect Russian army to cross the territory covered by Article 5 guarantees. But neither can one underestimate and not pay attention to specifically understood Russian foreign and security policy.

In summary, based on the experience of the last few years only, efficient and modern armed forces will constitute an important instrument of Russian foreign security policy and the international community must be aware of this. However, a balance needs to be found between demonizing this fact on one hand and disregarding it on the other. It can be confidently assumed that the significance of the Russian armed forces in the policy pursued by this country will be helpful in their further transformation justified by both geopolitical and military premises, as it has been to this date.

---

³⁹ Vide D. Goure, *The Measure of a Superpower: A Two Major Regional Contingency Military for the 21st Century*, The Heritage Foundation Special Report No. 128 January 12, 2013 http://thf_media.s3.amazonaws.com/2013/pdf/SR128.pdf (5.11.2017).

BIBLIOGRAPHY

- Bieleń Stanisław. 2010. „Polityka bezpieczeństwa państw”. Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych O.L. PAN 5: 65-93.
- Blank Stephen J. 2015. “Imperial Ambitions: Russia’s Military Buildup”. World Affairs May/June. In <http://www.worldaffairsjournal.org/article/imperial-ambitions-russia%E2%80%99s-military-buildup>.
- Forss Stefan, Holopainen Pekka. 2015. Breaking the Nordic Defense Deadlock, The United States Army War College. In <https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/display.cfm?pubID=1253>.
- Giles Keir, Monaghan Andrew. 2014. European Missile Defense and Russia, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press. In <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1219.pdf>.
- Goure Daniel. 2013. The Measure of a Superpower: A Two Major Regional Contingency Military for the 21st Century, The Heritage Foundation Special Report Nr. 128 January 12. In http://thf_media.s3.amazonaws.com/2013/pdf/SR128.pdf.
- Grigas Agnia 2016. Beyond Crimea: The New Russian Empire. New Haven, London: Yale University Press.
- Herpen Van Marcel H. 2015. Putin’s War: The Rise of Russia’s New Imperializm, Edition 2, Rowman&Littlefield 2015, ebook; Polish ed.: „Wojny Putina”, Warszawa: Prószyński i S-ka 2014.
- Kaszuba Malina. 2017. W uścisku Moskwy: obszar poradziecki [In Moscow’s Embrace: The Post-Soviet Area]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Kozhanov Nikolay. 2015. “What’s at stake for Russia in Syria?”. BBC News 21 September. In <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34290965>.
- Lo Bobo. 2002. Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Reality, Illusion and Mythmaking. New York: Palgrave Macmillan.
- Morgenthau Hans. 1973. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, 5th Edition. New York: Alfred A. Knopf .
- “Putin ‘privately threatened to invade Poland, Romania and the Baltic states’”. 2014. The Telegraph 18 September. In <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11106195/Putin-privatelythreatened-to-invade-Poland-Romania-and-the-Baltic-states.html>.
- Renz Bettina. 2016. “Russian Military Power. Why Russia is Reviving Its Conventional Military Power”. Parameters 46(2), 24.
- Russia Military Power. Building a Military to Support Great Power Aspirations. 2017. Defense Intelligence Agency. In <http://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf>.
- Schoen Douglas E. 2016. Putin’s Master Plan: To Destroy Europe, Divide NATO, and Restore Russian Power and Global Influence, Encounter Books. New York: ebook.
- Sharkov Damien. 2015. “Russia Engaging in ‘Hybrid War’ With Europe, Says Former NATO Chief”. Newsweek 15 June. In <https://www.newsweek.com/2015/04/24/former-nato-chief-says-europe-hybrid-war-putin-322293.html>.
- Soldatov Andrei, Borogan Irina. 2010. The New Nobility. The restoration of Russia’s Security State and the Enduring Legacy of the KGB. New York: PublicAffairs, epub.

- Stańczyk Jerzy. 1996. *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa* [Contemporary Understanding of Security. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- “Syria conflict: US presses Russia on military build-up”. 2015. BBC News 16 September. In <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34263955>.
- Trenin Dmitri. 2016. *Should We Fear Russia*, John Wiley & Sons. ebook, epub.
- Trenin Dmitri. 2016. “The Revival of the Russian Military: How Moscow Reloaded”. *Foreign Affairs* 95(3): 23-29.
- Visit to the Armed Forces Central Command Centre. 2013. In <http://en.kremlin.ru/events/president/news/18269>.
- Weir Fred. 2012. “Fearing West, Putin pledges biggest military buildup since cold war”. *The Christian Science Monitor* 10 February. In <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2012/0220/Fearing-West-Putin-pledges-biggest-military-buildup-since-cold-war>.
- Выступление Министра обороны Российской Федерации генерала армии Сергея Шойгу на расширенном заседании Коллегии Минобороны России (22 декабря 2016 г.) http://function.mil.ru/files/morf/2016-12-22_MoD_board_extended_session_RUS.pdf [Vystuplenije Ministra Oborony Rossijskoj Federatsii generala armii Sergeja Shojgu na rasshirennom zasedanii Kollegi Minoborony Rossi (22 dekabrja 2016 g.) http://function.mil.ru/files/morf/2016-12-22_MoD_board_extended_session_RUS.pdf.
- Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 [Dogovor o kollektivnoj bezopasnosti ot 15 maja 1992 goda, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126].
- Обращение Президента Российской Федерации Владимир Путин выступил в Кремле перед депутатами Государственной Думы, членами Совета Федерации, руководителями регионов России и представителями гражданского общества, 18.03.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> [Obrashchenije Prezidenta Rossijskoj Federatsii Vladimir Putin vystupil v Kremle pred deputatami Gosudarstvennoj Dumy, chlenami Soveta Federatsii, rukovoditeljami regionov Rossi i predstaviteljami grazhdanskogo obshchestva, 18.03.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>].
- Павлов Д.А., Бельский А.Н., Клименко О.В. 2015. Актуальные вопросы обеспечения военной безопасности Российской Федерации, “Военная Мысль” nr 1/2015 [Pavlov D.A., Bel’skij A.N., Klimenko O.V. 2015. Aktual’nyje voprosy obespechenija voennoj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, “Voennaja Mysl” nr 1/2015].
- Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации», «Российская газета» 31.12.2015, <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (16.09.2017)” [Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federatsii ot 31 dekabrja 2015 goda N 683 “O strategii natsional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii”. Rossiyskaya gazeta 31.12.2015, <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>].

Inna STECENKO
The Baltic International Academy
Riga, Latvia
stecenkoinna15@gmail.com
ORCID 0000-0002-0277-286X

Andrei ALEKSEEV
The Baltic International Academy
Riga, Latvia
ORCID 0000-0002-3609-5764
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.05>

THE INFLUENCE OF THE INDUSTRIAL POLICY OF LATVIA ON THE COUNTRY'S ECONOMY

ABSTRACT: The goal of this article is to show the role of the production sector in the economy of Latvia. The authors carried out the comparative analysis of the implementation of the production policy in the Baltic States. The methodology assumes the system approach to problem solving, providing unity of the following qualitative and quantitative methods: Monographic document analysis method (makes it possible to carry out a detailed study based on the extensive scientific literature review and law); Statistical research method. The authors of the article also used the cross correlation analysis (correlation analysis, regression analysis) to study the concept of production policy, its objectives and types, as well as pay special attention to the transformation of the definition of “the production policy” in the modern economy. A comparative analysis of implementation of the Europe 2020 program in the Baltic States and its main indicators was also carried out. The implementation of the production policy was examined: export – import operations in the industry and the level of salaries. Using econometric methods (correlation of Spearman, Pearson and tau Kendall) the authors have shown the relationship between the investments in research and development, the level of salaries and export – import operations in the production sector.

KEYWORDS: production policy, economic policy, Latvia, “Europe 2020” program

---

WPLYW POLITYKI PRZEMYSŁOWEJ ŁOTWY NA GOSPODARKE KRAJU

ABSTRAKT: Celem artykułu jest zaprezentowanie roli sektora produkcyjnego w gospodarce Łotwy. Autorzy przeprowadzili analizę porównawczą wdrażania polityki produkcyjnej w krajach bałtyckich. Metodologia zakłada systemowe podejście do rozwiązywania problemów, zapewniając jedność metod jakościowych i ilościowych. W artykule wykorzystano: monograficzną metodę analizy dokumentów (umożliwiająca przeprowadzenie szczegółowej analizy w oparciu o obszerny przegląd literatury naukowej i prawa) oraz metodę badań statystycznych. Autorzy artykułu wykorzystali również analizę korelacji krzyżowej (analiza korelacji, analiza regresji) do zbadania koncepcję polityki produkcji, jej celów i rodzajów, zwracając szczególną uwagę na zmiany definicji

„polityki produkcji” we współczesnej gospodarce. Przeprowadzono analizę porównawczą realizacji programu „Europa 2020” w krajach bałtyckich. Zbadano implementację polityki produkcyjnej: eksport – import w przemyśle oraz poziom wynagrodzeń. Korzystając z metod ekonometrycznych (korelacja Spearmana, Pearsona i Kendalla), autorzy wykazali związek między inwestycjami w sektorze badań i rozwoju, poziomem wynagrodzeń a operacjami importowo-eksportowymi w sektorze produkcyjnym.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka produkcyjna, polityka gospodarcza, Łotwa, program „Europa 2020”

INTRODUCTION

The term “policy” (from Greek *politike*) means:

- The activity of government bodies, parties, public groups in the field of intrastate and management and international relations, corresponding to their interests and goals;
  - a set of issues of internal and international public life;
  - the nature of anyone’s behavior, aimed at the achievement of a particular goal¹.
- In a planned economy, the concept of economic policy almost completely merged with the concept of industrial policy, as the main tool of resolution of the problem of food shortages was a maneuver by state capital investments. Probably, therefore, calls for an active industrial policy in the first half of the 1990s and to a certain extent have so far been perceived as a call for reanimation of the central planning system.

MATERIALS AND METHODS

An analysis of the economic and reference literature shows that the concepts of economic and industrial policy are far from identical. Along with the term “industrial policy”, the concepts of “industrial policy” and “scientific and technical policy” are often mentioned. Let’s consider the content of these two definitions in more detail. *Industrial policy* also means a state policy to promote the exit of an industry from a structural crisis by the means of: 1) overcoming the inconsistency between the emerging new technical and economic paradigm of industrial development and institutional structure of society, 2) the completion of industrial restructuring within the frameworks of the unity of technological, sectoral and institutional restructuring as the most important stage of the cyclical development of the industrial structure. „Industrial policy” refers to the 30s of the twentieth century and is associated with the urgent need, emerging to develop a program to fight with crisis that engulfed the British and American economies².

Paul Krugman, (1999) suggests the following definition of industrial policy: “the state’s attempt to contribute to the flow of resources into certain sectors that the state considers

¹ E. Colomboto, *The Basics of Economic Policy* 2002, p. 434.

² V.S. Osipov, I.I. Smotrinskaya, *Actual problems of institutional economics: Theory and practice: study guide, Unity-Dana*, 2015, p.127.

important for further economic growth”³, Ha Joon Chang, 1984⁴ - “industrial policy aimed at individual sectors (and firms, as their components) for the achievement of such results, which are perceived by the state as effective for the economy, as a whole”, Victoria Price, (1981) industrial policy – in general, a set of government measures to contribute or prevent certain structural changes”⁵; Howard Pack, Kamal Saggi, 2006; Ken Warwick, (2013)⁶ industrial policy is a state policy, which aims at the improvement of the business environment or improvement of the structure of economic activity by sectors, technologies and as expected, ensure through the intervention the better prospects for economic growth and public benefit in comparison with the lack of such intervention.

Many foreign authors believe that the term “industrial policy” in the present context is not needed at all. In their opinion, the majority of industries in developed countries achieved success in the 70s-80s of the twentieth century and today, when a new technological paradigm is actively being formed, it is advisable to talk only about innovation policy. Therefore, the term „innovation and industrial policy” is increasingly common in modern publications, understood as a state policy, aimed at identifying and capitalizing of comparative competitive advantages of the economy. This involves the use of those historical, geographical, national and other factors, the development of which will take to a higher level of competitiveness in comparison with foreign competitors. The concentration of state financial and organizational resources on the development of such advantages and the creation of new industries on their basis will create additional domestic, industrial demand and as a result of the cumulative effect will contribute to the development of related industries, sectors and the economy of the country as a whole. Thus, despite the different approaches to the definition of industrial policy developed by scientists of the world, we can state that industrial policy is the most important direction of state economic policy; modern understanding of industrial policy implies a change of the institutional structure of the economy and is characterized by its close relationship with scientific, technological and innovation policy.

Taking into the consideration the content of industrial policy, the authors suggest its following definition: *industrial policy* is a set of measures of government regulation, aimed at changing the institutional structure of the economy based on the latest scientific and technological achievements in order to increase the competitiveness of industries, sectors, enterprises and products both in foreign and domestic markets, stimulation of economic growth, in accordance with the developed national strategic priorities for the long term.

The global experience of state regulation of this sector of material production has defined the general *objectives of industrial policy*:

³ P. Krugman, *The Return of Depression Economics*, New York 1999, pp. 70-77.

⁴ Vide: H. Joon Chang, *The political economy of industrial policy*, St. Martin's Press 1994.

⁵ V. Pryce, *Policy Fellow* (31.07.2013).

⁶ Vide: H. Pack, K. Saggi, *Regional Cooperation and Free Trade Agreements in Asia* 2016.

- To compliment the objectives of economic policy (for example, equilibrium in balance of payments);
- To accelerate economic development;
- To increase productivity and competitiveness of the economy;
- To improve the operating conditions of industrial enterprises;
- To strengthen national security;
- To influence the structure of industries in a certain territory, to promote the development, reduction or reorganization of industries;
- To influence the amount of capital investments;
- To contribute to technological research in this territory, etc.

An effective state industrial policy should focus on economic entities, both on the expanded reproduction of national wealth and enhancement of human and intellectual potential.

The most important direction of industrial policy in foreign countries is *state regulation of prices*, implemented in various forms: regulation of profit margin in the price of products, direct regulation of prices and tariffs in price formation industries (energy carriers, transport services and, etc.).

Certain signs of industrial policy: activity and prevention; prioritization (or “anti”); redistribution of resources, rights, control between sectors, industries; availability of the winners and (or) losers; focus on long-term gain for the entire economy⁷.

Within the framework of an *active industrial policy* specialists distinguish „proactive” and „reactive” policies. A reactive policy is in constant monitoring of trends of national and global technological development and support of measures of economic and institutional regulation of those, which are recognized as useful. A proactive policy is more risky: it is support of trends at an early stage, based on forecasts, when they haven’t yet manifested and their usefulness can’t be reliably estimated.

Passive industrial policy is manifested in the case, if it focuses only on the general financial indicator of development of the national economy.

D.M. Sotnikov suggests the following classification of types of industrial policy, depending on the different axes of consideration:

- By duration of exposure: medium-term and long-term;
- On the scale of impact – system-wide and selective (either horizontal and vertical or passive and active);
- According to territorial coverage – federal, regional and district;
- On the focus of participation in the international division of labor – import-substituting and export-oriented;
- According to the prevailing functional area – scientific and technological, innovation, investment, depreciation, etc.⁸.

⁷ K.A. Gorelikov, *Crisis Management: textbook*, Dashkov and K ° Publishing and Trading Corporation 2016.

Thus, there is no consensus, regarding the issues of classification of industrial policy in literature. Traditionally, industrial policy is divided into:

1. Active and passive;
2. Explicit and implicit;
3. Centralized and decentralized;
4. Export-oriented policy and import substitution;
5. And etc.

The subject of state industrial policy is the state and not any political power, but a state of the modern type – an abstract corporation with its own legal entity, different from the personality of the rulers, including the government apparatus and the aggregate of citizens.

For the speedy development and achievement of the goals set, the EU considers the following 7 directions of activity in the field of implementation of economic policy to be priorities:⁹

1. “Innovation Union”. The goal of this direction is to redirect research, developments and innovations to today’s main problems of society, such as climate change, expedient use of energy and resources, demographic problems and problems of health care.

2. “Youth movement”. The goal of this direction is to increase the international attractiveness of European higher education and improvement of quality of education and training at all levels in the EU, combining excellence and equity together, by providing trainees and students with the possibility of movement within the EU, improvement of the situation in the field of employment of young specialists.

3. “Plan of development of digital technologies in Europe”. The goal of this direction was to obtain a sustainable economy and social benefits by creating an EU Common Digital market based on high-speed internet and compatible applications with the possibility of broadband access for all citizens of the EU by 2013, as well as ensuring an increase of speed of using the Internet by 2020, but also an increase by 50% and more number of the individuals connected to the Internet at a speed of more than 100 Mbit/s.

4. “Reasonable use of resources in Europe”. The goal of this direction of activity is to support the reasonable use of resources and development of low-carbon economy, which effectively uses all possible resources. It is necessary to separate the economic growth from the use of resources and economy, to support ideas of conservation and renewability of energy.

5. “Industrial policy aimed at globalization”. The European Commission intends to work with the parties concerned (in business, trade unions, institutions of science, organizations, protecting the rights of consumers) for the development of common principles of modern industrial policy, support of entrepreneurs to direct and to help industry successfully to take perceived problems and changes.

⁸ D.M. Sotnikov, *Criteria for the selection of priorities of the state industrial policy* “Vestnik MGU”, “Economy”, №1, 2010, <http://refleader.ru/poljgernaotrpol.html> (30.08.2019).

⁹ Europe 2020, Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf>.

6. “A plan for development of new abilities and increase the number of workplaces”. The goal of this direction is the creation of the required conditions for the improvement of labor market for the increase of employment and guarantee of the stability of society. Providing Europeans with new opportunities by gaining new knowledge and skills by them, the EU aims future labor force at adaptation to changing conditions in the labor market that will lead to a decrease of unemployment and increase of productivity of activity of employees¹⁰.

Thus, from the proclaimed 7 directions of activity in EU, personnel issues, investment costs in innovations, implementation of industrial policy are related to the development of production sector.

For the implementation of program documents of the EU, in particular the Europe 2020 program, a strategy of implementation of the Europe 2020 program has been developed in Latvia. The country is implementing *measures to improve the business environment in 2017-2018*¹¹.

- The principle “Consult first” was introduced into the work of national regulatory authorities that ensures the effective and positive communication with government bodies;
- a deferred Corporate Income Tax (CIT) was introduced for the profit of enterprise, which is paid, when distributing profit of the enterprise (CIT is not used for reinvested profit);
- Starting from January 1, 2018 the new CIT model came into force, which doesn't provide for advanced payments of CIT, but CIT should be paid only for a month, when the costs were not diverted to the development of the enterprise.
- data monitoring was introduced in the divisions of land plots for real estate owned by a legal entity, having sent electronic notifications, concerning any confirmed evidence;
- The electronic insolvency monitoring system was introduced which enabled controlling the insolvency proceedings and obtaining required indicators to study the effectiveness and improvement of the system;
- A memorandum of cooperation with Startup Association Startin.lv was signed; an action plan was developed to develop a start-up ecosystem for the development of start-ups. In 2017 amendments to the Immigration Act came into force, allowing start-up companies to attract highly qualified specialists from third countries, providing for a special temporary residence permit founders of start-ups. Amendments to the Law on providing assistance to start-up companies that will significantly expand the scope of the law, allowing a wider range of start-ups to qualify for affordable assistance in the form of tax abatements and attractiveness of qualified employees. A legal regulation is improved, which supports the creation of *innovative companies* in Latvia in such fields as ridesharing and crowd funding.

¹⁰ The full text of the Europe 2020 strategy on the EU website in English: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf>.

¹¹ Europe 2020, <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/europea> (30.08.2019).

- A legal regulation is improved which supports the creation of innovative companies in Latvia in such fields as joint use and reverse processing.

In Latvia the existing support tools continue to improve the existing programs of state aid. In 2018 start-ups in Latvia had access to venture financing in 2 start-ups funds and 2 funds with growth risk with state co-financing in the amount of 60 million Euro and 3 acceleration funds with state co-financing in the amount of 15 million Euro;

-To improve the situation in the field of attraction of capital in the economy of Latvia, in 2017, work was completed on revising the legislative base of joint stock companies in order to simplify the attractiveness of capital for the company, as well as to strengthen the protection of the rights of investors (bondholders). The procedure of distribution of shares is also being revised by the employees of the company; the rights of companies to make decisions concerning the incentives for their employees are expanding.

Thus, from the carried out analysis, we have seen that measures are being actively taken in Latvia to improve the business environment, in particular in the field of industrial policy.

FINDINGS AND DISCUSSION

Further, let's carry out an analysis of the macroeconomic indicators, which Latvia performs and plans to fulfill until 2020.

Indicators	2016	2017	2018	2019 ¹²
GDP growth (%)	2,2	4,5	3,3	3,2
Inflation (%)	0,1	2,9	2,6	2,6

Table 1. Analysis of the growth rate of GDP and inflation in Latvia from 2016 to 2019

Source: European Commission.

As we can see from the data in the table, Latvia planned to increase the country's GDP by more than 3.0% in 2018 and 2019, while leaving the inflation rate at 2.6% that meets the requirements of the ECB.

Further, let's consider the implementation of the program Europe 2020.

Year	Costs of research and development, % of GDP		Persons with higher education aged 30 to 34 years,%	
	EU	Latvia	EU	Latvia
2008	1,84	0,58	31,2	26,3
2009	1,93	0,45	32,3	30,5
2010	1,93	0,61	33,8	32,6

¹² Forecast of the Eurostat Europe 2020, <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/europea> (2.09.2019).

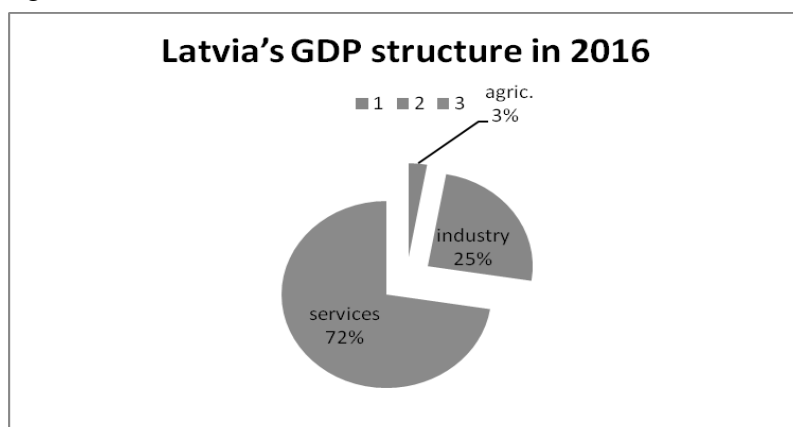
2011	1,97	0,7	34,8	35,9
2012	2,01	0,66	36	37,2
2013	2,02	0,61	37,1	40,7
2014	2,03	0,69	37,9	39,9
2015	2,04	0,63	38,7	41,3
2016	2,03	0,44	39,1	42,8
2017	2,03	0,51	39,9	43,8

Table 2. Comparative analysis of the EU countries and Latvia on the costs of research and development (as % of GDP) and persons with higher education aged 30 to 34 years in the period from 2008 to 2017

Source: developed by the authors based on European Commission's data¹³.

As it was indicated above, the main indicators influencing the implementation of industrial policy in the country are as follows: the costs of the research and development, as a percentage of GDP and the level of higher education among groups aged 30 to 34 years. From the data presented in the table, we see that in Latvia, despite the declared costs at the level of 1.5% of GDP for innovations, the expenditure of funds has significantly decreased. Here, it should be noted that the number of people with higher education continues to grow. Thus, if in 2008 this indicator was at the level of 26.3%, then in 2017 it reached the level of 43.8%.

Furthermore, let's examine the role of industry in the structure of the country's GDP, figure 2.

Figure 2. Latvia's GDP structure in 2016

Source: developed by the authors.

Thus, the carried out analysis of Latvia's GDP structure shows that Latvia is developing as post-industrial state – the size of services is 72%, the share of production is 25% and agriculture accounts for 3%.

Further, let's carry out an analysis of the main competitors of the metalworking and machine-building industry (Table3).

Thus, let's carry out an analysis of the metal production market in Latvia; we will represent data in the table 5.

¹³ European Commission, <https://europa.eu/webtools/rest/charts/export/html/> (2.09.2019).

Years	Export, thousand euros	Import, thousand euros	Salaries by industry, gross, euro
2009	5 125 529	6 701 407	573,74
2010	6 680 217	8 411 939	594,49
2011	8 535 119	10 983 288	642,48
2012	8 535 119	12 512 279	684,97
2013	10 021 291	12 635 138	707,79
2014	10 248 603	12 654 337	765,11
2015	10 363 212	12 492 133	818,6
2016	10 357 703	12 249 219	865,94
2017	11 500 163	14 041 801	948,1

Table 5. Analysis of export, import of Latvia and salaries in the metalworking and machine-building industries from 2009 to 2017 (developed by the authors)

Source: Central Statistics Bureau of Latvia¹⁴.

Thus, as we see from the data presented in table 5, export and import in Latvia for the examined period have increased more than doubled.

Using the data of table 4, let's carry out a correlation analysis of the level of export – import operations in the country with the level of salaries in the industry.

For the calculation we use the EXCEL program.

Years	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Import total thousand tons	6 701 407	8 411 839	10 983 288	12 512 279	12 635 138.	12 654 337	12 492 133	12 249 219	14 041 801
Brutto payment, Euro	573,74	594,49	642,48	684,97	707,79	765,11	818,6	865,94	948,1
Export total thousand tons	5 125 529	6 680 217	8 535 119.	9 871 054.	10 021 291	10 248 603	10 363 12.	10 357 703	11 500 163.
Correlation coefficient: 0,93585904									
Correlation coefficient: 0,89389352									

Table 6. The calculation of the correlation coefficient of export –import operations of Latvia and gross salaries by industry

Source: calculated by the authors.

The coefficient of salary correlation in manufacturing industry (brutto payment, euro) and the level of import (import total, thousand tons) in Latvia is 0,93585904, which shows a high correlation between the indicators presented¹⁵. The salary correlation coefficient for the industry and the level of export (export total, thousand tons) in Latvia was 0,89389352, which also indicates a high correlation between the volume of export and the level of salaries in the industry.

¹⁴ Central Statistics Bureau of Latvia, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__dsp_izmaksas__ikgad/DIG012.px/table/tableViewLayout1/?rxid=f15af91d-605e-4b12-b3e3-4e30ce2715ca (2.09.2019).

¹⁵ W. H. Greene, *Econometric Analysis*, New York University 2010, pp. 56–57.

The carried out calculations of the correlation coefficient show that the level of salaries is influenced by the volume of import, the correlation coefficient was 0,902558 and export operations have an influence on the level of salary in the industry and correlation coefficient - 0,89389352.

Furthermore, for the analysis of the industry we use the SPSS program and calculate the correlation, using the Spearman, Person and Tau Kendall method. The results of the calculations will be presented in the form of table №6.

		Year	Labour	Turnover	Patent	Productiv	R&D	Education
Pearson Correlation	Year	1,000	,995	,806	,164	,977	-,678	,954
	Labour	,995	1,000	,861	,217	,974	-,646	,971
	Turnov	,806	,861	1,000	,461	,795	-,315	,902
	Patent	,164	,217	,461	1,000	,047	,012	,418
	Produc	,977	,974	,795	,047	1,000	-,666	,894
	R&D	-,678	-,646	-,315	,012	-,666	1,000	-,566
	Educ	,954	,971	,902	,418	,894	-,566	1,000
Sig. (1-tailed)	Year	.	,000	,027	,378	,000	,069	,002
	Labour	,000	.	,014	,340	,001	,083	,001
	Turnov	,027	,014	.	,178	,029	,272	,007
	Patent	,378	,340	,178	.	,465	,491	,205
	Produc	,000	,001	,029	,465	.	,074	,008
	R&D	,069	,083	,272	,491	,074	.	,121
	Educ	,002	,001	,007	,205	,008	,121	.

Table 6. Calculation of Pearsons Correlation.

Source: calculated by the authors .Thus, for the correlation, the author used data from 2009 to 2017.

The following coefficients were used as indicators:

- Number of employees in the production sector,% (2015 – 100%) – labor;
- Net turnover of companies of production sector,% - turnover;
- Number of patents, applications, filed with the European Patent Office, pieces– patent;
- Labor productivity of employees of production sector, % (2015=100%) – productivity;
- Costs of research and development, % of the country’s GDP, % - R&D;
- Number of people aged 30 to 34, with higher education, %- education

According to the results of calculations, the authors formed the table№ 7, in which we estimated those indicators, which are confirmed by the Pearson correlation coefficient.

	Labour	Turnov	Patent	produc	R&D	Educ
Labour	1,000	,861	,217	,974	-,646	,971
Turnov	,861	1,000	,461	,795	-,315	,902
Patent	,217	,461	1,000	,047	,012	,418
Produc	,974	,795	,047	1,000	-,666	,894
R&D	-,646	-,315	,012	-,666	1,000	-,566
Educ	,971	,902	,418	,894	-,566	1,000

Table 7. The calculation of the Pearson correlation coefficients.

Source: calculated by the authors.

- The authors emphasize the most significant results in the table, for example, calculations showed that in the industry there is a high correlation between the number of employees and labor productivity – correlation coefficient – 0.974;
- Between the number of employees and net turnover, the correlation coefficient – 0.861;
- Between the number of employees and the level of education – the correlation coefficient – 0.971;
- Between the turnover and the level of education – the coefficient of correlation – 0.902;
- Between the labor productivity and the level of education, the coefficient of correlation – 0.894.

Correlations

			labour	Turnov	patent	produc	R&D	educ
Kendall's tau_b	Labour	Correlation Coefficient	1,000	,786**	,238	,905**	-,293	,929**
		Sig. (2-tailed)	.	,006	,453	,004	,362	,001
	Turnov	Correlation Coefficient	,786**	1,000	,333	,619	-,586	,857**
		Sig. (2-tailed)	,006	.	,293	,051	,068	,003
	Patent	Correlation Coefficient	,238	,333	1,000	,200	,000	,238
		Sig. (2-tailed)	,453	,293	.	,573	1,000	,453
	Produc	Correlation Coefficient	,905**	,619	,200	1,000	-,195	,810*
		Sig. (2-tailed)	,004	,051	,573	.	,543	,011
	R&D	Correlation Coefficient	-,293	-,586	,000	-,195	1,000	-,390
		Sig. (2-tailed)	,362	,068	1,000	,543	.	,224
	Educ	Correlation Coefficient	,929**	,857**	,238	,810*	-,390	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	,003	,453	,011	,224	.
Spearman's rho	Labour	Correlation Coefficient	1,000	,881**	,357	,964**	-,342	,976**
		Sig. (2-tailed)	.	,004	,432	,000	,452	,000
	Turnov	Correlation Coefficient	,881**	1,000	,429	,750	-,559	,952**
		Sig. (2-tailed)	,004	.	,337	,052	,192	,000
	Patent	Correlation Coefficient	,357	,429	1,000	,429	,000	,357
		Sig. (2-tailed)	,432	,337	.	,397	1,000	,432
Produc	Correlation Coefficient	,964**	,750	,429	1,000	-,252	,893**	

	Sig. (2-tailed)	,000	,052	,397	.	,585	,007
R&D	Correlation Coefficient	-,342	-,559	,000	-,252	1,000	-,468
	Sig. (2-tailed)	,452	,192	1,000	,585	.	,289
Educ	Correlation Coefficient	,976**	,952**	,357	,893**	-,468	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,432	,007	,289	.

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Table 8. Calculation of the Spearman and Tau Kendell correlation.

Source: calculated by the authors.

Thus, the calculation of the correlation coefficients, using the Spearman and tau Kendell method shows that the number of employees in the industry is affected by the turnover of companies, labor productivity and the level of education. Of the indicators examined by the authors, only between the specified coefficients there is a correlation that was proved, using the Spearman, Pearson and Tau Kendell correlations. This is also confirmed by the Sig coefficient (2-tailed) < 0,05 (highlighted in red by the author).

CONCLUSIONS

The research conducted by the authors, using econometric methods (Spearman, Pearson and Tau Kendell correlations) in Latvia showed that country has a high resource of human capital for the implementation of the production policy in the country. In Latvia there is an increase in the manufacturing sector, which, in the opinion of the authors leads to an increase in employment, an increase in export and most importantly – the creation of an innovative economy. The increase in funding of the research and development of the country will further not only contribute to the development of the industrial sector, but also to sustainable growth of the state economy.

BIBLIOGRAPHY

- Central Statistics Bureau of Latvia http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__ds_p_izmaksas__ikgad/DIG012.px/table/tableViewLayout1/?rxid=f15af91d-605e-4b12-b3e3-4e30ce2715ca.
- Chang Ha Joon. 1994. The political economy of industrial policy, St. Martin's Press.
- Colomboto Enriko.2002. The Basics of Economic Policy, In <http://institutiones.com/download/books/3108-osnovy-ekonomicheskoi-politiki.html>.
- Europe 2020, <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/europea>.
- Europe 2020. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf>.
- European Commission, <https://europa.eu/webtools/rest/charts/export/html/>.

- Gorelikov K.A. 2016. Crisis Management: textbook Dashkov and K ° Publishing and Trading Corporation.
- Greene William H.. 2010. Econometric Analysis. New York University.
- Howard Pack, Kamal Saggi. 2016. Regional Cooperation and Free Trade Agreements in Asia.
- Krugman Paul. 1999. The Return of Depression Economics, New York: W. W. Norton.
- Osipov V.S., Smotrinskaya I.I. 2015. Actual problems of institutional economics: Theory and practice: study guide, Unity-Dana.
- Pryce Vicky. 2013. Policy Fellow. Retrieved 31 July.
- Sotnikov D.M. 2010. "Criteria for the selection of priorities of the state industrial policy". Vestnik MGU, Economy №1 In <http://refleader.ru/poljgernaotrpol.html>.

Beata GAŁEK

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Wydział Nauk Społecznych

beata.galek@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-6923-7036

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.06>

NATO JAKO CEL ROSYJSKIEJ AKTYWNOŚCI W ŚRODOWISKU INFORMACYJNYM PAŃSTW BAŁTYCKICH

ABSTRAKT: Rosja definiuje relacje z Sojuszem Północnoatlantyckim (NATO) w kategoriach strategicznej rywalizacji i walki o wpływy. Realizuje swoje cele za pomocą zróżnicowanych metod i narzędzi, dobierając, stosując ich kombinację, w zależności dla jakich podmiotów są dedykowane. Niniejszy artykuł stanowi próbę syntetycznego omówienia aktywności Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej państw bałtyckich, zorientowanej na Sojusz Północnoatlantycki, określenia jej uwarunkowań, mechanizmów, a także kluczowych narracji. Autorka uwzględnienia fakt, że stosunek do NATO jest elementem globalnej strategii Rosji, zmierzającej do rewizji ładu międzynarodowego w kierunku, który gwarantowałby powrót do należnej jej pozycji w kształtującym się nowym porządku.

SŁOWA KLUCZOWE: Sojusz Północnoatlantycki, Rosja, środowisko informacyjne, państwa bałtyckie

---

NATO AS A TARGET OF ACTIVITY IN THE INFORMATION ENVIROMENT OF THE BALTIC STATES

ABSTRACT: Russia defines relations with The North Atlantic Treaty Organization (NATO) in the category of strategic competition and struggle for influence. It realizes its goals through various methods and tools, choosing the right combination of them, depending on the entities to which they are dedicated. This article is an attempt to synthetically discuss the activity of the Russian Federation in the information environment of the Baltic States, oriented to the North Atlantic Alliance (NATO), determining its conditions, mechanisms and key narratives. The author considers the fact that the attitude towards NATO is part of Russia's global strategy, which aims to revise the international order in a direction that would guarantee a return to its rightful position in the emerging new order.

KEYWORDS: The North Atlantic Treaty Organization, Russia, information environment, Baltic States

---

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities; Poland.

WPROWADZENIE

Gen. Curtis Scaparrotti były naczelny dowódca sił NATO w Europie² 5 marca 2019 roku, w Senacie USA mówi: „Rewizjonistyczna Rosja jest głównym zagrożeniem dla stabilności euroatlantyckiej sfery bezpieczeństwa”³. Składając zeznanie przed senacką komisją ds. sił zbrojnych, dodał jeszcze, że: „Biorąc pod uwagę demonstrowaną przez Moskwę gotowość do łamania prawa międzynarodowego i prawnie wiążących traktatów oraz do wywierania szkodliwego wpływu, Rosja zagraża żywotnym interesom Stanów Zjednoczonych, jakim jest utrzymanie Europy w całości, wolnej i w pokoju”. Kilkanaście dni wcześniej, w Parlamencie Europejskim, zastępca naczelnego dowódcy połączonych sił zbrojnych NATO w Europie gen. James R. Everard również podkreśla, że aneksja Krymu przez Rosję i fundamentalnie zmieniły euroatlantyckie środowisko bezpieczeństwa, a „Sojusz Północnoatlantycki ma obecnie jednego państwowego konkurenta – Rosję”.

Nie ma wątpliwości, że Rosja również definiuje relacje z Sojuszem w kategoriach strategicznej rywalizacji i walki o wpływy. Realizuje swoje cele za pomocą zróżnicowanych metod i narzędzi, dobierając, stosowną ich kombinację, w zależności dla jakich podmiotów są dedykowane. Projektowane strategie z jednej strony kierowane są do państw byłego Związku Radzieckiego i są skoncentrowane na utrzymaniu *status quo* w strefie wpływów Rosji. Swoistego obszaru postradzieckiego opartego na uzależnianiu ekonomicznym, kulturowym, energetycznym i militarnym przy jednoczesnym marginalizowaniu wpływów zachodnich instytucji tj. Unia Europejska i NATO⁴. Drugi front działań to szeroko pojęty Zachód, jego wartości, na którym strategicznym celem jest podważenie wspólnoty wartości, jedności i więzi transatlantyckich.

Niniejszy artykuł stanowi próbę syntetycznego omówienia aktywności Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej państw bałtyckich, zorientowanej na Sojusz Północnoatlantycki (NATO), określenia jej uwarunkowań, mechanizmów, a także kluczowych narracji. Z uwzględnieniem faktu, że stosunek do NATO jest elementem globalnej strategii Rosji, zmierzającej do rewizji ładu międzynarodowego w kierunku, który gwarantowałby powrót do należytej jej pozycji w kształtującym się nowym porządku.

Wielu badaczy podejmuje dziś problematykę konfrontacji między Rosją i Zachodem. Poszukuje się parametrów i wektorów tej rywalizacji. Popularność zdobywają poglądy o zorganizowanej kampanii mającej na celu dezintegrację wspólnoty wartości kojarzonych z szeroko pojętym Zachodem. Mark Galeotti nie ma wątpliwości, że Zachód stoi w obliczu wielosektorowej kampanii informacyjnej, a na celownik jest UE i NATO⁵. Jolanta Darczewska prezentuje pogląd, że Rosjanie stosują kombinacje narzędzi, mających zapewnić

² Od maja 2019 roku funkcję naczelnego dowódcy sił NATO w Europie pełni gen. Tod D. Wolters.

³ Gen. Scaparrotti rekomendował wówczas zwiększenie liczby amerykańskich żołnierzy oraz okrętów zaangażowanych w Europie.

⁴ A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna Rosji*, „Sprawy Międzynarodowe” 2017, nr 3, s. 36–47. A. Włodkowska-Bagan, Polityka Rosji na obszarze poradzieckim, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2017, t. 14, nr 3. Szerzej vide: M. Kaszuba, *W uścisku Moskwy. Obszar poradziecki*, Warszawa 2017.

⁵ Vide: M. Galeotti, *Russian Political Warfare: moving beyond the hybrid*, London 2019.

im możliwość realizowania swoich interesów tzw. środki aktywne⁶ (*aktivniye meropriyatiya*)⁷. Robert Kupiecki i Marek Menkiszak również podkreślają, że po aneksji Krymu, która stanowiła jawne pogwałcenie zasad prawa międzynarodowego, Rosja weszła na poziom pełnowymiarowej konfrontacji informacyjnej z Zachodem, połączonej z prowokacyjnym zachowaniem wojskowym u granic (lądowych, powietrznych i morskich) NATO⁸. Keir Giles pisze, że „Rosja stworzyła wysoce rozwinięty arsenał wojny informacyjnej”⁹. Niewątpliwie słowa gen. dyw. Iwana Worobiewa i płk. Walerija Kisielowa „*informacje to kolejny rodzaj broni*” odzwierciedlają rosyjskie podejście do tzw. uzbrojenia informacji¹⁰ i warto jest pamiętać, że Rosja ma długą historię wykorzystywania informacji jako broni – zarówno w kontekście mobilizacji własnej ludności¹¹, jak i demonizacji obcych mocarstw¹².

WYMIAR NORMATYWNY ROSYJSKIEJ OBECNOŚCI W ŚRODOWISKU INFORMACYJNYM

Rosyjskie dokumenty strategiczne potwierdzają znaczenie wymiaru informacyjnego rywalizacji międzynarodowej. Zaostrzenie tonu obserwujemy od 12 maja 2009 r., kiedy to przyjęto Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 r. Wyraźnie wskazuje ona na NATO, jako potencjalnego przeciwnika¹³. Doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej, zatwierdzona 5 lutego 2010 r., przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa również rezygnuje z dotychczasowych ogólnikowych sformułowań i jednoznacznie stwierdza, że głównym, zewnętrznym niebezpieczeństwem wojennym jest „dążenie do przyznania siłom Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO) globalnych funkcji, realizowanych z naruszeniem norm prawa międzynarodowego oraz przybliżenie infrastruktury wojskowej państw członkowskich do granic Federacji Rosyjskiej”¹⁴.

⁶ С. Абрамс, *Больше, чем пропаганда: активные советские мероприятия в путинской России*, <http://connections-qj.org/ru/article/bolshe-chem-propaganda-aktivnye-sovetskie-meropriyatiya-v-putinskoy-rossii> (9.11.2019).

⁷ Korzenie hybrydowych metod stosowanych przez Rosję sięgają czasów ZSRR, chociaż to określenie jest bardziej współczesne. „Aktywne środki”, jak wtedy nazywano metody hybrydowe, takie jak szerzenie dezinformacji oraz tworzenie fasadowych organizacji na Zachodzie, były integralną częścią radzieckiej polityki. Obecnie niektóre z rosyjskich taktyk są zadziwiająco podobne, ale współczesne środowisko informacyjne sprawia, że ich stosowanie jest zarazem bardziej efektywne, jak i złożone. Szerzej J. Darczevska, *Środki aktywne jako rosyjska agresja hybrydowa w retrospekcji. Wybrane problemy*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 18/18, s. 40-67.

⁸ R. Kupiecki, M. Menkiszak, *Stosunki NATO – Federacja Rosyjska w świetle dokumentów*, Warszawa 2018, s. 492–500 i 551–556.

⁹ Vide: K. Giles, *Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West*, “Insights: Critical Thinking on International Affairs” 2018; K. Giles, *Handbook of Russian Information Warfare*, Fellow Monograph Research Division NATO Defense College, nr 9, Rome, November 2016.

¹⁰ Vide: I. Vorobyov, V. Kiseljov, *Russian Military Theory: Past and Present*. “Military Thought” 2013 (3).

¹¹ P. Kenez. *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917-1929*, Cambridge University Press 1995, s. 464-465.

¹² D.M. Glantz. *Surprise and Maskirovka in Contemporary War. Soviet Army Studies Office*, Army Combined Arms Center, Fort Leavenworth KS 1988, <http://www.dtic.mil/get-tr-doc/> (7.12.2019).

¹³ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (1.12.2019).

¹⁴ Wojennaja Doktrina Rossjskoj Fiedieracii, http://news.kremlin.ru/ref_notes/461 (2.12.2019).

Kolejne redakcje doktryny stanowią potwierdzenie rosyjskiego postrzegania i oceny działań Sojuszu, które uznaje się za jednoznacznie sprzeczne z interesami Rosji. W Doktrynie Wojennej Federacji Rosyjskiej z 25 grudnia 2014 r., zatwierdzonej przez Władimira Putina, znajdujemy zapis niepozostawiający złudzeń. Zgodnie z jej brzmieniem to wzmacnianie potencjału militarnego NATO i przybliżanie infrastruktury Sojuszu do granic Rosji stanowi najważniejsze zagrożenie bezpieczeństwa zewnętrznego Federacji¹⁵.

Analizując normatywny aspekt aktywności Rosji w środowisku informacyjnym należy odnieść się do *Doktryny bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej* z 9 września 2000 r.¹⁶, która podkreśla rolę sfery informacyjnej jako czynnika aktywnie wpływającego na rosyjskie społeczeństwo informacyjne, kreującego nowy porządek społeczny.

Również *Koncepcja działalności Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej* z 2011 r.¹⁷ utożsamia przestrzeń informacyjną z cyberprzestrzenią i traktuje ją jako przestrzeń walki zbrojnej z użyciem broni informacyjnej, stanowiącą wyzwanie (szanse i zagrożenia) w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa. Omawiana wyżej *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej* z 2014 r.¹⁸ podkreśla przesunięcie zagrożeń i ryzyka wojny w przestrzeń informacyjną i wewnętrzną FR (p. 11)¹⁹. A Punkt 21 *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej* z dnia 31 grudnia 2015 r. wydaje się być dobitnym potwierdzeniem percepcji Kremla w zakresie znaczenia instrumentów informacyjnych we współczesnym środowisku bezpieczeństwa. Dostrzeżono, że coraz większy wpływ na charakter sytuacji międzynarodowej wywiera intensyfikacja rywalizacji w globalnej przestrzeni informacyjnej, spowodowanej dążeniem niektórych państw do wykorzystywania technologii informacyjnych i komunikacyjnych do osiągania celów geopolitycznych, między innymi poprzez manipulowanie świadomością społeczną i fałszowanie historii.

USTALENIA TERMINOLOGICZNE

W tym miejscu warto odnieść się do pojęcia walki informacyjnej. Próba dokonania rozstrzygnięć terminologicznych napotyka na problem braku jednolitości definicyjnej. Obok pojęcia walki informacyjnej pojawia się, jak wspomiano wyżej, wojna informacyjna i dalej cyberwojna, netwojnę. Pojęcie walki informacyjnej wydaje się najbardziej precyzyjnie oddawać istotę zjawiska w kontekście przedmiotu badań. Leopold Ciborowski

¹⁵ Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 25 grudnia 2014 r. wprowadza nowe pojęcia w dziedzinie bezpieczeństwa, uwzględnia nowe zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne, rozstawia akcenty w kwestiach dotyczących sojuszników zagranicznych. Военная доктрина Российской Федерации, <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>.

¹⁶ Доктрина информационной безопасности Российской Федерации, <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.html> (5.12.2019).

¹⁷ Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве, <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle> (1.12.2019).

¹⁸ Военная доктрина Российской Федерации, <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html> (dostęp: 10.10.2019).

¹⁹ R. Białoskórski, *Cyberprzestrzenny wymiar polityki bezpieczeństwa i obrony Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polska - Rosja. Polityka bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Kontynuacja i zmiana*, red. M. Kaszuba, M. Minkina, Siedlce 2016, s.13-30.

uznaje termin walki informacyjnej za kompleksowe ujęcie problemu. Przedmiotem walki informacyjnej są stany i rzeczy, które można rejestrować i postrzegać przy pomocy ludzkich zmysłów oraz urządzeń technicznych²⁰. Za Ryszardem Szpyrą można wskazać istotną rolę następujących elementów: dążenia do osiągnięcia przewagi informacyjnej, negatywnego oddziaływania na systemy informacyjno-sterujące i ich otoczenie, działań opartych na ataku i obronie w odniesieniu do zasobów informacyjnych, infrastruktury oraz systemów²¹. Walka informacyjna stanowi kategorię tzw. miękkiej wojny (*soft war*), której celem jest manipulowanie stroną przeciwną, bądź też własnym społeczeństwem, tak aby osiągnąć przewagę informacyjną²². Walka informacyjna w rosyjskiej doktrynie realizowana jest w dwóch zakresach: szerszym (jako samodzielny rodzaj walki) oraz węższym (jako element wsparcia działań zbrojnych). Łączy je założenie, że walka informacyjna pozwala rozwiązywać stare problemy polityczno-wojskowe za pomocą nowych instrumentów. Cel strategiczny też się nie zmienił i dla Rosji, która stosuje geopolityczny paradygmat, mieści się w wymiarze rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi, a w aspekcie militarnym z NATO²³.

Można jednak zauważyć, że intencje Rosji w relacjach z NATO były funkcją jej potęgi, co znalazło odbicie w podejściu – im więcej siły, tym więcej aktywności o asertywnym charakterze i w oparciu o geopolityczne imperatywy. Tym, co sprzyjało realizacji rosyjskich interesów była rewolucja technologiczna, która w sposób szczególnie dotknęła środowiska informacyjnego. Nowe technologie, przede wszystkim internet zwiększyły skuteczność instrumentów oddziaływania, które Rosja z powodzeniem stosowała podczas i przed zimną wojną²⁴.

MECHANIZM ROSYJSKIEJ INFOOFENSYWY

Mechanizm działania Rosji odsłania Marcel Van Herpen, który opisuje, w jaki sposób Rosja rozmieszcza kontrolowane przez państwo serwisy informacyjne, w celu rozpowszechniania prorosyjskich narracji na różnych rynkach medialnych za granicą²⁵. Jānis Bērziņš twierdzi, że rosyjski pogląd na współczesną wojnę oparty jest na założeniu, że głównym polem bitew jest umysł, a istotą wojny nowej generacji będą dominowane psychologicznym wymiarem wojny²⁶. Podobnie Rod Thornton potwierdza orientację Rosji na infosferę i twierdzi, że rosyjskie wojsko przyjęło strategię właściwą dla asymetrycznej wojny, na mocy której Moskwa może

²⁰ L. Ciborowski, *Walka informacyjna*, Toruń 1999, s. 34-37.

²¹ R. Szpyra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 97-99.

²² Ibidem, s. 185.

²³ J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, „Punkt widzenia”, nr 50, maj 2015, s. 9-33.

²⁴ *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns* August 1986, <http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents.pdf> (12.10.2019); Vide: W. Mitrochin, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook*, London 2002.; J. Darczewska, *Środki aktywne jako rosyjska agresja hybrydowa w retrospekcji. Wybrane problemy*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 18 (10) 2018.

²⁵ Vide: M. Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine Soft Power and Russian Foreign Policy*, Lanham 2015.

²⁶ J. Bērziņš, *Russia's new generation warfare in Ukraine: implications for latvian defense policy*, Policy Paper no 02, April 2014, s. 5.

narzucić swoją wolę wobec innych państw bez użycia siły kinetycznej. U podstaw takiej postawy leży podejście, że niektóre konflikty można wygrać bez konieczności przejścia do fazy bezpośredniej konfrontacji tj. w sferze mentalnej, atakując morale Zachodu²⁷.

Ten sposób myślenia o rosyjskiej percepcji współczesnego środowiska bezpieczeństwa wpisuje się w koncepcję wojny nowej generacji, której zarys został po raz pierwszy przedstawiony 25 stycznia 2013r. przez generała armii Walerija Gierasimowa, szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, który mówił, o rezygnacji z klasycznego paradygmatu wojny na rzecz stosowania „strategii działań pośrednich” (ros. *стратегия непрямых действий*), opartych na instrumentach niemilitarnych (ros. *невоенные средства*) o charakterze politycznym, ekonomicznym, informacyjnym i humanitarnym²⁸. W tym duchu podjęta została decyzja Rosji o utworzeniu wojsk do operacji informacyjnych (informacyjny Specnaz), o czym poinformowano w lutym 2017 r.²⁹.

Uwzględniając kontekst doktrynalny i działania instytucjonalne uprawnione wydaje się twierdzenie, że Rosjanie umieścili ideę realizacji swoich interesów politycznych i militarnych poprzez wywieranie wpływu w centrum planowania operacyjnego z wykorzystaniem wszelkich dostępnych instrumentów.

Infoofensywa jest zorientowana i odpowiednio programowana dla konkretnego odbiorcy. Wyraźnie rysują się kierunki, zróżnicowana intensywność i celowane narracje. Czynnikiem decydującym jest znaczenie państwa, regionu, zgodnie z geopolitycznym paradygmatem. W tym kontekście przedmiotem szczególnego zainteresowania są państwa bałtyckie. Od początku XXI wieku było jasne, że reżim rosyjski sprzeciwia się integracji Litwy, Łotwy i Estonii z UE i NATO. Decydenci rosyjscy zdając sobie sprawę z niemożności użycia konwencjonalnych środków militarnych dla zachowania rosyjskich wpływów, podjęli strategiczną decyzję o intensyfikacji działań w wymiarze informacyjnym³⁰.

Przełomowymi momentami warunkującymi podejmowane działania był konflikt na Ukrainie w 2014 roku, który znacząco wpłynął na dynamikę aktywności w środowisku informacyjnym. Podobny skutek odniosła podjęta w lipcu 2016 r. na szczycie w Warszawie państwa członkowskie NATO decyzja o wzmocnionej Wysuniętej Obecności (*enhanced Forward Presence – eFP*) NATO w Estonii, na Litwie, Łotwie oraz w Polsce. Realizacją tej decyzji była obecność na zasadzie rotacji czterech wielonarodowych grup batalionowych w Estonii, Łotwie, Litwie i Polsce³¹. Posunięcie to

²⁷ R. Thornton, *The Russian Military's New 'Main Emphasis' Asymmetric Warfare*, "The RUSI Journal", Vol. 162 Iss. 4, 2017, s. 18-28.

²⁸ В. Герасимов, Ценность науки в предвидении, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 2.

²⁹ W. Malendowski, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej w XXI wieku. Cele-zadania-kierunki działania*, Przegląd Strategiczny 2017, nr 10, s. 55-94.

³⁰ Christian Caryl, 'If You Want to See Russian Information Warfare at its Worst, Visit These Countries,' Washington Post, (5 April 2017), <https://www.washingtonpost.com/news/democracypost/wp/2017/04/05/if-you-want-to-see-russian-information-warfare-at-its-worst-visit-these-countries/>, (3.12.2019).

³¹ Szczyt NATO w Warszawie, który odbył się 8–9 lipca 2016 r., miał charakter przełomowy. Decyzje na nim podjęte były właściwą odpowiedzią na fundamentalną zmianę warunków bezpieczeństwa w bezpośrednim otoczeniu Sojuszu, w tym zwłaszcza na jego wschodniej flance, gdzie agresywna polityka Rosji stała się realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa i stabilności państw członkowskich NATO. W Warszawie zdecydowano

miało na celu wzmocnienie pozycji odstraszającej i obronnej NATO oraz przypomnienie art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego o zbiorowej obronie, zgodnie z jego brzmieniem „atak na jednego jest atakiem na wszystkich”. Moskwa uznała decyzję szczytu w Warszawie za akt wrogi, prowokacyjny i nade wszystko niezgodny z interesami Federacji rosyjskiej. Odpowiedzią był wzrost rosyjskiej aktywności wojskowej w regionie Morza Bałtyckiego³² i równoległe zwiększenie intensywności działań w infosferze.

Priorytetową grupą odbiorców rosyjskich oddziaływań są mniejszości rosyjskojęzyczne tak zwani „rusofoni”. Stanowią oni znaczny odsetek mieszkańców Łotwy i Estonii, zaś w mniejszym stopniu – Litwy. Największy odsetek mniejszość ta zamieszkuje terytorium Łotwy – 35% mieszkańców” to ludność rosyjskojęzyczna. Podobnie sytuacja kształtuje się w Estonii, gdzie 29% populacji deklaruje przynależność do wspólnoty języka rosyjskiego. Najmniejszy odsetek etniczni Rosjanie stanowią na Litwie - jedynie 6% ludności, zaś odsetek wszystkich wspólnot narodowych, podatnych na wpływy rosyjskich mediów, szacowany jest na poziomie ok. 14–16%³³.

By móc skutecznie realizować interesy w regionie, państwo rosyjskie systematycznie zwiększa swoją obecność na bałtyckim rynku medialnym. Do flagowych projektów należą telewizja RT³⁴ i serwis informacyjny Sputnik³⁵. Główną platformą rosyjskiej walki informacyjnej są kontrolowane przez Kreml media funkcjonujące w przestrzeni informacyjnej, między innymi popularne, formalnie lokalne lub zarejestrowane w krajach Unii Europejskiej telewizje i liczne portale informacyjne i sieć czasopism.

Wciąż duże znaczenie ma telewizja, pozostając ważnym źródłem informacji, zwłaszcza dla starszego pokolenia, które w ograniczonym wymiarze korzysta z internetu. Rosjanie od 2005 roku są właścicielami prężnie działającej platformy telewizyjnej, koncernu *Baltic Media Alliance* (BMA). Flagowym produktem koncernu należącego do łotewskiego przedsiębiorcy Olegsa Solodovsa jest *Pierwyj Baltijskij Kanal* – PBK. W ramach tego kanału funkcjonują

---

o odejściu od koncepcji obrony terytorium państw członkowskich na wschodniej flance opartej na szybkim wzmocnieniu siłami sojuszniczymi, na rzecz koncepcji bazującej na wysuniętej obecności wojskowej sił sojuszniczych w tym regionie. Vide: P. Soloch, P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2016 / I–IV, s. 13-33.

³² M. A. Piotrowski, K. Raś, *Wzrost zagrożenia rosyjskiego w raportach bałtyckich służb specjalnych*, „Biuletyn PISM”, nr 44 (1394) 2016, https://www.pism.pl/files/?id_plik=22127 (15.12.2019).

³³ Dane według Population And Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania, Główny Urząd Statystyczny Litwy 2015, <http://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=19698> (30.11.2019).

³⁴ Nakłady finansowe rosyjskiego rządu na stację RT stale rosną, jej poziom techniczny, niczym nie różni się od tego znanego z CNN czy BBC. Russia Today ma budżet 2,5 mld zł rocznie. Dla porównania roczny budżet całego TVP to ok. 1,5 mld zł.

³⁵ Sputnik został uruchomiony w listopadzie 2014 r. Jako spółka zależna od państwowego przedsiębiorstwa Rossiya Segodnya, które zostało utworzone rok wcześniej. Rossiya Segodnya składa się z trzech głównych elementów: szanowanego niegdyś rosyjskojęzycznego serwisu informacyjnego RIA Novosti, serwisu radiowego Voice of Russia i Sputnik. Pomimo tego, że Rossiya Segodnya tłumaczy się jako „Rosja dziś”, przedsiębiorstwo nie jest oficjalnie powiązane z głównym rosyjskim ramieniem telewizyjnym w języku obcym, RT (dawniej Rosja dziś). Ale obie organizacje mają wspólnego głównego redaktora, Margaritę Simonyan, co wskazuje na wyraźny zbieżność poglądów i metod. Sputnik to internetowy serwis informacyjny działający w 35 językach, od abchaskiego po wietnamski.

trzy redakcje narodowe (litewska, łotewska i estońska), które przygotowują programy dedykowane dla poszczególnych państw³⁶.

W centrum zainteresowania jest jednak wirtualna przestrzeń informacyjna. Od 2016 r. sponsorowany przez Kreml Sputnik News dostępny jest we wszystkich trzech językach bałtyckich³⁷. Ważnym kanałem przekazu są prokremlowskie strony internetowe w tym NewsBalt redagowany w języku rosyjskim. Ten serwis informacyjny ma również specjalną sekcję zorganizowaną wokół tematu „Miękka okupacja USA Polski i państw bałtyckich” (*Мягкая оккупация США Польши и Прибалтики*)³⁸. Podobnie portal Rubaltic, który również posiada sekcje: „Państwa bałtyckie w NATO” oraz „Rusofobia”³⁹.

KLUCZOWE NARRACJE

Autorzy raportu z *Center for European Policy Analysis* (CEPA) nie mają wątpliwości, że ta wzmożona obecność, nosi znamiona zorganizowanej dezinformacji. Rosyjska kampania w Europie Środkowo-Wschodniej wykorzystuje antyestablishmentowe nastroje, aby zdyskredytować zachodnie rządy i instytucje, takie jak Unia Europejska i NATO. Potwierdzono istnienie maszyny medialno – tabloidowej, której elementem napędowym jest „Sputnik” służącej do przepływu dezinformacji i rozprzestrzeniania prorosyjskiego przekazu⁴⁰.

Według badań przeprowadzonych przez *Atlantic Forensic Research Lab* (DFRL) w *Atlantic Council*, rosyjskojęzyczne media promowały kilka kluczowych negatywnych narracji, która nasiliły się w związku z lokowaniem wojsk NATO na terytorium Estonii, na Litwie, Łotwie oraz w Polsce. W krytycznym okresie między lutym a marcem 2017 r., zaobserwowano cztery najczęstsze narracje. Po pierwsze „państwa bałtyckie są paranoiczne i lub rusofobiczne”, po drugie „NATO jest niepożądane lub wojska NATO to okupanci” po trzecie „NATO nie jest w stanie chronić państw bałtyckich” i czwarte: działania NATO są agresywne”. Uwagę zwraca wewnętrzna sprzeczność promowanych przekazów. Państwa bałtyckie są jednocześnie

³⁶ A. Król, *Rosyjska wojna informacyjna w państwa bałtyckich – zasoby i kierunki*, „Warsaw Institute Review”, <https://warsawinstitute.org/pl/rosyjska-wojna-informacyjna-w-panstwa-baltyckich-zasoby-kierunki/>, (12.12.2019).

³⁷ *Winning the Information War Redux . Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, April 2017, CEPA.; NATO Stratcom ‘Internet Trolling as a Tool of Hybrid Warfare: The Case of Latvia’ (2016), <http://www.stratcomcoe.org/internettrolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia-0> (12.20.19), Benas Gerdziunas, ‘Baltics Battle Russia in Online Disinformation War,’ Deutsche Welle 8 October 2017, <http://www.dw.com/en/baltics-battle-russia-in-online-disinformation-war/a-40828834>. (12.20.19). Vide: też. Christian Caryl, ‘If You Want to See Russian Information Warfare at its Worst, Visit These Countries,’ Washington Post, (5 April 2017), <https://www.washingtonpost.com/news/democracypost/wp/2017/04/05/if-you-want-to-see-russian-information-warfare-at-its-worst-visit-these-countries> (1.12.2019).

³⁸ NewsBalt, Тема: Мягкая оккупация США Польши и Прибалтики. <http://newsbalt.ru/subject/soft-occupation-usa/> (1.12.2019).

³⁹ Rosyjski RuBaltic.ru rozpoczął publikowanie artykułów w języku polskim, które prezentują wizję sytuacji w Polsce zgodną z rosyjskimi interesami. Vide: A. Mierzyńska, *Uwaga! Nowa tuba Kremla. Pisz o ukraińskich gettach w Polsce, rosnącej przestępczości i rządach rusofobów*, 16 listopada 2019, <https://oko.press/uwaga-nowa-tuba-kremla/> (14.12.2019); vide: <https://pl.rubaltic.ru/>.

⁴⁰ *Winning the Information War Redux . Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, April 2017, CEPA.; NATO Stratcom ‘Internet Trolling as a Tool of Hybrid Warfare: The Case of Latvia’ (2016), <http://www.stratcomcoe.org/internettrolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia>

rusofobiczne i niechętnie wobec NATO, a Sojusz bezbronny (i nie obroni swych sojuszników) i jednocześnie agresywny w regionie. Ta niespójność podważa intencję przekazu i może osłabić jego skuteczność.

Z danych zebranych przez DFRL wynika, że poziom rosyjskiego zaangażowania w przestrzeni medialnej jest najwyższy w Estonia i na Łotwie, mniejszy na Litwie. Jest to jak najbardziej zrozumiałe, ze względu na strukturę narodowościową i wielkość populacji rusofonów. Stosunkowo niewielka mniejszość rosyjska na Litwie powoduje, że Rosjanie stosują inną kombinację narracji, skupionych wokół dychotomii „my kontra oni”, „tradycyjne wartości litewskie i zdemoralizowany Zachód, nie rezygnując z retoryki antynatowskiej. W jednym z artykułów opublikowanych na portalu NewsBalt podważa się poparcie Litwinów dla obecności wojsk NATO na terytorium Litwy. W artykule krytykuje się wiarygodność ankiety, w której stwierdzono, że 81% respondentów popiera obecność wojsk NATO w ich kraju. Uznano, że w badaniu rażąco zawyżono poparcie i podkreślano, że obecność obcych wojsk na terytorium Litwy jest niezgodne z konstytucją⁴¹.

Obiektem bezpośrednich medialnych ataków stali się żołnierze NATO stacjonujący w regionie. Symptomatycznym przykładem była informacja przesłana pocztą elektroniczną do przewodniczącego parlamentu litewskiego a później zamieszczona na blogu „auraspres.wordpress.com” o gwałcie jakiego mieli się dopuścić niemieccy żołnierze na nieletniej dziewczynie w Jonawie na Litwie. Historia wpisywała się w narrację o niebezpiecznych i brutalnych żołnierzach NATO. Nadawca zasugerował, że oficjalne kanały informacyjne celowo nie przekazywały informacji o zdarzeniu⁴². Litewskie organy ścigania nie potwierdziły zaistnienia zdarzenia, a blog wydaje się, że został stworzony właśnie dla tego postu i przestał istnieć⁴³. Bohaterem fikcyjnej informacji tzw. „fake newsa” niemiecki dowódca batalionu eFP w języku litewskim – Christoph Huber – był rosyjskim agentem. Opublikowane zdjęcie, dowódcy batalionu Hubera, na Placu Czerwonym, było w rzeczywistości zmanipulowaną, za pomocą programu Photoshop fotografią francuskiego astronauty Thomasa Pesqueta⁴⁴.

Fałszywą historię odnoszącą się do żołnierzy natowskich odnotowano również na Łotwie. Żołnierze ci mieli nosić ze sobą naładowane pistolety. Opowieść została podjęta przez co najmniej dziesięć rosyjskojęzycznych kanałów, w tym Regnum Belarus, które głosiło, że „Żołnierze NATO na Łotwie będą się przemieszczać z naładowaną bronią”. Radio Sputnik Łotwa również rozpowszechniło tę historię w artykule reprodukowanym przez RIA

⁴¹ I. Springe, S. Jemberga, *Sputnik's Unknown Brother*, Re:Baltica; <http://en.rebaltica.lv/2017/04/sputniks-unknown-brother/> (20.12.2019).

⁴² *Lithuania looking for source of false accusation of rape by German troops*, reuters.com; <http://www.reuters.com/article/us-lithuania-nato-idUSKBN15W1JO> (17. 12 2019).

⁴³ *Russia uses fake rape stories to create hostility to NATO troops*, <https://www.stopfake.org/en/russia-uses-fake-rape-stories-to-create-hostility-to-nato-troops/> (2.12.2019).

⁴⁴ *NATO troops in Lithuania targeted with fake news again*, <https://lithuaniantribune.com/nato-troops-in-lithuania-targeted-with-fake-news-again/> (30.11.2019).

Novosti⁴⁵. Żołnierze NATO byli obiektem akcji podejmowanych przez rosyjskich hakerów. W wyniku jednego z takich ataków, którego ofiarą padła jedna z bałtyckich agencji informacyjnych - BNS, opublikowano treść, dotyczącą zatrucia żołnierzy NATO na Łotwie iperytem. (gazem bojowym z czasów I wojny światowej)⁴⁶.

Istotnym instrumentem kreowania przekazów korzystnych dla strategicznych celów rosyjskiej polityki zagranicznej są automatycznie tworzone treści, które obejmują kombinację publikacji mediów, spamu i materiałów stricte politycznych przez tzw. boty. Autorzy Raportu NATO Strategic Communications Center of Excellence pt. *Robotrolling* opublikowanego w 2018 roku, potwierdzają, że za prowadzonymi na popularnej platformie Twitter konwersacjami o sprawach związanych z NATO stoją boty, rozmawiające z innymi botami, promując treści osób trzecich oraz boty stopniowo budujące bardziej wiarygodne profile⁴⁷.

PODSUMOWANIE

Opisane zdarzenia medialne stanowią jedynie niewielką egzemplifikację rosyjskiej ofensywy informacyjnej atakującej NATO w państwach bałtyckich. Cele, instrumenty i mechanizmy oddziaływania są jednak bardzo czytelne. Rosja realizuje strategię odzyskania mocarstwowej pozycji w nowym koncercie mocarstw. Musi dezintegrować Zachód, podważać spójność wspólnoty euroatlantyckiej wszelkimi dostępnymi środkami. NATO stało się w sposób naturalny obiektem zabiegów o charakterze propagandowym. Celem ataków stały się elity rządzące, jako prozachodnie, a co najistotniejsze współpracujące z „władzą okupacyjną” i akceptujące „półkolonizację”⁴⁸.

Obecność diaspory rosyjskiej utożsamiana jest ze swoistym przyzwoleniem na ingerencję i intensywną medialną obecność. Rosji sprzyja rozwój nowoczesnych technologii informacyjnych, upowszechnienie mediów elektronicznych, mediów społecznościowych, które są opanowane przez armię opłacanych trolli, spenetrowane przez boty i blogerów wspierających rosyjską antyzachodnią narrację, a także hakerów działających na rzecz Rosji w cyberprzestrzeni. I to Rosja zdobywa na tym polu przewagę konkurencyjną⁴⁹. Głównym celem jest podsycanie strachu, niepewności, niezadowolenia społecznego i wreszcie przekonanie Litwinów, Łotyszy i Estończyków, że członkostwo w NATO ma negatywny wpływ na stan bezpieczeństwa,

⁴⁵ Podobnie jak w przypadku wielu „fake newsów”, historia ta zawierała w sobie częściowo prawdziwe elementy. Łotewskie władze zatwierdziły poprawkę prawną zezwalającą siłom NATO na przekroczenie granicy państwa z uzbrojeniem, w celu przyspieszenia wszelkich działań wzmacniających. Jednak, jak wyjaśniło łotewskie Ministerstwo Obrony nie jest to jednoznaczne z możliwością, nie pozwoliło im to na obejście uzbrojenia.

⁴⁶ BNS, Įsilaužimas: į BNS sistemą įkelta melaginga žinia, delfi.lt; <http://www.delfi.lt/news/daily/demaskuok/įsilaužimas-į-bns-sistema-įkelta-melaginga-zinia.d?id=74346612>.

⁴⁷ NATO Strategic Communications Center of Excellence (2018): *Robotrolling*, 2018/1, <https://www.stratcomcoe.org/robotrolling-20181> (9.12.2019).

⁴⁸ Russian’s footprint in the Nordic – Baltic information environment Report 2016/2017, www.stratcomcoe.org/russias-footprint-nordic-baltic-information-environment (10.12.2019)

⁴⁹ N. Maliukevičius, *Tools of destabilization: Kremlin’s media offensive in Lithuania*, “Journal on Baltic Security” Vol 1, Issue 1, 2015, s. 123.

generując więcej zagrożeń niż szans⁵⁰. Przełomowymi momentami warunkującymi intensywność aktywności Rosjan był wybuch konfliktu na Ukrainie w 2014 roku i wreszcie wdrożenie od 2016 r. wzmocnionej Wysuniętej Obecności NATO w regionie. Infoofensywa nabrała cech kompleksowej polityki państwowej.

BIBLIOGRAFIA

- Bērziņš Janis. 2015. Russia's new generation warfare in Ukraine: implications for Latvian defense policy, Policy Paper no 02, April 2014: 1-15.
- Białoskórski Robert. 2016. Cyberprzestrzenny wymiar polityki bezpieczeństwa i obrony Federacji Rosyjskiej, [w:] Polska – Rosja. Polityka bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Kontynuacja i zmiana, red. M. Kaszuba, M. Minkina, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo- Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce: 13-30.
- Ciborowski Leopold. 1999. Walka informacyjna. Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne.
- Darczewska Jolanta. 2018. „Środki aktywne jako rosyjska agresja hybrydowa w retrospekcji. Wybrane problemy”. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 18/18 : 40-61.
- Darczewska Jolanta. 2015. Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji, Punkt widzenia, nr 50, Warszawa.
- Galeotti Mark. 2019. Russian Political Warfare: moving beyond the hybrid, London: Routledge.
- Giles Keir. 2018. Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West/ Insights: Critical Thinking on International Affairs.
- Giles Keir. 2016. Handbook of Russian Information Warfare, Fellow Monograph Research Division NATO Defense College, nr 9, Rome.
- Herpen van Marcel. 2015. Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kaszuba Malina. 2017. W uścisku Moskwy. Obszar poradziecki. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Kenez Peter. 1995. The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917-1929. Cambridge University Press.
- Kupiecki Robert, Menkiszak Marek. 2018. Stosunki NATO – Federacja Rosyjska w świetle dokumentów. Warszawa: Previous Next.
- Malendowski Włodzimierz. 2017. „Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej w XXI wieku. Cele-zadania -kierunki działania”. *Przegląd Strategiczny* nr 10 : 55-88.
- Maliukevičius Nerius. 2015. “Tools of destabilization: Kremlin's media offensive in Lithuania”. *Journal on Baltic Security* Vol 1, Issue 1 : 117-127.
- Mitrochin Wasilij. 2002. KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook. London: Routledge.

⁵⁰ Osobnym zagadnieniem badawczym jest skuteczność prowadzonych działań. Zdaniem litewskich, łotewskich i estońskich badaczy, podatność na wpływ oddziaływań propagandowych, zależy nie tylko od pochodzenia etnicznego odbiorcy, ale również od statusu społecznego i dochodów. Najbardziej podatna jest ludność zamieszkująca regiony, z dużymi skupiskami ludności rosyjskojęzycznej i najniższymi dochodami. Dla tej grupy społeczeństwa Władimir Putin oraz Federacja Rosyjska jawi się jako jedyny czynnik dający szansę na poprawę własnej sytuacji życiowej, której oni sami zmienić nie potrafią. Vide: J. Dougherty, R. Kaljurand, *Estonia's Virtual Russian World*: *The Influence of Russian Media on Estonia's Russian Speakers*; https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Jill_Dougherty_Riina_Kaljurand_Estonia_s_Virtual_Russian_World_.pdf (9.12.2019).

- Szpyra Ryszard. 2003. *Militarne operacje informacyjne*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Soloch Paweł, Pietrzak Paweł. 2016. „Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski”. *Bezpieczeństwo Narodowe I–IV* : 13-33.
- Thornton Rob. 2017. „The Russian Military’s New ‘Main Emphasis’ Asymmetric Warfare”. *The RUSI Journal*, Volume 162 Issue 4 : 18-28.
- Włodkowska-Bagan Agata. 2017. „Kultura strategiczna Rosji”. *Sprawy Międzynarodowe* nr 3: 33-54
- Włodkowska-Bagan Agata. 2017. „Polityka Rosji na obszarze poradzieckim”. *Wschodni Rocznik Humanistyczny* t. 14, nr 3 : 61-87.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns. 1986, <http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents.pdf>.
- Caryl Christian. 2017. ‘If You Want to See Russian Information Warfare at its Worst, Visit These Countries,’ *Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/news/democracypost/wp/2017/04/05/if-you-want-to-see-russian-information-warfare-at-its-worst-visit-these-countries/pdf>.
- Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.Html> [Strategija natsional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii do 2020 goda, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.Html>].
- Dougherty Jill, Kaljurand Riina. 2015. Estonia’s „Virtual Russian World”: The Influence of Russian Media on Estonia’s Russian Speakers, https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Jill_Dougherty_Riina_Kaljurand_Estonia_s_Virtual_Russian_World_.pdf.
- Доктрина информационной безопасности Российской Федерации, <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.Html> [Doktrina informatsionnoj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.Html>].
- Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве, <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle> [Kontseptual’nyje vzgljady na dejatel’nost Voruzhennykh Sil Rossijskoj Federatsii, <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.Html>].
- Internet Trolling as a hybrid warfare tool: the case of Latvia. 2016. NATO Stratcom, <http://www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia-0.pdf>.
- Król Aleksander. 2017. Rosyjska wojna informacyjna w państwa bałtyckich – zasoby i kierunki, *The Warsaw Institute Review*, <https://warsawinstitute.org/pl/rosyjska-wojna-informacyjna-w-panstwa-baltyckich-zasoby-kierunki/>.
- Lithuania looking for source of false accusation of rape by German troops, *reuters.com*, <http://www.reuters.com/article/us-lithuania-nato-idUSKBN15W1JO>.
- NATO troops in Lithuania targeted with fake news again, <https://lithuaniantribune.com/nato-troops-in-lithuania-targeted-with-fake-news-again/>.
- Piotrowski Marcin Andrzej, Raś Kinga. 2016. Wzrost zagrożenia rosyjskiego w raportach bałtyckich służb specjalnych. „Biuletyn PISM”, nr 44 (1394), https://www.pism.pl/files/?id_plik=22127.Pdf.

- Robotrolling NATO Strategic Communications Center of Excellence. 2018. 2018/1, <https://www.stratcomcoe.org/robotrolling-20181.pdf>.
- Russia uses fake rape stories to create hostility to NATO troops, <https://www.stopfake.org/en/russia-uses-fake-rape-stories-to-create-hostility-to-nato-troops/>.
- Russian's footprint in the Nordic – Baltic information environment Report 2016/2017, www.stratcomcoe.org/russias-footprint-nordic-baltic-information-environment.Pdf.
- Springe Inga, Jemberga Sanita, Sputnik's Unknown Brother, Re:Baltica; <http://en.rebaltica.lv/2017/04/sputniks-unknown-brother/>.
- Winning the Information War Redux. Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. 2017. CEPA, https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=4803.
- Военная доктрина Российской Федерации, http://news.kremlin.ru/ref_notes/461.Pdf
[Voennaja doktrina Rossijskoj Federatsii, http://news.kremlin.ru/ref_notes/461.Pdf].
- Военная доктрина Российской Федерации, <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>
[Voennaja doktrina Rossijskoj Federatsii, <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>].

Agata KRZYWDZIŃSKA
Uniwersytet Jagielloński¹
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Instytut Rosji i Europy Wschodniej
agata.krzywdzinska@uj.edu.pl
ORCID 0000-0002-9301-7332
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.07>

OBRAZ POLSKI W ROSYJSKIEJ TELEWIZJI

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza obrazu Polski w państwowej rosyjskiej telewizji w kontekście wprowadzenia nowej ustawy dekomunizacyjnej w Polsce. Przedmiotem analizy jakościowej są rosyjskie programy informacyjno-publicystyczne poświęcone rozbiórce pomników żołnierzy radzieckich w Polsce. Autorka stawia hipotezę o zmianie w przekazywaniu informacji i zaostreniu narracji medialnej. Zastosowanie analizy zawartości wypowiedzi prowadzących i gości pozwoliła na uzyskanie odpowiedzi na temat obrazu Polski i obecnego poziomu programów telewizyjnych talk show o charakterze polityczno-społecznym. Wybrane programy traktują nie tylko o rozbiórce pomników żołnierzy radzieckich, lecz także poświęcone są obecnym relacjom politycznym rosyjsko-polskim. Wnioski, które można wyciągnąć z analizy programów to znaczny wzrost nastrojów antypolskich, które wzmagają prowadzący dziennikarze. Programy typu polityczne talk show rozpowszechniają w społeczeństwie rosyjskim negatywny i stronniczy obraz Polski.

SŁOWA KLUCZOWE: Polska, Rosja, telewizja, programy, wizerunek, analiza jakościowa

---

THE IMAGE OF POLAND IN RUSSIAN TELEVISION

ABSTRACT: The aim of the article is to analyze the image of Poland on Russian state television in the context of the introduction of a new decommunization law in Poland. The subjects of qualitative analysis are Russian information and journalistic programs devoted to the demolition of Soviet soldiers' monuments in Poland. The author hypothesizes about a change in the provision of information and sharpening media narrative. The application of the content analysis of the presenters and guests' statements made it possible to obtain an answer on Poland's image and current level of political and social talk shows. Selected programs deal not only with the demolition of monuments to Soviet soldiers but are also devoted to current Russian-Polish political relations. The conclusions that can be drawn from the analysis of the programs indicate a significant increase in anti-Polish sentiments, intensified by the leading journalists. Political talk show programs spread a negative and biased picture of Poland in Russian society.

KEYWORDS: Poland, Russia, television, programs, image, content analysis

---

¹ Jagiellonian University; Poland.

WPROWADZENIE

Analiza obrazu Polski została ograniczona tematycznie do kwestii demontażu pomników żołnierzy radzieckich, co wiąże się z wprowadzeniem w Polsce ustawy dekomunizacyjnej.

Pytania badawcze, które postawiła autorka niniejszej publikacji, brzmią następująco:

1. Jakiej wiedzy merytorycznej dostarcza na ten temat widzom rosyjska telewizja?
2. Czy jest to wiedza wyczerpująca, czy też selekcyjnie ograniczona filtrem redakcyjno-politycznym?
3. Czy dziennikarze i prowadzący audycje telewizyjne zachowują międzynarodowe standardy i zasady etyki dziennikarskiej?
4. Czy dziennikarze i prowadzący audycje telewizyjne starają się zrównoważyć tematykę, czy też manipulują informacją?
5. Jakim językiem posługują się prowadzący?

Medialny obraz świata nie jest tym samym, co językowy obraz świata. Jak zauważają badacze Danuta Kęпка-Figura i Paweł Nowak „język nie tylko informuje o rzeczywistości, ale i o sposobie myślenia o niej, a zatem to, co otrzymuje odbiorca mediów, to obraz już oceniony, przetworzony, konstruowany na bazie jakiegoś doświadczenia kulturowego”².

Warto zwrócić uwagę na aspekt językowy, a także nazewnictwo programów, co wynika z wskazanego doświadczenia kulturowego, a w badanym przypadku z kultury medialnej.

UDZIAŁY W STACJACH TELEWIZYJNYCH

Poprzedzając analizę jakościową programów należy wyjaśnić kwestię własności medialnej stacji telewizyjnych, która bez wątpienia przekłada się na treść merytoryczną programów.

Głównym nadawcą publicznym i największym holdingiem medialnym w Rosji jest Wszechrosyjska Państwowa Telewizyjna i Radiowa Kompania (ros. *Всероссийская государственная телевизионная и радиовещательная компания* – WGTRK)³. Podmiot mający status nadawcy ogólnokrajowego istnieje od 14 lipca 1990 roku, kiedy zlikwidowano Centralną Telewizję. Jednym z podmiotów zależnych Kompanii jest państwowa stacja „Rassija 1” („Россия 1”), która zasięgiem obejmuje 98,5 proc. społeczeństwa rosyjskiego⁴.

„Piervyj kanał” („Первый канал”) jest siostrzanym konkurentem telewizji „Rassija 1”, ma kilku udziałowców⁵ i jednocześnie największy zasięg odbiorców w Rosji (98,8 proc.)⁶. Dwadzieścia dziewięć procent udziałów kapitałowych posiada Narodowa Grupa Medialna (*Национальная Медиа Группа*), jedna z najmłodszych grup medialnych w Rosji, istniejąca od

² D. Kęпка-Figura, P. Nowak, *Językowy obraz świata a medialny obraz świata*, „Zeszyty Prasoznawcze” Kraków 2006 r., XLIX Nr 1/2.

³ <http://vgtrk.com/#page/221>(27.10.2019).

⁴ https://russia.tv/article/show/article_id/7481/ (28.01.2019).

⁵ https://nm-g.ru/actives/sections.php?ID_BLOCK=1&ID_SECTION=1(27.10.2019).

⁶ http://rucompromat.com/organizations/natsionalnaya_media_gruppa(27.10.2019).

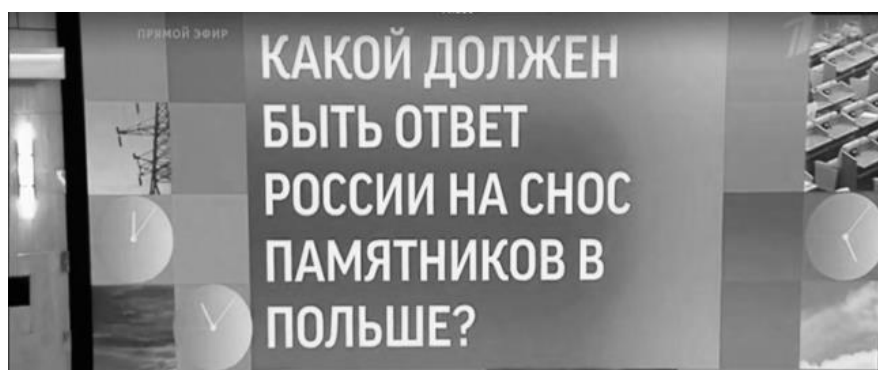
2008 roku⁷. Pozostałe udziały w stacji należą w 9,1 proc. do Agencji ITAR TASS, 3 proc. do stacji „Ostankino”, bank ВТБ Капитал – 20 proc.; a 38,9 proc. należy do Federalnej Agencji ds. Zarządzania Majątkiem Państwowym (*Росимущество–Федеральное агентство по управлению государственным имуществом*). W zarządzie holdingu zasiadają osoby znane z prywatnych powiązań z prezydentem Putinem, między innymi przewodnicząca zarządu, a wcześniej gimnastyczka artystyczna, Alina Kabajewa⁸. „Piervyj kanał” według danych Narodowej Media Grupy ogląda 144 mln widzów⁹.

ANALIZA ZAWARTOŚCI PROGRAMÓW

Program „Czas pokaże” jest to polityczno-społeczne show emitowane od 2014 roku, którego tematyka dotyka bieżących spraw omawianych przez ekspertów: polityków, politologów, dziennikarzy¹⁰. Program otrzymał prestiżową nagrodę telewizyjną TEFI w kategorii „Najlepsze dzienne talk-show” w październiku 2017 roku¹¹.

Rysunek 1. „Время покажет” – czołówka programu, wydanie 06.07.2017.
Źródło: Print screen, <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88>.

Rysunek 2. Jeden z kadrów programu. Pytanie do publiczności „Jaka powinna być odpowiedź na demontaż pomników w Polsce”, Wydanie 06.07.2017.
Źródło: Print screen, <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88>.

⁷ <https://www.interfax.ru/business/644525> (28.01.2019).

⁸ <https://nm-g.ru/holding/> (28.01.2019). Kolorowa prasa rosyjska od 2006 roku sugerowała, że prezydent Putin i gimnastyczka są w związku prywatnym. <https://www.allwomens.ru/41876-i-vse-taki-zhenaty-putin-i-kabaeva-ili-net.html> (27.10.2019).

⁹ <https://nm-g.ru/actives/> (22.01.2020).

¹⁰ <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/vypuski> (27.10.2019).

¹¹ <https://tass.ru/obschestvo/4612286> (27.10.2019)

Rysunek 3. Jeden z kadrów programu. Pytanie do publiczności: „Kto zarabia na konflikcie Polski z Rosją”. Wydanie 06.07.2017.
Źródło: Print screen, <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88>

„POLSKA PRZECIWNĄ POMNIKOM”¹²

Konwencja programu jest typowa dla rosyjskiego polityczno-społecznego talk show: prowadzący, członkowie rosyjskich partii politycznych, politolodzy, historycy, redaktorzy gazet oraz publiczność w studio. Program jest emitowany od września 2014 roku i omawia „sprawy, które najbardziej dotyczą Rosjan”¹³. Show polityczno-społeczne odnotowuje na swoich stronach internetowych tzw. ostre chwile¹⁴ przez co prowadzący rozumieją momenty, w których wymiana zdań była bardzo gwałtowna albo dochodziło nawet do przepychanek fizycznych w studio.

Analizowany trzydziestopięciominutowy program z wypowiedziami gości poprzedził materiał filmowy z głosem lektora, wprowadzającym w temat, a informującym o przyjęciu przez polski Sejm 22 czerwca (w rocznicę napadnięcia Niemców na ZSRR) noweli o zakazie propagowania komunizmu. Uregulowana tym samym została kwestia usuwania m.in. pomników Armii Czerwonej¹⁵. Zebrane wypowiedzi nie są całościową transkrypcją programu, niektóre informacje były powtarzane wielokrotnie przez gości w programie. Z wybranego odcinka warto odnotować niektóre wypowiedzi prowadzącego Anatolija Kuziczewa jako moderatora dyskusji i jednocześnie osoby interpretującej historię Polski i Rosji:

- „Ten program będzie o walce z nami na wszystkich arenach historycznej, politycznej i o tym, jak Polska radzi sobie z sowieckim dziedzictwem.”¹⁶
- „Po co nam taki kraj, jak Burkina Faso? – „Ja oczywiście wyostrzyłem, Polska to nie Burkina Faso.”¹⁷

¹² Ros. „польша против памятников” wydanie 06.07.2017.

¹³ <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet> (27.01.2020).

¹⁴ <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/ostrye-momenty>, (27.01.2020).

¹⁵ „Время покажет”[1:15] ; <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88> (28.10.2019).

¹⁶ Ibidem [0:57], (28.10.2019).

¹⁷ Ibidem [13:08], (28.10.2019).

– „To są pomniki ludzi, którzy Was uratowali¹⁸”

Redaktor Anatolij Kuziczew wypowiada się o Polsce ironicznie, nie stara się w ogóle zobiektywizować swoich wypowiedzi, stara się natomiast stworzyć przekonanie, że zna jedyną wersję prawdy o II Wojnie Światowej. Zaproszeni goście spójnie uzupełniają te wypowiedzi podnosząc jeszcze wyżej emocje w show na poziom relacji międzypaństwowych. Stanowiska w tej kwestii są różne, nie mniej wszystkie wypowiedzi uderzają w nowo przyjęta ustawę dekomunizacyjną w Polsce.

Nikołaj Charitonow, członek partii komunistycznej KPRF zaproponował odcięcie kontaktów pomiędzy Polską a Rosją: „Proponuję zerwać stosunki dyplomatyczne z Polską, zamknąć wszystkie kontakty handlowe”¹⁹.

Igor Korotczenko z Ministerstwa Obrony stwierdził, że to zbyt daleko posunięte działanie, które w jego ocenie należy zastąpić innymi metodami nacisku na polskie władze: „Nie ma potrzeby zrywać stosunków dyplomatycznych z Polską, ponieważ nie przygotowujemy się do wojny z Polską, ale odpowiedzieć należy.”²⁰ (...) „W Polsce chce się zniszczyć pamięć o antyhitlerowskiej koalicji. My możemy wykorzystać metody ‘miękkie’ siłowe”²¹ (...) „Należy tworzyć prorosyjskie lobby w Polsce”²².

Politolog Aleksander Kliukin uznał z kolei wywózkę pomników za najlepsze rozwiązanie z punktu widzenia Rosjan: „Ja proponuję pomniki wywieźć z Polski”²³.

W studio wypowiedzi udzielił także przebywający tymczasowo w Rosji polski bloger – Tomasz Maciejczuk, który nie był akredytowany przez żadną stację telewizyjną ani tytuł prasowy, a jednak wypowiadał się jako polski przedstawiciel mediów: „Podtrzymuję stanowisko polskich władz, żeby tych pomników nie niszczyć, a przenosić.”²⁴ (...) „Pomniki to propaganda sowieckiego systemu.”²⁵ (...) „Ja nie chcę Was oskarżać, wiem, że chodzi o to, że to Wasi przodkowie, ojcowie i dziadkowie”²⁶.

Jest to osoba na tyle kontrowersyjna, że w ostatecznie Rosjanie zatrzymali go w 2018 r. i wydali zakaz wjazdu do Rosji na 30 lat²⁷.

Należy dodać, że duże emocjonalne zaangażowanie gości jest opłacalne finansowo: według informacji telewizji Bielsat.eu zaproszeni uczestnicy otrzymują nawet kilkaset dolarów za udział w programie²⁸.

¹⁸ „Время покажет” [4:50]; <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88> (28.10.2019).

¹⁹ Ibidem [2:22], (28.10.2019).

²⁰ Ibidem [7:10], (28.10.2019).

²¹ Ibidem [8:06], (28.10.2019).

²² Ibidem [15:42], (28.10.2019).

²³ Ibidem [15:11], (28.10.2019).

²⁴ „Время покажет”[3:49]; <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88> (28.10.2019).

²⁵ Ibidem [4:32], (28.10.2019).

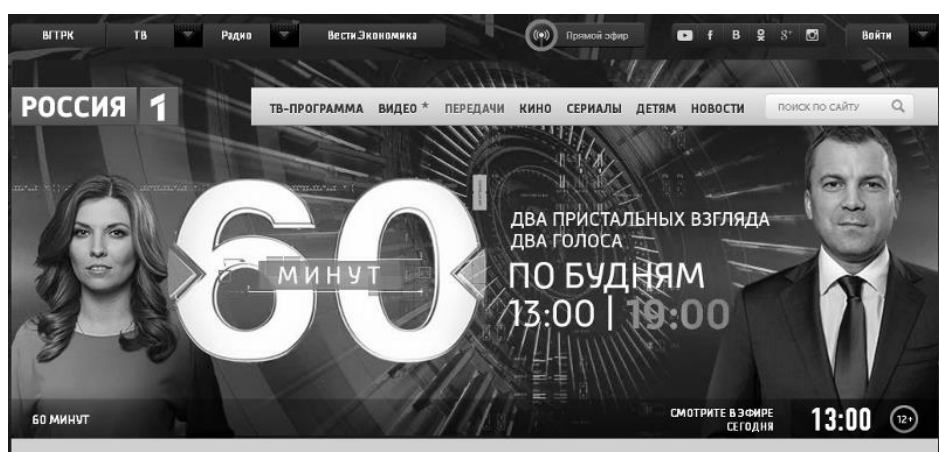
²⁶ Ibidem[4:50], (28.10.2019). Ciekawe opinie na temat blogera i jego działalności można znaleźć na stronach polskiej telewizji <https://www.tvp.info/39787455/wszystkie-misje-maciejczuka-opinia>

²⁷ <https://kresy24.pl/chlopiec-do-bicia-z-polski-ma-zakaz-wjazdu-do-rosji-na-30-lat/> (28.10.2019).

²⁸ (...) *Rosyjskie stacje płacą za występ nawet kilkaset dolarów, zależnie od rangi gościa*, <https://belsat.eu/pl/news/rosyjska-propaganda-pozera-wlasne-dzieci-i-deportuje-gwiazde-telewizyjnych-seansow-nienawisci/> (30.01.2019).

PROGRAM TELEWIZYJNY „60 MINUT”²⁹

Drugi program poddany analizie treści to laureat nagrody Rosyjskiej Akademii Telewizyjnej „TEFI” w kategorii „Polityczno-społeczne talk-show prime-time” (2017). Prowadzący program Olga Skabejeva i Jewgienij Popow zostali lauretami nagrody TEFI w kategorii „Prowadzący polityczno-społeczne talk show prime-time” w 2017r.³⁰ Dziennikarze prowadzą program w analogicznej konwencji do programu „Czas pokaże”, ironizując, prześmiewczo omawiając tematy związane z Polską, podkreślając jednocześnie dumę z bycia Rosjanami i dziedzictwa radzieckiego. Warto dodać, że prowadzący program to małżeństwo, a Olga Skabajewa to druga żona Jewgienija Popowa³¹.

Rysunek 4. Kadr z programu telewizyjnego „60 minut” Wydanie 03.07.2017.
Źródło: Print screen, <https://www.youtube.com/watch?v=LLuEi1HOVF0>.

Rysunek 5. Kadr z programu telewizyjnego „60 minut” Wydanie 03.07.2017.
Źródło: Print screen, <https://www.youtube.com/watch?v=LLuEi1HOVF0>.

²⁹ Ros. (60 Минут) на канале „Россия 1”.

³⁰ https://russia.tv/brand/show/brand_id/60851/ (30.01.2019).

³¹ [https://capelino.com/evgeny-popov-his-wife-and-children-personal-life/\(30.01.2019\)](https://capelino.com/evgeny-popov-his-wife-and-children-personal-life/(30.01.2019)).

ANALIZA PROGRAMU–„DEKOMUNIZACJA CZY RUSOFOBIA. POLSKA DEMONTUJE POMNIKI”³²

Skabajewa i Popow poinformowali na początku programu o zmianach w polskich przepisach z 22 czerwca, zgodnie z którymi wszystkie pomniki żołnierzy radzieckich powinny być zlikwidowane w ciągu roku³³. W rosyjskiej Dumie odbyła się już na ten temat pierwsza debata, jak uratować pomniki³⁴. Skabajewa podkreśliła, że przy wyzwaniu Polski zginęło około 600 tysięcy żołnierzy, a liczbę pomników w Polsce szacuje się na około pięćset³⁵. Popow wtórował współprowadzącej pytając retorycznie, czy niepotrzebnie wyzwolono Majdanek. Skabajewa zwracała jednak uwagę, że Polacy mają możliwość wyboru w tej sprawie: „500 pomników!„Nie jest to totalna rozbiórka. Nie dotyczy grobów, nie dotyczy cmentarzy. Każdy oddzielny region, województwo może oprotestować tę rozbiórkę.”³⁶

Zebrani goście w studio odpowiadali bardzo emocjonalnie, jak przystało na talk show i wymyślając rozwiązania krańcowe w tej sprawie. Igor Szyszkin, zastępca przewodniczącego Instytutu Krajów WNP dopuścił nawet możliwość rewizji granicy suwerennej Polski: „Konieczne jest oprócz sankcji ekonomicznych, poddać w wątpliwość legitymizację, oficjalnie, zachodniej granicy Polski³⁷”.

Oleg Niłow, wicprzewodniczący partii „Sprawiedliwa Rosja” wytknął polskim parlamentarzystom braki w ustawie, choć nie ma do tego żadnego prawa. Mimo to postarał się narzucić rosyjskim widzom jakiś punkt widzenia o problemach Polski z Ukrainą, nie wspominając o problemach Rosji ze swoimi sąsiadami:

Będziemy się jeszcze zwracać do posłów, do kierownictwa kraju, dopóki jeszcze ustawa nie jest podpisana. Jest jeszcze prezydent, który myśli, czy podpisać czy zawetować. Mamy nadzieję na sumienie polskiego narodu, na oczach którego dokonuje się takie cyniczne szydzenie z pamięci. Prosimy nie dopuszczajcie do tego, żeby walczyć z grobami żołnierzy, którzy zginęli za wolność.(...) Chciałbym zapytać, dlaczego w tej ustawie o dekomunizacji nie ma zakazu dla banderowskiej UPA. Przecież oni zniszczyli ponad 100 tysięcy Polaków na Wołyniu.

Jedyną wypowiadającą się osobą w programie w tonie propolskim jest – Grigorij Amnuel, reżyser, dyrektor Klubu „Międzynarodowego Dialogu”, który odwiedzał Polskę i polskie uniwersytety³⁸. Komentował: „Sowieckie pomniki są następstwem okupacyjnego sowieckiego reżimu w Polsce”³⁹.

³² Ros. „Польша сносит памятники. Декommунизация или русофобия?” 03.07.2017.

³³ „Польша сносит памятники” [5:48], <https://www.youtube.com/watch?v=Ublt8NzTuos> (30.01.2019).

³⁴ Ibidem [5:23], (30.01.2019).

³⁵ Ibidem [5:32], (30.01.2019).

³⁶ Ibidem [5:32], (30.01.2019).

³⁷ Ibidem [29:42], (30.01.2019).

³⁸ Grigorij Amnuel był gościem Instytutu Rosji i Europy Wschodniej UJ w Krakowie.

³⁹ „Польша сносит памятники” [29:42], <https://www.youtube.com/watch?v=Ublt8NzTuos> (30.01.2019).

ANALIZA PROGRAMU TELEWIZYJNEGO – „NIEDZIELNY WIECZÓR Z WŁODZIMIERZEM SOŁOWJEWYM”⁴⁰

Rysunek 6. Czołówka programu „60 minut”

Źródło: „Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым” https://www.youtube.com/watch?time_continue=86&v=mYXCfRPpNRs.

To kolejny program typu polityczno-społeczne talk show z udziałem licznych gości i widowni. Niedzielny wieczór z Włodzimierzem Sołowjewym otrzymał nagrodę TEFI w kategorii „Przeprowadzający wywiad” („Интервьюер”) w 2017 r. Z pewnością show ma charakter autorski. Redaktor Sołowjow wydaje się być bardzo pewny siebie i nieomylny w swoich interpretacjach relacji polsko-rosyjskich. Niestety, jego wykształcenie nie predestynuje go do tego w żaden sposób: jest doktorem nauk ekonomicznych i absolwentem moskiewskiego Instytutu Stali i Stopów⁴¹. Przekonanie Sołowjowa o swojej nieomyślności znalazło odbicie w wywiadzie udzielono dla „Polit.ru” w 2005 roku, w którym stwierdził, że jest geniuszem: „Jestem głęboko przekonany, że jestem geniuszem”⁴².

Program poświęcony pomnikom rozpoczyna wprowadzenie o ustawie dekomunizacyjnej w Polsce. Sołowjow określa to wirusem antysowieckim, który przyjmuje antyrosyjski charakter⁴³. Przekrój tematyczny programu jest bardzo szeroki, bardzo burzliwa dyskusja obejmuje nie tylko likwidację pomników, ale historyczne i najnowsze stosunki polsko-rosyjskie. Należy dodać, że goście programu Sołowjowa, to osoby w starszym wieku, co pozwala prowadzącemu na uzyskiwanie emocjonalnych wypowiedzi z resentymentem do Związku Radzieckiego.

Redaktor zastanawiał się nad źródłami nienawiści do Rosjan „genetyczna czy historyczna?”⁴⁴, nie mniej bardziej przywiązał wagę nie do pomników, a obecności amerykańskich wojsk w Polsce. Sołowjow dawał jednocześnie wyraz nienawiści do Ameryki, chciał ośmieszyć

⁴⁰ Ros. „Воскресный вечер с владимиром соловьевым” na kanale „Россия 1”.

⁴¹ Wywiad radiowy W. Sołowjowa, <https://www.youtube.com/watch?v=rzR69ZYBIYU&t=1h22m4s> (27.01.2020) .

⁴² Владимир Соловьев: Я глубоко убежден, что я – гений, <https://polit.ru/article/2005/04/25/solovev/> (27.01.2020).
Снос советских памятников в Польше. Вечер с Соловьевым от 01.08.2017 Часть 2, [0:50], https://www.youtube.com/watch?time_continue=86&v=mYXCfRPpNRs, (27.01.2020).

⁴⁴ Ibidem [12:01], (27.01.2020).

decyzje suwerennego kraju i jego obywateli: „Kiedy radziecki żołnierz zabija nazistę, okazuje się, że on okupuje Polskę, a gdy Amerykanie wkładają pieniądze w Polskę, to dają możliwość powrotu Polsce do historycznych korzeni”⁴⁵.

Aleksander Sytin, przewodniczący Centrum Politycznych Badań nad krajami Północnej i Wschodniej Europy nie zgodził się z prowadzącym w tej ocenie, przyznając jednocześnie, że Rosja od zawsze chciała wpływać na Polskę, ale Polacy są narodem pamiętliwym: „Polska jest suwerennym krajem i może wprowadzić prawo rozbiórki pomników.”⁴⁶ (...) „W Polsce jest taka warstwa pamięci, która (..) nie pozwoli nigdy dobrze odnosić się do Rosji.”⁴⁷ (...) „Rosja zawsze chciała przynajmniej w minimalnym stopniu kontrolować Polskę”⁴⁸.

Druga warta odnotowania wypowiedź prof. Siergieja Czerniakowskiego, z Katedry Historii i Teorii Polityki MGU w Moskwie przenosi z kolei uwagę widzów programu na szerszą arenę geopolityczną porównując relacje polsko-rosyjskie z relacjami polsko-amerykańskimi. Czerniakowski przypomina, że w Polsce dominuje antysowietyzm i antyrusizm, natomiast nic nie wspomina o własnym kraju i antypolonizmie:

Polska stara się przed Zachodnią Europą wystąpić jako kraj walczący z rosyjską agresją, a przed USA podnieść swoje akcje jako silny kraj, który jest w stanie przeciwstawić się „Starej Europie”. Jest to antysowietyzm i antyrusizm jednocześnie. Polska uważa się za spadkobierczynię idei Piłsudskiego⁴⁹.

PODSUMOWANIE ANALIZY PROGRAMÓW

Zaprezentowane rosyjskie programy telewizyjne typu talk-show traktują nie tylko o rozbiórce pomników żołnierzy radzieckich, lecz także poświęcone są relacjom politycznym rosyjsko-polskim. Z punktu widzenia rosyjskiego widza konstruują wyraźny obraz Polski – państwa całkowicie rusofobicznego lub o rusofobicznej histerii. Goście w studio starają się w swoich wypowiedziach stworzyć wręcz ramy myślenia o Polsce: wytykają Polakom naiwność w kontaktach z Amerykanami, płacenie wysokich składek do NATO i obecność wojsk amerykańskich w Polsce. Nazywanie Polski „poligonem NATO” brzmi jak hipokryzja w kontekście ćwiczeń wojskowych i stałych baz, które mają Rosjanie poza granicami swojego kraju (m.in. Armenia, Tadżykistan, Kirgistan i inne kraje).

Goście zaproszeni do programów o formule show mają na celu ukierunkować myślenie Rosjan i interpretować historię w rosyjskim duchu. Selekcja „specjalistów” w określonych obszarach pozwala na uzyskanie takiego efektu. Zaznaczyć trzeba, że „eksperti” uzyskują gratyfikację finansową, dzięki czemu chętnie występują i angażują się emocjonalnie. To z kolei przekłada się na ich popularność i rozpoznawalność. W rezultacie te same osoby występują ciągle

⁴⁵ „Снос советских памятников в Польше. Вечер с Соловьевым”, [1:26] https://www.youtube.com/watch?time_continue=86&v=mYXCfRPpNRs (27.01.2020).

⁴⁶ Ibidem [14:50], (27.01.2020).

⁴⁷ Ibidem [13:19], (27.01.2020).

⁴⁸ Ibidem [16:37], (27.01.2020).

⁴⁹ Ibidem [1:26], (27.01.2020).

w kilku programach typu talk show (np. nie wspomniany wcześniej politolog Siergiej Kurginjan czy Jewgienij Satanowski). Wspólną cechą łączącą te osoby jest silna nienawiść do Polski, często o podłożu osobistym. Politolog i jednocześnie twórca ruchu nacjonalistycznego 70-letni Siergiej Kurginjan wypomina Polakom śmierć rodziców swoich przyjaciół w polskich obozach w 1920 roku⁵⁰. Z kolei Jewgienij Satanowski, szef ośrodka naukowego Instytut Bliskiego Wschodu 20 stycznia 2020 roku w programie Sołowjowa nagle oznajmił rosyjskim widzom, że Stalin „miał rację” wydając rozkaz rozstrzelania polskich jeńców wojennych w Katyniu⁵¹. Satanowski podobnie jak Sołowjow ma wykształcenie ekonomiczne⁵². Wśród jego publikacji dostępnych na Internecie znajdują się m.in. „Gospodarka Izraela w 1.90-tych (1999 r.)”, „Globalizacja terroryzmu i jego konsekwencje” (2001 r.) i inne publikacje dotyczące obszaru Bliskiego Wschodu. W programie Sołowjowa wystąpił w roli „specjalisty” ds. mordu polskich oficerów. Satanowski chwając mord polskich oficerów zdyskredytował się naukowo do najniższego stopnia, a urósł do rangi wielkiego polonofoba. W ocenie widzów zagranicznych takie osoby to pseudoeksperci, którzy nie tylko nie mają wiedzy merytorycznej, wypełniają po prostu czas antenowy i dążą do wzrostu nastojów nacjonalistycznych lub antypolskich w Rosji. Antypolonizm takich „specjalistów” przekłada się natomiast na negatywny odbiór Polski w rosyjskim społeczeństwie i wzmacnia wrogość pomiędzy narodami.

Warto odnotować, że obecnie w niewielkim stopniu przebijają się w wybranych programach głosy Rosjan, którzy w Polsce mieszkali i mają przyjaciół z Polski. Obarczają oni winą za obecne stosunki polsko-rosyjskie rządzących, a nie zwykłych obywateli⁵³. W materiałach filmowych włączonych do programów zapraszani są wyłącznie Polacy, którzy dbają o pomniki radzieckie i nie zgadzają się z polityką władz polskich⁵⁴. W wybranych programach talk show widoczna jest nierównowaga ilościowa: gości z Polski reprezentuje jedna lub bardzo rzadko dwie osoby, którzy nie są związani na stałe z żadną stacją tv lub tytułem prasowym). Bardzo rzadko Polskę reprezentuje akredytowany dziennikarz z Polski, zdarzają się również programy, w których nie uczestniczy żaden Polak ani Polka. Biorąc pod uwagę aspekt finansowy, czyli pieniądze uzyskiwane za uczestnictwo, można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że i tak żaden akredytowany dziennikarz z Polski nie zostałby zaproszony do programów talk show, a jeśli nawet, to i tak prowadzący nie dopuściliby go do głosu. Przerywanie wypowiedzi uczestnikom spoza Rosji (głównie USA i Ukrainy), wielokrotne powtarzanie pytań („Czy na pewno Pan zrozumiał?”), wtrącanie wypowiedzi innych uczestników z Rosji i głośnie oklaski gwarantują prowadzącym w pełni subiektywny program. Subiektywizm przechodzi już w rosyjskich

⁵⁰ Судите сами. "Москва-Варшава: 400 лет не вместе? (7:45 сек.) (27.01.2020).

⁵¹ Jak rosyjska propaganda „zamykać wstrętne gęby” pomaga; <https://belsat.eu/pl/news/jak-rosyjska-propaganda-zamyka-wstretne-geby-pomaga> (27.01.2020).

⁵² Rosyjski komentator polityczny chwali Stalina za mord w Katyniu <https://www.tvp.info/46309610/rosyjski-komentator-polityczny-chwali-stalina-za-mord-w-katyniu> (27.01.2020).

⁵³ „Снос советских памятников в Польше. Вечер с Соловьевым от 01.08.2017 Часть 2, [32:54] (31.01.2020).

⁵⁴ „Время покажет” [27:40] ; <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88> (31.01.2020).

podręcznikach dziennikarstwa do historii, co odnotowała jedna z głównych prokremlowanych dziennikarek Margerita Simonian, redaktorka stacji telewizyjnej „Russia Today”⁵⁵.

Odpowiadając na pytanie badawcze dotyczące zachowania prowadzących należy podkreślić, że redaktorzy nie starają się zrównoważyć tematyki, ujawniają swoje zaangażowanie polityczne zgodne, subiektywnie przedstawiają historię lub atakują polską politykę. Nic dziwnego, skoro udziałowcami stacji, w których pracują prowadzący jest państwo rosyjskie lub widoczne są powiązania biznesowo-towarzyskie z zarządem Narodowej Grupy Medialnej. Dziennikarze niczym służbiści realizują w swoich programach bieżącą linię polityczną Kremla nie zamierzając nawet zagłębiać się w inny punkt widzenia. Styl Sołowjowa szczególnie wyróżnia ironia, prześmiewczość i autorytarne narzucanie swojego punktu widzenia. Program współprowadzony przez Olgę Skabajewą i Jewgienija Popowa cechuje dynamizm i nowoczesne studio, co z pewnością przyciąga widzów, ale w zachowaniu dziennikarzy uwidacznia się stronniczość i selektywność w doborze pytań. Język, którym posługują się prowadzący ma na celu wzmocnienie argumentacji gości – Rosjan, uzupełnienie ich koncepcji silnie antypolskich.

Na kolejne pytanie badawcze, dotyczące wiedzy merytorycznej, którą można uzyskać z wybranych programów telewizyjnych, można odpowiedzieć następująco: rosyjskie programy przekazują swoim widzom selektywny punkt widzenia historii i współczesnej polityki, punkt prorosyjski i ograniczony filtrem redakcyjno-politycznym. Wiedzy merytorycznej nie można uczyć się na programach o formule show, ponieważ ten gatunek telewizyjny na celu wypromować prowadzących, uczynić wybrane osoby rozpoznawalnymi i utrzymywać wysoką oglądalność. Do rosyjskich programów poświęconych Polsce powinni być zapraszani naukowcy (historycy, politolodzy, językoznawcy) zajmujący się tematyką polską, ale z uwagi na ich potencjalne polonofilstwo z pewnością takiego zaproszenia nie otrzymają. Wiedza, którą otrzymują rosyjscy widzowie jest w małym stopniu informacyjna, newsowa, bardzo publicystyczna, ale na pewno niewyczerpująca, bo nie uwzględnia innej perspektywy niż rosyjskiej. Programy typu talk show rozpowszechniają w społeczeństwie rosyjskim negatywny i stronniczy obraz Polski i na pewno nie poprawiają wzajemnych stosunków sąsiedzkich.

BIBLIOGRAFIA

Керпка-Фигура Д., Новак Р. 2006 г., „Языковой образ świata а медіалны образ свіата”. *Zeszyty Prasoznawcze* XLIX Nr ½.

О компании, <http://vgtrk.com/#page/221> [О компании, <http://vgtrk.com/#page/221>].

О телеканале, https://russia.tv/article/show/article_id/7481/ [О телеканале, https://russia.tv/article/show/article_id/7481/].

Первый канал – самый популярный телеканал страны, https://nm-g.ru/actives/sections.php?ID_BLOCK=1&ID_SECTION=1 [Первый канал – самый популярный телеканал страны, https://nm-g.ru/actives/sections.php?ID_BLOCK=1&ID_SECTION=1].

⁵⁵ «Не собираюсь делать вид, что я объективная» („Nie zamierzam udawać, że jestem obiektywna” – tł. aut.) <https://lenta.ru/articles/2013/03/07/simonyan/> (27.01.2020).

- Национальная Медиа Группа, http://rucompromat.com/organizations/natsionalnaya_media_gruppa [Natsional'naja Media Gruppa, http://rucompromat.com/organizations/natsionalnaya_media_gruppa].
- "Национальная медиа группа" и ВТБ купили "СТС медиа", <https://www.interfax.ru/business/644525> [„Natsional'naja media gruppa” i VTB kupili „STS media”, <https://www.interfax.ru/business/644525>].
- И все-таки женаты Путин и Кабаева или нет?, <https://www.allwomens.ru/41876-i-vse-taki-zhenaty-putin-i-kabaeva-ili-net.html> [I vse-taki zhenaty Putin i Kabaeva li net?, <https://www.allwomens.ru/41876-i-vse-taki-zhenaty-putin-i-kabaeva-ili-net.html>].
- Выпуски, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/vypuski> [Vypuski, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/vypuski>].
- Программы "Своя игра", "Время покажет" и "Военная тайна" завоевали ТЭФИ, <https://tass.ru/obschestvo/4612286> [Programmy „Svoja igra”, „Vremja pokazhet” i „Voennaja tajna” zavoevali TEFI, <https://tass.ru/obschestvo/4612286>].
- 60 минут. Декоммунизация или русофобия? Польша сносит памятники Красной Армии. От 03.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=Ublt8NzTuos> [60 minut. Dekommunizatsija ili rusofobija? Pol'sha snosit pamjatniki Krasnoj Armii. Ot 03.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=Ublt8NzTuos>].
- Снос советских памятников в Польше. Вечер с Соловьевым, 01.08.2017, https://www.youtube.com/watch?time_continue=86&v=mYXCfRPpNRs [Snos sovetskich pamjatnikov v Pol'she. Vecher s Solov'evymot, 01.08.2018, https://www.youtube.com/watch?time_continue=86&v=mYXCfRPpNRs].
- Польша против памятников. Время покажет. Выпускот, 06.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88> [Pol'sha Protiv pamjatnikov. Vremja pokazhet. Vypuskot, 06.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=C5wcNOoqE88>].
- Jak rosyjska propaganda „zamykać wstretne geby” pomaga, <https://belsat.eu/pl/news/jak-rosyjska-propaganda-zamykac-wstretne-geby-pomaga>.
- Национальная Медиа Группа, <https://nm-g.ru/actives/> [Natsional'naja Media Gruppa, <https://nm-g.ru/actives/>].
- Владимир Соловьев: Я глубоко убежден, что я – гений, <https://polit.ru/article/2005/04/25/solovev/> [Vladimir Solov'ev: Ja gluboko ubezhden, chto ja – genij, <https://polit.ru/article/2005/04/25/solovev/>].
- Острые моменты, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/ostrye-momenty> [Ostryje momenty, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet/ostrye-momenty>].
- Выпуски, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet> [Vypuski, <https://www.1tv.ru/shows/vremya-pokazhet>].
- Полный контакт с Владимиром Соловьевым (07.03.18). Полная версия, <https://www.youtube.com/watch?v=rzR69ZYBIYU&t=1h22m4s> [Pol'nyj kontakt s Vladimirom Solov'evym (07.03.18). Pol'naja versija, <https://www.youtube.com/watch?v=rzR69ZYBIYU&t=1h22m4s>].
- Судите сами. "Москва-Варшава: 400 лет не вместе?", <https://www.youtube.com/watch?v=ptRacnTqS0E> [Sudite sami. „Moskva-Varshava: 400 let ne vmeste"?].

Азар Илья. Не собираюсь делать вид, что я объективная, <https://lenta.ru/articles/2013/03/07/simonyan/> [Azar Il'ja, Ne sobirajus delat' vid, chto ja ob'ektivnaja, <https://lenta.ru/articles/2013/03/07/simonyan/>].

Rosyjski komentator polityczny chwali Stalina za mord w Katyniu <https://www.tvp.info/46309610/rosyjski-komentator-polityczny-chwali-stalina-za-mord-w-katyniu>.

Yevgeny Popov: his wife and children, personal life <https://capelino.com/yevgeny-popov-his-wife-and-children-personal-life/>.

Elżbieta KURZEPA
Politechnika Rzeszowska¹
Wydział Zarządzania
Katedra Prawa i Administracji
e_kurzepa@prz.edu.pl
ORCID 0000-0003-0032-8607
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.08>

ZARZĄDZANIE BEZPIECZEŃSTWEM MNIJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W POLSCE – OCENA EFEKTYWNOŚCI

ABSTRAKT: Problematyka mniejszości narodowych i etnicznych to jeden z elementów polityki bezpieczeństwa państwa, jak również determinanta bezpieczeństwa w skali międzynarodowej. To kwestia szczególnie istotna obecnie, w czasach wzmożonych ruchów migracyjnych na kontynencie europejskim. Celem niniejszej publikacji będzie przedstawienie założeń systemu zarządzania bezpieczeństwem mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, określenie jego ram prawnych oraz instytucjonalnych, a także oszacowanie efektywności tego systemu, biorąc pod uwagę wskaźniki oraz dane statystyczne opracowane i udostępnione przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w konfrontacji z postulatami podnoszonymi przez środowiska mniejszościowe. Celem publikacji będzie ponadto określenie najsłabszych elementów systemu bezpieczeństwa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce oraz wskazanie ich ewentualnych przyczyn.

SŁOWA KLUCZOWE: zarządzanie bezpieczeństwem, mniejszości narodowe i etniczne, bezpieczeństwo kulturowe, prawa mniejszości, bezpieczeństwo społeczne

---

THE MANAGEMENT OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES' SAFETY IN POLAND – EFFICIENCY ASSESSMENT

ABSTRACT: The issues of national and ethnic minorities are one of the elements of the state's security policy as well as the determinant of security on an international scale. This is a particularly important issue at the time of increased migration on the European continent. The purpose of this article is to present the assumptions of the management for Polish national and ethnic minorities' safety system, define its legal and institutional framework, as well as assess the effectiveness of this system, taking into account indicators and statistical data developed by the Ministry of the Interior in confrontation with the demands raised by the minority communities. The purpose of the publication is to identify the weakest elements of this system and to indicate their possible causes.

KEYWORDS: security management, national and ethnic minorities, cultural security, minority rights, social security

---

¹ Rzeszów University of Technology; Poland.

WPROWADZENIE

Problematyka mniejszości narodowych i etnicznych to istotny element polityki bezpieczeństwa państwa, szczególnie obecnie, w czasach wzmożonych ruchów migracyjnych na kontynencie europejskim i przenikania się na jednym obszarze wielu narodowości i wielu kultur. Prawidłowe rozwiązania w tym zakresie, czy to na szczeblu prawodawstwa międzynarodowego, czy krajowego, stanowią warunek bezkonfliktowego egzystowania różnorodnych etnicznie społeczności. To także swego rodzaju miernik kondycji demokracji w danym państwie. Jak słusznie podnosi się w literaturze tematu, demokrację postrzega się obecnie właśnie przez pryzmat zdolności społeczeństwa do zapewnienia funkcjonującym w jego ramach mniejszościom możliwości realizacji należnych im uprawnień i swobód, manifestacji swojej odrębności i wyboru metod potwierdzenia własnej tożsamości². Należy zatem zaznaczyć, że optymalne rozwiązania w zakresie społeczności mniejszościowych służyć powinny nie tylko zapewnieniu spokojnej egzystencji tych grup wśród odmiennej etnicznie, narodowościowo, religijnie czy językowo większości, lecz także gwarantować możliwość podtrzymania i pielęgnowania tych różnic, które stanowią istotę ich tożsamości.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie założeń systemu zarządzania bezpieczeństwem mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, określenie jego ram prawnych oraz instytucjonalnych, a także oszacowanie efektywności tego systemu, biorąc pod uwagę wskaźniki oraz dane statystyczne opracowane i udostępnione przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w konfrontacji z postulatami podnoszonymi przez środowiska mniejszościowe. Metodą badawczą zastosowaną w celu osiągnięcia założonych celów jest metoda prawno-dogmatyczna, bazująca na analizie dostępnej literatury przedmiotu i obowiązujących aktów normatywnych, jak również analiza danych statystycznych dotyczących sytuacji społeczności mniejszościowych w Polsce na przestrzeni ostatnich trzynastu lat.

BEZPIECZEŃSTWO MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO ORAZ KULTUROWEGO

Pojęcie bezpieczeństwa stanowi kategorię o charakterze interdyscyplinarnym, będącą przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin prawa, jak również innych dyscyplin naukowych. Nawiązując do etymologii pojęcia „bezpieczeństwo” zaznaczyć należy, że wywodzi się ono jeszcze z czasów rzymskich – w języku łacińskim *se cura* oznaczało „wolny od troski”³. Z kolei

² M. Safjan, *Pozycja mniejszości w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, s. 1, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwirmbGB4oLjAhVJposKHcL9DKsQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Ftrybunal.gov.pl%2Ffileadmin%2Fcontent%2Fdokumenty%2Fwystapienia%2F1998_2006%2F20031003.pdf&usg=AOvVaw3Z8w5x3I-U2Fmm6JdKCbFp (24.06.2019).

³ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe- współczesne koncepcje*, Warszawa 2012, s. 22.

potoczne rozumienie terminu „bezpieczeństwo” nawiązuje do jego dosłownego znaczenia i wywodzi się z wyrażenia „bez pieczy”, gdzie piecza oznacza troskę, kontrolę i opiekę⁴.

W literaturze podnosi się, że w zasadzie nie istnieje jedna, wspólnie uzgodniona i przyjęta definicja bezpieczeństwa, a próby określenia pojęcia „bezpieczeństwo” opierają się na stwierdzeniach, iż jest to stan wolności od zagrożeń, strachu lub ataku⁵.

Należy zaznaczyć, że pojęcie bezpieczeństwa rozpatrywane jest w wielu kontekstach i ujęciach, m.in. jako bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo narodowe czy bezpieczeństwo publiczne. To ostatnie określane jest w definicjach pozytywnych jako stan faktyczny wewnątrz państwa, który umożliwia bez narażenia na szkody (wywołane zarówno zachowaniem ludzi, jak i działaniem sił natury, techniki itp.) normalne funkcjonowanie organizacji państwowej i realizację jej interesów, zachowanie życia, zdrowia, mienia jednostek żyjących w tej organizacji oraz korzystanie przez te jednostki z praw i swobód zagwarantowanych konstytucją oraz innymi przepisami prawa⁶. Z kolei bezpieczeństwo publiczne w ujęciu negatywnym definiuje się jako „stan braku zagrożenia dla funkcjonowania organizacji państwowej i realizacji jej interesów, umożliwiający normalny, swobodny jej rozwój”⁷. W świetle powyższych ustaleń należy stwierdzić, że bezpieczeństwo publiczne jest jedną z nadrzędnych wartości w państwie i w zasadzie stanowi *ratio legis* większości rozwiązań normatywnych, a problematyka bezpieczeństwa dotyka wielu dziedzin życia społecznego. W zależności od tego, którego aspektu funkcjonowania państwa i jednostki dotyczy, wyróżnić można m.in. bezpieczeństwo gospodarcze, bezpieczeństwo energetyczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo komunikacyjne, bezpieczeństwo transportowe, bezpieczeństwo zdrowotne, bezpieczeństwo socjalne, bezpieczeństwo edukacyjne, bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo społeczne czy bezpieczeństwo kulturowe⁸.

Bezpieczeństwo społeczne definiowane jest w literaturze tematu m.in. jako element bezpieczeństwa publicznego i całokształt działań prawnych i organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe, pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie określonego poziomu życia osobom, rodzinom, grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Istotnym elementem bezpieczeństwa społecznego jest tworzenie warunków rozwojowych poprzez możliwość aktywnego uczestnictwa w edukacji, kulturze i szeroko rozumianym życiu społecznym⁹. W literaturze tematu podnosi się, że wyróżnić należy dwie podkategorie bezpieczeństwa społecznego, mianowicie bezpieczeństwo społeczne państwa i bezpieczeństwo społeczne jednostki¹⁰. Elementem bezpieczeństwa społecznego (a w szczególności tego odnoszącego się do jednostek) jest nie tylko prawo obywateli do godnej

⁴ P. Turczyński, *Bezpieczeństwo europejskie. Systemy, instytucje, funkcjonowanie*, Warszawa 2011, s. 15.

⁵ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 16.

⁶ J. Zaborowski, *Prawne środki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Warszawa 1977, s. 129-130.

⁷ A. Misiuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008, s. 17.

⁸ E. Kurzępa, *Prawna ochrona języka jako aspekt bezpieczeństwa kulturowego* [w:] M. Getling, I. Wojacek (red.), *Człowiek-społeczeństwo-bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, Przemyśl 2018, s. 190-191.

⁹ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 58.

¹⁰ A. Jagiełło-Szostak, N. Sienko, T. Szyszlak, *Konflikty kulturowe a bezpieczeństwo. Mniejszości etniczne-ludy tubylcze-uchodźcy w przestrzeni postkomunistycznej*, Wrocław 2018, s. 24.

egzystencji poprzez zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych, lecz także prawo jednostek, w tym członków społeczności mniejszościowych, do uczestnictwa w życiu kulturalnym oraz dostępie do oświaty. Należy zaznaczyć, że wśród zagrożeń bezpieczeństwa społecznego wymienia się m.in. uprzedzenia kulturowe i religijne, jak również dyskryminację mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych, językowych i religijnych¹¹.

Warto wskazać ponadto na wyodrębnienie w ostatnim czasie w literaturze tematu kategorii bezpieczeństwa kulturowego jako elementu bezpieczeństwa publicznego. Za prekursora tego pojęcia na gruncie polskiej doktryny uważa się Jana Czaję, który bezpieczeństwo kulturowe każe rozumieć jako „zdolność państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury poprzez internalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością”¹². Odnosząc to pojęcie do problematyki mniejszości narodowych i etnicznych uznać należy, że elementem bezpieczeństwa kulturowego państwa jest m.in. możliwość swobodnego pielęgnowania i podtrzymywania własnej narodowej, etnicznej czy kulturowej tożsamości społeczności mniejszościowych, niezależnie od wartości przyjętych przez większość społeczeństwa, wśród której przedstawiciele mniejszości egzystują.

Wobec powyższych rozważań można postawić tezę, że bezpieczeństwo mniejszości to stan, kiedy społeczności mniejszościowe (chodzi przede wszystkim o mniejszości narodowe i etniczne) mają zapewnioną możliwość równoprawnego współegzystowania obok społeczności większościowej na danym terytorium i realizowania swoich potrzeb zarówno w sferze socjalnej i bytowej, jak i w zakresie podtrzymywania kulturowych, językowych i religijnych odrębności oraz pielęgnowania własnej narodowej lub etnicznej tożsamości, a także swobody w wyrażaniu tej odrębności zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej. Pojęcie bezpieczeństwa mniejszości narodowych i etnicznych poprzez swój zakres przedmiotowy oscyluje zatem na pograniczu bezpieczeństwa społecznego oraz bezpieczeństwa kulturowego.

Nie ulega wątpliwości, że opracowanie ram skutecznego systemu bezpieczeństwa państwa nie może obyć się bez stosownych gwarancji na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych. Konflikty na tle narodowościowym i etnicznym, ograniczające się w swojej początkowej fazie to obszaru danego państwa, wielokrotnie eskalowały poza jego granice, doprowadzając do konfliktów o charakterze międzynarodowym. Zatem efektywne zarządzanie bezpieczeństwem mniejszości nie tylko stanowi jeden z komponentów bezpieczeństwa wewnętrznego, lecz także jest gwarancją tego pożądanego stanu w skali międzynarodowej.

¹¹ A. Skrabacz, *Uwarunkowania tworzenia bezpieczeństwa społecznego w XXI wieku* [w:] A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia-Uwarunkowania-Wyzwania*, Warszawa 2012, s. 54.

¹² J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008, s. 36-37.

SYSTEM ZARZĄDZANIA BEZPIECZEŃSTWEM MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W POLSCE – GŁÓWNE ZAŁOŻENIA

Za zarządzanie bezpieczeństwem uznaje się w literaturze tematu zespół działań dążących do osiągnięcia zamierzonego stanu bezpieczeństwa oraz utrzymywania go na określonym poziomie. Służą one minimalizacji prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzeń niepożądanych i stwarzają możliwość ich kontrolowania i monitorowania poprzez identyfikację zagrożeń oraz ocenę występującego ryzyka¹³. Ramy systemu bezpieczeństwa mniejszości w Polsce tworzą prawne regulacje szczebla krajowego i międzynarodowego, których założenia są z kolei wykonywane przez organy administracji rządowej i samorządowej, jak również instytucje i podmioty nienależące do sektora publicznego. Jeśli chodzi o najpoważniejsze zagrożenia dla bezpieczeństwa społeczności mniejszościowych, którym poszczególne elementy systemu powinny zapobiegać lub je eliminować, to należy wymienić przede wszystkim dążenie do asymilacji takich grup z resztą społeczeństwa wbrew ich woli (przede wszystkim pod względem kulturowym), wykluczenie czy marginalizację w sferze życia publicznego, pozbawienie możliwości edukacji w zakresie własnej historii, tradycji i języka, jak również brak dostępu do elementów tej kultury i brak możliwości jej pielęgnowania.

Swoisty system zarządzania bezpieczeństwem mniejszości narodowych i etnicznych opracowany został w Polsce po transformacji ustrojowej w 1989 roku, kiedy Rzeczpospolita Polska stała się sygnatariuszem konwencji międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, obejmujących swoim zakresem również ochronę społeczności mniejszościowych. Konieczne stało się wówczas dostosowanie prawodawstwa krajowego do standardów międzynarodowych. Wskazać należy w szczególności na konwencje opracowane w ramach Rady Europy, które w całości poświęcono społecznościom mniejszościowym i które stanowią najistotniejsze multilateralne rozwiązania w tym zakresie. Chodzi przede wszystkim o ratyfikowaną przez Polskę w 2000 roku Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych¹⁴ oraz Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych. Ten drugi akt prawa międzynarodowego Polska ratyfikowała w 2009 roku¹⁵. Wśród rozwiązań międzynarodowych, które pośrednio dotyczą problematyki społeczności mniejszościowych, wyróżnić można również Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁶, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁷ czy Międzynarodową Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej¹⁸. Duże znaczenie w kwestii kształtowania systemu ochrony praw mniejszości w Polsce miał również udział w pracach KWWE/OBWE czy późniejsze negocjacje akcesyjne z Unią Europejską¹⁹. Polska jest również stroną wielu bilateralnych umów

¹³ A. Białas, *Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie*, Warszawa 2007, s. 217 i nast.

¹⁴ Dz. U. z 2002 roku, Nr 22, poz. 209.

¹⁵ Dz. U. z 2009 roku, Nr 137, poz. 1121.

¹⁶ Dz. U. z 1993 roku, Nr 63, poz. 285.

¹⁷ Dz. U. z 1977, poz. 38, poz. 167.

¹⁸ Dz. U. z 1969 roku, Nr 25, poz. 187.

¹⁹ G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011, s. 16.

międzynarodowych, które w pewnym stopniu, choć zazwyczaj dość lakonicznie, odnoszą się do problematyki mniejszości zamieszkujących w danych państwach.

Należy zaznaczyć, że swój wielonarodowościowy charakter Polska utraciła po II wojnie światowej na skutek okupacyjnej polityki III Rzeszy, która doprowadziła do zagłady znacznej części mniejszości żydowskiej oraz romskiej, i obecnie jest państwem stosunkowo homogenicznym pod względem narodowościowym, co być może czyni zorganizowanie optymalnego systemu ochrony praw mniejszości prostszym niż w państwach multikulturowych, różnorodnych narodowościowo i etnicznie. Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku ludność o wyłącznie polskich identyfikacjach narodowościowych obejmowała blisko 37394 tys. osób, co stanowi 97,1 % mieszkańców Polski. Ponad 871 tys. osób zadeklarowało zarówno polską, jak i inną niż polską tożsamość narodowo-etniczną. Deklarujący wyłącznie niepolską przynależność narodową lub etniczną stanowią grupę przeszło 596 tys. osób (więcej niż podczas Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku – wówczas narodowość wyłącznie niepolską zadeklarowało 445 tys. obywateli polskich²⁰)²¹. Podczas spisu w 2011 roku najwięcej osób jako inną narodowość niż polska wskazało narodowość śląską – 846,7 tys. mieszkańców Polaki, w dalszej kolejności kaszubską – 232,5 tys., niemiecką – 147,8 tys., ukraińską – 51 tys., białoruską – 46,8 tys., romską – 17 tys., rosyjską – 13 tys., amerykańską – 11,8 tys., angielską – 10,5 tys., łemkowską – 10,5 tys., włoską – 8,6 tys., francuską – 8 tys., litewską – 7,9 tys., żydowską – 7,5 tys., hiszpańską – 4 tys., wietnamską – 4 tys., holenderską – 3,9 tys., grecką – 3,6 tys., ormiańską – 3,6 tys., czeską – 3,4 tys., słowacką – 3,2 tys., kociewską – 3,1 tys.²².

Odnosząc się do rozwiązań krajowego porządku prawnego należy zaznaczyć, że już na szczeblu konstytucyjnym zawarto gwarancje na rzecz społeczności mniejszościowych. Zgodnie z art. 35 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 roku Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury²³. Z kolei w myśl ust. 2 mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. Uprawnienia mniejszości w zakresie języka określa ponadto art. 27 ustawy zasadniczej, zgodnie z którym w Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

²⁰ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2002 roku w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu, Główny Urząd Statystyczny <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/narodowe-spisy-powszechno/narodowy-spis-powszechny-2002/wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-2002-narodowosci-oraz-jezyka/> (28.06.2019).

²¹ W spisie ludności z 2011 roku po raz pierwszy w historii polskich spisów powszechnych umożliwiono mieszkańcom Polski wyrażanie złożonych tożsamości narodowo-etnicznych poprzez zadawanie osobom spisowanym dwóch pytań o przynależność narodowo-etniczną (*Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015, s. 19).

²² S. Łodziński, K. Warmińska, G. Gudaszewski, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 roku*, Warszawa 2015, s. 65-66.

²³ Dz. U. z 1997 roku, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Z kolei najważniejszym aktem rangi ustawowej, który określa normatywne ramy systemu bezpieczeństwa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i wyznacza najważniejsze standardy w tej dziedzinie, jest ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, która w całości poświęcona została tej problematyce²⁴. Jest to pierwszy tego typu akt normatywny w polskim porządku prawnym, który – jak podnosi się w literaturze przedmiotu – w zestawieniu z tego typu regulacjami innych państw europejskich plasuje się na pewno powyżej średniej²⁵. W uzasadnieniu projektu ustawy zaznaczono, że celem aktu prawnego jest określenie praw i obowiązków osób należących do mniejszości. W szczególności zaakcentowano potrzebę unormowania uprawnień o charakterze społecznym i oświatowo-kulturalnym, choć należy zaznaczyć, że uprawnienia społeczności mniejszościowych w sferze oświaty były zagwarantowane w polskim porządku prawnym jeszcze przed uchwaleniem ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych, na gruncie ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku²⁶.

Trzeba zauważyć, że polski ustawodawca rozróżnia (czy to na gruncie Konstytucji RP z 1997 roku, czy na gruncie ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym) dwa rodzaje społeczności mniejszościowych, które objęto szczególną ochroną – mniejszość narodową oraz mniejszość etniczną. Jedyna legalna definicja mniejszości narodowych i etnicznych określona została na gruncie wspomnianej wcześniej ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Za mniejszość narodową uznano na gruncie ustawy następujące mniejszości: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską. Za mniejszości etniczne uznaje się z kolei mniejszości: karaimską, łemkowską, romską, tatarską.

Należy zatem stwierdzić, że czynnikiem odróżniającym mniejszość narodową od mniejszości etnicznej jest w zasadzie kwestia utożsamiania się z narodem zorganizowanym we własnym państwie (mniejszość narodowej) oraz brak utożsamiania się z narodem zorganizowanym we własnym państwie (mniejszość etniczna), a także świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej (mniejszości narodowe) bądź etnicznej (mniejszości etniczne). Sposób określania na gruncie ustawowym zarówno definicji mniejszości narodowych, jak i mniejszości etnicznych zbliżony w swojej konstrukcji do rozwiązań węgierskich w tym zakresie, jest raczej rzadkością w ustawodawstwach innych państw europejskich, szczególnie omówienie problematyki definiowania mniejszości przekracza jednak ramy niniejszej publikacji i stanowić może temat odrębnych badań²⁷. Należy zaznaczyć, że najliczniejszą spośród mniejszości jest mniejszość

²⁴ Dz. U. z 2017 roku, poz. 823 z późn. zm.

²⁵ G. Janusz, op. cit., s. 624.

²⁶ [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/231AB306399466C2C1256B4C002C3DD7/\\$file/223.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/231AB306399466C2C1256B4C002C3DD7/$file/223.pdf) (27.06.2019).

²⁷ S. Maksimiec, *Mniejszości narodowe i etniczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 63.

niemiecka (ok. 144236 osób) oraz mniejszość białoruska (43878 osób), najmniej liczną zaś jest mniejszość ormiańska (1683) i karaimska (314 osób)²⁸.

Spośród gwarancji przewidzianych w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych z dnia 6 stycznia 2005 roku zwrócić należy uwagę przede wszystkim na szereg uprawnień o charakterze językowym, na których szczególnie zależało społecznościom mniejszościowym. Chodzi przede wszystkim o możliwość używania pisowni swoich imion i nazwisk zgodnie z zasadami pisowni języka mniejszości, w szczególności do rejestracji w aktach stanu cywilnego i dokumentach tożsamości (art. 7 ust. 1), prawo do swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznie (art. 8 pkt 1), prawo do używania języka mniejszości jako języka pomocniczego przed organami gminy (art. 9 ust. 1), prawo do nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości (art. 8 pkt 4) czy prawo do używania dodatkowych tradycyjnych nazw w języku mniejszości obok urzędowych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych i nazw ulic (art. 12 ust. 1).

Zaznaczyć trzeba, że pewne obawy społeczności mniejszościowych budzi dodanie do przepisów wyżej wymienionej ustawy postanowienia, zawartego na gruncie art. 1, dotyczącego integracji obywatelskiej i społecznej osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, jako jednego z celów ustawy²⁹. Taki zapis budzi obawy zainteresowanych społeczności o ewentualną „przymusową” niejako asymilację z większościową częścią społeczeństwa, choć wydaje się, że na chwilę obecną takie działania pozostają jedynie w sferze spekulacji.

Wskazać należy również na inne akty normatywne stanowiące ramy prawne systemu bezpieczeństwa mniejszości. Chodzi w szczególności o ustawę o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (w art. 13 ust. 1 zagwarantowano uczniom prawo do podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności nauki języka oraz własnej historii i kultury)³⁰, ustawę o radiofonii i telewizji z dnia 29 grudnia 1992 roku (określenie obowiązków nadawców radiowych i telewizyjnych w zakresie przestrzegania ram czasowych nadawanych audycji w języku mniejszości)³¹ czy ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach (gwarancja swobody w rejestracji stowarzyszeń członków mniejszości narodowych i etnicznych – zniesiono wcześniej stosowaną zasadę koncesjonowania stowarzyszeń dla mniejszości)³². Normatywne ramy systemu ochrony mniejszości tworzy także szereg aktów wykonawczych.

Jeżeli chodzi natomiast o instytucjonalne ramy systemu ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych, to należy zaznaczyć, że określono je przede wszystkim w rozdziale 5 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. W ich zakres

²⁸ *Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się językiem kaszubskim - liczebność (również wg województw)*, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis/6999/Mniejszosci-narodowe-i-etniczne-oraz-spoeczność-posługująca-się-językiem-kaszub.html> (1.07.2019).

²⁹ Ustawa z dnia 30 maja 2014 roku o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz ustawy o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2014 roku, poz. 829).

³⁰ Dz. U. z 2018 roku, poz. 1457 z późn. zm.

³¹ Dz. U. z 209 roku, poz. 361.

³² Dz. U. z 2019 roku, poz. 713.

wchodzą zarówno organy rządowe, samorządowe, jak i podmioty spoza sfery publicznej tworzone przez członków społeczności mniejszościowych.

Zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy organem administracji rządowej w sprawach objętych ustawą jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Należy zaznaczyć, że dział wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne wchodzi obecnie w zakres kompetencji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, a jednym z departamentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji jest Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych³³. W myśl art. 21 ust. 2 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych w szczególności sprzyja realizacji praw i potrzeb mniejszości poprzez podejmowanie działań na rzecz mniejszości i inicjowanie programów dotyczących zachowania i rozwoju tożsamości, kultury i języka mniejszości, realizacji zasady równego traktowania osób bez względu na pochodzenie etniczne czy integracji obywatelskiej i społecznej. Ponadto minister ten współdziała z właściwymi organami w zakresie przeciwdziałania naruszaniu praw mniejszości, a także upowszechnia wiedzę na temat mniejszości oraz ich kultury oraz inicjuje badania nad sytuacją mniejszości, w tym w zakresie dyskryminacji (art. 21 ust. 2).

Z kolei na terenie województwa to wojewoda koordynuje działania organów administracji rządowej, realizujących zadania na rzecz mniejszości, podejmuje działania na rzecz respektowania praw mniejszości i przeciwdziałania naruszaniu tych praw i dyskryminacji osób należących do mniejszości czy podejmuje działania na rzecz rozwiązywania problemów mniejszości (art. 22 ust. 1). Wojewoda współdziała z organami samorządu terytorialnego i organizacjami społecznymi, w szczególności z organizacjami mniejszości, oraz opiniuje programy na rzecz „mniejszości realizowane na terenie danego województwa” (art. 22 ust. 2). Wojewoda może ustanowić pełnomocnika do spraw mniejszości narodowych i etnicznych. Na chwilę obecną w każdym województwie ustanowiony został taki pełnomocnik³⁴.

„Wpływ na kształt polityki państwa wobec mniejszości mają także instytucje takie jak: Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych jako organ opiniodawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów, Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych³⁵. Należy podkreślić, że w skład Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych,

³³ <https://www.gov.pl/web/mswia> (29.06.2019).

³⁴ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/podmioty-odpowiedzialn/pelnomocnicy-wojewodow/6488,Osoby-odpowiedzialne-za-sprawy-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-wojewodztwa.html> (30.06.2019).

³⁵ M. Campion, K. Pabis, *Bezpieczeństwo kulturowe mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Wybrane problemy na przykładzie mniejszości karaimskiej*, s. 235 https://www.google.com/url?sa=t&rc=t-j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiF6o6T4JHjAhWvIIsKHR-7Cn4QFjABegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Frep.up.krakow.pl%2Fxmlui%2Fbitstream%2Fhandle%2F11716%2F673%2F0056_20150617_ra_bezpieczenstwo_kulturowe_mniejszosci_k_pabis.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&usq=AOvVaw3TJT5852vipNkyVgstM-x (30.06.2019).

oprócz przedstawicieli organów administracji rządowej, wchodzi przedstawiciele każdej mniejszości narodowej i etnicznej” (art. 24 ust. 1 pkt 2).

„Możliwość realizacji szeregu uprawnień dla społeczności mniejszościowych przez powołane do tego wyżej określone organy zależy w głównej mierze od środków finansowych przyznawanych poszczególnym grupom. Środki te są przyznawane bądź w formie dotacji podmiotowych, bądź dotacji celowych. Dysponentem tych pierwszych jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz *mniejszości* narodowych i etnicznych i są one przyznawane z budżetu państwa. Dotacje te mogą otrzymywać organizacje *mniejszości* lub mające istotne znaczenie dla kultury *mniejszości* instytucje kulturalne (art. 18 ust. 5). Dotacje celowe także pochodzą z budżetu państwa, są one jednak przekazywane poszczególnym jednostkom samorządu terytorialnego, które dokonują ich rozdysponowania w celu realizacji zadań związanych ze wspieraniem społeczności mniejszościowych. Taka forma udzielanego wsparcia finansowego budzi zastrzeżenia zainteresowanych grup, co wskazane zostanie także w późniejszych wywodach. Należy również zaznaczyć, że środkami przyznawanymi na rzecz środowisk mniejszościowych mogą być również środki przekazywane bezpośrednio z budżetu jednostki samorządu terytorialnego organizacjom lub instytucjom realizującym zadania służące ochronie, zachowaniu i rozwojowi tożsamości kulturowej *mniejszości* lub integracji obywatelskiej lub społecznej (art. 18 ust. 4). Dane o tych ostatnich nie są uwzględnione w okresowych raportach dotyczących sytuacji mniejszości w Polsce.

SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W POLSCE – EFEKTYWNOŚĆ

W świetle powyższych rozważań można uznać, że system bezpieczeństwa społeczności mniejszościowych w Polsce posiada solidne ramy normatywne oraz instytucjonalne i z pewnością wyróżnia się na tle rozwiązań innych państw europejskich. Kluczowe jednak wydaje się praktyczne realizowanie przez umocowane do tego organy gwarancji zapewnionych na gruncie przepisów prawa. Jedynie w ten sposób można zweryfikować słuszność przyjętych przez ustawodawcę rozwiązań.

W kwestii oceny realizacji uprawnień językowych należy dokonać analizy publicznie dostępnych rejestrów, tj. Rejestru Gmin, na których obszarze są używane nazwy w języku mniejszości, oraz Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy³⁶. Trzeba zaznaczyć, że minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych periodicznie opracowuje i publikuje raporty dotyczące sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej zawierające sprawozdanie z realizacji praw mniejszości. Istotne w zakresie oszacowania efektywności systemu bezpieczeństwa mniejszości są także publicznie dostępne zestawienia

³⁶ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/urzedowy-rejestr-gmin/6884,Urzedowy-Rejestr-Gmin-w-ktorych-jest-uzywany-jezyk-pomocniczy.html> (30.06.2019).

dotacji podmiotowych i celowych przyznawanych przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych na realizację gwarancji przyznanych mniejszościom. Zaznaczyć należy, że przeprowadzone analizy wyżej określonych danych obejmują okres od 2005 roku (tj. od kiedy weszła w życie ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku) do 2018 roku, choć trzeba jednocześnie podkreślić, że ostatnim raportem opublikowanym przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych dotyczącym sytuacji mniejszości jest raport z 2015 roku, więc analiza danych dotyczących wielkości dotacji przekazywanych z budżetu państwa na rzecz społeczności mniejszościowych oraz liczby placówek, w których odbywa się nauczanie języka lub w języku mniejszości, dotyczy lat objętych raportami oraz częściowo roku 2016 (MSWiA opublikowało dane za ten rok dotyczące kwot dotacji przeznaczonych dla społeczności mniejszościowych w IV Raporcie dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych).

Odnosząc się w pierwszej kolejności do realizacji uprawnień językowych społeczności mniejszościowych, należy zaznaczyć, że na dzień 1 lipca 2019 roku liczba gmin wpisanych do Rejestru gmin (na podstawie art. 12 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r.), na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości wynosi 62. Pierwsza gmina, gmina Radłów w województwie opolskim, została wpisana do rejestru 22 grudnia 2006 roku. Największa aktywność w tym zakresie nastąpiła w latach 2007–2015. W roku 2016 wpisano do rejestru już tylko jedną gminę, w roku 2017 nie uwzględniono w rejestrze ani jednej nowej gminy. W roku 2018 zarejestrowano jedną gminę, a dwie kolejne w marcu 2019 roku, aczkolwiek były to gminy, w których stosuje się nazwy w języku regionalnym, a więc w języku kaszubskim. Spośród wszystkich 62 gmin, aż w 31 gminach stosuje się nazwy w języku niemieckim (przede wszystkim na obszarze województwa opolskiego). W 27 gminach stosowane są nazwy w języku kaszubskim, tj. języku regionalnym. W dwóch gminach stosowane są nazwy w języku łemkowskim, w jednej gminie w języku białoruskim i litewskim³⁷.

Wobec powyższych danych można wysnuć wniosek, że z uprawnień językowych w zakresie stosowania nazw miejscowości i ulic w języku mniejszości korzystają w zasadzie trzy mniejszości narodowe (niemiecka, litewska i białoruska) oraz jedna mniejszość etniczna (łemkowska), z czego zdecydowana większość uprawnień w tym zakresie realizowana jest przez mniejszość niemiecką, tj. najliczniejszą mniejszość narodową. Najprawdopodobniej taki stan rzeczy wynika z brzmienia art. 12 ust. 7 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku, w myśl którego dodatkowa nazwa miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości może być ustalona na wniosek rady gminy, jeżeli liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości jest nie mniejsza niż

³⁷ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/rejestr-gmin/6794,Rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci.html> (1.07.2019).

20% ogólnej liczby mieszkańców tej gminy lub – w przypadku miejscowości zamieszkałej – za ustaleniem dodatkowej nazwy miejscowości w języku mniejszości opowiedziała się w konsultacjach, przeprowadzonych w trybie określonym w art. 5a ust. 2 ustawy o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r., ponad połowa mieszkańców tej miejscowości biorących w nich udział. Wynika z tego, że uprawnienia językowe w tym zakresie w istocie zarezerwowane są dla stosunkowo licznych mniejszości.

Jeszcze mniej korzystnie prezentuje się sytuacja w zakresie możliwości korzystania z języka mniejszości jako języka pomocniczego przed organami gminy (uprawnienie zagwarantowane na gruncie art. 9 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym). Na dzień 1 lipca 2019 roku liczba gmin wpisanych do Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy wyniosła 33 i nie uległa zmianie od 2014 roku. Pierwszą gminą wpisaną do rejestru w dniu 25 stycznia 2006 roku, w której istnieje możliwość stosowania języka mniejszości jako języka pomocniczego, była gmina Radłów w województwie opolskim, gdzie językiem pomocniczym jest język niemiecki. Najwięcej gmin uzyskało wpis do rejestru w latach 2006–2009. W roku 2010 wpis uzyskały już tylko dwie gminy. W roku 2011 żadna gmina nie została wpisana do rejestru, a w roku 2012, 2013 i 2014 wpis uzyskało po jednej gminie. Od roku 2015 nie odnotowano już żadnego wpisu do Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy. Należy zaznaczyć, że w zdecydowanej większości wpisanych do rejestru gmin językiem pomocniczym jest język niemiecki (22 gminy w województwie opolskim). W pięciu gminach w województwie podlaskim językiem pomocniczym jest język białoruski, a w jednej gminie (również w województwie podlaskim) językiem pomocniczym jest język litewski. Reszta gmin wpisanych do Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy, to gminy w województwie pomorskim, w których stosowany jest język kaszubski, a więc język regionalny³⁸.

Z powyższych zestawień wynika zatem, że jedynie trzy mniejszości narodowe korzystają z uprawnień językowych, z czego dwie, tj. białoruska i litewska w zasadzie w minimalnym zakresie. Takiego uprawnienia nie posiada natomiast żadna mniejszość etniczna. Wydaje się, że taka sytuacja jest spowodowana, podobnie jak w przypadku uprawnień w zakresie podwójnego nazewnictwa miejscowości i ulic, wymogami określonymi na gruncie art. 9 ust. 2 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, zgodnie z którym język pomocniczy może być używany jedynie w gminach, w których liczba mieszkańców gminy należących do *mniejszości*, której język ma być używany jako język pomocniczy, jest nie mniejsza niż 20% ogólnej liczby mieszkańców gminy. Taki wymóg normatywny w zasadzie zamyka drogę do nabycia wyżej wymienionych uprawnień mniej licznym społecznościom mniejszościowym, co również podnoszą środowiska mniejszościowe.

³⁸ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/urzedowy-rejestr-gmin/6884,Urzedowy-Rejestr-Gmin-w-ktorych-jest-uzywany-jezyk-pomocniczy.html> (1.07.2019).

Jeżeli chodzi z kolei o wspieranie przez organy władzy publicznej działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych, to jego efektywność ocenić można przede wszystkim na podstawie udostępnionych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji danych w zakresie finansowania mniejszości narodowych i etnicznych (chodzi o finansowanie wydatków edukacyjnych oraz dotacje na realizację zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego). Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w art. 18 ust. 2 określa dziesięć grup zadań, na które mogą być przekazywane dotacje. Są to:

1. działalność instytucji kulturalnych, ruchu artystycznego i twórczości mniejszości oraz imprez artystycznych mających istotne znaczenie dla kultury mniejszości;
2. inwestycje służące zachowaniu tożsamości kulturowej mniejszości;
3. wydawanie książek, czasopism, periodyków i druków ulotnych w językach mniejszości lub w języku polskim, w postaci drukowanej oraz w innych technikach zapisu obrazu i dźwięku;
4. wspieranie programów telewizyjnych i audycji radiowych realizowanych przez mniejszości;
5. ochronę miejsc związanych z kulturą mniejszości;
6. działalność świetlicową;
7. prowadzenie bibliotek oraz dokumentacji życia kulturalnego i artystycznego mniejszości;
8. edukację dzieci i młodzieży realizowaną w różnych formach;
9. propagowanie wiedzy o mniejszościach;
10. inne programy mające na celu wspieranie działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości oraz programy wspierające integrację obywatelską mniejszości.

Na realizację wyżej wymienionych grup zadań organizacje mniejszości oraz instytucje kulturalne mające istotne znaczenie dla kultury mniejszości mogą otrzymywać dotacje celowe oraz dotacje podmiotowe. Ustawa uwzględniła też specyfikę mniejszości i przewidziała, że dotacje dla nich, o ile są przyznawane z części budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych, mogą być udzielane z pominięciem otwartego konkursu ofert³⁹.

Należy zaznaczyć, że w 2006 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych z budżetu państwa na finansowanie społeczności mniejszościowych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym wyniosła 114.961.749,60 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła ogółem 95.717.785 zł – największa pula przypadła mniejszości niemieckiej, białoruskiej, ukraińskiej, romskiej, litewskiej i słowackiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 101.056.590,60 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, białoruskiej

³⁹ IV Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej-2013 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/7540,IV-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html> (1.07.2019).

i ukraińskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i ormiańskiej. Z kolei mniejszość rosyjska nie otrzymała żadnej dotacji⁴⁰.

W 2007 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych z budżetu państwa na finansowanie społeczności mniejszościowych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym wyniosła 139.343.284,03 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła ogółem 114.599.491 zł – nie podano kwot dotyczących każdej mniejszości z osobna). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 137.442.661,03 zł. W tym roku największa kwota dotacji przypadła mniejszości romskiej, białoruskiej i ukraińskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, tatarskiej i rosyjskiej⁴¹.

W 2008 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 165.144.212,96 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 137.732.616 zł – nie podano kwot dotyczących każdej mniejszości z osobna). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 163.157.318,51 zł. W tym roku największa kwota dotacji przypadła mniejszości romskiej, niemieckiej, łemkowskiej żydowskiej, najniższa zaś mniejszości rosyjskiej i czeskiej⁴².

W 2009 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 196.105.053,40 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 170.197.043 zł – największa kwota na rzecz społeczności niemieckiej, romskiej i ukraińskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 147.286.998,4zł. W tym roku najwyższa dotacja przypadła mniejszości niemieckiej, białoruskiej, litewskiej i łemkowskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej i tatarskiej⁴³.

W 2010 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 222.812.715,31 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 197.470.927 zł – najwyższa dla mniejszości niemieckiej, romskiej i ukraińskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 159.080.944,18 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, białoruskiej i łemkowskiej, najniższa zaś mniejszości karaimskiej i tatarskiej, mniejszość czeska natomiast nie otrzymała żadnej dotacji.

W 2011 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 235.894.060,82 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 209.493.998,95 zł – najwyższa na rzecz mniejszości niemieckiej, ukraińskiej i białoruskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej,

⁴⁰ I Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej- 2007, s. 46 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6491,I-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html> (1.07.2019).

⁴¹ II Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej-2009, s. 14-16 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6964,II-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html> (1.07.2019).

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

wyniosła 159.996.454,87 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, ukraińskiej, białoruskiej i romskiej, najniższa zaś mniejszości rosyjskiej i czeskiej⁴⁴.

W 2012 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 297.097.525,64 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 270.558.000 zł – najwyższa na rzecz mniejszości niemieckiej, romskiej, ukraińskiej i białoruskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 196.460.849,68 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, ukraińskiej i białoruskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i tatarskiej⁴⁵.

W 2013 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 307.590.367 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 280.925.792 – najwyższa na rzecz mniejszości niemieckiej, romskiej, białoruskiej i ukraińskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 199.412.292 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, ukraińskiej i białoruskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i tatarskiej⁴⁶.

W 2014 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 319.089.726,41 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 296.684.45 zł – najwyższa na rzecz mniejszości niemieckiej, romskiej, ukraińskiej i białoruskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 200.696.079,11 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, białoruskiej i ukraińskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i rosyjskiej⁴⁷.

W 2015 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 352.834.631,49 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 326.010.879,49 zł – brak danych odnośnie kwot przyznanych poszczególnym mniejszościom). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej, wyniosła 224.075.039,87 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, romskiej, ukraińskiej i białoruskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i rosyjskiej⁴⁸.

⁴⁴ III Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej-2011, s. 14-15 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6965,III-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-re.html> (1.07.2019).

⁴⁵ IV Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej-2013, s. 51-52 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/7540,IV-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html> (1.07.2019).

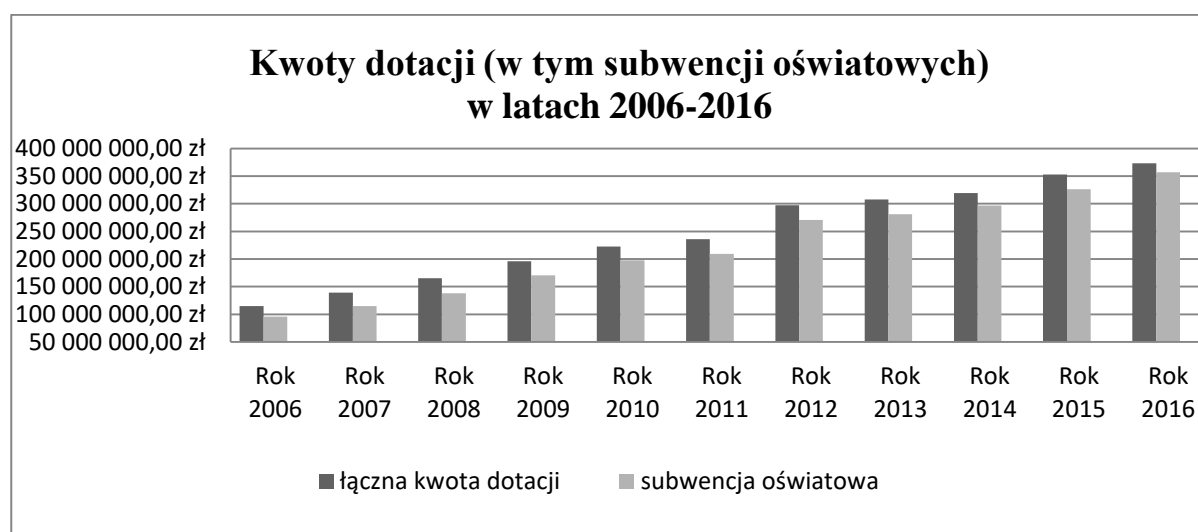
⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ V Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej- 2015, s. 52-53 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/9711,V-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html> (1.07.2019).

⁴⁸ Ibidem.

W 2016 roku łączna kwota dotacji celowych i podmiotowych na finansowanie społeczności mniejszościowych wyniosła 372.995.938,38 zł (z czego subwencja oświatowa wyniosła 356784342,88 zł – najwyższa na rzecz mniejszości niemieckiej, ukraińskiej, romskiej i białoruskiej). Kwota dotacji dla społeczności mniejszościowych, bez uwzględniania społeczności kaszubskiej wyniosła 234.501.075,69 zł. W tym roku najwyższa kwota dotacji przypadła mniejszości niemieckiej, ukraińskiej, romskiej i białoruskiej, najniższa zaś mniejszości czeskiej, karaimskiej i tatarskiej⁴⁹.

Sukcesywny wzrost kwot dotacji przeznaczonych dla społeczności mniejszościowych na przestrzeni lat 2006–2016 obrazuje wykres nr 1.

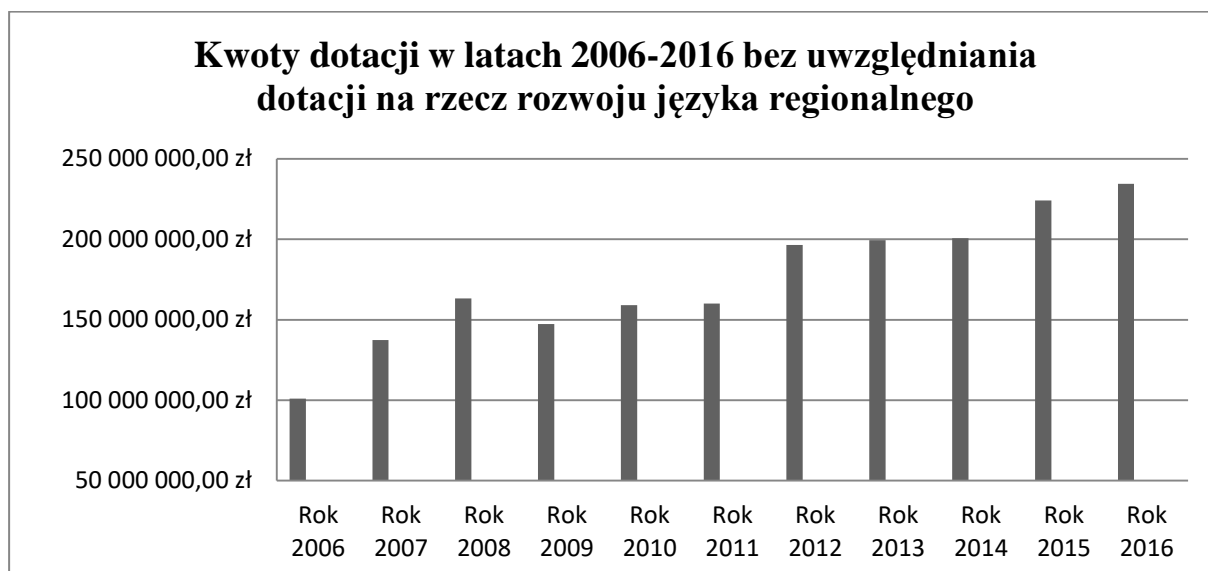
Wykres nr 1: Kwoty dotacji (w tym subwencji oświatowych) w latach 2006–2016 przyznane na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym – kaszubskim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów ustawowych dotyczących sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz IV Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych.

Jeżeli chodzi o zestawienie dotacji celowych i podmiotowych w latach 2017–2018 z uwzględnieniem podziału na kwoty przyznane poszczególnym mniejszościom narodowym i etnicznym, to brak jest na chwilę obecną opracowania w postaci raportu ustawowego za te lata. Najprawdopodobniej jednak tendencje w tym zakresie pozostaną podobne. Jeżeli chodzi z kolei o lata 2006–2016, to nie ulega wątpliwości, że nastąpił dość znaczny wzrost kwot wydatkowanych z budżetu państwa na wspieranie działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego. Na przestrzeni 10 lat kwota powyższa zwiększyła się z 114.961.749,60 zł do 372.995.938,38 zł (uwzględniając także dotacje na rzecz społeczności kaszubskiej, posługującej się językiem regionalnym), a więc ponad trzykrotnie. Jeżeli chodzi z kolei o kwoty dotacji

⁴⁹ IV Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza/-ivrport/10989,IV-Raport-dla-Sekretarza-Generalnego-Rady-Europy-z-realizacji-przez-Rzeczpospoli.html> (1.07.2019).

przeznaczonych na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych, z wyłączeniem dotacji przyznanych na rzecz społeczności posługującej się językiem regionalnym, to również widoczny jest wzrost tych kwot, tj. od łącznej kwoty 101.056.590,60 zł w roku 2006, do kwoty 234.501.075,69 zł w roku 2016. Jest to zatem również wzrost ponad dwukrotny, choć nie systematyczny na przestrzeni lat 2006–2016, gdyż w roku 2009 nastąpił spadek wysokości kwoty dotacji, co obrazuje wykres nr 2.

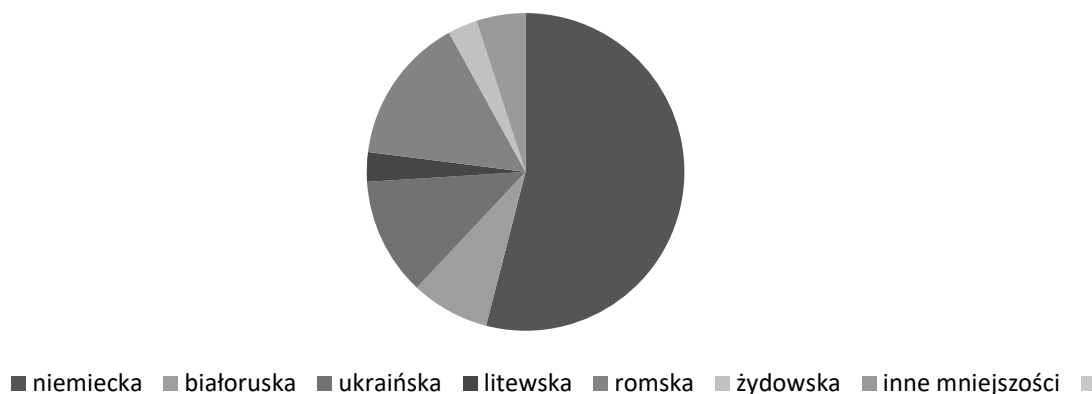
Wykres 2. Kwoty dotacji przyznane w latach 2006–2016 na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce bez uwzględnienia dotacji na rzecz języka regionalnego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów ustawowych dotyczących sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz IV Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych.

Z wyżej przedstawionych zestawień za lata 2006–2016 wynika, że w zasadzie finansowanie poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych, mimo systematycznego wzrostu kwot dotacji, wykazuje te same tendencje, tj. najwyższe kwoty dotacji, w tym subwencji oświatowych, otrzymują najliczniejsze mniejszości w Polsce, tj. mniejszość niemiecka (ok. 144238 osób), białoruska (ok. 43880 osób), ukraińska (ok. 38797 osób) oraz romska (ok. 16725 osób), co rzecz jasna wynika z większych potrzeb tak licznych grup społecznych.

Ten stały trend obrazują wykresy nr 3 i 4, w których przedstawiono udział poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych w łącznej kwocie dotacji przyznanych na rzecz społeczności mniejszościowych (bez uwzględnienia dotacji przyznanych społeczności posługującej się językiem regionalnym – kaszubskim) w roku 2006 oraz w roku 2016. Z wykresów wynika, że niemalże te same mniejszości w największym stopniu skorzystały z finansowania państwa zarówno w roku 2006, jak i 2016.

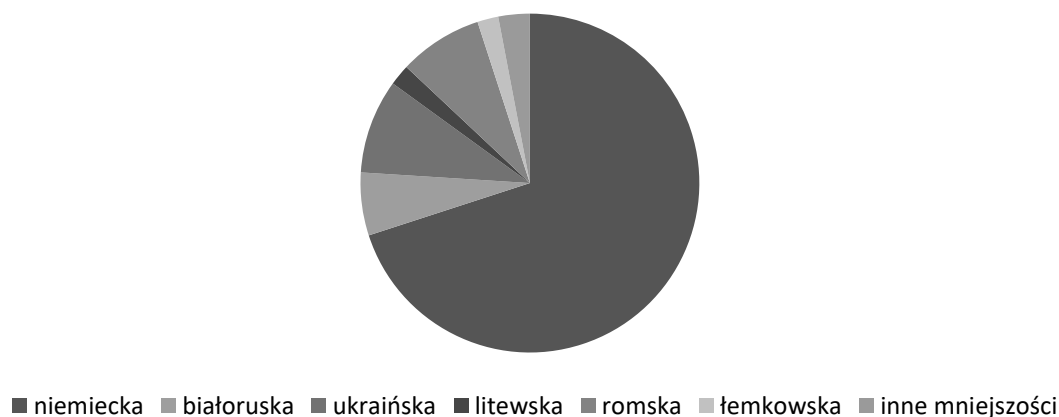
**Udział poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych
w łącznej kwocie dotacji dla społeczności mniejszościowych
przyznanych w roku 2006**

Wykres 3. Udział poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych w łącznej kwocie dotacji dla społeczności mniejszościowych przyznanych w roku 2006.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów ustawowych dotyczących sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

**Udział poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych
w łącznej kwocie dotacji dla społeczności mniejszościowych
przyznanych w roku 2016**

Wykres 4. Udział poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych w łącznej kwocie dotacji dla społeczności mniejszościowych przyznanych w roku 2016.

Źródło: opracowanie własne na podstawie IV Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych.

Z kolei wśród mniejszości narodowych, na rzecz których przyznawano na przestrzeni tych lat najniższe dotacje znalazła się mniejszość czeska i rosyjska, choć żadna z tych mniejszości nie należy do najmniej licznych mniejszości narodowych (najmniej liczną mniejszością narodową

jest obecnie mniejszość słowacka licząca ok. 2740 osób)⁵⁰. Prawdopodobnie wpływ na taki stan rzeczy miała mała aktywność tych społeczności w zakresie składanych wniosków o przyznanie dotacji. Należy zaznaczyć, że różnice pomiędzy najwyższą a najniższą kwotą dotacji są bardzo znaczne, np. w roku 2015 mniejszość niemiecka otrzymała 148.103.687,41 zł dotacji, mniejszość czeska natomiast jedynie 87.100 zł.

Jak podnosi się w ostatnim Raporcie dotyczącym sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych z 2015 roku, dane umieszczone w tabelach nie uwzględniają również kwot przekazywanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na realizację zadań w różnym stopniu służących rozwojowi kultury oraz promocji wiedzy o historii i tradycji mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowaniu i rozwojowi języka regionalnego. Większość zadań realizowanych dzięki wspomnianym dotacjom miała na celu promocję wiedzy o historii, tradycji i kulturze mniejszości. Miały one jednak również znaczenie dla podtrzymania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości. Z dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w okresie objętym niniejszym raportem skorzystały mniejszości karaimska, łemkowska, romska, ormiańska, ukraińska i żydowska oraz społeczność posługująca się językiem regionalnym. Łączna kwota wydatków przeznaczonych z budżetu wyżej wymienionego organu administracji rządowej na te cele w ramach dotacji dla podmiotów zewnętrznych w latach 2013–2014 wyniosła 10.736.466,47 zł⁵¹.

Mimo iż wyżej zaprezentowane kwoty wydają się znaczne, nierzadko społeczności mniejszościowe zgłaszają zastrzeżenia co do sposobu ich wydatkowania i rzeczywistego ich przeznaczania na wsparcie dla społeczności mniejszościowych. Chodzi w szczególności o sytuację, kiedy poszczególne kwoty z budżetu państwa określone jako dotacje dla społeczności mniejszościowych są przekazywane samorządom terytorialnym lub konkretnym placówkom (np. szkołom), w którym prowadzone jest nauczanie języka lub w języku mniejszości. Jak podnoszą środowiska mniejszościowe, zdarza się, że takie środki przekazywane z budżetu państwa nie są w dalszej kolejności rozdysponowane na zaspokajanie potrzeb społeczności mniejszościowych. Tego typu zarzuty pojawiały się na etapie opracowywania w zasadzie każdego raportu ustawowego dotyczącego sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych na przestrzeni lat 2005–2015. Wydaje się, że rozwiązanie takiego problemu w zakresie ostatecznego właściwego zadysponowania dotacji przekazanych do budżetu samorządu terytorialnego powinno odbyć się na szczeblu właściwych zmian normatywnych.

Należy również wspomnieć o szczególnej sytuacji społeczności romskiej, która jest najbardziej narażona na zjawisko ewentualnego wykluczenia społecznego. Romowie pozostają w najtrudniejszym położeniu społeczno-ekonomicznym, znacząco odróżniającym się na tle pozostałych mniejszości narodowych i etnicznych. Z tego względu w latach 2004–2013 na terenie całego kraju realizowany był „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce”, przyjęty przez

⁵⁰ <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html> (1.07.2019).

⁵¹ V Raport dotyczący sytuacji..., op. cit.

Radę Ministrów 19 sierpnia 2003 roku, będący kontynuacją wcześniejszego, regionalnego trzyletniego pilotażu. Działania podejmowane w „Programie na rzecz społeczności romskiej w Polsce” są kontynuowane w „Programie integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020”, przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 7 października 2014 roku. Należy również wskazać na programy stypendialne dla młodzieży romskiej, które co roku ogłaszane są przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych⁵².

Rozważania w zakresie efektywności systemu bezpieczeństwa mniejszości nie mogą obyć się także bez odniesienia do kwestii edukacji języka lub w języku mniejszości. To jedno z ważniejszych uprawnień, którego właściwa realizacja gwarantuje możliwość zachowania narodowej bądź etnicznej tożsamości przez najmłodsze pokolenia.

Jak wywnioskować można z raportów dotyczących sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych w okresie obowiązywania ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku, liczba placówek prowadzących tego typu nauczanie oraz ich uczniów zwiększyła się. Należy jednak pamiętać, że ogólne zestawienia w tym zakresie i przedstawione przez MSWiA wyniki uwzględniają również placówki z nauką języka lub w języku regionalnym, tj. kaszubskim. W poniższym zestawieniu język regionalny, pozostający poza zakresem niniejszego opracowania, nie zostanie uwzględniony.

W roku szkolnym 2005/2006 odnotowano łącznie 621 placówek (szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych) z nauczaniem języka mniejszości lub w języku mniejszości⁵³. Najwyższy odsetek stanowiły szkoły podstawowe z dodatkową nauką języka niemieckiego (350 placówek), najniższy zaś placówki z nauką języka lub w języku mniejszości ormiańskiej i żydowskiej (2 placówki). Odnotowano również szkoły, w których nauczano języka lub w języku mniejszości białoruskiej, litewskiej, słowackiej, ukraińskiej, łemkowskiej i słowackiej, a łączna liczba uczniów tych placówek wniosła 43097.

W roku szkolnym 2008/2009 liczba tego typu szkół zwiększyła się do liczby 645 i również zdecydowanie dominowały szkoły podstawowe z możliwością nauki języka lub w języku mniejszości niemieckiej (364 placówki), najmniej liczne były placówki z możliwością nauki języka lub w języku mniejszości ormiańskiej (2 placówki). Wykazano również placówki z nauką języka lub w języku mniejszości białoruskiej, litewskiej, słowackiej, ukraińskiej, łemkowskiej, żydowskiej oraz w języku kaszubskim (regionalnym)⁵⁴. Łączna liczba uczniów tego typu placówek wniosła 40255.

W roku szkolnym 2010/2011 liczba szkół z nauką języka lub w języku mniejszości wyniosła 858. Największą część stanowiły szkoły podstawowe z nauką języka mniejszości niemieckiej (558 placówek), najmniejszą zaś z nauką języka ormiańskiego. Nie zmieniła się natomiast liczba mniejszości, które z tego typu uprawnień skorzystały (tj. mniejszość niemiecka,

⁵² [http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/programy-stypendialne-d\(2.07.2019\)](http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/programy-stypendialne-d(2.07.2019)).

⁵³ I Raport dotyczący sytuacji..., s. 81-82 – [http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6491,I-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html\(2.07.2019\)](http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6491,I-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html(2.07.2019)).

⁵⁴ II Raport dotyczący sytuacji..., s. 38 – [http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6964,II-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html\(2.07.2019\)](http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6964,II-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html(2.07.2019)).

białoruska, ukraińska, litewska, słowacka, łemkowska, ormiańska, żydowska) Łączna liczba uczniów tego typu placówek wyniosła 43572⁵⁵.

W roku szkolnym 2012/2013 liczba placówek z nauczaniem języka lub w języku mniejszości wyniosła 639, a więc nastąpił dość znaczny spadek w porównaniu z danymi z 2011 roku. Nadal nauczano natomiast języka lub w języku mniejszości niemieckiej (najwięcej, bo 406 placówek), białoruskiej, ukraińskiej, litewskiej, słowackiej, łemkowskiej, ormiańskiej (najmniejsza liczba – 3 placówki) i żydowskiej oraz w języku regionalnym, a liczba uczniów korzystających z tego uprawnienia wyniosła 38631⁵⁶.

W roku szkolnym 2014/2015 liczba wyżej określonych placówek wyniosła 750, liczba uczniów zaś korzystających z prawa do nauki języka lub w języku mniejszości – 44849. Nauczano języka lub w języku mniejszości niemieckiej (najwięcej, bo 506 placówek), białoruskiej, ukraińskiej, litewskiej, łemkowskiej, ormiańskiej (najmniejsza liczba placówek – 4), żydowskiej i słowackiej⁵⁷.

Z powyższych danych wynika, że na przestrzeni lat 2005–2015 liczba uczniów korzystających z możliwości nauki języka lub w języku mniejszości zwiększyła się o ponad 1752, choć nie był to stały wzrost. Wzrosła również liczba szkół, które oferują tego typu możliwości, aczkolwiek również nie jest to stały wzrost na przestrzeni lat 2006–2015, co obrazuje wykres nr 5. Należy mieć nadzieję, że mniejszości narodowe i etniczne w przyszłych latach będą efektywniej korzystać z możliwości nauki swojego języka.

Wykres nr 5: Liczba szkół (podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych) oferujących naukę języka lub w języku mniejszości narodowych i etnicznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów ustawowych dotyczących sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

⁵⁵ III Raport dotyczący sytuacji..., s. 36 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6965,III-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-re.html> (2.07.2019).

⁵⁶ IV Raport dotyczący sytuacji..., s. 102 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/7540,IV-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html> (2.07.2019).

⁵⁷ V Raport dotyczący sytuacji..., s. 117 – <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/9711,V-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html> (2.07.2019).

Niepokoić może natomiast niezmiennie się na przestrzeni lat pozbawienie takiej możliwości kilku, tych samych społeczności mniejszościowych, tj. mniejszości czeskiej, rosyjskiej, tatarskiej, karaimskiej i romskiej, choć jeśli chodzi o tę ostatnią, jest to podyktowane specyficzną tradycją romska, w której nauczanie języka romani nie może odbywać się poza ścisłym kręgiem tej społeczności. W grupach ortodoksyjnych (a takich Romów żyje w Polsce najwięcej) język oddziela symbolicznie od niecygańskiego świata, więc wprowadzenie go do szkół czy umożliwienie jego nauki nie-Cyganom byłoby czynem wysoce nagannym i zasługującym na potępienie⁵⁸. Z kolei język karaimski w zasadzie jest językiem wymarłym na terenie Polski. Jeżeli zaś chodzi o język tatarski, to według doniesień mniejszości tatarskiej (niezweryfikowanych nadal na gruncie kolejnego raportu ustawowego o sytuacji mniejszości) dążono od 2016 roku do wznowienia jego nauki w placówkach oświatowych⁵⁹. Odnosząc się z kolei do braku placówek, w których istniałaby możliwość nauczania języka lub w języku mniejszości czeskiej czy rosyjskiej, to przypuszczać można, że taki stan rzeczy spowodowany jest brakiem stosownego wniosku rodziców uczniów, którzy byłiby zainteresowani realizacją tego uprawnienia.

PODSUMOWANIE

Analiza dostępnej literatury przedmiotu, obowiązujących aktów normatywnych oraz danych statystycznych pozwala wysnuć wniosek, że kierunek polityki bezpieczeństwa państwa w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce jest co do zasady właściwy. Bezpieczeństwo mniejszości narodowych i etnicznych, jako kategoria oscylująca na pograniczu bezpieczeństwa społecznego i kulturowego, to z pewnością warunek zachowania ładu i spokoju w państwie, a w szerszej perspektywie to determinanta bezpieczeństwa w skali międzynarodowej.

Ramy systemu mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w zakresie normatywnym i instytucjonalnym w zasadzie nie budzą większych wątpliwości. Przełomem w kwestii kształtowania się polityki bezpieczeństwa mniejszości było uchwalenie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku, wychodzącej naprzeciw wielu oczekiwaniom środowisk mniejszościowych, na gruncie której określono po raz pierwszy legalną definicję mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, unormowano zasady realizacji uprawnień językowych przede wszystkim w sferze życia publicznego oraz zawarto rozwiązania w zakresie zasad finansowego wsparcia społeczności mniejszościowych, umożliwiającego podtrzymywanie ich kultury, tradycji i języka.

Pewne zastrzeżenia ze strony środowisk mniejszościowych, jeżeli chodzi o normatywne ramy systemu bezpieczeństwa mniejszości, budzi dodanie do wyżej wymienionej ustawy zapisu o integracji społecznej mniejszości, która kojarzona jest z przymusową asymilacją mniejszości, stanowiącą przecież jedno z poważniejszych zagrożeń tego systemu. Na chwilę

⁵⁸ J. Cukras-Stelągowska, J. Szelański, *W kierunku edukacji międzykulturowej. Parafialna szkoła romska w Suwałkach*, „Edukacja i Kultura 2009”, nr 1 (70), Toruń 2009, s. 116.

⁵⁹ <http://ztrp.pl/tag/jezyk-tatarski/> (2.07.2019).

obecną nie można jednak wykazać, by w istocie tego rodzaju działania były ze stron władz państwowych podejmowane.

Uzasadnione zastrzeżenia społeczności mniejszościowych budzą także unormowania uzależniające możliwość realizacji uprawnień językowych (stosowanie języka mniejszości jako języka pomocniczego oraz używanie dwujęzycznych nazw miejscowości i ulic) od liczebności danej społeczności (liczba mieszkańców gminy należących do *mniejszości*, której język ma być używany jako język pomocniczy lub w której języku będą stosowane nazwy miejscowości i ulic, nie może być mniejsza niż 20% ogólnej liczby mieszkańców gminy). Taki próg ustawowy jest często nie do osiągnięcia dla wielu środowisk mniejszościowych i z góry wyklucza możliwość korzystania z tych uprawnień językowych przez wiele mniej licznych mniejszości narodowych i etnicznych, co zresztą potwierdzają dane zaprezentowane na gruncie niniejszej publikacji. Tego typu rozwiązania normatywne z pewnością wymagają rewizji.

Analiza danych z ostatnich lat dotyczących finansowego wsparcia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce ze środków pochodzących z budżetu państwa, jak również dostępu dzieci i młodzieży ze środowisk mniejszościowych do nauki języka lub w języku mniejszości, wykazała wzrost w tym zakresie. Oczywistym jest natomiast, że największe profity przypadają najliczniejszym mniejszościom (przede wszystkim chodzi o mniejszość niemiecką, białoruską, ukraińską i romską). Duża liczba osób zainteresowanych korzystaniem z tego rodzaju uprawnień przekłada się zatem na efektywniejszą pomoc w realizacji danych potrzeb. Problemem występującym jednak na tej płaszczyźnie, akcentowanym przez środowiska mniejszościowe, jest brak przejrzystości w zasadach rozdysponowania środków pieniężnych (także subwencji oświatowych) przeznaczonych jako dotacje dla mniejszości, które z budżetu państwa trafiają do budżetów poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego. Nie ulega wątpliwości, że tego typu uchybienia w zakresie efektywności systemu bezpieczeństwa państwa również wymagają zmian na gruncie normatywnym.

Reasumując, system bezpieczeństwa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w swoich założeniach i konstrukcji co do zasady nie budzi większych zastrzeżeń. Z pewnością wpisuje się w standardy międzynarodowe w tym zakresie, a nierzadko przewyższa swoim poziomem rozwiązania przyjęte przez inne kraje europejskie. Efektywność zarządzania tą sferą bezpieczeństwa państwa na chwilę obecną także wydaje się satysfakcjonująca, choć w dyskursie publicznym pojawiają się zarzuty ze strony zainteresowanych środowisk, przede wszystkim dotyczące kwestii uchybień o charakterze normatywnym. Są one jednak nieodłączną i pożądaną częścią dyskusji, jaka toczy się stale pomiędzy społecznościami mniejszościowymi a aparatem państwowym. Ważne, by głosy obu stron były dostrzeżone i uwzględnione w kształtowaniu dalszej polityki bezpieczeństwa mniejszości.

BIBLIOGRAFIA

- Białas Andrzej. 2007. Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- Campion Magdalena, Pabis Katarzyna. Bezpieczeństwo kulturowe mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Wybrane problemy na przykładzie mniejszości karaimskiej, 230-241. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiF6o6T4JHjAhWvIIsKHR-7Cn4QFjABegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Frep.up.krakow.pl%2Fxmlui%2Fbitstream%2Fhandle%2F11716%2F673%2F0056_20150617_ra_bezpieczenstwo_kulturowe_mniejszosci_k_pabis.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&usg=AOvVaw3TJT5x5852vipNkyVgstM-x.
- Cukras-Stelągowska Joanna, Szelągowski Jakub. 2009. „W kierunku edukacji międzykulturowej. Parafialna szkoła romska w Suwałkach”. *Edukacja i Kultura* 2009 1(70) : 111-127.
- Czaja Jan. 2008. Kulturowe czynniki bezpieczeństwa. Kraków: Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.
- Czaputowicz Jacek. 2012. Bezpieczeństwo międzynarodowe- współczesne koncepcje. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jagiello-Szostak Anna, Sienko Natalia, Szyszlak Tomasz. 2018. Konflikty kulturowe a bezpieczeństwo. Mniejszości etniczne-ludy tubylcze-uchodźcy w przestrzeni postkomunistycznej. Wrocław. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Janusz Grzegorz. 2011. Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kurzępa Elżbieta. 2018. Prawna ochrona języka jako aspekt bezpieczeństwa kulturowego [w:] Maciej Getling, Ireneusz Wojacek (red.), *Człowiek-społeczeństwo-bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*. Przemyśl: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej, 188-215.
- Leszczyński Marek. 2011. Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku. Warszawa. Wydawnictwo Difin.
- Łodziński Sławomir, Warmińska Katarzyna, Gudaszewski Grzegorz. 2015. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności 2011 roku. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Maksimiec Stanisław. 2012. Mniejszości narodowe i etniczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Misiuk Andrzej. 2008. Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się językiem kaszubskim – liczebność (również wg województw) <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis/6999,Mniejszosci-narodowe-i-etniczne-oraz-spoleczosc-poslugujaca-sie-jezykiem-kaszub.html>.
- Safjan Marek. Pozycja mniejszości w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwimbGB4oLjAhVJposKHcL9DKsQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2>

- F%2Ftrybunal.gov.pl%2Ffileadmin%2Fcontent%2Fdokumenty%2Fwystapienia%2F1998_2006%2F20031003.pdf&usg=AOvVaw3Z8w5x3I-U2Fmm6JdKCbFp.
- Skrabacz Aleksandra. 2012. Uwarunkowania tworzenia bezpieczeństwa społecznego w XXI wieku [w:] Skrabacz Aleksandra, Sulowski Stanisław (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia-Uwarunkowania-Wyzwania*. Warszawa. ELIPSA Dom Wydawniczy i Handlowy.
- Stańczyk Jerzy. 1996. *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. 2015. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Turczyński Paweł. 2011. *Bezpieczeństwo europejskie. Systemy, instytucje, funkcjonowanie*. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe ATLA2.
- I Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej – 2007.
<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6491,I-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html>.
- II Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej – 2009.
<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6964,II-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html>.
- III Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej – 2011.
<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6965,III-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-re.html>.
- IV Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej – 2013. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/7540,IV-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-reg.html>.
- V Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej – 2015.
<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/9711,V-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html>.
- IV Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych.
<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza/-ivrport/10989,IV-Raport-dla-Sekretarza-Generalnego-Rady-Europy-z-realizacji-przez-Rzeczpospoli.html>.
- Zaborowski J. 1977. *Prawne środki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*. Warszawa: Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW.

AKTY PRAWNE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 roku, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2019 roku, poz. 713).

Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz. U. z 2018 roku, poz. 1457 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji (Dz. U. z 209 roku, poz. 361.).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2017 roku, poz. 823 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 30 maja 2014 roku o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz ustawy o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2014 roku, poz. 829).

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku (Dz. U. z 1993 roku, Nr 63, poz. 285).

Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 7 marca 1966 roku (Dz. U. z 1969 roku, Nr 25, poz. 187).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1977, poz. 38, poz. 167).

Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z dnia 5 listopada 1992 roku (Dz. U. z 2009 roku, Nr 137, poz. 1121).

Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku (Dz. U. z 2002 roku, Nr 22, poz. 209).

STRONY INTERNETOWE

<https://www.gov.pl/web/mswia>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/podmioty-odpowiedzialn/pelnomocnicy-wojewodow/6488,Osoby-odpowiedzialne-za-sprawy-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-wojewodztwa.html>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/urzedowy-rejestr-gmin/6884,Urzedowy-Rejestr-Gmin-w-ktorych-jest-uzywany-jezyk-pomocniczy.html>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/rejestr-gmin/6794,Rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci.html>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejestry/urzedowy-rejestr-gmin/6884,Urzedowy-Rejestr-Gmin-w-ktorych-jest-uzywany-jezyk-pomocniczy.html>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/programy-stypendialne-d>

<http://ztrp.pl/tag/jezyk-tatarski/>

Paula TOMASZEWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹

Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

Zakład Studiów Strategicznych

paula.tomaszewska@amu.edu.pl

ORCID 0000-0003-0583-0938

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.09>

CHIŃSKA INICJATYWA PASA I SZLAKU A RYZYKO ZADŁUŻENIA JEJ BENEFICJENTÓW

ABSTRAKT: Chińska inicjatywa Pasa i Szlaku (*Belt and Road Initiative* – BRI) jest nie tylko projektem gospodarczym czy politycznym, lecz także mającym potencjał do transformacji systemu międzynarodowego. Wpływ inicjatywy jest duży – od stymulowania finansowania inwestycji infrastrukturalnych w różnych państwach na świecie, po rozwój nowych globalnych łańcuchów dostaw. Celem naukowym artykułu jest analiza konsekwencji wdrażania inicjatywy Pasa i Szlaku. Problem badawczy sprowadza się do pytania: czy ta inicjatywa przyczynia się do zwiększenia chińskich wpływów na świecie i niesie za sobą ryzyko wpędzania biedniejszych państw w „pułapkę zadłużenia” poprzez projekty realizowane w nietransparentny sposób? Wnioskiem płynącym z artykułu jest stwierdzenie, że Chiny powinny stworzyć ulepszoną wersję inicjatywy BRI opartą o lepszą ocenę ryzyka realizowanych projektów. Jeśli inwestycje nie zostaną starannie wdrożone i kontrolowane mogą doprowadzić do problematycznego w skutkach wzrostu zadłużenia niektórych państw w dalszej perspektywie czasu.

SŁOWA KLUCZOWE: Inicjatywa Pasa i Szlaku, Chiny, pułapka zadłużenia, infrastruktura

---

CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE AND THE RISK OF INDEBTEDNESS AMONG ITS BENEFICIARIES

ABSTRACT: Chinese Belt and Road initiative (BRI) is not only an economic or political project, but also has the potential to transform the international system. The initiative's impact is large – from stimulating the financing of infrastructure investments in various countries around the world to the development of new global supply chains. The scientific goal of the article is to analyze the consequences of implementing the initiative. The research problem is included in the following question: does the Belt and Road Initiative contribute to increasing Chinese influence in the world and carries the risk of driving poorer countries into the “debt trap”? The conclusion from the article is that China should create an improved version of the BRI initiative based on a better risk assessment of the current projects. Infrastructure investments, if not carefully implemented and controlled, may lead to consequences, such as increasing the debt of some countries in the long term.

KEYWORDS: Belt and Road Initiative, China, debt trap, infrastructure

---

¹ Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland.

WPROWADZENIE

Chińska Republika Ludowa dąży do wzmocnienia swojej pozycji jako mocarstwa regionalnego oraz istotnego partnera handlowego. W tym celu przywódca Chin – Xi Jinping, zaproponował projekt, który w języku chińskim nazwano *yidai yilu*, czyli koncepcję *Jednego Pasa i Jednej Drogi* (ang. *One Belt One Road*), obecnie określaną mianem *Belt and Road Initiative* (BRI), czyli inicjatywą *Pasa i Szlaku*². Koncepcja ta to strategia rozwoju gospodarczego wykorzystująca nowe projekty infrastrukturalne w celu zintensyfikowania regionalnych i globalnych stosunków handlowych. Przyczynia się ona do zwiększenia wpływów Chin w różnych regionach świata. Chińska inicjatywa to projekt polityczno-gospodarczy, mający także potencjał do transformacji systemu międzynarodowego. Realizacja infrastrukturalnych projektów w ramach BRI gwarantuje Chinom strategiczne połączenia, których celem jest chociażby zintegrowanie azjatyckiego regionu.

Celem naukowym artykułu jest analiza konsekwencji wdrażania inicjatywy *Pasa i Szlaku* wobec wybranych państw w niej partycypujących. Problem badawczy sprowadza się do pytania: czy chińska inicjatywa przyczynia się do zwiększenia chińskich wpływów na świecie i niesie za sobą ryzyko wpędzania biedniejszych państw w „pułapkę zadłużenia” poprzez projekty realizowane w nietransparentny sposób? Wnioskiem płynącym z artykułu jest stwierdzenie, że Chiny powinny stworzyć ulepszoną wersję inicjatywy *Pasa i Szlaku* opartą o lepszą ocenę ryzyka realizowanych projektów. Inwestycje w infrastrukturę, jeśli nie zostaną starannie wdrażane i kontrolowane, mogą doprowadzić do problematycznego wzrostu zadłużenia niektórych państw w dalszej perspektywie czasu. Autorka w swojej pracy stosuje metodę krytycznej analizy treści.

EWOLUCJA ZNACZENIA CHIŃSKIEJ INICJATYWY PASA I SZLAKU

Inicjatywa *Pasa i Szlaku* jest przejawem globalnych ambicji Pekinu³. Od momentu jej ogłoszenia jest systematycznie rozszerzana i promowana. Dzieje się to za sprawą zaangażowania się nowych państw oraz intensyfikacji zakresu współpracy, która wykracza obecnie poza kwestie *sensu stricte* gospodarcze. Ponadto podczas XIX zjazdu Komunistycznej Partii Chin włączono ją do zrewidowanej Konstytucji KPCh jako jeden z głównych celów strategicznych państwa⁴,

² Pod koniec 2015 r. Komitet Centralny KPCh wydał wytyczne dotyczące standaryzacji tłumaczenia nazwy na język angielski żądając, aby termin „inicjatywa” był stosowany w połączeniu z *Pasem i Szlakiem*. Ponadto zastrzeżono, aby nie używać w tłumaczeniu na język angielski słów: „strategia”, „projekt”, „program” i „agenda”. Vide: T. Xie, *Is China's 'Belt and Road' a Strategy?*, <https://thediplomat.com/2015/12/is-chinas-belt-and-road-a-strategy/> (03.09.2019).

³ M. Kalwasiński, „*Pas i Szlak*” – *chińska pułapka kredytowa?*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Pas-i-Szlak-chinska-pulapka-kredytowa-Analiza-7576219.html> (05.09.2019).

⁴ Na podstawie oficjalnych deklaracji przedstawicieli władz państwowych, praktyki polityki zagranicznej oraz bogatej literatury przedmiotu można sporządzić następującą listę celów strategicznych polityki zagranicznej i bezpieczeństwa ChRL: (1) utrzymanie władzy Komunistycznej Partii Chin; (2) ochrona suwerenności państwa i jedności narodowej; (3) zapewnienie korzystnych warunków dla dalszego rozwoju gospodarki; (4) osiągnięcie i utrzymanie pozycji mocarstwowej na arenie międzynarodowej. Vide: E. Medeiros, *China's International Behavior. Activism, Opportunism, and Diversification*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf (04.09.2019).

co zwiększyło jej znaczenie, zobowiązując tym samym Partię do kontynuacji wdrażania tego projektu⁵. Promowana inicjatywa *Pasa i Szlaku* w założeniu ma inkluzyjny charakter i elastyczną formułę. Jak na razie nie ma ściśle ukształtowanych reguł i zasad. Chińska dyplomacja podkreśla, że koncepcja realizowana będzie w oparciu o pięć zasad pokojowego współistnienia: wzajemnego poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej, wzajemnej nieagresji, wzajemnej nieingerencji w wewnętrzne sprawy zaangażowanych państw, równości i wzajemnej korzyści oraz pokojowego współistnienia⁶. Jak twierdzi Charlie Campbell, korespondent TIME w Azji Wschodniej, koncepcja *BRI* ma możliwość stania się największą na świecie platformą współpracy regionalnej obejmującą blisko 65% ludności świata, wytwarzającej łącznie około 40% światowego PKB⁷. Oczekiwana kwota inwestycji potrzebnych do zrealizowania ogólnej wizji *BRI* ma wynieść 8 bln dolarów, z czego finansowane mają być głównie takie dziedziny jak infrastruktura transportowa (lądowa i morska), telekomunikacyjna i energetyczna⁸.

Należy podkreślić, że nie ma oficjalnej mapy ukazującej ostateczny przebieg tego projektu. W dokumencie pod tytułem *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road* określono, że *BRI* ma składać się docelowo z sześciu tzw. korytarzy ekonomicznych, które połączą Chiny z kilkoma sąsiednimi regionami. Należą do nich: (1) nowy korytarz gospodarczy mostu euroazjatyckiego; (2) korytarz gospodarczy Chiny–Mongolia–Rosja; (3) korytarz gospodarczy Chiny–Azja Środkowa–Azja Zachodnia; (4) korytarz gospodarczy Chiny–Półwysep Indochiński; (5) korytarz gospodarczy Bangladesz–Chiny–Indie–Myanmar; (6) korytarz gospodarczy Chiny–Pakistan. Z kolei Morski Jedwabny Szlak ma docelowo prowadzić do Morza Śródziemnego poprzez cieśninę Malakka, Ocean Indyjski, Róg Afryki i Morze Czerwone⁹. Jak podkreśla Bogdan Góralczyk, ten drugi komponent to nic innego, jak zapowiedź, że Chiny chcą realizować swoje plany także na morzach i oceanach¹⁰. Warto nadmienić, że w dokumencie opublikowanym w czerwcu 2017 r. przez Krajową Komisję Rozwoju i Reform ChRL oraz Państwową Administrację Oceaniczną, wyróżniono trzy kolejne połączenia: pas

⁵ *Resolution of the 19th National Congress of the Communist Party of China on the Revised Constitution of the Communist Party of China*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/24/c_136702726.htm (04.09.2019).

⁶ *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html (03.09.2019).

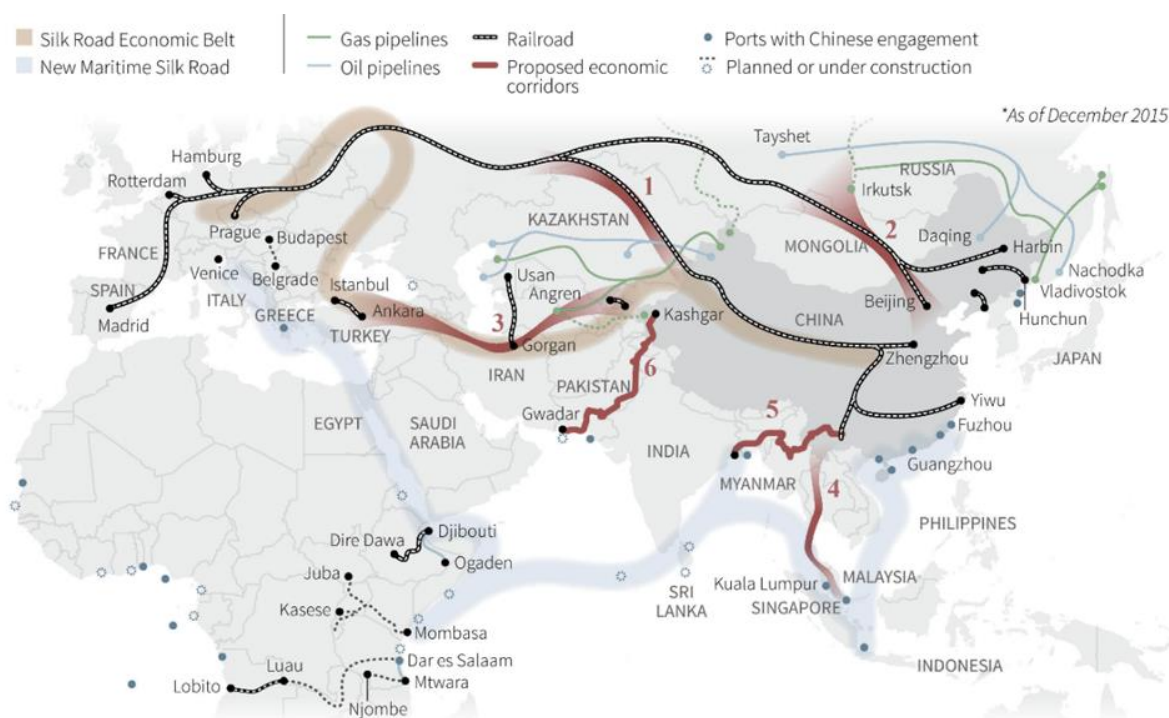
⁷ Ch. Campbell, *China Says It's Building the New Silk Road. Here Are Five Things to Know Ahead of a Key Summit*, <http://time.com/4776845/china-xi-jinping-belt-road-initiative-obor/> (03.09.2019).

⁸ J. Hurley, S. Morris, G. Portelance, *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, <https://www.cgdev.org/publication/examining-debt-implications-belt-and-roadinitiative-policy-perspective> (03.09.2019).

⁹ M. Kaczmarek, *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-10/nowy-jedwabny-szlak-uniwersalne-narzedzie-chinskiej-polityki> (05.09.2019).

¹⁰ B. Góralczyk, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018, s. 379.

ekonomiczny Chin–Ocean Indyjski–Afryka–Morze Śródziemne, pas ekonomiczny z Chin do Oceanii i Południowego Pacyfiku oraz pas ekonomiczny Chin–Ocean Arktyczny–Europa¹¹.

Rysunek 1. Korytarze gospodarcze chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku

Źródło: H. Lu, Ch. Rohr, M. Hafner, A. Knack, *China Belt and Road Initiative*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2600/RR2625/RAND_RR2625.pdf (09.09.2019).

20 czerwca 2017 r. Chińska Narodowa Komisja Rozwoju i Reform oraz Państwowa Administracja Oceaniczna w dokumencie zatytułowanym *Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative* przedstawiły dwa dodatkowe szlaki morskie¹². Pierwszy z nich prowadziłyby z Chin przez państwa Oceanii, Ocean Spokojny w kierunku Ameryki Południowej w celu rozszerzenia współpracy z Chile, Argentyną oraz Brazylią, których przedstawiciele pojawili się na pierwszym Forum *Pasa i Szlaku*¹³. Natomiast drugi z nich, tzw. Polarny Jedwabny Szlak, ma prowadzić z Azji Wschodniej do Europy przez Arktykę¹⁴. Jak zauważa Tomasz Brańka, znaczenie strategiczne Arktyki w ostatnich latach znacznie wzrosło¹⁵. Jest to uwarunkowane w dużym stopniu zmianami klimatycznymi i postępującym

¹¹ *China proposes 'blue economic passages' for maritime*, http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-06/21/content_29825517.htm (05.09.2019).

¹² A. Brona, *Chiny proponują rozszerzenie inicjatywy Pasa i Szlaku*, <http://pulsazji.pl/2017/06/30/rozszerzenie-inicjatywy-pasa-i-szlaku/> (05.09.2019).

¹³ Forum *Pasa i Szlaku* to międzynarodowa konferencja poświęcona współpracy w ramach chińskiej inicjatywy *Pasa i Szlaku*. W kwietniu 2019 r. w Pekinie odbyła się ona po raz drugi, pierwsza miała miejsce w 2017 r. Zgodnie z informacjami strony chińskiej w konferencji wzięło udział niemal 6 tys. uczestników ze 150 krajów oraz przedstawiciele 92 organizacji międzynarodowych.

¹⁴ *Full text of the Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative*, http://english.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm (06.09.2019).

¹⁵ T. Brańka, *Polarny Jedwabny Szlak – chińska wizja Arktyki* [w:] *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zdzisławowi W. Puśleckiemu*, A. Stelmach, T. R. Szymczyński, M. Walkowski (red.), Poznań 2018, s. 111.

ociepleniem się klimatu, co z kolei stwarza nowe możliwości eksploatacji bogatych złóż surowców naturalnych¹⁶, a także korzystania z wcześniej niedostępnych arktycznych szlaków komunikacyjnych¹⁷. Chiny, zauważając potencjalne korzyści energetyczne, handlowe i geopolityczne płynące z uczestnictwa w zarządzaniu Arktyką, w styczniu 2018 r. opublikowały Białą Księgę zatytułowaną *Chińska Polityka Arktyczna*¹⁸. Dokument oficjalnie włączył chińską politykę arktyczną do ram inicjatywy BRI poprzez rozbudowę infrastruktury w ramach Polarnego Jedwabnego Szlaku¹⁹.

Chiny w celu utrzymania stabilnego poziomu wzrostu stawiają na przyszłość gospodarki opartej o technologię cyfrową. Z tego względu Xi Jinping zaproponował również koncepcję Cyfrowego Jedwabnego Szlaku (ang. *Digital Silk Road*, DSR), która ma docelowo obejmować współpracę i rozwój w gospodarce cyfrowej, sztucznej inteligencji, nanotechnologii, komputerach kwantowych, a także w obszarach takich jak *big data*, *cloud computing* oraz *smart city*. Technologie te mają na celu uzupełnienie infrastruktury powstającej w ramach inicjatywy *Pasa i Szlaku* oraz wprowadzenie wspólnych standardów technicznych w państwach partycypujących²⁰. Inwestując środki finansowe w ambitne inicjatywy krajowe, takie jak *Made in China 2025* czy *Internet Plus*²¹, Chiny nie tylko chcą być potęgą technologiczną, lecz także wdrażać swoich „krajowych przedsiębiorców” w telekomunikację, handel elektroniczny i technologie informacyjne w celu zapewnienia dostępu do niewykorzystanych rynków za granicą. W ramach Cyfrowego Jedwabnego Szlaku Chiny zamierzają rozszerzyć zasięg swojego lokalnego Globalnego Systemu Nawigacji Satelitarnej – *Beidou*²². Jak podkreśla Keshav Kelkar, nie ma lepszego skumulowania realizowanych przez ChRL projektów rozwoju infrastruktury z łącznością cyfrową²³.

¹⁶ Szacuje się, że około 13% ropy naftowej oraz 30% gazu ziemnego w tym regionie pozostało jeszcze nieodkrytych. Vide: J. Nakano, *China Launches the Polar Silk Road*, <https://www.csis.org/analysis/china-launches-polar-silk-road> (06.09.2019).

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ G. Grieger, *China's Arctic policy. How China aligns rights and interests*, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/620231/EPRS_BRI\(2018\)620231_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/620231/EPRS_BRI(2018)620231_EN.pdf) (06.09.2019).

¹⁹ *China's Arctic Policy*, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (06.09.2019).

²⁰ J. Chipman, *China's long and winding Digital Silk Road*, <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/01/china-digital-silk-road> (07.09.2019).

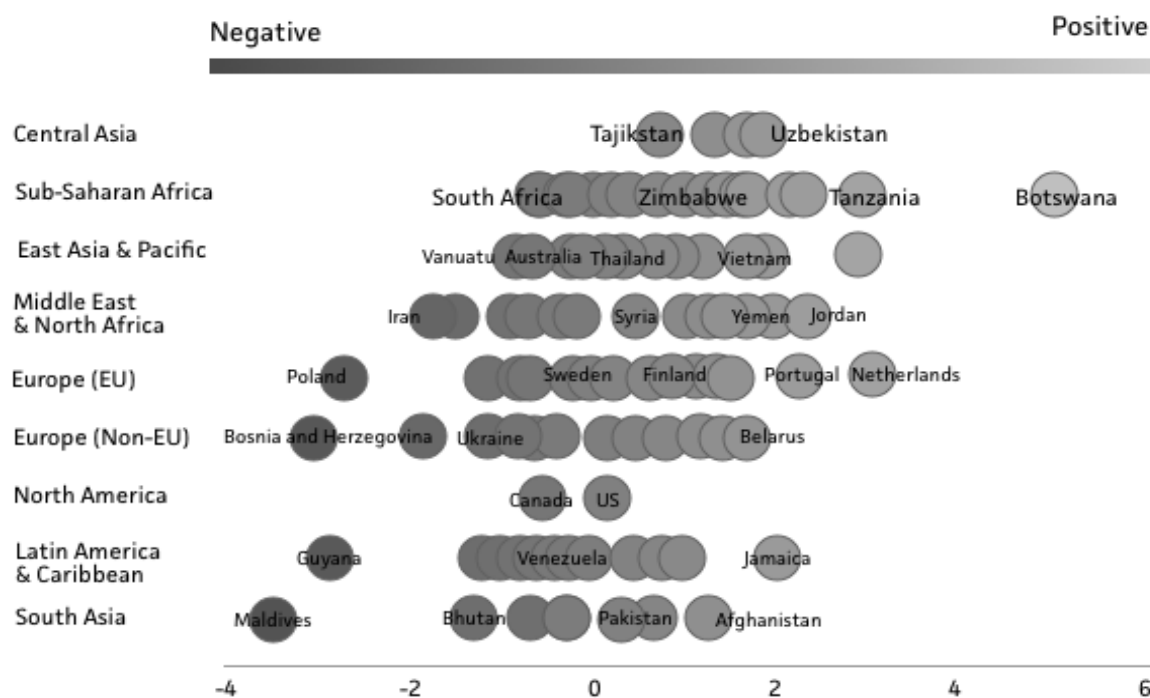
²¹ Celem projektu *Made in China 2025* jest modernizacja dziesięciu branż zaawansowanych technologii. Natomiast program *Internet Plus* powstał z myślą o wsparciu sektora cyfrowego w państwach słabo rozwiniętych. Vide: J. Wübbecke, M. Meissner, M. Zenglein, J. Ives, B. Conrad, *Made in China 2025. The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries*, https://www.merics.org/sites/default/files/2018-07/MPOC_No.2_MadeinChina2025_web.pdf (06.09.2019).

²² *Beidou* jest jednym z czterech głównych globalnych systemów nawigacji satelitarnej (GNSS) na świecie, a także amerykańskim globalnym systemem pozycjonowania (GPS), GALILEO Unii Europejskiej i globalnym systemem nawigacji satelitarnej w Rosji (GLONASS). Ponadto w nadchodzących latach Chiny planują uruchomienie kilkudziesięciu nowych satelitów dla swojego systemu nawigacyjnego *Beidou*, który jest kontrolowany przez chińskie wojsko, i rozszerzenie zasięgu na wiele krajów BRI. Jak podaje The Economist ponad 30 państw już podpisało umowy o wprowadzeniu systemu *Beidou* na ich obszar. Vide: C. Smith, *A Digital Silk Road*, <http://www.theworldin.com/article/14433/edition2018digital-silk-roadhttps://worldin2019.economist.com/Chinaseconomy> (07.09.2019).

²³ K. Kelkar, *China is building a new Silk Road, and this one is digital*, <https://www.orfonline.org/expert-speak/43102-from-silk-threads-to-fiber-optics-the-rise-of-chinas-digital-silk-road/> (07.09.2019).

POSTRZEGANIE CHIŃSKIEJ INICJATYWY PASA I SZLAKU

Analiza przeprowadzona przez zespół Bruegel, potwierdziła, że nastroje wobec inicjatywy *Pasa i Szlaku* uległy pogorszeniu (w 2018 r. oceniane były jeszcze jako średnio pozytywne)²⁴. Wszystkie regiony jako całość, z wyjątkiem Azji Południowej, pozytywnie postrzegają BRI²⁵. Co ciekawe, nie ma znaczącej różnicy w postrzeganiu BRI między krajami oficjalnie w nim uczestniczącymi oraz tymi, które tego nie robią. Pogarszający się wizerunek BRI jest sygnałem alarmowym dla Chin, które dążą do zwiększenia swojej *soft power* na całym świecie.

Rysunek 2. Nastroje w stosunku do inicjatywy *Pasa i Szlaku* z uwzględnieniem regionów świata

Źródło: A.G. Herrero, J. Xu, *Countries' Perceptions of China's Belt and Road Initiative: a Big Data Analysis*, <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/02/WP-2019-01final.pdf> (07.09.2019).

Niektóre państwa stają się coraz bardziej sceptyczne i zaczynają uważać na nadmierną zależność od chińskiego importu i nie zrównoważoną strukturę handlu z Chinami. Ponadto problemem jest wzrastająca dynamika zadłużenia w państwach otrzymujących pomoc finansową. Większość beneficjentów inicjatywy z zadowoleniem przyjmuje finansowanie infrastruktury z Chin, ale oczekuje również przejrzystości i uczciwej konkurencji²⁶. W tym celu Chiny dokonały ostatnio szeregu strategicznych zmian w odniesieniu do BRI, które jednak w dużym stopniu pozostały niezauważone. Po pierwsze, gwałtownie zwiększyły liczbę

²⁴ A. G. Herrero, J. Xu, *Countries' Perceptions...*, op. cit.

²⁵ Wyniki raportu zostały oparte o dane z globalnej bazy danych GDELT które obejmują wiadomości telewizyjne, internetowe i prasę drukowaną z 132 krajów w ponad 100 językach. Vide: Project GDELT, <https://www.gdeltproject.org> (07.09.2019).

²⁶ A. Garcia-Herrero, *Has the Belt and Road Initiative Become a Political Liability for China?*, <https://www.brinknews.com/has-the-belt-and-road-initiative-become-a-political-liability-for-china/> (07.09.2019).

krajów partycypujących do 150. Po drugie, próbują wykorzystać do swych działań powołane przez siebie instytucje, takie jak Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych. Tego typu działania pozwalają Chinom zachować najwyższą kontrolę nad kluczowymi projektami, ale jednocześnie oferują miejsce dla innych krajów rozwiniętych, w szczególności krajów europejskich.

SYSTEM FINANSOWANIA INWESTYCJI W RAMACH BRI

Równoległe z rozwojem projektu *Pasa i Szlaku* Chiny rozpoczęły inicjowanie nowych instytucji finansowych. W celu realizacji założeń i projektów został powołany w 2014 r. specjalny Fundusz Jedwabnego Szlaku o pierwotnej wartości 40 mld dolarów. Fundusz ten – typu *private equity* – bezpośrednio podlega Chińskiemu Bankowi Centralnemu. Wykorzystuje on przede wszystkim kapitał krajowy płynący z chińskich rezerw walutowych (65%), *China Investment Corporation* (15%), *China Exim Bank* (15%) oraz *China Development Bank* (5%)²⁷. Dość szybko okazało się, że aktywne środki są niewystarczające. Dlatego podczas ceremonii otwarcia pierwszego wielostronnego szczytu BRI w maju 2017 r. Xi Jinping zadeklarował, że Chiny przekażą dodatkowe 14,5 mld dolarów (100 mld RMB) na rzecz Funduszu Jedwabnego Szlaku²⁸.

Kolejnym źródłem finansowania chińskiej inicjatywy jest Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (ang. *Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB), który został utworzony 24 października 2014 r. AIIB to pierwszy multilateralny bank rozwojowy (ang. *Multilateral Development Bank*, MDB) zaproponowany przez Chiny, którego kluczowym celem jest zapewnienie finansowego wsparcia poprzez udzielanie preferencyjnych kredytów przede wszystkim dla budowy infrastruktury w Eurazji²⁹. Jego kapitał założycielski to 100 mld dolarów. Pierwszy kredyt na przedsięwzięcia w ramach BRI (10,5 mld dolarów), przeznaczono na szybką kolej chińską prowadzącą przez całe terytorium Tajlandii. Kolej ta docelowo ma zmierzać do Singapuru. Obecnie Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych liczy 97 państw oraz 27 potencjalnych członków, którzy w niedalekim czasie mogą również przystąpić do AIIB³⁰. Do największych regionalnych akcjonariuszy AIIB należą: Chiny (30,9%), Indie (8,7%), Rosja (6,8%), Korea Południowa (3,9%) oraz Australia (3,8%). Do piątki największych nieregionalnych akcjonariuszy, posiadających odpowiednio wysokie udziały w AIIB, należą natomiast państwa Unii Europejskiej takie jak: Niemcy (4,7%),

²⁷ *Research for TRAN Committee: The new Silk Route – opportunities and challenges for EU transport*, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/585907/IPOL_STU\(2018\)585907_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/585907/IPOL_STU(2018)585907_EN.pdf) (07.09.2019).

²⁸ *Full text of President Xi's speech at opening of Belt and Road forum*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm (07.09.2019).

²⁹ Vide: P. Tomaszewska, S. Tomaszewska, *Raport: Finansowanie i inwestycje*, https://drive.google.com/file/d/1uWTYVSb7MVjB9TDYObCBWdfXCS1C_wxu/view (08.09.2019).

³⁰ *Presentation about Asian Infrastructure Investment Bank*, https://www.aiib.org/en/treasury/_common/_download/IP-Red-August_2019.pdf (08.09.2019).

Francja (3,5%), Wielka Brytania (3,2%), Włochy (2,7%) i Hiszpania (1,8%). Polska znalazła się na ósmym miejscu; posiada 0,9% udziałów w AIIB³¹.

Początkowo obawiano się, że AIIB będzie konkurentem dla istniejących już MDB, chociażby w odniesieniu do projektów gotowych do realizacji. Jednakże dość szybko Jin Liqun, oświadczył, że AIIB będzie aktywnie współpracować z innymi instytucjami, przyjmując strategię współdziałania w zakresie finansowania projektów³². Wobec tego AIIB szybko przystąpił do podpisywania umów o współpracy. Pierwszą umowę zawarł 13 kwietnia 2016 r. z Bankiem Światowym w celu współfinansowania projektów w Indonezji, Pakistanie, Azerbejdżanie, Indiach, Tadżykistanie, Turcji i na Filipinach o łącznej wartości 17,8 mld dolarów³³. 2 maja 2016 r. podpisano umowę z Azjatyckim Bankiem Rozwoju w celu współfinansowania inwestycji infrastrukturalnych między innymi w Pakistanie, Bangladeszu, Birmie, Gruzji, Azerbejdżanie oraz Indiach. Kolejne umowy zostały zawarte z europejskimi bankami rozwoju w tym z Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju oraz Europejskim Bankiem Inwestycyjnym w celu współfinansowania projektów infrastrukturalnych w Tadżykistanie i Azerbejdżanie³⁴.

Do instytucji wspierających finansowanie projektów w ramach chińskiej inicjatywy należy także Nowy Bank Rozwoju (ang. *New Development Bank*, NDB). Został on powołany w 2014 r. przez państwa grupy BRICS w celu wspierania inwestycji infrastrukturalnych i zrównoważonego rozwoju w Brazylii, Rosji, Indiach, Chinach, Republice Południowej Afryki oraz innych wschodzących gospodarkach³⁵. Obecnie kapitał założycielski banku wynosi 100 mld dolarów. Zgodnie z danymi zamieszczonymi na oficjalnej stronie internetowej *New Development Bank* zatwierdził realizację 30 projektów o łącznej wartości 8 mld dolarów³⁶. K.V. Kamath, prezes NDB, w jednym z wywiadów powiedział, że do końca 2021 r. bank przeznaczy 40 mld dolarów na realizację około 100 projektów³⁷. Chociaż Nowy Bank Rozwoju nie został utworzony w celu wspierania projektów realizowanych w ramach BRI, to skupienie się na zachęcaniu do większej współpracy finansowej i rozwojowej oznacza, że jest on w pewnym stopniu pośrednio powiązana z celami chińskiej inicjatywy. Na obecną chwilę NDB finansuje projekty infrastrukturalne przede wszystkim w państwach należących do grupy BRICS.

Podkreślenia wymaga również fakt, że poza bankami o międzynarodowym charakterze Chiny będą nadal finansować większość inwestycji dzięki dwustronnym preferencyjnym pożyczkom udzielanym przez ich krajowe banki-giganty, takie jak: *China Development Bank*, *Bank of China*, czy *China Exim Bank*. Zheng Zhijie, prezes *China Development Bank*, podczas

³¹ Ibidem, s. 8.

³² S. Fleming, *AIIB and World Bank to work on joint projects*, <https://www.ft.com/content/3995f790-01b0-11e6-ac98-3c15a1aa2e62> (08.09.2019).

³³ *Presentation about Asian...*, op. cit., s. 39.

³⁴ Ibidem.

³⁵ *About New Development Bank*, <https://www.ndb.int/about-us/> (08.09.2019).

³⁶ *Projects*, <https://www.ndb.int/projects/list-of-all-projects/> (10.09.2019).

³⁷ *BRICS New Development Bank on Course to Lend US\$40 Billion in Green Infrastructure Projects*, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/03/08/brics-new-development-bank-course-lend-40-billion-green-infrastructure-projects/> (10.09.2019).

Boao Forum for Asia w 2019 r. powiedział, że CDB przeznaczył ponad 190 mld dolarów na ponad 600 projektów infrastrukturalnych od momentu zainicjowania chińskiej inicjatywy³⁸. Natomiast Zhang Qingsong, prezes *China Exim Bank*, stwierdził, że jego instytucja udzieliła pożyczek preferencyjnych na łączną sumę przekraczającą 1 bilion juanów, czyli 149 mld dolarów w celu sfinansowania 1800 projektów infrastrukturalnych³⁹.

Jedną z charakterystycznych cech BRI jest gotowość chińskich instytucji do wsparcia projektów. Projekty zaplanowane do realizacji w ramach tej inicjatywy są bardzo kapitałochłonne i wymagają stałego finansowania. Niestety wiele z państw partnerskich BRI to państwa o średnich bądź niskich dochodach. Istnieje więc ryzyko, że będą one uzależnione od finansowania zewnętrznego w celu terminowego i pomyślnego wykonania zaplanowanych projektów. W przeciwieństwie do planu Marshalla wsparcie finansowe w ramach tej koncepcji udzielane jest poprzez pożyczki, a nie granty⁴⁰. Banki takie jak *China Development Bank* (CDB), *Export-Import Bank of China* (*China Exim Bank*) i *Agriculture Development Bank of China* (ADBC) zobowiązują się do finansowania projektów w ramach BRI na ponad 440 mld dolarów⁴¹, z czego 90 mld dolarów zostało już bezpośrednio zainwestowanych w projekty⁴². Umowy finansowe zostały w dużej mierze skonstruowane jako transakcje dwustronne bez udziału instytucji wielostronnych i odpowiadających im ram oceny ekonomicznej. Krótko mówiąc – projekty realizowane w ramach BRI nie wiążą się z warunkami i restrykcjami, które są ustanowione przez takie instytucje jak Bank Światowy, Azjatycki Bank Rozwoju i inne źródła finansowania wielostronnego. Tego typu finansowanie już doprowadziło do dyfuzji chińskich sektorów finansowych. Dwustronne relacje między instytucjami finansowymi doprowadziły do rozwoju sieci bankowych jedenastu chińskich banków działających w dwudziestu ośmiu oddziałach państw partycypujących w BRI, podczas gdy pięćdziesiąt banków z dwudziestu dwóch takich państw rozpoczęło swoją działalność w Chinach⁴³. Oprócz pożyczek państwowych, instrumenty finansowe wykorzystywane do rozwoju korytarzy gospodarczych obejmują również pożyczki preferencyjne, kredyty komercyjne i inwestycje kapitałowe. Na przykład chiński *Pakistan Economic Corridor* (CPEC), flagowa inwestycja BRI, ma na swoim koncie inwestycje o wartości 19 mld dolarów, z których ponad 60% stanowią komercyjne pożyczki i inwestycje kapitałowe⁴⁴.

³⁸ K. Yao, *China Development Bank provides over \$190 billion for Belt and Road projects*, <https://www.reuters.com/article/us-china-finance-cdb-bri/china-development-bank-provides-over-190-billion-for-belt-and-road-projects-idUSKCN1R8095> (10.09.2019).

³⁹ *China's Exim Bank provides more than \$149 bln for Belt and Road projects*, <https://www.reuters.com/article/china-bank-beltandroad/chinas-eximbank-provides-more-than-149-bln-for-belt-and-road-projects-idUSL3N2202TI> (10.09.2019).

⁴⁰ D. Gerstel, *It's a (Debt) Trap! Managing China-IMF Cooperation Across the Belt and Road*, <https://www.csis.org/nfp/its-debt-trap-managing-china-imf-cooperation-across-belt-and-road> (11.09.2019).

⁴¹ *BRI is not debt a trap, says finance minister*, <https://www.asiatimes.com/2019/04/article/bri-is-not-debt-trap-says-finance-minister-liu-kun/> (11.09.2019).

⁴² A. Romann, *Who will benefit from China's Belt and Road Initiative?*, <https://www.aljazeera.com/news/2019/04/benefit-china-belt-road-initiative-190427131051786.html> (11.09.2019).

⁴³ *BRI is not debt a trap...*, op. cit.

⁴⁴ U. Nadeem, *Belt & Road...*, op. cit.

CHIŃSKA INICJATYWA PASA I SZLAKU – DYPLMACJĄ PUŁAPKI ZADŁUŻENIA?

Niedookreślone standardy finansowania chińskiego projektu budzą wiele pytań i wątpliwości. Finansowanie infrastruktury, które często łączy się z udzielaniem pożyczek państwom lub korzystaniem z gwarancji państwowej, może stworzyć wyzwania dla ich dalszej stabilności. W marcu 2019 r. w Pekinie odbyło się drugie Forum Pasa i Szlaku, które zgromadziło setki wyższych rangą przywódców z wielu państw świata. Reprezentantami z trzydziestu siedmiu krajów byli szefowie państw i rządów, w tym prezydent Federacji Rosyjskiej – Władimir Putin, premier Włoch – Giuseppe Conte, oraz premier Pakistanu – Imrana Chan. Podczas gdy wielu w Chinach świętowało sukces zbliżenia się tego szeregu państw partnerskich inicjatywy *Pasa i Szlaku*, niektóre ważne potęgi regionalne, w tym Turcja i Indie, poddały w wątpliwości ekonomiczne i polityczne skutki dotyczące koncepcji. Podkreślając, że poziom zadłużenia krajów inwestujących w ogromne projekty infrastrukturalne wzrośnie, a Chiny są jednym z głównych wierzycieli tych inwestycji⁴⁵.

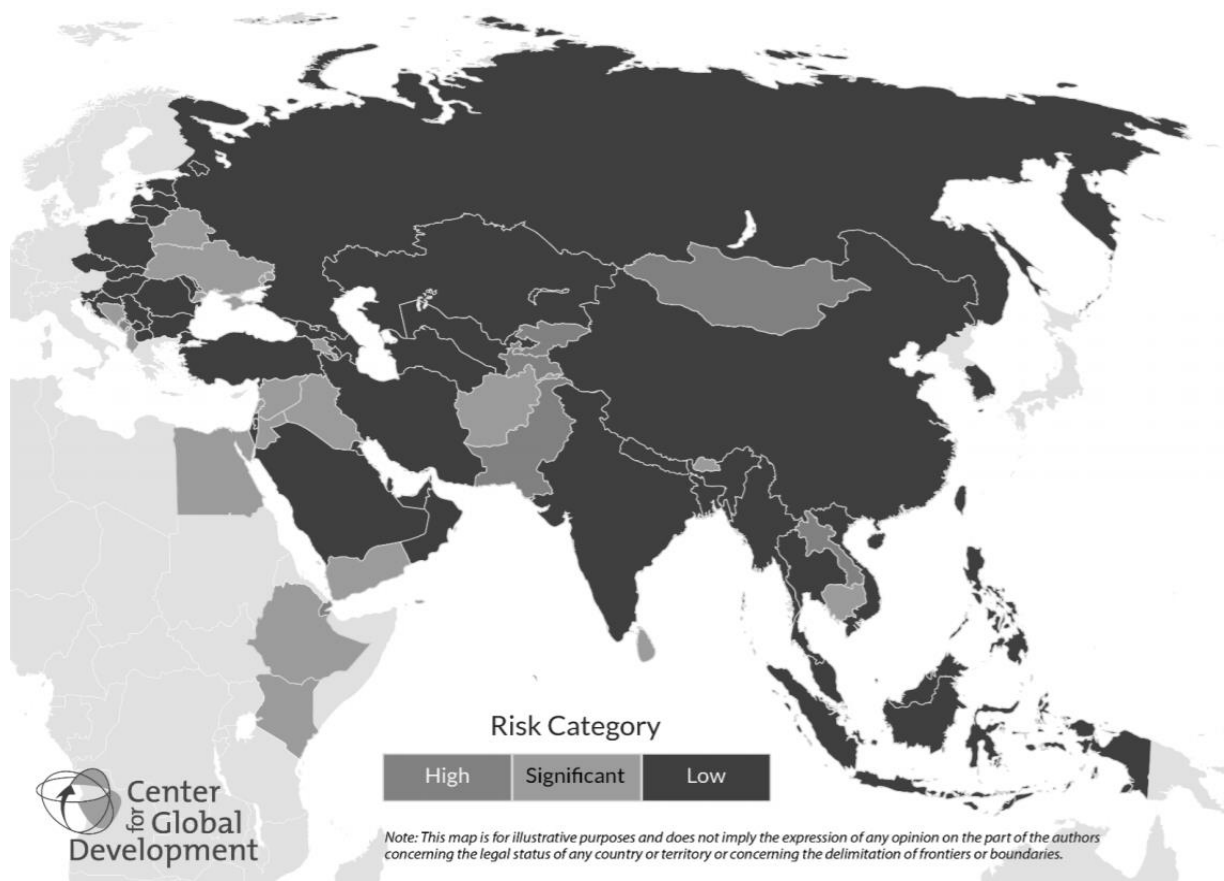
Analitycy z amerykańskiego *think tanku Center for Global Development* uważają, że największym zagrożeniem płynącym z inicjatywy BRI jest wystąpienie kryzysów zadłużeniowych w państwach o niskim poziomie rozwoju gospodarczego⁴⁶. Eksperti zwrócili uwagę na obecny poziom długu publicznego oraz zobowiązania partycypujących państw wobec Chin. Następnie policzyli, jak zwiększą się te wartości, jeżeli dojdzie do realizacji ogłoszonych już, a nieuwzględnionych w powyższych danych projektów w ramach inicjatywy *Pasa i Szlaku*. Sprawdzili w ten sposób, które z 68 państw uczestniczących w inicjatywie są szczególnie zagrożone wpadnięciem w „pułapkę zadłużenia”. Na wstępie odrzucili 35 państw posiadających zadowalający rating inwestycyjny (na tym etapie odpadła m.in. Polska). Wykluczono także 8 państw posiadających bardzo niski poziom długu publicznego i pozytywną ocenę MFW lub Banku Światowego. W analizie pominięto również Syrię i Jemen ze względu na wojny toczące się na ich obszarze. Według raportu projekty infrastrukturalne związane z inicjatywą *Pasa i Szlaku* mogą doprowadzić do kryzysów w 23 państwach⁴⁷. Do państw o największym ryzyku wpadnięcia w „pułapkę zadłużenia” zaliczono: Dżibuti, Malediwy, Laos, Czarnogórę, Mongolię, Tadżykistan, Kirgistan i Pakistan⁴⁸.

⁴⁵ D. Gerstel, *It's a (Debt) Trap!...*, op. cit.

⁴⁶ J. Hurley, S. Morris, G. Portelance, *Examining the Debt...*, op. cit.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

Rysunek 3. Państwa zagrożone ryzykiem zadłużeniowym związanym z realizacją BRI

Źródło: J. Hurley, S. Morris, G. Portelance, *Examining the Debt...*, op. cit.

Warto byłoby się wspomnieć chociaż o kilku z wymienionych powyżej państw. Dżibuti to miejsce, gdzie powstała pierwsza zagraniczna baza wojskowa chińskiej armii na mocy umowy podpisanej w styczniu 2016 r. Najnowszy raport MFW ukazuje, że dług publiczny Dżibuti w ciągu zaledwie dwóch lat wzrósł z 50 do 85% PKB⁴⁹. Według wielu doniesień Chiny przeznaczyły około 1,4 mld dolarów na finansowanie dużych projektów infrastrukturalnych w tym państwie (kwota ta stanowi 75% PKB kraju)⁵⁰. W Dżibuti mają powstać m.in. dwa lotniska, port oraz terminal naftowy⁵¹.

Kolejnym przykładem państwa zagrożonego kryzysem zadłużeniowym jest Laos, który należy do najbiedniejszych krajów Azji Południowo-Wschodniej, choć szybko się rozwija. Wzrost jego PKB w ciągu ostatniej dekady wyniósł około 8%. Od 2013 r. MFW wyraża wątpliwości co do jego zdolności do zwrotu zadłużenia związanego z realizacją projektu budowy szybkiej kolei łączącej Laos z Chinami, którego wartość przekroczyła 6,5 mld dolarów⁵².

⁴⁹ J. Hurley, S. Morris, G. Portelance, *Examining the Debt Implications...*, op. cit., s. 16–17.

⁵⁰ E. Downs, J. Becker, *China's Presence in Djibouti is Not a National Security Threat—Yet*, <https://nationalinterest.org/feature/chinas-presence-djibouti-not-national-security-threat%E2%80%94yet-22498> (12.09.2019).

⁵¹ Z.W. Puślecki, *Unia Europejska – Chiny*, Poznań 2019, s. 469.

⁵² *Staff Report for the 2016 Article IV Consultation – Debt Sustainability Analysis*, <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2017/cr1739.ashx> (12.09.2019).

Pod koniec 2017 r. Malediwy i Chiny zawarły umowę o wolnym handlu i memorandum o współpracy w ramach inicjatywy *Pasa i Szlaku*⁵³. Tym samym łańcuch wysp na Oceanie Indyjskim został wciągnięty w walkę o wpływy między Indiami a Chinami, które zainwestowały miliony dolarów za rządów prochińskiego byłego przywódcy Abdulli Yameena⁵⁴. Polityka Chińczyków na Malediwach łączy się z budową chińsko-pakistańskiego korytarza ekonomicznego oraz budową portu w Gwadarze. Chiny fundują ponadto na wyspach wielkie projekty infrastrukturalne, m.in. Most Przyjaźni łączący Male z wyspą Hulhule oraz projekt mieszkaniowy tysiąca apartamentów na wyspie Hulhumale⁵⁵. Obecnie rządząca Malediwska Partia Demokratyczna obawia się, że zadłużenie ich państwa wobec Chin może sięgnąć nawet 3 mld dolarów⁵⁶.

Wspomnieć należy również o najbardziej nagłośnionej przez media sytuacji Sri Lanki. Choć akurat to państwo nie zostało wymienione w najbardziej zagrożonej ósemce, to najdotkliwiej odczuło konsekwencje wynikające z zapożyczenia się w chińskich bankach. W wyniku niemożliwości spłaty pożyczek o łącznej wartości 8 mld dolarów przeznaczonych na rozbudowę portu w Hambantota prezydent Sri Lanki – Maithripali Siriseny, zatwierdził konwersję zadłużenia na 99-letnią umowę na zarządzanie portem przez chińską firmę China Merchants Port Holdings⁵⁷. Przejęcie przez Chiny portu Hambantota w Sri Lance w ramach swapu obsługi zadłużenia jest wymieniane jako główny przykład obaw przed zajęciem aktywów. W momencie przejścia portu Hambantota zadłużenie zewnętrzne Sri Lanki wyniosło 46,5 mld USD, z czego Chinom były one dłużne mniej niż 10% tej kwoty⁵⁸.

Porównując ze sobą wymienione powyżej przykłady państw obarczonych ryzykiem związanym z wystąpieniem kryzysu zadłużeniowego, można wskazać na dwie charakterystyczne cechy, które powodują, że są one do siebie podobne. Kluczowe jest ich położenie strategiczne. Dżibuti jest bowiem położone w bardzo dogodnym miejscu, na przecięciu głównych szlaków morskich łączących Europę z Azją. Port Hambantota stanowi z kolei ważny punkt w strategii „sznura pereł”, ponieważ znajduje się pośrodku Oceanu Indyjskiego, w połowie drogi między Morzem Południowochińskim a Morzem Czerwonym. Laos to państwo tranzytowe położone w centrum Półwyspu Indochińskiego, które jest bogate w surowce naturalne. Warto również zwrócić uwagę, że te trzy państwa łączy niskie tempo rozwoju gospodarczego i w związku z tym posiadają one zapotrzebowanie na inwestycje

⁵³ *China's rising influence in Maldives cause for concern*, <https://www.nationthailand.com/opinion/30339628> (15.09.2019).

⁵⁴ *China says Maldives is not 'mired in a Chinese debt trap'*, <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/china-says-maldives-is-not--mired-in-a-chinese-debt-trap--11929910> (15.09.2019).

⁵⁵ B. Oleszko-Pyka, *Stan wyjątkowy na Malediwach, czyli wielka polityka Indii, Chin oraz USA*, <http://pulsazji.pl/2018/03/05/stan-wyjatkowy-malediwach-czyli-wielka-polityka-indii-chin-oraz-usa/> (15.09.2019).

⁵⁶ *Maldives is estimated to have a debt of USD 3 billion to China*, Corporate Maldives, <https://corporatemaldives.com/maldives-is-estimated-to-have-a-debt-of-usd-3-billion-to-china/> (15.09.2019).

⁵⁷ S. Aneez, *China's 'Silk Road' push stirs resentment and protest in Sri Lanka*, <https://www.reuters.com/article/us-sri-lanka-china-insight/chinas-silk-road-push-stirs-resentment-and-protest-in-sri-lanka-idUSKBN15G5UT> (15.09.2019).

⁵⁸ D. Brautigam, *Is China the World's Loan Shark?*, <https://www.nytimes.com/2019/04/26/opinion/china-belt-road-initiative.html> (15.09.2019).

infrastrukturalne. Jak podkreśla Maciej Kalwasiński, nie wiadomo, jakie naprawdę są koszty zaplanowanych projektów ani czy będą one w ogóle realizowane. Problematiczna jest natomiast transparentność działań w ramach inicjatywy. Nie wiadomo, jakie będą kolejne inwestycje i jaki będzie ich koszt. Jest też wiele zmiennych niezależnych, tj. tempo wzrostu gospodarczego, kurs dolara, kurs juana, wysokość stóp procentowych czy inflacja⁵⁹.

Można także odnaleźć pozytywne opinie o działaniu chińskiej pomocy będącej wynikiem projektów inwestycyjnych powiązanych z BRI. Przykładowo w Senegalii nastąpił silny wzrost gospodarczy o ponad 6 procent w każdym z ostatnich czterech lat, który był częściowo wspierany przez projekty inwestycyjne powiązane z BRI, w tym budowę nowej autostrady łączącej lotnisko z trzema dużymi miastami⁶⁰. W badaniu stwierdzono, że choć problemy z zadłużeniem są powszechne wśród państw otrzymujących wysoki poziom finansowania na szybki rozwój infrastruktury, to konfiskata aktywów przez Chiny jest zjawiskiem niezwykle rzadkim. Mimo że wierzyciel cieszy się dość silną pozycją, negocjacje w dużej mierze przynoszą korzyści państwom przystępującym do pożyczek, oferując różne sposoby późniejszego uregulowania zadłużenia. Należy jednak zauważyć, że były to wstępne wyniki badania, a analiza empiryczna nie pozwala przewidzieć przyszłych metod zarządzania długiem w ramach BRI⁶¹. Z kolei badania przeprowadzone przez *China Africa Research Initiative* (CARI) pokazują, że szacunki MFW dotyczące siedemnastu państw afrykańskich o niskich dochodach w obliczu kłopotów z zadłużeniem lub na jego skraju nie były spowodowane pożyczkami udzielonymi przez ChRL. To większość światowych banków oraz instytucji finansowych udzieliło kredytów i pozwoliło na duże zadłużenia państw afrykańskich, w szczególności w Mozambiku – *Credit Suisse* lub w Czadzie – anglo-szwajcarski gigant wydobywczy *Glencore*. Tylko w Dżibuti, Republice Konga i Zambii chińskie pożyczki stanowiły połowę lub więcej długu publicznego tych państw⁶².

PODSUMOWANIE

Perspektywy sukcesu BRI są zależne od wielu niewiadomych, w tym możliwości powstania oporu zagranicznego, wewnętrznych problemów gospodarczych Chin, zawirowań politycznych, problemów środowiskowych czy starzenia się społeczeństwa spowodowanego polityką jednego dziecka wprowadzoną w 1979 r. Bez wątplenia realizacja projektów w ramach chińskiej inicjatywy pozwala na większą obecność Chin szczególnie w regionie Azji Południowej i Środkowej oraz w Rogu Afryki. Podsumowując przejrzystość finansowania infrastruktury w ramach inicjatywy *Pasa i Szlaku* ma kluczowe znaczenie dla regionalnej

⁵⁹ M. Kalwasiński, *Pas i Szlak...*, op. cit.

⁶⁰ A. Kratz, A. Feng, L. Wright, *New Data on the "Debt Trap" Question*, <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/> (16.09.2019).

⁶¹ *Turkey stays away from China's Belt and Road summit citing debt-trap diplomacy and Uighur concerns*, <https://intellinews.com/turkey-stays-away-from-china-s-belt-and-road-summit-citing-debt-trap-diplomacy-and-uighur-concerns-160249/> (16.09.2019).

⁶² D. Brautigam, *Is China...*, op. cit.

stabilności gospodarczej. Jak na razie niewiele jest twardych dowodów na to, że Chiny rzeczywiście przyczyniają się do powstawania kryzysów zadłużeniowych w tych państwach. Istnieją jednak uzasadnione obawy co do tego, w jaki sposób państwa partycypujące w BRI korzystają z elastyczności fiskalnej, na jaką Chiny im przyzwalają. Brak przejrzystości w zakresie finansowania inicjatywy to jeden z głównych powodów takich spekulacji. Międzynarodowy Fundusz Walutowy wielokrotnie i wyraźnie kwestionował nieprzejrzyste udzielanie pożyczek i domagał się większej transparentności, aby zniwelować asymetrię informacyjną wokół wzrastających chińskich wpływów. Uszczegółowienie informacji na temat projektów BRI z pewnością pomogłoby przeciwdziałać narracji o powstającej „pułapce zadłużenia”. Opracowanie transparentnych ram oceny ekonomicznej państw partycypujących w koncepcji umożliwiłoby sporządzenie trafniejszych profili ryzyka zaangażowanych stron. Doprowadziłyby to do budowania wielostronnego zaufania i przyczyniłyby się do podejmowania bardziej świadomych decyzji zainteresowanych stron. Jeśli inwestycje nie zostaną starannie wdrożone i kontrolowane, mogą doprowadzić do problematycznego w skutkach wzrostu zadłużenia niektórych państw w dalszej perspektywie czasu.

BIBLIOGRAFIA

- About New Development Bank. W <https://www.ndb.int/about-us/>.
- Aneez Shihar. 2017. China's 'Silk Road' push stirs resentment and protest in Sri Lanka. W <https://www.reuters.com/article/us-sri-lanka-china-insight/chinas-silk-road-push-stirs-resentment-and-protest-in-sri-lanka-idUSKBN15G5UT>.
- Brańka Tomasz. 2018. Polarny Jedwabny Szlak-chińska wizja Arktyki. W Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zdzisławowi W. Puśleckiemu. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, 111-123.
- Brautigam Deborah. 2019. Is China the World's Loan Shark? W <https://www.nytimes.com/2019/04/26/opinion/china-belt-road-initiative.html>.
- BRI is not debt a trap, says finance minister. W <https://www.asiatimes.com/2019/04/article/bri-is-not-debt-trap-says-finance-minister-liu-kun/>.
- BRICS New Development Bank on Course to Lend US\$40 Billion in Green Infrastructure Projects. W <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/03/08/brics-new-development-bank-course-lend-40-billion-green-infrastructure-projects/>.
- Brona Adrian. 2017. Chiny proponują rozszerzenie inicjatywy Pasa i Szlaku. W <http://pulsazji.pl/2017/06/30/rozszerzenie-inicjatywy-pasa-i-szlaku/>.
- Campbell Charlie. 2017. China Says It's Building the New Silk Road. Here Are Five Things to Know Ahead of a Key Summit. W <http://time.com/4776845/china-xi-jinping-belt-road-initiative-obor/>.
- China proposes 'blue economic passages' for maritime. W http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-06/21/content_29825517.htm.
- China says Maldives is not 'mired in a Chinese debt trap'. W <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/china-says-maldives-is-not--mired-in-a-chinese-debt-trap--11929910>.

- China's Arctic Policy. W http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm.
- China's Exim Bank provides more than \$149 bln for Belt and Road projects. W <https://www.reuters.com/article/china-bank-beltandroad/chinas-eximbank-provides-more-than-149-bln-for-belt-and-road-projects-idUSL3N2202TI>.
- China's rising influence in Maldives cause for concern. W <https://www.nationthailand.com/opinion/30339628>.
- Chipman John. 2019. China's long and winding Digital Silk Road. W <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/01/china-digital-silk-road>.
- Downs Erica, Becker Jeff. 2017. China's Presence in Djibouti is Not a National Security Threat—Yet. W <https://nationalinterest.org/feature/chinas-presence-djibouti-not-national-security-threat%E2%80%94yet-22498>.
- Fleming Sam. 2016. AIIB and World Bank to work on joint projects. W <https://www.ft.com/content/3995f790-01b0-11e6-ac98-3c15a1aa2e62>.
- Full text of President Xi's speech at opening of Belt and Road forum. W http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm.
- Full text of the Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative. W http://english.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm.
- García-Herrero Alicia. 2019. Has the Belt and Road Initiative Become a Political Liability for China? W <https://www.brinknews.com/has-the-belt-and-road-initiative-become-a-political-liability-for-china/>.
- Gerstel Dylan. 2018. It's a (Debt) Trap! Managing China-IMF Cooperation Across the Belt and Road. W <https://www.csis.org/npfp/its-debt-trap-managing-china-imf-cooperation-across-belt-and-road>.
- Góralczyk Bogdan. 2018. Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje. Warszawa: Dialog.
- Grieger Gisela. 2018. China's Arctic policy. How China aligns rights and interests. W [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/620231/EPRS_BRI\(2018\)620231_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/620231/EPRS_BRI(2018)620231_EN.pdf).
- Herrero Alicia Garcia, Xu Jianwei. 2019. Countries' Perceptions of China's Belt and Road Initiative: a Big Data Analysis. W <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/02/WP-2019-01final.pdf>.
- Hurley John, Morris Scott, Portelance Gailyn. 2018. Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective. W <https://www.cgdev.org/publication/examining-debt-implications-belt-and-roadinitiative-policy-perspective>.
- Kaczmarek Marcin. 2015. Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki. W <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-10/nowy-jedwabny-szlak-uniwersalne-narzedzie-chinskiej-polityki>.
- Kalwasiński Maciej. 2018. „Pas i Szlak” – chińska pułapka kredytowa? W <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Pas-i-Szlak-chinska-pulapka-kredytowa-Analiza-7576219.html>.
- Kelkar Keshav. 2018. China is building a new Silk Road, and this one is digital. W <https://www.orfonline.org/expert-speak/43102-from-silk-threads-to-fiber-optics-the-rise-of-chinas-digital-silk-road/>.

- Kratz Agatha, Feng Allen, Wright Logan. 2019. New Data on the “Debt Trap” Question. W <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>.
- Lagarde Christine. 2019. BRI 2.0: Stronger Frameworks in the New Phase of Belt and Road. W <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/04/25/sp042619-stronger-frameworks-in-the-new-phase-of-belt-and-road>.
- Lu Hui, Rohr Charlene, Hafner Marco, Knack Anna. China Belt and Road Initiative. W https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2600/RR2625/RAND_RR2625.pdf.
- Maldives is estimated to have a debt of USD 3 billion to China, Corporate Maledives, <https://corporatemaldives.com/maldives-is-estimated-to-have-a-debt-of-usd-3-billion-to-china/>.
- Medeiros Evan. 2009. China’s International Behavior. Activism, Opportunism, and Diversification. W https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf.
- Nakano Jane. 2018. China Launches the Polar Silk Road. W <https://www.csis.org/analysis/china-launches-polar-silk-road>.
- Oleszko-Pyka Bartosz. 2018. Stan wyjątkowy na Malediwach czyli wielka polityka Indii, Chin oraz USA. W <http://pulsazji.pl/2018/03/05/stan-wyjatkowy-malediwach-czyli-wielka-polityka-indii-chin-oraz-usa/>.
- Presentation about Asian Infrastructure Investment Bank. W https://www.aiib.org/en/treasury/_common/_download/IP-Red-August_2019.pdf.
- Projects. W <https://www.ndb.int/projects/list-of-all-projects/>.
- Puślecki Zdzisław W. 2019. Unia Europejska – Chiny. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Research for TRAN Committee: The new Silk Route - opportunities and challenges for EU transport. W [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/585907/IPOL_STU\(2018\)585907_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/585907/IPOL_STU(2018)585907_EN.pdf).
- Resolution of the 19th National Congress of the Communist Party of China on the Revised Constitution of the Communist Party of China. W http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/24/c_136702726.htm.
- Romann Alfred. 2019. Who will benefit from China’s Belt and Road Initiative? W <https://www.aljazeera.com/news/2019/04/benefit-china-belt-road-initiative-190427131051786.html>.
- Smith Craig. 2019. A Digital Silk Road. W <http://www.theworldin.com/article/14433/edition2018digital-silk-roadhttps://worldin2019.economist.com/Chinaseconomy>.
- Staff Report for the 2016 Article IV Consultation – Debt Sustainability Analysis*. W <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2017/cr1739.ashx>.
- Tomaszewska Paula, Tomaszewska Sara, Raport: Finansowanie i inwestycje. W https://drive.google.com/file/d/1uWTYVSb7MVjB9TDYObCBWdfXCS1C_wxu/view.
- Turkey stays away from China’s Belt and Road summit citing debt-trap diplomacy and Uighur concerns. W <https://intellinews.com/turkey-stays-away-from-china-s-belt-and-road-summit-citing-debt-trap-diplomacy-and-uighur-concerns-160249/>.
- Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road, National Development and Reform Commission. W http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html.

- Wübbeke Jost, Meissner Mirjam, Zenglein Max, Ives Jaqueline, Conrad Björn. 2016. Made in China 2025. The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries. W https://www.merics.org/sites/default/files/2018-07/MPOC_No.2_MadeinChina2025_web.pdf.
- Xie Tao. 2015. Is China's 'Belt and Road' a Strategy? W <https://thediplomat.com/2015/12/is-chinas-belt-and-road-a-strategy/>.
- Yao Kevin. 2018. China Development Bank provides over \$190 billion for Belt and Road projects. W <https://www.reuters.com/article/us-china-finance-cdb-bri/china-development-bank-provides-over-190-billion-for-belt-and-road-projects-idUSKCN1R8095>.

Andrejs VILKS
Riga Stradins University, Faculty of Law
Riga, Latvia
Andrejs.Vilks@rsu.lv
ORCID 0000-0002-5161-0760

Aldona KIPĀNE
Riga Stradins University, Faculty of Law
Riga, Latvia
aldonakipane@inbox.lv
ORCID 0000-0001-6408-3456
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.10>

КОРРУПЦИЯ – ПОМЕХА В БОРЬБЕ ПРОТИВ НАРКОТИКОВ

АННОТАЦИЯ: В статье дается представление о наркокоррупции как социально-правовом феномене. Цель данной статьи - предоставить криминологическую основу наркокоррупции путем анализа теоретических и практических проблем. Предметом исследования является коррупция как негативное социальное явление, связанное с незаконным оборотом наркотических средств, а также направления профилактики этого явления. Наркокоррупция – это относительно новое криминологическое понятие. Анализ этих феноменов является важным предметом исследования особой части науки криминологии, учитывая, что одной из самых сложных проблем сегодня является предотвращение преступности. Вот почему необходим постоянный криминологический анализ этого негативного явления с выявлением профилактических мер, методов и средств. Основу исследования составляют различные документы, мнения и выводы ученых. В статье используются некоторые методы общенаучного исследования и специальные методы: монографический, логико-конструктивный метод, логическая интерпретация, статистические методы и метод интерпретации правовых норм.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: коррупция, незаконный оборот наркотических средств, наркокоррупция, предотвращение

THE CORRUPTION AS AN OBSTACLE IN THE FIGHT AGAINST DRUGS

ABSTRACT: The article provides an insight into drug-related corruption as a social legal phenomenon. The aim of the article is to provide the criminological framework of drug-related corruption by analyzing theoretical and practical problems. The subject of the study is corruption as a negative social phenomenon related to the illicit trafficking in narcotic drugs, as well as directions of prevention of this phenomenon. Drug-related corruption is a relatively new criminological concept. Taking into consideration that one of the most difficult problems today is the prevention of crime, analysis of these phenomena is an important subject of research within

criminology. Therefore, constant criminological analysis of this negative phenomenon is necessary by identifying preventive measures, methods and measures. The content of various documents, opinions and scientists' perspectives form the basis for this research. The authors used several methods of general scientific research and the following specific methods: monographic, logically constructive method, logical interpretation, statistical methods and method of interpretation of legal norms.

KEYWORDS: corruption, illicit traffic in narcotic drugs, drug-related corruption, prevention

ВВЕДЕНИЕ

В мировой криминологии в процессе изучения коррупции как социально-правового явления удалось накопить значительный объем информации. Преступность – явление не только социально-правовое (криминологическое), но и финансово-экономическое. Экономическое исследование феномена коррупции фактически началось в семидесятых годах двадцатого столетия с работы С. Роз-Аккерман, в которой коррупция рассматривалась как экономическое поведение в условиях риска, связанного с совершением преступления и возможным наказанием за него. Следует отметить, что в настоящее время коррупция является особой и опасной социальной болезнью для многих стран в мире. В каждой стране коррупция принимает различные формы и масштабы. Подсчитано, что экономике ЕС коррупция обходится в 120 миллиардов евро в год, что немногим меньше годового бюджета ЕС. Поэтому борьба с коррупцией способствует росту конкурентоспособности ЕС в мировой экономике¹.

Исторические факты свидетельствуют о том, что коррупция стара как мир, и структуры власти теснейшим образом связаны с возникновением данного явления. Коррупция сопровождает человечество с древнейших времен. Наказание за взяточничество (подкуп) предусматривалось законами Хаммурапи (четыре тысячи лет назад), как и предписаниями, установленными египетскими фараонами².

Коррупция многолика и разнообразна. По уровню распространения коррупционных отношений можно выделить – низовую (в низшем и в среднем эшелонах власти), верхушечную (высших чиновников и политиков), международную (в сфере мирохозяйственных отношений). Транснациональная организованная преступность, коррупция и терроризм по-прежнему создают по всему миру серьезные угрозы для безопасности, развития и устойчивого управления. Наркотики порождают опасность для миллионов людей, становятся причиной увеличения уровня смертности и вызывают серьезное ослабление социальной сплоченности и истощение социального капитала. Как указывается в подготовленном Организацией Объединенных Наций Всемирном докладе

¹ Ieskats Eiropas Savienības politikā ES cīņa pret krāpšanu un korupciju. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2015, 4. lpp.

² Я.И. Гишинский, *Коррупция: теория, российская реальность, социальный контроль*, Криминология: вчера, сегодня, завтра. Труды Санкт-Петербургского криминологического клуба, Бишкек 2003, № 1(6), с. 239.

о наркотиках за 2018 год, от расстройств, связанных с потреблением наркотиков страдает более 31 миллиона человек³. Существующая коррупция создаёт реальную угрозу не только для системы государственного управления, финансовой сферы, но и общественной безопасности и состояния общественного здоровья. Коррупция в сфере наркотических веществ создаёт объективные условия для распространения наркомании, увеличению объёма наркотических средств и количества потребителей психоактивных веществ.

Под самым термином “коррупция” большинство юристов и политиков подразумевают корыстное использование своего положения в обществе в личных целях. Таким образом, коррумпированным может быть, как бюрократ в отделе государственных закупок, в том числе ответственный за приобретение специальной техники для уголовной полиции или таможни (тогда говорят о так называемой государственной коррупции), так и политический деятель (политическая коррупция), а также менеджер частной фирмы, закупающий и распространяющий психоактивные вещества – медикаментозные препараты, нарушая нормативные акты (коррупция в частном секторе). Коррупционер продает не принадлежащую ему собственность или оказывает услугу за взятку, которая может выражаться или в денежной форме, или в виде “подарка”, или как предоставление дополнительного вознаграждения, или как благосклонность к родственникам и т.п.

Коррупция является сложным систематическим негативным социальным явлением, которое зависит от сложившихся в государстве традиций, национального сознания, и прошло собственный уникальный исторический путь развития. Экскурс в историю Латвии показывает, что влияние на должностные лица посредством материальных благ на землях нынешней территории Латвии было описано уже в средние века. В «Ливонской хронике Индрика» (Heinrici Cronicon Lyvoniae, 1225-27) упомянуты события 1199 года, когда собрание старейшин ливов решило казнить немецких священников и торговцев, которые останутся на земле ливов. Однако и торговцы, и священники спасли свои жизни, подарив подарки старейшинам⁴. В настоящее время большая часть общества считает, что в Латвии уровень коррупции следует оценивать как высокий. В опросе Евробарометра, проведенном в 2017 году, 84% респондентов заявили, что коррупция широко распространена в Латвии. Коррупция стала проблемой в Латвийской Республике уже после создания первого Латвийского независимого государства, когда в стране возникла сунятица, которую можно было использовать для получения личной выгоды⁵.

Коррупция дезорганизует общество, создает ситуации отчуждения личности от государства, люди теряют надежду на мудрую, честную и ответственную государственную власть. Коррупция ставит под угрозу стабильность и безопасность государств, подрывает деятельность учреждений, основные ценности демократии, этики и справедливости

³ Контроль над НАРКОТИКАМИ, предупреждение ПРЕСТУПНОСТИ и борьба с ТЕРРОРИЗМОМ. <https://www.un.org/annualreport/files/2019/09/Annual-report-SG-2019-RU-Chapter-8.pdf> (23.10.2019).

⁴ Korupcijas vēsturiskais pārskats. Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/35090> (24.10.2019).

⁵ A. Vilks, K. Ķipēna, *Korupcija. Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultetēm*, Rīga 2000, с. 17.

и подвергает риску долгосрочное развитие и верховенство закона⁶. Коррупция является главным препятствием для экономического и социального развития, поэтому УНП ООН сотрудничает с общественными и частными организациями и гражданским обществом, чтобы ослабить влияние коррумпированных лиц на правительство, национальные границы и торговые каналы. За последние годы Управление усилило деятельность по оказанию помощи государствам по восстановлению активов, украденных коррупционерами⁷. Целью коррупции в сфере государственной службы является, прежде всего, обогащение отдельных лиц за счет взаимодействия с преступным элементом, в том числе – с наркомафией. Наркобизнес, в свою очередь, не мог бы существовать, и, тем более развиваться, если бы не тесная, тайная, а порой, и открытая связь между политическими деятелями и преступным элементом.

Криминологические исследования показывают, что незаконный оборот наркотиков и коррупция – тесно взаимосвязанные явления. Точное сравнение дал профессор М.П. Клейменов, указав, что коррупция тесно связана с мафиозными отношениями, так же как дыхание с жизнью⁸. Наркобизнес является одной из наиболее прибыльных отраслей теневой экономики. Высокие доходы, приносимые этим видом преступной деятельности, активно используются преступниками для подкупа работников правоохранительных органов, позволяющих им безнаказанно пересекать границы государств, распространять наркотики среди населения нашей страны, уходить от ответственности⁹. Основной целью деятельности вовлеченных в наркокоррупцию лиц является получение обоюдной выгоды – получение наркотических средств, значительной прибыли от распространения, хранения или от транспортировки наркотиков и т.п., а также выгоды в форме взяток. Чем больше наркодилер распространяет наркотики, тем больше размер доходов наркокоррупционеров. Наркокоррупция создаёт благоприятные условия не только для расширения незаконного оборота наркотиков, в том числе на транснациональном уровне, но и деформирует сферу государственного управления, способствует деградации части населения, в основном, молодёжи, которая вовлечена в употребление наркотиков. Однако в начале все же определим, что подразумевается под основными понятиями, которыми мы оперируем.

ПОНЯТИЕ КОРРУПЦИИ

Существует множество определений понятия коррупции. Мнения ученых по поводу этого существенно отличаются. Понятие коррупции толкуется в широком или в узком понимании. Термин «коррупция» произошел от латинского слова «*corruptio*», которое имеет несколько значений: 1) совращение, подкуп (*militum T*); 2) порча, упадок, коррупция

⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Pretkorupcijas konvencija.

⁷ Об УНП ООН. <https://www.unodc.org/unodc/ru/about-unodc/index.html> (21.10.2019).

⁸ М. П. Клейменов, *Проблема коррупции среди сотрудников службы криминальной милиции/ Преступность в России и борьба с ней: региональный аспект*, Москва 2003, с. 8.

⁹ Н. В. Павловская, *Коррупция в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств: монограф.*, Москва 2014, с. 184.

(sc. *morum T*); 3) извращённость, превратность (*opinionum C*); 4) расстройство, расшатанность, плохое состояние (*corporis C*)¹⁰. Часто исследователи в области коррупции связывают этимологию слова «коррупция» только со взяточничеством или разложением власти в результате действий третьих лиц, хотя более точный вывод относительно семантического значения термина можно сделать, разделив слово «коррупция» на две части: «*cor*» (сердце, душа, дух, ум) и «*ruptio*» (травмы, увечья). Таким образом, в этой интерпретации увечье души, духовная деградация выходят на первый план¹¹.

Согласно Макиавелли, коррупция – это использование публичных возможностей в частных интересах. Определения *corruptire* в Римском праве понималось как разламывать, портить, разрушать, повреждать, фальсифицировать, подкупать и обозначало противоправное действие, например, в отношении судьи. Это понятие произошло от сочетания латинских слов «*correi*» - несколько участников в одной из сторон обязательственного отношения по поводу единственного предмета, и «*impere*» – ломать, повреждать, нарушать, отменять. В результате образовался термин, который предполагал участие в деятельности нескольких (не менее двух) лиц, целью которых является «порча», «повреждение» нормального хода судебного процесса или процесса управления делами общества.

В Юридическом словаре Блэка коррупция определяется как: 1) преступление, совершенное с целью предоставления преимущества, которое несовместимо с официальными обязанностями должностного лица и правами других лиц; 2) деяние должностного лица, которое незаконно и противоправно использует свое положение или статус в целях достижения благ для себя или для других лиц, противоречащих обязанностям и правам других лиц¹².

В соответствии с международно-правовыми актами, "коррупция – это злоупотребление государственной властью для получения выгоды в личных целях"¹³.

В соответствии с правовыми актами Совета Европы, коррупция представляет собой взяточничество и любое другое поведение лиц, которым поручено выполнение определенных обязанностей в государственном или частном секторе, и которое ведет к нарушению обязанностей, возложенных на них по статусу государственного должностного лица, частного сотрудника, независимого агента или иного рода отношений и имеет целью получение любых незаконных выгод для себя и других¹⁴.

Результаты криминологического исследования подтверждают, что коррупция имеет место практически во всех сферах общественной жизни. В этом контексте сфера

¹⁰ Большой латинско-русский словарь. <http://linguaeterna.com/vocabula/list.php?letter=corruptio&submit=%CF%E0%EA%E7%E0%F2%FC> (23.10.2019).

¹¹ A. Kriviņš, *Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā*. Rīga 2015, 18. L.

¹² *Black's Law Dictionary*. Sixth Edition. St. Paul, MINN, 1990, p. 345.

¹³ Vispārējā Pretkorupcijas Stratēģija. ANO Pretkorupcijas rīku apkopojums. Apvienoto Nāciju Organizācija, Pretkorupcijas rīku apkopojums. 3. izdevums. Vīne: Narkotiku kontroles un noziedzīgu nodarījumu novēršanas birojs, 2004, 10. lpp.

¹⁴ *Korupcijas apkarošana Eiropas Savienībā*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0308&from=LV>(24.10.2019.)

предупреждения и борьбы с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и аналогов не является исключением. Термин «наркокоррупция» (англ. *narco-corruption*) появился в юридическом лексиконе относительно недавно. Российский специалист И.М. Грязнов дает следующее определение в своей диссертации: «Наркокоррупция – этодача (получение) взятки, а также любые формы и виды соучастия в незаконном обороте наркотиков, совершенные должностными лицами, а также лицами, выполняющими управленческие функции, по мотивам корыстной или иной личной заинтересованности»¹⁵.

Традиционно различают две формы коррупции: 1) подкуп должностных лиц более низкого уровня; 2) подкуп высокопоставленных чиновников. По степени централизации коррупционных отношений различают такие формы: централизованная (взятки от нижестоящих чиновников передаются вышестоящим); децентрализованная (каждый взяткодатель действует по собственной инициативе). По степени регулярности коррупционных отношений: эпизодическая коррупция; систематическая (институциональная); клептократическая (коррупция как неотъемлемый элемент властных отношений)¹⁶.

Наркодельцы используют весь арсенал мер по сохранению и воспроизводству криминального бизнеса, используя преимущественно «тонкие» (ненасильственные) методы воздействия, такие как коррупцию. Преступный бизнес в принципе не заинтересован в открытом противостоянии государственным структурам, ответственным за борьбу с наркобизнесом. Полагаем обоснованным считать, что существование организованной преступности, влечёт за собой возникновение коррупции. Эти явления тесно связаны и не могут существовать друг без друга. Наркокоррупция включает в себя не только просто подкуп представителей государственных структур, но и любые деяния, связанные с оказанием поддержки и развития наркобизнеса. Так, например, в сети розничной торговли героином сотрудники правоохранительных органов осуществляют «прикрытие» торговли на улицах за соответствующее вознаграждение. Кроме того, представители правоохранительных структур сами нередко включаются в этот прибыльный бизнес, реализуя конфискованный ранее героин. Часто для этого используются не только простая материальная зависимость, но и «наркопорабощение» самих сотрудников правоохранительных органов, вовлекаемых в употребление наркотиков¹⁷. Общественная опасность коррупция на государственном уровне проявляется в следующем¹⁸: 1) неэффективное (нецелевое) распределение и расходование

¹⁵ И.М. Грязнов, *Преступления, связанные с наркотическими средствами, психотропными веществами или их аналогами, совершаемые женщинами: криминологический анализ и уголовно-правовое регулирование*: автореф. дис. канд. юрид. Наук, Н. Новгород 2005, с. 112.

¹⁶ Т.Б. Качкина, А.В. Качкин, *Коррупция и основные стратегии противодействия ей: учеб.*, Ульяновск 2010, с. 19.

¹⁷ Наркотики в современном мире: отдельные правовые вопросы, <http://ref.rushkolnik.ru/v53737/?page=3> (22.10.2019.).

¹⁸ А.Е. Шалагин, Д.Э. Кабиров, *Приоритетные направления предупреждения коррупционной преступности на современном этапе*, Вестник КЮИ МВД России № 1 (19) 2015, с. 64.

государственных средств и ресурсов; 2) потеря поступлений от налогов, подрыв налоговой системы государства; 3) уменьшение инвестиций в производство, замедление экономического роста; 4) снижение качества услуг, оказываемых государственными и муниципальными органами; 5) расширение теневой экономики и неофициальной занятости населения; 6) рост социального неравенства и напряженности в обществе; 7) коррупция выступает подпиткой организованной и должностной преступности; 8) утрата доверия к государственным органам и их представителям; 9) снижение (падение) общественной морали и нравственности; 10) повышение уровня безработицы, инфляции, социально-негативных явлений, связанных с преступностью; 11) появление в обществе экстремистских настроений, создание устойчивых радикально настроенных групп и организаций.

ПРИЗНАКИ КОРРУПЦИИ

Безусловно, коррупция (как общая, так и наркокоррупция) обладает собственными специфическими признаками и критериями диагностики. Среди них мы выделим:

- Сознательное подчинение общих интересов государственного деятеля личным интересам.
- 1. Секретность исполнения решений.
- Присутствие взаимных обязательств между теми, кто принимает государственные решения и теми, кому это выгодно.
- Взаимодействие между теми, кому нужно принятие определенного решения и теми, кто может на принятие такого решения повлиять.
- Попытка скрыть акт коррупции посредством каких-нибудь юридических обоснований.
- 1. Выполнение двойственных функций – государственных и частных – теми, кто совершает эти акты.
- Непосредственная кража, хищение и присвоение государственной собственности должностными лицами.
- Злоупотребление служебным положением для получения неоправданных личных выгод (льгот, преимуществ) в результате неофициального использования официального статуса.
- Конфликт интересов между общественным долгом и личной корыстью.
- Тесная связь между коррупционерами (должностными лицами) и преступной (наркокриминальной) средой.
- Изменение отношений наркопреступных группировок – стремление к сотрудничеству с властью, от полного отрицания, к возможностям в сотрудничестве и создание совместного «бизнеса».
- Образование новых видов транснациональных преступных сообществ, с более тесной связью с органами государственной власти и управления.

Данные признаки, на наш взгляд, следует считать основными, которые указывают на возможные проявления коррупции и наркокоррупции, однако, их перечень носит открытый характер.

ТЕНДЕНЦИИ В СФЕРЕ НАРКОПРЕСТУПНОСТИ И КОРРУПЦИОГЕННОСТЬ

Проблему наркопреступности и криминогенности можно анализировать, используя по крайней мере два подхода:

1. анализируя криминальную статистику или результаты эмпирических – выборочных криминологических исследований. Сразу отметим, что подобная криминальная статистика явно недостаточна и не отражает объективных криминальных реалий наркокоррупции. Зачем использовать недостаточные и недостоверные данные? Результаты выборочных исследований на данный момент мы не располагаем. Поэтому данный подход при анализе данного явления применять сложно.
2. анализ отдельных фактов наркокоррупции и их некоторое обобщение. Естественно, что факты неоднородны. Вместе с тем они могут послужить основой для последующей разработки более научно обоснованной методики исследования и дать повод для осмысления проблемы. В социологии данный подход принято обозначать как качественное исследование. Данный подход мы и попытаемся использовать, исследуя тенденции наркопреступности и коррупциогенности сферы борьбы с наркотизмом. Развитию наркомании и наркокриминалитета, на наш взгляд, в первую очередь способствует определенная государственная политика. Нередко именно наркотики, а вернее, прибыль от реализации психоактивных веществ, дает возможность укрепиться соответствующим политическим режимам, удержаться у власти определенной политической элите, получить политикам любого уровня сверхвысокую прибыль.

Анализ рынка кокаина, основного наркотика на рынке США, показал, что глобальный рынок наркоторговли глубоко интегрирован в международные рынки денег, товаров и услуг: центры производства сырья для наркотика – коки – Чапаре или Альто Бене в Боливии или Альто Хуоллага в Перу – связаны с лабораториями по выработке готового кокаина и центрами управления в Колумбии, которые до 1995 года являлись филиалами штаб-квартир Медельинского и Кальийского картелей, которые, в свою очередь, связаны с такими финансовыми центрами, как Майами, Панама, Каймановы острова и Люксембург, с транспортными центрами сетей перевозки кокаина в Мексике, такими, как Тамаулипас или Тихуана, и, наконец, с центрами распределения в основных мегаполисах Америки и Западной Европы. Ни одно из этих мест не может существовать само по себе. Картели и их ближайшие американские и итальянские союзники были бы скоро выброшены из бизнеса без боливийского или перуанского сырья, без швейцарских и германских химикатов, без полулегальных финансовых сетей распределения в Майами, Лос-Анжелесе, Нью-Йорке, Амстердаме, Ла-Корунье.

Поэтому борьба с наркокоррупцией, информационная аналитика, мониторинг финансовых потоков, отслеживание транспортных коммуникаций, принуждение к замене плантаций коки другими сельхозкультурами странами-производителями – вот сегодняшнее лицо Управления по противодействию наркотикам в США. В государствах Центральной Азии, уяснивших для себя все вышеперечисленные аспекты борьбы с незаконным наркооборотом и осознающих угрозу экспансии «афганского» героина в регион, были созданы аналогичные службы.

Рис. 1. Наркокриминалитет и коррупция

Источник: собственное исследование.

Огромные прибыли Медельинского и Кальийского наркокартелей позволяют им использовать для подкупа должностных лиц всех уровней, как в гражданской власти, так и в правоохранительной, абсолютно любые средства, которые недоступны другим отраслям преступного бизнеса по причине рентабельности – как следствие, наркокоррупция стала главной «бедой» государственного механизма США в 60-70-х годах этого столетия.

В настоящее время мы наблюдаем эскалацию наркокриминалитета, что связано с ростом коррупции в правоохранительной сфере и среди частных предпринимателей.

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ НАРКОКОРРУПЦИЮ

Факторы наркокоррупции можно разделить на несколько уровней.

Во-первых, факторы, в целом обуславливающие преступность и иные правонарушения. К факторам данной группы можно отнести низкий уровень культуры населения, низкий уровень доходов, высокий уровень инфляции и т.д. Данные и иные факторы сказываются как на преступности и правонарушениях в целом, так и обуславливают наркотизацию части населения и, конечно, коррупцию.

Во-вторых, факторы, детерминирующие отдельные группы и виды преступлений. К данной группе можно отнести факторы, которые, с одной стороны, тесно связаны с наркокриминалитетом, с другой – факторы, которые обуславливают коррупцию. Факторы обеих групп тесно связаны, но, в то же время, они являются весьма специфическими. Так, наркокриминалитет может обуславливать увеличение рынка наркопродукции и расширение спектра предложения психоактивных веществ, недостаточная занятость молодёжи, недостаточный контроль сферы досуга молодёжи и др.

В свою очередь, коррупцию обуславливает другая группа факторов – подбор некомпетентных кадров на определённые должности, недостаточный контроль за их деятельностью, возможность получения ими нерегламентированного вознаграждения (взятки) и т.д.

Третья группа факторов является особой. Данные факторы обуславливают наркокоррупцию и являются наиболее сложными. Они, на наш взгляд, связаны с конкретными факторами в двух взаимосвязанных системах.

Первая система, относится к наркокриминалитету, организованным преступным группам, которые заинтересованы в получении сверхвысокой прибыли и преступных доходов. Наркокоррупцию в данном случае определяют значительные финансовые ресурсы, которые могут быть задействованы для «покупки» работников полиции, прокуратуры, судей, сверхвысоких гонораров адвокатов и т.д. Организованные преступные группы имеют значительные технические и иные ресурсные возможности для проведения экспериментальной работы (покупки услуг учёных), синтеза и производства наркотиков, их транспортировки ухищрёнными способами, с применением технических приспособлений, формирования широкой сети распространителей

психоактивных веществ. Необходимо, кроме того, отметить высокую активность, целеустремлённость, динамичность и эластичность действий наркокриминальных групп. Характерно, что участники данных групп находят самые слабые звенья в правоохранительных структурах.

Вторая система относится к субъектам, которые подверглись воздействию наркокоррупции. Данные субъекты – полицейские, прокуроры, судьи, работники тюрем, сотрудники лечебных и фармацевтических учреждений и др. Отметим, что сотрудники, работающие в указанных и иных учреждениях, не обладают необходимым уровнем правового сознания, у них деформированы морально-нравственные нормы, но весьма высок уровень материальных притязаний. Служебная и иная деятельность соответствующих сотрудников недостаточно контролируется. Наряду с указанным, отметим, что структуры, осуществляющие борьбу с наркокриминалитетом, в своей деятельности недостаточно целеустремлены и организационно недостаточно состоятельны. В данной сфере неэффективно ведётся оперативно-поисковая и разведывательная работа, позволяющая предотвратить попытку наркокоррупции. Во многом наркокоррупция объясняется низкой материальной обеспеченностью сотрудников правоохранительных органов (средняя ежемесячная зарплата сотрудника МВД не превышает в среднем 70 долларов США), тогда как непосредственное или опосредованное участие в незаконном обороте наркотиков сулит доход в десятки и сотни раз больше, чем месячное денежное содержание рядового сотрудника полиции. Можно назвать это явление «вынужденной коррупцией», когда государство, не обеспечивая служащих правопорядка достаточной заработной платой, само подталкивает их к нарушениям закона в целях извлечения материальной выгоды.

Огромные доходы, получаемые от оборота наркотиков, позволяют участникам наркобизнеса использовать эти средства на выдвижение «своих людей» в органы государственной власти. На добытые наркосредства приобретается участие в законодательных и исполнительных органах, в управлении регионами, отраслями экономики. Проникновение в государственную власть оставляет практически без надежды тщетные попытки противостоять наркобизнесу той немногочисленной, и пока еще неподкупной части органов управления.

Вовлекаются в незаконную наркодеятельность правоохранительные, судебные и исполнительные органы. За наркоденьги чиновники с готовностью «тормозят» разработку и принятие антинаркотического законодательства, или искажают его до такой степени, что законопроект в итоге получается нежизнеспособным. Выделенная сумма на подкуп чиновника, без колебаний «поступит в карман», и за нее будут работать до последнего, или пока не будет получено более выгодное предложение. И даже если государство бесконечно будет повышать заработную плату своим служащим, специфика человеческих потребностей такова, что много денег или других материальных благ не

бывает. А наркобароны без проблем поднимут ту нужную для подкупа планку денег, которая, в любом случае будет выше предложенной государством.

Проблема наркокоррупции связана с крайне высокой прибылью, которую получают наркодельцы и коррумпированные чиновники. Ни для кого не секрет, что производство распространение наркотиков – самый окупаемый бизнес. Приведём некоторые конкретные цифры, например, стоимость 1 кг героина:

- в Афганистане составляет 9 000 \$;
- в Таджикистане - 25 000 \$;
- в Москве - 150 000 \$.

В целом основные факторы наркокоррупции можно представить в виде схемы – см. рис. 2.

Рис. 2. Факторы наркокоррупции

Источник: собственное исследование.

ВИДЫ И ФОРМЫ КОРРУПЦИИ И НАРКОКОРРУПЦИИ

Коррупция и наркокоррупция многогранны и разнообразны, как сама жизнь. Ее можно представить, как своеобразную иерархическую модель, как пирамиду, в которой имеются строго определенные уровни и в каждом из них царят свои нормы и характерны специфические модели поведения – смотрите рис. 3. На высших уровнях наркокоррупционной пирамиды располагается политическая элита, государственные чиновники высшего уровня, которые безусловно взятки в обычном виде не берут. Характер их коррупционной деятельности тоже весьма специфичен.

На данном уровне определяется законотворческий процесс – принятие или непринятие законов, или иных нормативных актов, направленных на эффективную борьбу с наркокриминалитетом, принятие или непринятие программ предупреждения наркомании, обеспечение программ необходимыми финансовыми или техническими ресурсами, организация менеджмента программ и контроля их выполнения. Можно воспрепятствовать принятию закона и получить за данные действия одноразовое вознаграждение, которое измеримо суммами с шестью и более цифрами. Чиновники и должностные лица на низших уровнях данной пирамиды (рядовые полицейские получают взятки или иные вознаграждения гораздо менее впечатляющие, но данный недостаток они компенсируют частотой получения вознаграждения или сами начинают заниматься запрещённой законом деятельностью – распространением наркотиков, стремясь тем самым восстановить нелегитимную «справедливость»).

Рис. 3. Пирамида наркокоррупции
Источник: собственное исследование.

На высших уровнях пирамиды наркокоррупции мы можем наблюдать:

- Захват государства – покупка влиятельными (финансовыми, экономическими, криминальными и др.) элементами решений государственных органов или государственных чиновников. Виды захвата государства, которые могут быть связаны коррупцией в области наркотических веществ:
- Захват парламента (формирование послушного, «карманного» депутатского корпуса, предоставление парламентариям льгот и соответствующих должностей).

- Захват верховной исполнительной власти (кабинетов и советов министров, бюро премьеров, министерств).
- Принятие неэффективных решений в борьбе с наркоманией.
- Необеспечение принятых законов, правительственных решений, государственных и межгосударственных программ необходимыми ресурсами (кадровыми, техническими и техногенными, финансовыми, материальными) – *реализация программ борьбы с наркоманией на бумаге.*

ВЫВОДЫ

1. Наркокоррупция – это существующее криминологическое явление, которое определяется сложными и иерархическими факторами. Авторы дают следующее объяснение наркокоррупции: наркокоррупция – это состояние коррупции или коррупционного поведения, которое выражается в форме злоупотребления полномочиями должностного лица в сфере предотвращения и борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, с целью получения материальных благ и других благ или иного рода преимуществ.
2. Правовое воздействие на наркокоррупцию должно быть ориентировано на оба направления: предупреждение и борьба с наркокоррупцией. Организациям, ведущим борьбу с наркоторговлей, одновременно следует решительно пресекать коррупцию. Этот вопрос требует комплексного подхода и должен быть отражен в программах и стратегиях противодействия незаконному обороту наркотических средств, а соответствующие правоохранительные органы должны обеспечить практику выявления и наказания наркокоррупционеров. При этом борьба с наркокоррупцией, наряду с организационными, экономическими и иными средствами, требует использования правовых механизмов для снижения коррупционного потенциала правового статуса должностных лиц в сфере контроля наркотиков.
3. Важно прогнозировать тенденции развития криминальных ситуаций. Необходимо прогнозирование рисков наркокоррупции. Криминологический прогноз показывает, что злоупотребление наркотиками в ближайшие годы будет расти, что негативно скажется на международной ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

- Anatolijs Kriviņš. Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā. 2015. Rīga: SIA “Drukātava”.
- Andrejs Vilks, Kristīne Ķipēna. 2000. Korupcija. Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Rīga: Lietišķās informācijas dienests.
- Black’s Law Dictionary. Sixth Edition. 1990. St. Paul, MINN: West Publishing Co.
- Ieskats Eiropas Savienības politikā ES cīņā pret krāpšanu un korupciju. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2015.

- Korupcijas apkarošana Eiropas Savienībā. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0308&from=LV>.
- Korupcijas vēsturiskais pārskats. Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/35090>.
- Vispārējā Pretkorupcijas Stratēģija. ANO Pretkorupcijas rīku apkopojums. Apvienoto Nāciju Organizācija, Pretkorupcijas rīku apkopojums. 3. izdevums. Vīne: Narkotiku kontroles un noziedzīgu nodarījumu novēršanas birojs, 2004, 10. lpp.
- Антон Шалагин, Дмитрий Кабилов. 2015. “Приоритетные направления предупреждения коррупционной преступности на современном этапе”. Вестник КЮИ МВД России №1 (19): 63-67 [Anton Shalagin, Dmitrij Kabirov. 2015. „Priorytetnyje napravlenija preduprezhdenija korruptsionnoj prestupnosti na sovremennom etape”. Vestnik KJUI MVD Rossi №1 (19): 63-67].
- Большой латинско-русский словарь. <http://linguaeterna.com/vocabula/list.php?letter=corruptio&submit=%CF%E0%E7%E0%F2%FC>. [Bol'shoj latinsko-russkij slovar', <http://linguaeterna.com/vocabula/list.php?letter=corruptio&submit=%CF%E0%E7%E0%F2%FC>].
- Игорь Грязнов. 2005. Преступления, связанные с наркотическими средствами, психотропными веществами или их аналогами, совершаемые женщинами: криминологический анализ и уголовно-правовое регулирование: автореф. дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород [Igor' Grjaznov. 2005. Prestuplenija, svjazannyje s narkotichesкими sredstvami, psihotropnymi veshchestvami ili ikh analogami, covershaemyje zhenshchinami: kriminologicheskij analiz i ugovovno-pravovoe regulirovanije: avtoref. dis. kand. jurid. nauk. N. Novgorod].
- Контроль над НАРКОТИКАМИ, предупреждение ПРЕСТУПНОСТИ и борьба с ТЕРРОРИЗМОМ. <https://www.un.org/annualreport/files/2019/09/Annual-report-SG-2019-RU-Chapter-8.pdf> (23.10.2019.) [Kontrol' nad NARKOTIKAMI, preduprezhdenije PRESTUPNOSTI i bor'ba s TERRORIZMOM. <https://www.un.org/annualreport/files/2019/09/Annual-report-SG-2019-RU-Chapter-8.pdf>].
- Михаил Клеймёнов. 2003. Проблема коррупции среди сотрудников службы криминальной милиции. W. Преступность в России и борьба с ней: региональный аспект. С. 9-16. Москва: Российская криминологическая ассоциация [Mikhail Klejmjonov. 2003. Problema korruptsiii sredi sotrudnikov sluzhby kriminal'noj militsii. V. Prestupnost' v Rossi i bor'ba s niej: regional'nyj aspekt. С. 9-16. Moskva: Rossijskaja kriminologicheskaja assotsijatsija].
- Надежда Павловская. 2014. Коррупция в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств: монографи. Москва: Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации [Nadezhda Pavlovskaja. 2014. Korruptsija v sfere pritovodejstvija nezakonnomu oborotu narkoticheskikh sredstv: monografi. Moskva: Akad. Gen. Prokuratury Ros. Federatsii].

Paweł GROMEK
Szkoła Główna Służby Pożarniczej¹
Instytut Bezpieczeństwa Wewnętrznego
pgromek@sgsp.edu.pl
ORCID 0000-0003-0997-5069
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.11>

PROLEGOMENA DO BADAŃ KULTURY RATOWNICTWA

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono zarys zagadnienia kultury ratownictwa w Polsce. Kolejno, określono istoty przedmiotu badań, zbudowano i omówiono model idealny kultury ratownictwa w Polsce, a także scharakteryzowano jej ogólne uwarunkowania. Przyjętą hipotezę uprawdopodobniono z wykorzystaniem teoretycznych metod badawczych. Udowodniono, że model idealny kultury ratownictwa można zbudować na podstawie modelu kultury bezpieczeństwa Cieślarczyka, uwzględniając wszystkie dziedziny ratownictwa. Natomiast właściwe uwarunkowania mają swoje główne źródło w specyfice podmiotów ratownictwa. Są one wyrażane przez powszechnie przyjęte wartości, określone normy, eksponowane postawy i zachowania, a także realizowane działania (w tym współdziałanie w trybie pilnym).

SŁOWA KLUCZOWE: kultura, kultura ratownictwa, ratownictwo, bezpieczeństwo

---

THE PROLEGOMENA TO RESEARCH OF THE RESCUE CULTURE IN POLAND

ABSTRACT: The paper presents an outline of the rescue culture in Poland. It was achieved by the specification of the research object, building and characterizing the ideal model of the rescue culture, as well as description of the general culture determinants. The hypothesis was acknowledged with the use of theoretical research methods. The author found out that the ideal model can be built on the base of the Cieślarczyk's security culture model, taking into consideration all areas of the rescue operations. Whereas relevant determinants have their main source in rescue entities specification. The determinants are expressed by commonly accepted values, established standards, expressed patterns and behaviors as well as conducted operations (including emergency cooperation).

KEYWORDS: culture, rescue culture, rescue, security

---

¹ The Main School of Fire Service; Poland.

WPROWADZENIE

„Bezpieczeństwa nie widać. Widoczne są przeważnie przejawy jego braku”². Z tego powodu badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe (zwłaszcza nauki o bezpieczeństwie i – mimo iż formalnie nie jest zlokalizowana na mapie polskiej nauki – inżynierię bezpieczeństwa) stają nierzadko przed wyzwaniem budowania i realizowania procesów poznawczych dotyczących trudno identyfikowalnych obiektów ontycznych i epistemologicznych. Niektóre z nich mogą występować jedynie w sferze konceptualnej, aczkolwiek cechować się potencjałem oddziaływania na realne składniki uniwersum bytowego. Wyrazem kształtowanej w ten sposób świadomości badawczej jest poruszanie przez naukowców zagadnień poczucia bezpieczeństwa (jako uzupełnienia pojęcia bezpieczeństwa eksperckiego), społecznego wzburzenia (współdeterminującego z ryzykiem obliczeniowym ryzyko w sensie ogólnym), odporności, podatności itp.³ Za szczególnie istotne dla rozwoju nauk społecznych uważa się powiązane z nimi pojęcie kultury bezpieczeństwa, również dającej wyraz temu, co niewidoczne, a mające wpływ na otaczającą rzeczywistość.

Koncepcje kultury bezpieczeństwa znajdują swoje zastosowanie w odniesieniu do zagadnień pozostających niejako na granicy teorii i praktyki przedmiotu poznania, zwłaszcza tam, gdzie odnotowuje się wyraźne niejednoznaczności, a nawet sprzeczności identyfikowalne w toku relatywizacji tych dwóch ujęć. Wielu wyraźnych przykładów można doszukać się w problematyce niezwłocznego niesienia pomocy ludziom, a także wybranym elementom środowiska i mieniu w zakresie niezbędnym do przeżycia ludności w wymiarach biologicznym i bytowo-kulturowym. Mowa o problematyce ratownictwa, której eksploracja naukowa prowadzi do wniosków ukazujących rozbieżności pomiędzy „tym, jak powinno być”, a „tym, jak jest”.

Wyniki realizacji I etapu pracy naukowo-badawczej pt. *Projektowanie sieciowe doraźnych systemów ratownictwa w Polsce*⁴, potwierdzone ratowniczymi doświadczeniami własnymi autora niniejszej pracy oraz licznymi doniesieniami medialnymi, dowodzą potrzeby poznania charakteru i uwarunkowań ratownictwa w sferze jego kultury w celu zdobycia nowej wiedzy o m. in. społecznych czynnikach determinujących sprawność przedmiotowej działalności, a także powodach, dla których obywatele nie udzielają pomocy ratowniczej pomimo właściwych, prawnych obligacji. Pierwszym etapem mającym na celu uzupełnienie wykrytej luki wiedzy jest zbudowanie podstawowych założeń poznawczych dotyczących kultury ratownictwa w Polsce, co stanowi cel niniejszego artykułu. Związane jest również z postawieniem problemu badawczego pod postacią pytania: *W jaki sposób przedstawić zagadnienie kultury ratownictwa w Polsce?* Przyjęto, że może być to osiągnięte poprzez, kolejno, określenie istoty przedmiotu badań, zbudowanie i omówienie modelu idealnego kultury ratownictwa w Polsce, a także scharakteryzowanie jego ogólnych uwarunkowań.

² P. Gromek, *Teoria organizacji bezpieczeństwa na przykładzie masowej ewakuacji ludności*, Warszawa 2017, s. 124.

³ Vide: J. Wolanin, *Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju*, Warszawa 2005, s. 29-39.

⁴ S/E-422/11/17, Szkoła Główna Służby Pożarniczej.

ISTOTA KULTURY RATOWNICTWA

Na przestrzeni lat wielu teoretyków i praktyków podejmowało próby zdefiniowania ratownictwa. Należy tu wymienić m. in. autorów *Małej encyklopedii wojskowej*⁵, *Słownika współczesnego języka polskiego*⁶ oraz A. Skrabacz⁷ i Z. Zamiara⁸. Nie sposób pominąć przy tej okazji dokumentów prawnych, których treści precyzują, co formalnie należy rozumieć przez takie pojęcia jak ratownictwo górskie⁹, ratownictwo wodne¹⁰, działania ratownicze¹¹, pierwsza pomoc i medyczne czynności ratunkowe¹², akcja ratownicza¹³ czy też pomocnicze specjalistyczne czynności ratownicze¹⁴. Warto jednak nadmienić, że wzajemna relatywizacja wyrażanych w ten sposób definicji rzuca światło na wiele rozbieżności interpretacyjnych, które utrudniają jednoznaczne rozumienie tego, czym jest ratownictwo w swojej istocie¹⁵.

Autor wyraża przekonanie, że na ratownictwo należy patrzeć szeroko, wykraczając poza klasyczny sposób rozumienia sprowadzany do działalności formalnych systemów ratownictwa (np. krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, KSRG) czy też poszczególnych służb i straży (m. in. Państwowej Straży Pożarnej, PSP). Dlatego – czerpiąc z definicji formalnych oraz opracowań innych autorów – proponuje się definicję mówiącą o tym, że „ratownictwo to dziedzina bezpieczeństwa powszechnego oznaczająca działalność operacyjną na wszystkich poziomach zarządzania bezpieczeństwem państwa, we wszystkich stanach jego funkcjonowania, ukierunkowana na ochronę ludzi, a także mienia i środowiska w zakresie niezbędnym do ich przeżycia w wymiarach biologicznym i bytowo-kulturowym, w okolicznościach lub w związku z okolicznościami reagowania na zagrożenia w trybie niezwłocznym (natychmiastowym, pilnym)”¹⁶. Wynikają z niej zasadnicze kwestie cechujące ratownictwo jako kategorię pojęciową. Co istotne, podkreślono wpisywanie się go w zagadnienia dotyczące ochrony ludności i obrony cywilnej (poprzez relację z bezpieczeństwem powszechnym)¹⁷, pośrednio zaś bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo państwa.

Również pojęcie kultury bezpieczeństwa doczekało się wielu sposobów rozumienia. Zdaje się być na tyle uniwersalne, że można je odnosić do bezpieczeństwa narodowego

⁵ *Mała encyklopedia wojskowa*, t. III, Warszawa 1971, s. 34.

⁶ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 932.

⁷ A. Skrabacz, *Ratownictwo III RP. Ogólna charakterystyka*, Warszawa 2004.

⁸ Z. Zamiar, *Ratownictwo w systemie bezpieczeństwa*, Wrocław 2013.

⁹ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1084), art. 2 pkt 7.

¹⁰ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1482 ze zm.), art. 2 pkt 4.

¹¹ Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1372 ze zm.), art. 2 pkt 2.

¹² Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 993 ze zm.), art. pkt. 4 i 7.

¹³ Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1499), art. 7 pkt 1.

¹⁴ *Ibidem*, pkt 2.

¹⁵ Vide: R. Radkowski, *Działania ratownicze i ratowniczo-gaśnicze. Problematyka terminologii*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2015, nr 55, s. 67-82.

¹⁶ P. Gromek, *Ratownictwo w ochronie ludności. Istota. System. Kierunki rozwoju*, Warszawa 2015, s. 17.

¹⁷ Vide: R. Kalinowski, *System ochrony i ratownictwa ludności* [w:] *Ochrona ludności w wymiarze wieloaspektowym*, red. R. Kalinowski, P. Szmitkowski, S. Zakrzewska, Siedlce 2015, s. 43.

i kategorii pojęciowych z tym bezpieczeństwem związanych (bezpieczeństwa powszechnego, ochrony ludności, a w konsekwencji do ratownictwa). W ścisłej relacji z wynikami rozważań na temat ratownictwa oraz z uwagi na stosunkowo wysoki stopień reprezentatywności teorii i koncepcji pierwotnych względem tych poniższych, warto przytoczyć następujące stanowiska:

- Kultura bezpieczeństwa jest związana z percepcją zagrożeń i sposobami postępowania w ich obliczu (A. Filipek)¹⁸;
- „Kultura bezpieczeństwa stanowi ogół utrwalonych, niematerialnych i materialnych elementów dorobku człowieka, które służą przewidywaniu, zapobieganiu, identyfikacji oraz pasywnej i aktywnej neutralizacji różnych zagrożeń bezpieczeństwa danego podmiotu” (J. Piwowarski)¹⁹;
- Kultura bezpieczeństwa jest utożsamiana ze wzorem podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, które są charakterystyczne dla danego podmiotu i wpływają na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i/lub zagrożeń występujących w jego otoczeniu bliższym i dalszym. Kojarzy się ją również ze sposobem odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim, w konsekwencji działalności w obliczu różnych układów czynników tę kulturę determinujących (M. Cieślarczyk, A. Filipek, A. W. Świdorski, J. Ważniewska)²⁰.

Zachowawczym jest założenie, że skoro ratownictwo jest związane z systemem działań ludzkich prowadzonych w charakterystycznych okolicznościach i na specyficznych zasadach, jest bardzo mocno związane z bezpieczeństwem (powszechnym, narodowym, państwa i in.), to sfera jego kultury koresponduje co do swojej struktury poznawczej z pojęciem kultury bezpieczeństwa. W konsekwencji poprzez kulturę ratownictwa można rozumieć wzorzec podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla podmiotów ratownictwa i wpływających na sposób postrzegania przez nie wyzwań, szans i/lub zagrożeń występujących w ich środowiskach wewnętrznych i otoczeniu, kojarzony ze sposobami myślenia o ratownictwie i właściwej działalności operacyjnej ukierunkowanej na ochronę ludzi, a także mienia i środowiska w zakresie niezbędnym do ich przeżycia w wymiarach biologicznym i bytowo-kulturowym, w okolicznościach lub w związku z okolicznościami reagowania na zagrożenia w trybie niezwłocznym (natychmiastowym, pilnym). Słowem uzupełnienia, mianem podmiotu ratownictwa określa się wszelkiego rodzaju byty zorganizowane (np. instytucje, systemy działań) oraz jednostkowe (jednostki ludzkie), które podejmują działania w przedmiotowym zakresie. Kultura ratownictwa zdaje się więc dotyczyć trudno mierzalnych obszarów analizowanej problematyki. Z tego powodu to właśnie

¹⁸ Vide: A. Filipek, *Niektóre tendencje zmian kultury bezpieczeństwa studentów w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku* [w:] *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce*, red. A. Filipek, t. II, Siedlce 2014, s. 338-339 [za:] P. Gasparski, *Psychologiczne wyznaczniki gotowości do zapobiegania zagrożeniom*, Warszawa 2003.

¹⁹ J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016, s. 25.

²⁰ Vide: M. Cieślarczyk, A. Filipek, A. W. Świdorski, J. Ważniewska, *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, „Kultura bezpieczeństwa” 2014, nr 1-2, s. 22-23.

w niej upatrywany jest potencjał poznawczy umożliwiający poszukiwanie odpowiedzi na pytania o pobudki kierujące działalnością w zakresie ratownictwa i rzeczywiste sposoby realizacji właściwych zadań.

MODEL IDEALNY KULTURY RATOWNICTWA W POLSCE

Z definicji kultury ratownictwa wynikają dwie płaszczyzny czynników ją determinujących:

- założenia, wartości, normy, reguły, symbole i przekonania eksponowane przez podmioty ratownictwa,
- wyzwania, szanse i zagrożenia widziane z perspektywy tychże podmiotów.

Zestawienie ze sobą wspomnianych dwóch płaszczyzn determinantów w relacji morfologicznej²¹ pozwala na identyfikację ciągu logicznego pojęć kształtujących idealny model kultury ratownictwa (bazujący na idealnym modelu kultury bezpieczeństwa M. Cieślarczyka). Są to wartości, normy, postawy, zachowania i działania.

Za L. Krzyżanowskim, wartości to „wytwór odczuć, przeświadczeń lub przekonań jakiegoś podmiotu (...) o tym, co w rzeczywistości przyrodniczej i psycho-społeczno-kulturowej jest pozytywnie oceniane i uznawane za godne pożądaniami i dążeń”²². Poprzez wartości rozumie się atrybuty odpowiadania pragnieniom, oczekiwaniom, potrzebom i zdolnościom eksponującego je podmiotu, a także cechy, które uzasadniają przypisane temu podmiotowi powinności²³. Mogą być one osiągnane na różne sposoby, przeważnie dzięki stosowaniu się do norm postępowania, czyli ustalonych, ogólnie przyjętych zasad działania²⁴. Z norm, które niejako wyrastają na systemie wartości danego podmiotu, wynikają z kolei postawy pożądane w świetle okoliczności skutkujących zasadnością podejmowania działań o charakterze ratowniczym (lub szerzej, z zakresu ratownictwa)²⁵.

Następny element ciągu logicznego pojęć charakteryzujących kulturę ratownictwa stanowią postawy. Zgodnie ze stanowiskiem M. Cieślarczyka są one konstytuowane przez komponent racjonalny (związany z wiedzą i sposobami myślenia), komponent emocjonalny oraz komponent behawioralny (utożsamiany z gotowością do podejmowania określonych działań). Same działania to odmiana zachowań. Te pierwsze wyróżniają się na tle tych drugich intencjonalnością i sensownością podejmowanej aktywności²⁶. Nadmieniam, że w kontekście ratownictwa pożądana jest szczególna forma działalności, jaką jest współdziałanie (a zwłaszcza współpraca),

²¹ Vide: A. Ujwary-Gil, *Wykorzystanie analizy morfologicznej w poszukiwaniu nowej formy reklamowania produktu*, Marketing i Rynek 2003, nr 6, s. 2; T. Ritchey, *Fritz Zwicky, Morphologie and Policy Analysis*, FOA 1998.

²² Vide: L. Krzyżanowski, *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, Warszawa 1992, s. 143.

²³ Vide: H. Elzenberg, *Pojęcie wartości perfekcyjnej* [w:] *Pisma aksjologiczne*, Lublin 2002, s. 97-99.

²⁴ Vide: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 2, Warszawa 2003, s. 1018; M. Cieślarczyk, A. Filipek, A. W. Świdorski, J. Ważniewska, *Istota kultury...*, s. 26.

²⁵ Autor stoi na stanowisku, że działalność z zakresu ratownictwa można podzielić na działania o charakterze zarządczym (działania kierownicze) oraz działania o charakterze wykonawczym (ratownicze, ratunkowe). Założenie to pozwala uporządkować instrumentarium definicyjne teorii i praktyki ratownictwa w Polsce.

²⁶ Vide: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i bezpieczeństwo kulturowe* [w:] *Współczesne bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa*, red. A. Filipek, B. Gałek, Siedlce 2014, s. 21-22.

definiowane przez B. Wiśniewskiego jako „wspólne działanie lub udzielanie pomocy w realizacji zadań związanych z osiągnięciem precyzyjnie określonego, wymiernego celu, związanego z pełną realizacją przedsięwzięć dotyczących realizacji zadań na rzecz bezpieczeństwa”²⁷. Jest ono kluczowe szczególnie wtedy, gdy wynika z uświadomienia sobie pewnych braków (zasobów ludzkich, rzeczowych, informacyjnych i/lub finansowych) w aspekcie realizacji wyznaczonego celu²⁸.

Wzajemne zależności występujące pomiędzy elementami ciągu logicznego pojęć kształtujących idealny model kultury ratownictwa w odniesieniu do poszczególnych jego dziedzin zobrazowano na rysunku 1.

Rysunek 1. Model idealny kultury ratownictwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 160.

Nie bez powodu zdywersyfikowano domenę działalności w zakresie ratownictwa ze względu na właściwe dziedziny (ratownictwo pożarowe, ratownictwo wodne, ratownictwo górskie itd.). Podkreślana przez A. Skrabacz jego branżowość (czy też resortowość) ma zasadniczy wpływ na wymiar kulturowy²⁹. Zróżnicowanie podstaw normatywnych, zasad funkcjonowania poszczególnych podmiotów i sposobów postrzegania zagrożeń oddziałujących na życie i zdrowie ludzkie, a także mienie i środowisko w stosownym zakresie jedynie utwierdzają w tym przekonaniu. Chcąc uzyskać całościowy obraz kultury ratownictwa, należy wziąć pod uwagę wszystkie jego rodzaje.

²⁷ B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Szczytno 2013, s. 298.

²⁸ Vide: J. Prońko, *Bezpieczeństwo państwa. Zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej*, Bielsko Biala 2007, s. 66.

²⁹ Vide: A. Skrabacz, op. cit., s. 12.

OGÓLNE UWARUNKOWANIA KULTURY RATOWNICTWA W POLSCE

Podstawowym założeniem analizy ogólnych uwarunkowań kultury ratownictwa w Polsce jest to, że omawiane zagadnienie nierozzerwalnie wiąże się z podmiotem, o którego kulturę chodzi. Na najwyższym poziomie ogólności można mówić o takich podmiotach ratownictwa, jak:

- obywatele i inne osoby przebywające na terytorium kraju prowadzące działania w zakresie ratownictwa (podmioty jednostkowe),
- instytucje ratownictwa (PSP, organy administracji publicznej pełniące funkcje podmiotów zarządzania kryzysowego, ochotnicze straże pożarne – OSP, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe – GOPR, itp.),
- systemy działań w zakresie ratownictwa (od tych sformalizowanych – m. in. KSRG, systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne, czyli systemu PRM, systemu powiadamiania ratunkowego przez ich niesformalizowane odpowiedniki, np. system ratownictwa górniczego, system ratownictwa morskiego, po upodmiotowiony, holistyczny system ratownictwa, który konceptualnie obejmuje wszystkie wymienione, jednostkowe, instytucjonalne i systemowe podmioty ratownictwa)³⁰.

W teorii i praktyce ratownictwa nawiązuje się do najważniejszych wartości użytecznych – ludzkiego życia i zdrowia (a także mienia i środowiska, aczkolwiek tylko w zakresie niezbędnym do przeżycia ludności w wymiarach biologicznym i bytowo-kulturowym). Rezultat ich dekompozycji na wartości elementarne jest ściśle powiązany z okolicznościami działalności w zakresie ratownictwa. Kwestia ta zdaje się najbardziej uporządkowana w przypadku instytucji ratownictwa i tworzonych przez nie systemów działań, ponieważ zostały one wręcz stworzone do ochrony wspomnianych wartości użytecznych. Jest to zdecydowanie bardziej złożone w przypadku podmiotów jednostkowych. „W sytuacji ryzyka poniekąd ujawnia się rzeczywisty porządek wartości podmiotu, jako że wówczas szczególnie uwidacznia się to, co tak naprawdę jest dla niego najbardziej cenne”³¹. Nie zawsze jednak jest to życie i zdrowie drugiego człowieka.

Niektóre podmioty ratownictwa wypracowały właściwe sobie normy postępowania, wpisując je w dokumenty normatywne i/lub kodeksy etyczne. Za przykłady niech posłużą chociażby *Zasady etyki zawodowej funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*³², *Kodeks etyki zawodowej ratownika medycznego*³³ oraz szablonowy projekt statutu ochotniczej straży pożarnej³⁴. Różnią się względem siebie co do zakresu, struktury i poziomu szczegółowości zawartych regulacji. Warto nadmienić, że część wspomnianych podmiotów nie ma spisanych

³⁰ Teoria holistycznego systemu ratownictwa (nazywanego w literaturze przedmiotu krajowym systemem ratowniczym lub polskim systemem ratownictwa) traktuje o systemie systemów i instytucji ratownictwa, czyli byciu zorganizowanym w oparciu o wszystkie podmioty prowadzące działalność w zakresie ratownictwa.

³¹ Z. Spindel, *Ryzyko a wartości. Aksjologiczny wymiar podejmowania ryzyka* [w:] *Zachowanie się w sytuacji ryzyka*, red. R. Studenski, Katowice 2004, s. 41.

³² Komenda Główna PSP, Warszawa.

³³ Polska Rada Ratowników Medycznych, Kraków 2013.

³⁴ <http://www.zosprp.pl/files/Statut%20OSP.doc> (13.10.2019).

norm postępowania. Stosuje się je nieformalnie. Są kojarzone przeważnie z etosem ratownika (np. morskiego, górniczego), a także społecznymi wymaganiami osadzonymi w branżowym i społecznym postrzeganiu osób pełniących tę rolę.

Wspomniane normy stanowią fundament, na którym wyrastają postawy i zachowania podmiotów ratownictwa w obliczu zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego. Ich sformalizowanie lub przynajmniej nieformalne określenie sprzyja przewidywalności co do behawioralnej odpowiedzi ratowników zawodowych i/lub ochotników w konkretnych okolicznościach reagowania na pożary, powodzie, zagrożenia chemiczne, wypadki na morzu, tąpnięcia w kopalni itd. Zakłada się, że postawy i zachowania wyrażane przez przedstawicieli instytucji ratownictwa są właściwe odpowiadającym im systemom działań (np. PSP, OSP i inne wybrane jednostki ochrony przeciwpożarowej – KSRG). W dokumentach regulujących zasady ich funkcjonowania można odnaleźć szczegółowe wykazy działań i zakresów współdziałania dotyczące ratownictwa.

Zdecydowanie bardziej złożony problem dotyka w niniejszym świetle podmiotów jednostkowych. Ich postawy, zachowania i działania (w tym współdziałanie) mogą być w znacznej mierze pochodną takich czynników, jak m. in.³⁵:

- wiek,
- pochodzenie etniczne,
- język,
- posiadane wykształcenie,
- emocje wyzwalane w związku z wystąpieniem zagrożenia,
- emocje towarzyszące partycypowaniu w działaniach ratowniczych (satysfakcja, bezsilność, stres, zmęczenie, strach, smutek itp.),
- zdolność detekcji, percepcji oraz interpretacji zdarzenia uważanego za niekorzystne z perspektywy bezpieczeństwa powszechnego,
- otwartość na współdziałanie (interwencyjne),
- otwartość na współdziałanie (komunikacja),
- wzajemne zrozumienie ratujących i ratowanych,
- odporność psychiczna,
- potrzeba wsparcia psychicznego,
- wyuczone lub podświadome wzorce behawioralne (współdziałanie, spokój, poszukiwanie informacji, chęć ucieczki, agresywność, próby ratowania mienia),
- świadomość istotności wpływu czynników kulturowych na efektywność działań ratowniczych.

Istnieje duży rozdźwięk między zastaną rzeczywistością, a rzeczywistością pożądaną. Teoretycznie bowiem rzecz ujmując, w Polsce żyje około 30 milionów potencjalnych

³⁵ Vide: Z. Baskaya Sofuoglu, T. Sofuoglu, E. Yildirim, D. Kehl, *Human behaviour and culture in emergency situations* [w:] *Behaviour – Security – Culture. Human behavior in emergencies and disasters: A cross-cultural investigation*, red. S. Schmidt, E. Galea, Lengerich 2013, s. 37-44.

ratowników. To osoby zobligowane i z założenia zdolne do przestrzegania prawa krajowego, którego treści nakładają obowiązek:

- udzielenia pomocy człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, o ile nie narazi się tym siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu³⁶,
- powiadomienia lub przynajmniej przyczynienia się do powiadomienia podmiotów ustawowo powołanych do niesienia pomocy osobom w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego po zauważeniu osoby lub osób znajdujących się w takim stanie, bądź o fakcie bycia świadkiem zdarzenia powodującego taki stan³⁷,
- udzielenia przez kierującego pojazdem niezbędnej pomocy ofiarom wypadku oraz wezwania zespołu ratownictwa medycznego i Policji w okolicznościach, w których są osoby zabite i/lub ranne³⁸,
- informowania o zagrożeniach występujących na obszarach wodnych oraz w górach³⁹.

Doniesienia medialne pokazują jednak, że ludzie nie chcą i/lub boją się udzielać pomocy o charakterze ratowniczym⁴⁰. Rzuca to światło na stan kultury ratownictwa w Polsce, zwłaszcza w odniesieniu do społecznego komponentu ratownictwa. Z tego powodu bardzo trudno określić stopień i zakres partycypacji jednostek ludzkich (obywateli i innych osób przebywających na terenie kraju) w działaniach ratowniczych, wskazując liczne kierunki dla pogłębionej eksploracji naukowej w formie dociekań teoretycznych i badań empirycznych⁴¹.

PODSUMOWANIE

Kultura bezpieczeństwa stanowi zagadnienie o wysokim potencjale badawczym. Można o niej traktować zarówno jako o przedmiocie poznania, jak i o względzie poznawczym. Właściwe teorie naukowe i działalność praktyczna stwarzają możliwości do poszukiwania odpowiedzi na pytania o trudno mierzalne aspekty rzeczywistości. Z tego powodu przedmiotowy dorobek znajduje zastosowanie w badaniach nad szeroko rozumianym ratownictwem, czyli dziedziną bezpieczeństwa powszechnego oznaczającą działalność operacyjną na wszystkich poziomach zarządzania bezpieczeństwem państwa, we wszystkich stanach jego funkcjonowania, ukierunkowaną na ochronę ludzi, a także mienia i środowiska w zakresie niezbędnym do ich przeżycia w wymiarach

³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.), art. 162 § 2.

³⁷ Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 993 ze zm.), art. 4.

³⁸ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1990 ze zm.), art. 3.

³⁹ Ustawa o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych..., art. 3 oraz ustawa o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach..., art. 4.

⁴⁰ <http://rzeszow.tvp.pl/42836137/nie-udzielili-pomocy-rannemu-motocyklicie-zlamali-prawo> (13.10.2019), <http://motoryzacja.interia.pl/wiadomosci/polski-kierowca/news-ty-tez-nie-udzielisz-pomocy,nId,2548244> (13.10.2019).

⁴¹ Vide: P. Gromek, *W sieci ratownictwa*, Warszawa 2018, s. 195-217.

biologicznym i bytowo-kulturowym, w okolicznościach lub w związku z okolicznościami reagowania na zagrożenia w trybie niezwłocznym (natychmiastowym, pilnym).

Czerpiąc z rezultatów dotychczasowych badań naukowych, kulturę ratownictwa można zdefiniować jako wzorzec podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla podmiotów ratownictwa i wpływających na sposób postrzegania przez nie wyzwań, szans i/lub zagrożeń występujących w ich środowiskach wewnętrznych i otoczeniu, kojarzony ze sposobami myślenia o ratownictwie i właściwej działalności.

Do zrozumienia ogólnych uwarunkowań kultury ratownictwa w Polsce konieczne jest skupienie się na elementach logicznego ciągu pojęć: wartości, normy, postawy, zachowania i działania, ze zwróceniem uwagi na szczególną odmianę działań, jaką jest współdziałanie (tu współdziałanie w zakresie ratownictwa). Naniesienie ich struktury (w sensie elementów i łączących je relacji) na pełną domenę działalności w zakresie ratownictwa ukazaną w podziale branżowym pozwala zbudować model idealny, a równocześnie wstępną strukturę poznania omawianej problematyki.

Specyfika działalności w zakresie ratownictwa znajduje swoje odzwierciedlenie w postrzeganiu elementów modelu idealnego kultury ratownictwa oraz zależności występujących między jego elementami. Wpływa tym samym na sposób rozumienia ogólnych uwarunkowań kultury ratownictwa w Polsce. Już wstępne wyniki dociekań teoretycznych skłaniają ku przekonaniu o słuszności kontynuacji badań naukowych w tym zakresie. Dysonans towarzyszący odniesieniu regulacji prawnych do rzeczywistego stopnia otwartości obywateli na prowadzenie działalności ratowniczej to jeden z zasadniczych powodów potwierdzających to założenie.

BIBLIOGRAFIA

- Baskaya Sofuoglu Zeynep, Sofuoglu Turhan, Yildirim Elif, Kehl Doris. 2013. Human behaviour and culture in emergency situations. W Behaviour – Security – Culture. Human behavior in emergencies and disasters: A cross-cultural investigation, 32-45. Pabst Science Publishers.
- Cieślarczyk Marian, Filipek Agnieszka, Świdorski Andrzej, Ważniewska Joanna. 2014. „Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych”. Kultura bezpieczeństwa Nr 1-2 : 17-57.
- Cieślarczyk Marian. 2014. Kultura bezpieczeństwa i bezpieczeństwo kulturowe. W Współczesne bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa, 16-29. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
- Elzenberg Henryk. 2002. Pisma aksjologiczne. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Filipek Agnieszka. 2014. Niektóre tendencje zmian kultury bezpieczeństwa studentów w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku. W Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce, 337-351. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

- Gasparski Piotr. 2003. Psychologiczne wyznaczniki gotowości do zapobiegania zagrożeniom. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk.
- Gromek Paweł. 2015. Ratownictwo w ochronie ludności. Istota. System. Kierunki rozwoju. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Służby Pożarniczej.
- Gromek Paweł. 2017. Teoria organizacji bezpieczeństwa na przykładzie masowej ewakuacji ludności. Warszawa: Difin.
- Gromek Paweł. 2018. W sieci ratownictwa. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Służby Pożarniczej.
- Kalinowski Romuald. 2015. System ochrony i ratownictwa ludności. W Ochrona ludności w wymiarze wieloaspektowym, 39-53. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
- motoryzacja.interia.pl.
- Praca zbiorowa. 2013. Kodeks etyki zawodowej ratownika medycznego. Kraków: Polska Rada Ratowników Medycznych.
- Krzyżanowski Leszek. 1992. Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Praca zbiorowa. 1971. Mała encyklopedia wojskowa t. III. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Piwowski Juliusz. 2016. Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego. Słupsk: Stowarzyszenie Edukacja i Wychowanie dla Pokoleń –Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej.
- Prońko Jarosław. 2007. Bezpieczeństwo państwa. Zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej. Bielsko Biała: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku Białej.
- Radkowski Radosław. 2015. „Działania ratownicze i ratowniczo-gaśnicze. Problematyka terminologii”. Zeszyty Naukowe SGSP Nr 55 : 67-82.
- Ritchey Tom. 1998. Fritz Zwicky, Morphologie and Policy Analysis. FOA.
- Skrabacz Aleksandra. 2004. Ratownictwo III RP. Ogólna charakterystyka. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Praca zbiorowa. Słownik współczesnego języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Wilga 1996.
- Spendel Zbigniew. 2004. Ryzyko a wartości. Aksjologiczny wymiar podejmowania ryzyka. W Zachowanie się w sytuacji ryzyka, 35-43, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Ujwary-Gil Anna. 2003. „Wykorzystanie analizy morfologicznej w poszukiwaniu nowej formy reklamowania produktu”. Marketing i Rynek Nr 6 : 2-6.
- Praca zbiorowa. 2003. Uniwersalny słownik języka polskiego t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1084).
- Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1482 ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1990 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1372 ze zm.).

- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1499).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.).
- Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 993 ze zm.).
- Wiśniewski Bernard. 2013. System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne. Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.
- Wolanin Jerzy. 2005. Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju. Warszawa: Danmar.
wroclaw.eska.pl.
zosprp.pl.
- Zamiar Zenon. 2013. Ratownictwo w systemie bezpieczeństwa. Wrocław: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki.
- Praca zbiorowa. Zasady etyki zawodowej funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej. Warszawa: Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej.

Radosław BIELAWSKI
Akademia Sztuki Wojennej¹
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Instytut Podstaw Bezpieczeństwa
r.bielawski@akademia.mil.pl
ORCID0000-0002-5701-4476
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.12>

BEZPIECZEŃSTWO BEZZAŁOGOWYCH SYSTEMÓW POWIETRZNYCH W ŚRODOWISKU ZAKŁÓCEŃ

ABSTRAKT: Przedmiotem badań tego opracowania są zakłócenia jako forma niekinetycznej walki z bezzałogowymi systemami powietrznymi. Celem praktycznym artykułu jest uporządkowanie teoretycznej wiedzy i terminologii dotyczącej zakłóceń, celem poznawczym natomiast jest wykazanie, że zakłócenia stanowią realny i nowy problem, dotyczący bezpieczeństwa użytkowania bezzałogowych systemów powietrznych. W pracy użyto teoretycznych metod badawczych, takich jak: analiza, synteza, abstrahowanie i uogólnienie. Rezultatem badań jest określenie rodzajów zakłóceń (głównie *jamming* oraz *spoofing*) oraz ich charakterystyki w stosunku do bezzałogowych aparatów latających. Dokonano uporządkowania wiedzy teoretycznej, wyjaśniając techniki zakłóceń, wskazując na cele ataków oraz obiekty ich oddziaływania. W pracy dokonano analizy możliwości dostępnych, niekinetycznych systemów neutralizacji BSP wraz z ich możliwościami oraz charakterystyką taktyczno-techniczną. Przewidując dalszy rozwój bezzałogowych systemów powietrznych wskazano na problem bezpieczeństwa w kontekście autonomizacji tych systemów. Drugim ważnym wnioskiem jest brak norm prawnych regulujących używanie urządzeń do zakłócania. Stwarza to realny problem, pozwalając na ich użytkowanie np. w stosunku do urządzeń satelitarnych systemów nawigacyjnych, stosowanych powszechnie w lotnictwie.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, bezzałogowe statki powietrzne, zakłócenia

SAFETY OF THE UNMANNED AIRCRAFT SYSTEMS IN A HARSH INTERFERENCE ENVIRONMENT

ABSTRACT: This study considers signal interference as a form of non-kinetic warfare against unmanned aircraft systems (UAS). The practical purpose of this paper is to organize the theoretical knowledge and terminology concerning interference, while its cognitive purpose is to demonstrate that this recently recognized problem is a real threat to the safe use of unmanned aircraft systems. The research methods employed in this work – analysis, synthesis, abstracting and generalization – serve to determine the types of interference (i.e. primarily *jamming* and *spoofing*) and their characteristics in relation to unmanned aircraft. The paper organizes

¹ War Studies Academy; Poland.

the theoretical knowledge by explaining the signal interference techniques and indicating the targets of attacks or objects of interest. Therefore, available non-kinetic energy UAS neutralization systems are analyzed with respect to their capabilities, tactical characteristics and technical specifications. Given the anticipated further development of unmanned aircraft systems technologies, signal interference carries serious implications for the safety of autonomous operation of these systems. The second important conclusion highlighted in this analysis is the absence of a legislative framework that would regulate the use of interference facilities. This gap in legal regulations implicitly permits their engagement against such crucial infrastructure as e.g. satellite devices for navigation systems – standard and critical equipment in the aviation.

KEYWORDS: safety, unmanned aircraft system – UAS, interference

WSTĘP

Jednym z niekinetycznych² sposobów walki z bezzałogowymi systemami powietrznymi są zakłócenia. Można rozumieć je jako zewnętrzne sygnały powodujące naruszenie porządku lub równowagi – w tym przypadku urządzenia radio- i nawigacyjnych. Z uwagi na ich charakter można podzielić je na niezamierzone (ang. *unintentional interferences*)³, czyli inne urządzenia emitujące fale, np. nadajniki radiowe, oraz zakłócenia zamierzone (ang. *intentional interferences*)⁴ – będące przedmiotem badań tego opracowania.

Chcąc zobrazować wpływ zakłóceń na bezpieczeństwo ruchu lotniczego można posłużyć się przykładem ataku na system nawigacyjny, który miał miejsce w lipcu 2019 r. w przestrzeni powietrznej głównego, izraelskiego lotniska – Ben Guriona, położonego w pobliżu Tel Awiwu. Prawdopodobnie źródłem tego zakłócenia są rosyjskie działania wojskowe w sąsiedniej Syrii. Sytuacja ta wywołała zaniepokojenie Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Pilotów Linii Lotniczych (ang. *The International Federation of Air Line Pilots' Associations – IFALPA*) z uwagi na to, że podczas wykonywania operacji startu i lądowania w strefie izraelskiego portu lotniczego kilku pilotów straciło łączność z sygnałem systemu GPS. Taka sytuacja ma decydujący wpływ na bezpieczeństwo ruchu lotniczego.

Celem praktycznym artykułu jest uporządkowanie teoretycznej wiedzy dotyczącej zakłóceń, celem poznawczym natomiast jest wykazanie, że zakłócenia są realnym i nowym problemem dotyczącym bezpieczeństwa użytkowania bezzałogowych systemów powietrznych zarówno w zastosowaniach cywilnych, jak i wojskowych.

METODY I TECHNIKI ZAKŁÓCAJĄCE BEZZAŁOGOWE SYSTEMY POWIETRZNE – PRÓBA UPORZĄDKOWANIA TERMINOLOGII

W literaturze przedmiotu możemy wyróżnić dwie podstawowe techniki (sposoby) zamierzonego zakłócania urządzeń radioelektronicznych, w tym tych zaimplementowanych na

² Rozumianymi jako działania/ oddziaływania bez udziału energii kinetycznej.

³ N.G. Ferrara i in., *A new implementation of narrowband interference detection, characterization, and mitigation technique for a software-defined multi-GNSS receiver*, „GPS Solutions” t. 22 nr 4 (2018).

⁴ F. Bazzano i in., *Mental Workload Assessment for UAV Traffic Control Using Consumer-Grade BCI Equipment*, 2017.

pokładach bezzałogowych statków powietrznych. Należą do nich *jamming*⁵ oraz *spoofing*⁶. Niektóre opracowania rozróżniają także technikę *meaconingu*⁷. Opracowania traktujące o zakłóceniach systemów radioelektronicznych zawierają także akronim – MIJI, pochodzący od kompilacji angielskich słów: *Meaconing, Intrusion, Jamming i Interference*⁸.

Najpopularniejszym terminem stosowanym w odniesieniu do zakłóceń jest *jamming* (zagłuszanie). Można rozumieć go jako emitowanie fal elektromagnetycznych w kierunku odbiornika sygnału (np. nawigacyjnego) w celu przerwania jego dostępności. Kolejna definicja opisuje *jamming* jako świadomy akt transmisji, generowanie sygnału w tym samym paśmie co prawidłowy sygnał⁹ skierowany w kierunku urządzenia (np. odbiornika GPS).

Następnym, zamierzonym sposobem celowego zakłócania jest *spoofing* (fałszowanie sygnału i podszywanie się pod niego). W odniesieniu do przedmiotu badań w tym artykule wiąże się on z transmisją, wydawałoby się, legalnego sygnału, który jednak jest sygnałem fałszywym. Definicja *spoofingu* traktuje go jako atak polegający na podszywaniu się pod inny element systemu. Etymologia tego słowa pochodzi od angielskiego *spoof* tłumaczonego jako naciąganie, szachrajstwo. Inna literaturowa definicja przedstawia *spoofing* jako „transmisję fałszywych sygnałów systemu nawigacji satelitarnej, która ma na celu doprowadzenie do wyznaczenia, przez odbiornik tych sygnałów, nieprawidłowych informacji o jego położeniu, prędkości i aktualnym czasie”¹⁰.

Spoofing jest rodzajem elektronicznego ataku, którego działanie polega na emisji fałszywych sygnałów nawigacyjnych (np. GPS), imitujących prawdziwe sygnały docierające do użytkownika z satelitów tego systemu. Jego celem jest dostarczenie użytkownikowi nieprawidłowych informacji dotyczących pozycjonowania, prędkości i czasu, niezbędnych do prowadzenia statku powietrznego.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwie techniki prób „oszukania” odbiornika: fałszowanie sygnału, który odbierany jest przez odbiornik jako rzeczywisty i na jego podstawie wyznaczana jest błędna pozycja (np. w systemie GPS), oraz drugi, którego działanie polega na przesyłaniu informacji, że prawidłowy sygnał jest rzekomo fałszywy, co powoduje, iż odbiornik interpretuje rzeczywisty sygnał jako błędny¹¹.

⁵ Vide: J.C. Price, J.S. Forrest, *Commercial Aviation Airport Security* [w:] *Practical Aviation Security*, Elsevier 2013; R. Sabatini, T. Moore, S. Ramasamy, *Global navigation satellite systems performance analysis and augmentation strategies in aviation*, „Progress in Aerospace Sciences” t. 95 (2017); M.G. Stewart, J. Mueller, *Evaluating Aviation Security* [w:] *Are We Safe Enough?*, Elsevier 2018.

⁶ Vide: G. Buesnel, *Threats to satellite navigation systems*, „Network Security” t. 2015 nr 3 (2015); J. Magiera, R. Katulski, *Detection and Mitigation of GPS Spoofing Based on Antenna Array Processing*, „Journal of Applied Research and Technology” t. 13 nr 1 (2015); M. Riahi Manesh, N. Kaabouch, *Cyber-attacks on unmanned aerial system networks: Detection, countermeasure, and future research directions*, „Computers & Security” t. 85 (2019).

⁷ R.F. Graf, *M* [w:] *Modern Dictionary of Electronics*, Elsevier 1999; D. Marnach i in., *Detecting Meaconing Attacks by Analysing the Clock Bias of GnsS Receivers*, „Artificial Satellites” t. 48 nr 2 (2013); R. Sabatini, T. Moore, S. Ramasamy, *Global navigation satellite systems performance analysis and augmentation strategies in aviation...*

⁸ G. Loukas, *Cyber-Physical Attack Steps* [w:] *Cyber-Physical Attacks*, Elsevier 2015.

⁹ M. Figurski i in., *Wpływ zakłóceń na pomiary GPS. GPS kontra zagłuszanie*, „Geodeta” t. 1 nr 188 (2011), s. 47.

¹⁰ J. Magiera, *Analiza i badania systemu antyspoofingowego GPS* [w:] Politechnika Gdańska 2015, s. 1.

¹¹ M. Figurski i in., *Wpływ zakłóceń na pomiary GPS. GPS kontra zagłuszanie...*, s. 47.

Innym sposobem zamierzonego zakłócenia sygnału jest *meaconing* polegający na zakłócaniu i ponownym nadawaniu sygnału lub zakłócaniu i opóźnieniu nadawania sygnału na tej samej częstotliwości¹². *Meaconing* można zdefiniować następująco – jest to zakłócenie i wyciszenie odbieranych sygnałów radiowych powiązane z opóźnionym nadawaniem obcych sygnałów nawigacyjnych, przekazywanych w celu zmylenia wrogiego nawigatora. Wynikiem takich działań jest niedokładne lub nieadekwatne określenie położenia. Efektem stosowania techniki *meaconingu* jest zwabienie obcego statku powietrznego, lądowanie w innym niż planowane miejscu, zboczenie z kierunku, użycie uzbrojenia w innym niż planowano miejscu (np. zrzućenie klasycznych bomb). Zgodnie ze słownikiem terminów NATO¹³ *meaconing* interpretuje się jako mylenie nawigacyjne i definiuje w sposób następujący: *meaconing* to system otrzymywania sygnałów z radiolatarni i powtórne ich przesyłanie na tej samej częstotliwości w celu zakłócenia nawigacji. Stacje zakłócające powodują, że statki powietrzne oraz stacje naziemne uzyskują niedokładny namiar.

Zintegrowaną techniką zamierzonego zakłócenia jest MIJI. W nomenklaturze wojskowej termin ten (akronim) opisywany jest już od 1986 roku. Jeden z dokumentów traktujących o tego typu zdarzeniach¹⁴ określa znaczenie zawartych w akronimie terminów oraz sposób postępowania w przypadku ich wystąpienia lub podejrzenia o możliwościach ich zastosowania. Zgodnie z jego treścią za *meaconing* uważa się taki rodzaj zakłóceń, który dotyczy wysyłanych i retransmitowanych sygnałów do radiolatarni (ang. *radio beacon*) o tej samej częstotliwości w celu zmylenia systemów radionawigacji. Urządzenia wywołujące zjawisko *meaconingu* powodują niepoprawne dane na temat przemieszczenia się statku powietrznego. Za intruzję, czyli wtargnięcie (ang. *Intrusion*) uważa się działanie, którego wynikiem jest zamierzone oddziaływanie energią elektromagnetyczną na jedną ze ścieżek transmisyjnych, a w efekcie nieprawidłowy i nieautoryzowany (nieupoważniony) odczyt transmisji radiowej (nieprawidłowe instrukcje) przez kontrolera ruchu lotniczego lub pilota. Za *jamming* uważa się tutaj celowe działanie polegające na wysyłaniu promieniowania lub odbiciu promieniowania w taki sposób, aby zakłócić działanie urządzeń elektronicznych, elementów wyposażenia lub systemów nieprzyjaciela. Przykładem może być nadawanie szumu blokującego odbiór informacji nadawanej na danej częstotliwości. Za interferencję (ang. *Interference*) przyjmuje się każdą aktywność elektromagnetyczną powodującą zakłócenia lub ograniczenia efektywnego działania urządzeń elektrycznych lub elektronicznych. Ten rodzaj zakłóceń może być wywołany celowo, jak w niektórych formach wojny radioelektronicznej, lub nieumyślnie – w wyniku fałszywych emisji i reakcji na skutek intermodulacji¹⁵, itp. Za przykład takiego działania można podać przerwę w transmisji wojskowej wywołaną przez cywilną transmisję radiową.

¹² Ibidem.

¹³ NATO Standardization Agency (NSA), AAP-6. *Słownik terminów i definicji NATO*, 2005, s. 224.

¹⁴ *Operations Reporting Meaconing, Intrusion, Jamming and Interference of Electromagnetic Systems, RCS: JCS-1066(MIN)*, 1986.

¹⁵ Intermodulacja – to zakłócenia spowodowane przenikaniem pojedynczych kanałów, co skutkuje ich zajętością. Charakteryzuje się ona pojawianiem się na wyjściu toru transmisyjnego nowych składowych (częstotliwości)

Zintegrowana technika MIJI stosowana jest najczęściej w ramach walki radioelektronicznej.

W celu uporządkowania terminologii wyżej określone metody zakłóceń zamierzonych, skierowanych w stosunku do bezzałogowych statków powietrznych oraz ich anglojęzyczne tłumaczenia i znaczenia zestawiono w tabeli poniżej (Tabela 2).

Metoda zakłócenia	Polskojęzyczne znaczenie	Cel oddziaływania/ataku	Obiekt oddziaływania/ataku
<i>jamming</i>	Zagłuszanie	przerwanie dostępności sygnału	odbiornik satelitarnego systemu nawigacji satelitarnej GPS
<i>spoofing</i>	falszowanie i podszywanie	przekazanie nieprawidłowych informacji o parametrach statku powietrznego – współrzędnych geograficznych (położenie SP), prędkości i aktualnym czasie	systemy nawigacji satelitarnej – w szczególności komponent naziemny systemu
<i>meaconing*</i>	zakłócenie i opóźnienie	przekazanie niepoprawnych i opóźnionych sygnałów – niepoprawny zamiar	radiolatarnia
MIJI	wysyłanie retransmitowanych sygnałów, intruzja, zakłócenie i interferencja	zmylenia systemów radionawigacji poprzez błędne przekazywanie sygnałów, nieautoryzowany odczyt transmisji radiowej przez kontrolera ruchu lotniczego/pilota, wysyłanie promieniowania elektromagnetycznego w celu zakłócenia urządzeń elektronicznych	radiolatarnia systemy nawigacji i radionawigacji urządzenia elektryczne i elektroniczne

* w nomenklaturze NATO określa się *meaconing* jako – **mylenie nawigacyjne**

Tabela 2. Metody zakłóceń zamierzonych, skierowanych w stosunku do bezzałogowych statków powietrznych
Źródło: opracowanie własne.

CHARAKTERYSTYKA I MOŻLIWOŚCI URZĄDZEŃ ZAKŁÓCAJĄCYCH, STOSOWANYCH PRZECIWKO BEZZAŁOGOWYM SYSTEMOM POWIETRZNYM

JAMMERY

Bazując na powyższej typologii na potrzeby tego (i nie tylko) opracowania, urządzenia do zamierzonych zakłóceń, których celem jest zagłuszanie, nazwać możemy jammerami lub zagłuszaczami.

Sposób działania jammera polega na tym, iż wysyła on sygnał interferencyjny¹⁶ w paśmie wykorzystywanym przez urządzenia zaimplementowane na pokładzie bezzałogowego statku powietrznego (np. sygnału z systemu nawigacji satelitarnej). W efekcie sygnał satelitarny będzie nadal wykrywalny, ale wysyłany sygnał użyteczny zostanie „przykryty” przez moc sygnału wysłanego z jammera. Najprostszą i najczęściej stosowaną metodą przez tego typu urządzenia jest emisja w kierunku odbiornika GPS fali elektromagnetycznej na częstotliwości nośnej wynoszącej

będących kombinacją składowych zawartych w sygnale wejściowym oraz ich harmonicznych; R. Strużak, J. Sobolewski, *Wirtualna zajętość widma w sieciach radia kognitywnego – algorytmy oceny*, „Telekomunikacja i Techniki Infomacyjne” t. 1–2 (2014), s. 34.

¹⁶ Sygnał interferencyjny polega na nakładaniu się dwóch lub więcej fal powodujących wzmocnienie lub natężenie fali wypadkowej.

1575,42 MHz. Dzięki temu sygnał może mieć charakter: ciągły z niezmienną częstotliwością, impulsowy z niezmienną częstotliwością lub impulsowy ze zmienną częstotliwością¹⁷. Sygnał nawigacyjny docierający do odbiornika użytkownika jest stosunkowo słaby (np. w systemie GPS poziom mocy sygnału wynosi około 160 dBW, co stanowi 10÷16W), a w konsekwencji czyni go podatnym na zakłócenia. Zważywszy na fakt łatwości dokonania zakłóceń urządzeniami typu jammer należy także podkreślić, że pomimo iż celem zagłuszenia jest przerwanie dostępności sygnału docierającego do odbiornika, to zakłócenia mogą spowodować również jego fizyczne uszkodzenie.

Niektóre opracowania dostępne w literaturze przedmiotu zawierają typologię jammerów. Dzieli się je na dwie grupy – jammery podstawowe oraz zaawansowane. Do jammerów podstawowych należą zagłuszacze aktywne i proaktywne. Jammery aktywne wysyłają sygnały zakłócające niezależnie od tego, czy istnieje komunikacja zakłócającego obiektu czy nie, aktywne natomiast pracują wówczas, gdy emitowana jest aktywność obiektu na określonym kanale. W tym celu posiadają one moduły odpowiadające za wykrywanie aktywności sieci. Zagłuszacze zaawansowane natomiast dzielimy na dwie grupy: funkcjonalne (ang. *Function-Specific*) oraz hybrydowe (ang. *Smart-Hybrid*). Zagłuszacze funkcjonalne wyposażone są we wstępnie ustalone funkcje oraz mogą pracować, wykorzystując pojedynczy kanał w celu oszczędności energii oraz maksymalizacji przepustowości. Charakterystyczną cechą jammerów hybrydowych jest energooszczędność połączona z dużą skutecznością działania. Ponadto mogą one pracować zarówno w trybie aktywnym, jak i proaktywnym¹⁸.

Analizując zagłuszacze należy podkreślić fakt, że w ostatnim czasie – z uwagi na niską cenę – popularne stały się urządzenia komercyjne, nazywane także urządzeniami ochrony osobistej lub ochrony prywatności (ang. *Personal or Privacy Protection Devices* – PPDs). Są to niewielkiej masy (do ok. 1 kg) oraz rozmiarów jammery, których zasięg wynosić może do ok. 10 m emitując moc sygnału do wartości ok. 1,5÷2,5W. W zależności od lokalizacji pionowej tych urządzeń charakteryzują się one następującymi, przykładowymi możliwościami: na wysokości 3 m, 30 m i 100 m zasięgi odpowiednio do wysokości – 20 km, 50 km oraz 100 km¹⁹. Takie parametry, ogólna dostępność oraz niska cena (ok. 30 Euro), pomimo barier prawnych zakazujących użytkowania, spowodowały ich dużą popularność. Jednakże ich wykorzystywanie jest niebezpieczne, szczególnie dla żeglugi powietrznej statków powietrznych, w tym bezałogowych aparatów latających. Zakłócenie sygnału nadawanego przez infrastrukturę techniczną pomocy radionawigacyjnych lub lotniczych globalnych systemów nawigacji satelitarnej może spowodować zniekształcenie integralności tych systemów, a w efekcie doprowadzić do wygenerowania zafałszowanej informacji na temat położenia statków

¹⁷ P. Kowaleczko, J. Sulkowski, *Podatność systemu nawigacji satelitarnej GPS na zakłócenia i wynikające z niej zagrożenia dla transportu*, „Logistyka” t. 3 (2012), s. 1117.

¹⁸ K. Grover, A. Lim, Q. Yang, *Jamming and anti-jamming techniques in wireless networks: a survey*, „International Journal of Ad Hoc and Ubiquitous Computing” t. 17 nr 4 (2014), ss. 199–201.

¹⁹ Z. Trzaskowski, *Bezpieczeństwo globalnych systemów nawigacji satelitarnej a możliwości ich zakłócenia – jamming* [w:] *Bezpieczeństwo w środowisku lotniczym i kosmicznym*, Warszawa 2018, s. 166.

powietrznych. Uniemożliwi to nawigację na trasie przelotu lub podejście do lądowania. Prawie wszystkie dostępne w handlu jammery przesyłają sygnały świergotowe (ang. *chirp signals*), czyli ciągły sygnał falowy (ang. *Continuous Wave – CW*), z nieustannie zmieniającą się częstotliwością w czasie trwania impulsu. Ich przepustowość często dotyczy również wojskowej częstotliwości GPS. Skutki ich użytkowania nie są łatwe do złagodzenia, a w przypadku zakłóceń impulsowych sygnał interferencji może zostać całkowicie wygaszony. Jammery CW można skutecznie zneutralizować, stosując filtr wycinający. Nie ma jednak praktycznego podejścia do przetwarzania sygnału świergotowego²⁰.

Badania nad problematyką jammerów, w kontekście zagłuszania przez nie systemów GPS prowadzi między innymi National Physical Laboratory w Wielkiej Brytanii. Koordynowany tutaj projekt o nazwie SENTINEL²¹ zakładał zamontowanie 20 urządzeń na terenie kraju, których celem było wykrywanie incydentów zakłócenia sygnału satelitarnego. W wyniku badań od września 2011 roku do lutego 2012 (6 miesięcy) jeden z czujników odnotował ponad 60 takich epizodów²². Taki stan rzeczy zmusił do powołania specjalnego oddziału – GPS Jammer LOCATION System (JLOC) Master Station. System ten przy wykorzystaniu czujników i różnych schematów raportowania zbiera informacje o możliwych zakłóceniach i zgłoszeniach sygnału, analizuje wpływ tych danych na odmowę nawigacji oraz centralizuje zagłuszanie. W tym samym czasie użytkownik systemu może generować raporty, statystyki niezbędne do planowania misji (np. bojowych), które są zależne od działania systemu GPS. Zważywszy na prawidłowe działanie odbiorników GPS przeznaczonych do celów wojskowych, tworzone są specjalne sygnały, które nie są dostępne dla cywilnych użytkowników oraz są dużo bardziej odporne na zakłócenia typu *jamming*.

SPOOFERY

Zgodnie z wcześniej określoną definicją fałszowanie i podszywanie mające na celu przekazanie nieprawidłowych informacji o parametrach statku powietrznego – współrzędnych geograficznych (położenie SP), prędkości i aktualnym czasie – skierowane przeciwko systemom nawigacji satelitarnej nazywamy *spoofingiem*. Zatem urządzenia do tego typu zamierzonych zakłóceń nazwać możemy spooferima.

Zważywszy na to, że celem ataków są systemy GPS, to skuteczność podszywania się zależna jest od mocy sygnałów satelitarnych. Zatem, aby atak *spoofingowy* był skuteczny, moc fałszywych sygnałów na wejściu odbiornika musi być znacznie większa od normalnych sygnałów satelitarnych. Dlatego też sygnały nadawane w trakcie ataku z jednej strony zagłuszają sygnały pożądane, z drugiej zaś stanowią nośnik nieprawidłowych danych dla

²⁰ A. Rügamer, D. Kowalewski, *Jamming and Spoofing of GNSS Signals – An Underestimated Risk?![w:] FIG Working Week - From the Wisdom of the Ages to the Challenges of the Modern World, 2015, Sofia 2015, s. 4.*

²¹ T. Kattenborn i in., *UAV data as alternative to field sampling to map woody invasive species based on combined Sentinel-1 and Sentinel-2 data*, „Remote Sensing of Environment” t. 227 (2019).

²² *Jamming GPS*, https://www.dlp-expert.pl/blog/id,194/geoforum.pl/upload/review/file/188_s46_51_z.pdf. (06.06.2019)

odbiornika, który znajduje się w zasięgu spoofera. Możliwość wytworzenia sygnałów imitujących odbieranie z satelitów jest spowodowana ogólnodostępnością informacji, które dotyczą sygnałów cywilnych. Dodatkowo dane nawigacyjne nie podlegają szyfrowaniu, co istotnie ułatwia sfalszowanie sygnałów²³.

Spoofery mogą występować w postaci naziemnej albo w formie przystosowanej do przemieszczania się w celu ataku – znajduje się na pokładzie statku powietrznego (również bezzałogowego), statku morskiego lub pojazdu naziemnego. Dodatkowo z uwagi na budowę elementu nadającego rozróżnia się trzy klasy tego typu urządzeń:

1. komercyjny symulator konstelacji satelitów – urządzenia tego rodzaju są wykorzystywane w laboratoriach testowych odbiorników sygnału w celu zapewnienia stabilności i powtarzalności warunków badawczych. Tego typu urządzenie posiada zaimplementowany wzmacniacz mocy oraz antenę nadawczą rozlokowaną na wyjściu generatora. Taka budowa pozwala na transmisje sygnałów o ściśle zdefiniowanej postaci do urządzeń odbierających sygnał w promieniu do kilku kilometrów. Pierwszym, podstawowym problemem wynikającym z chęci posiadania tego typu urządzenia jest jego cena – ok. 100 tys. PLN. Jednakże istnieją sposoby na zbudowanie komercyjnego symulatora konstelacji, posiadającego uproszczony generator – zbudowanego w technice radia definiowanego programowo SDR (ang. *software-defined radio*). Wspomniana technika polega na tym, że działanie podstawowych elementów elektronicznych (np. mieszaczy, modulatorów) jest wykonywane za pomocą programu komputerowego²⁴. Takie rozwiązanie zdecydowanie obniża koszt generatora, czyniąc urządzenie zagłuszające tańszym. Drugim, technicznym, problemem użytkowania jest brak możliwości zachowania pożądanej ilości czasu pomiędzy wysyłanymi fałszywymi, a prawdziwymi sygnałami. Szczególne znaczenie tego parametru występuje podczas fazy śledzenia przy dostrojeniu odbiornika do wysyłania prawdziwych sygnałów z satelity. Aby zwiększyć jego możliwości w fazie śledzenia, należy spełnić warunek zapewnienia zgodności częstotliwości i fazy fali nośnej, fazy ciągu pseudolosowego oraz taktu danych nawigacyjnych pomiędzy sygnałami z satelitów oraz sygnału spoofera w punkcie odbioru sygnału;
2. połączenie odbiornika i generatora fałszywych sygnałów – zasadą działania spoofera jest to, że odbiornik w fazie początkowej dostraja się do prawdziwych sygnałów wysyłanych przez satelity. W ten sposób pozyskuje on dane o pozycji geograficznej, czasie oraz efemerydach – danych dotyczących przebiegu orbity satelitów systemu GPS oraz odchyłeń od niej. W kolejnym etapie zadaniem generatora jest wytworzenie i przesłanie fałszywych sygnałów o wartości mocy i opóźnieniu dobranymi w taki sposób, aby mogły one odpowiadać parametrom satelitów, śledzonych w pierwszej

²³ J. Magiera, R. Katulski, *Detection and Mitigation of GPS Spoofing Based on Antenna Array Processing...*, s. 1.

²⁴ L. Chen i in., *Embedding and re-embedding of virtual links in software-defined multi-radio multi-channel multi-hop wireless networks*, „Computer Communications” (2019).

fazie. Aby przeprowadzić atak *spoofingowy* z użyciem urządzenia łączącego odbiornik i generator fałszywych sygnałów, należy znać dokładną odległość pomiędzy zakłócanym odbiornikiem, a spooferem. Dzięki precyzyjnej znajomości tej odległości możliwe jest zachowanie zgodności faz fal nośnych, co pozwala również na właściwe działanie urządzenia. Wykrycie aktywności tego urządzenia przez stronę przeciwną osiągalne jest poprzez analizę kierunku nadejścia sygnału (ang. *Direction-of-Arrival* – DOA)²⁵, z uwagi na to, że – w odróżnieniu od sygnałów odbieranych z satelitów – wszystkie fałszywe sygnały odbierane są z jednego kierunku;

3. urządzenia o charakterze teoretycznym – zasada działania tego typu urządzenia polega na nadawaniu sygnałów przez wiele anten, które są rozmieszczone wokół zakłócanego odbiornika, co z kolei odtwarza separację przestrzenną satelitów. Każdy z nadawanych sygnałów jest odpowiednio opóźniany względem aktualnego położenia odbiornika. Urządzenia o charakterze teoretycznym są niewykrywalne przez metodę analizy kierunku przysyłanych sygnałów i w praktycznym zastosowaniu ich możliwości wykorzystania są wysoce nieprawdopodobne.

Jednym ze światowych ośrodków prowadzących badania naukowe dotyczące możliwości *spoofingu* jako skutecznej metody zakłóceń jest Texas University w Stanach Zjednoczonych. W ramach prowadzonych analiz wykonano testy, których celem było przejście bezzałogowego statku powietrznego, korzystającego z nawigacji GPS. Podczas badań użyto spoofera drugiej klasy, który odbierał opóźnienia fałszywych sygnałów w oparciu o znajomość prawdziwej pozycji bezzałogowej platformy. Zadaniem zaimplementowanych urządzeń GPS na pokładzie bezzałogowego statku powietrznego, korzystającego z autopilota było utrzymanie swojej pozycji. W rezultacie poprzez *spoofing* doprowadzono do przemieszczenia się prowadzonego bezzałogowego aparatu latającego w płaszczyźnie pionowej (zmiana wysokości). Co więcej, w tym przypadku *spoofing* spowodował zmiany wysokości zakłócanej platformy bezzałogowej, mimo że bazował on głównie na wysokościomierzu ciśnieniowym²⁶.

Spektakularnym przykładem obrazującym możliwości oraz zagrożenia wynikające z zastosowania techniki *spoofingu* w stosunku do bezzałogowych statków powietrznych jest przechwycenie amerykańskiego bezzałogowego systemu powietrznego RQ-170 Sentinel (bez uszkodzenia go), jakie miało miejsce w Iranie w grudniu 2011 roku. Agresorzy analizowali szczątki poprzednio uszkodzonych bezzałogowych statków powietrznych. Na ich podstawie ustalili oni pasma częstotliwości wykorzystywane do komunikacji pomiędzy platformą a naziemną stacją kontroli. Co więcej, zauważono, że w przypadku próby *spoofingu* platforma bezzałogowa przełącza się w tryb autonomicznego lotu w celu kontynuowania programowego

²⁵ F. Polak, W. Sikorski, K. Siodła, *Lokalizacja źródeł wyladowań niepełnych z wykorzystaniem matryc mikropaskowych anten UHF*, „Przegląd Elektrotechniczny” t. 1 nr 10 (2018), s. 122.

²⁶ *Researchers use spoofing to „hack” into a flying drone*, <https://www.bbc.com/news/technology-18643134>, 2012.(07.06.2019).

lotu. Na podstawie odczytów z systemu GPS poszukuje ona współrzędnych bazy w celu bezpiecznego powrotu. Atakujący po zagłuszeniu kanału komunikacji dokonali *spoofingu* sygnału pochodzącego z satelitów systemu GPS i podszyli informację o koordynatach lotniska w Afganistanie. Problemem okazało się to, że do lądowania należało wybrać miejsce znajdujące się na takiej samej wysokości co amerykańska baza lotnicza²⁷, z uwagi na odczyt i porównanie danych przez platformę wysokości z wysokościomierza ciśnieniowego.

Jednym ze sposobów na ochronę systemów wojskowych jest amerykański moduł selektywnej antyspoofingowej dostępności SAASM (ang. *Selective Availability Anti-spoofing Module*). Umożliwia on pominięcie konieczności synchronizacji sygnałów PPS (ang. *Precise Positioning Service*) emitowanych w strefie działania serwisu wojskowego z serwisem cywilnym SPS (ang. *Standard Positioning Service*) systemu GPS. W ten sposób dzięki nowatorskim rozwiązaniom sprzętowo-programowym odbiorniki PPS mają możliwość bezpośredniej synchronizacji z kodem wojskowym P(Y)²⁸. Warunkiem koniecznym przy takim założeniu jest posiadanie tzw. kluczy kryptograficznych przez odbiornik PPS. Odbiorniki SAASM wykorzystują dwa typy kluczy kryptograficznych, umożliwiających detekcję przekłamanych sygnałów GPS oraz usuwanie selektywnej dostępności. System SAASM ma na celu także zapewnienie dokładności sygnału w sytuacji zastosowania zakłócenia odbiornika GPS. Dodatkowo posiada on możliwość stosowania wyłącznie sygnału cywilnego (np. w sytuacji zagrożenia) oraz możliwość wyłączenia/włączenia sygnału nawigacyjnego dla autoryzowanych użytkowników.

Należy podkreślić, że proces produkcji i dystrybucji odbiorników SAASM podlega ściślemu nadzorowi przez Departament Obrony USA. Każdy moduł po skonstruowaniu przekazywany jest do niejawnego ośrodka w celu uzupełnienia oprogramowania kryptograficznego (ang. *Key Data Processor – KDP*). Następnie wraca on do producenta, gdzie poddawany jest produkcyjnym testom odbiorczym. O dystrybucji modułów do użytkowników końcowych decyduje Połączone Biuro Projektu GPS (*Joint Program Office – JPO*). Warunkiem przyjęcia odbiornika jest zaliczenie się danego państwa do sojuszniczej grupy militarnej wysokiego poziomu dla Stanów Zjednoczonych²⁹. Od 2006 roku w system SAASM wyposażane są wszystkie urządzenia GPS z przeznaczeniem wojskowym.

²⁷ L. D. A. Faria i in., *Susceptibility of GPS-Dependent Complex Systems to Spoofing*, „Journal of Aerospace Technology and Management” t. 10 (2018), s. 2.

²⁸ Kody systemu GPS oznaczane akronimem PRN, pochodzącym od ang. *pseudorandom*, oznaczającym pseudolosowy. Kody pseudolosowe PRN stanowią pozornie przypadkowe ciągi zer i jedynek logicznych. W rzeczywistości są one generowane zgodnie ze znanymi algorytmami, opisanymi w specyfikacji systemu ICD–GPS–200. W systemie GPS są stosowane dwa rodzaje kodów PRN: kod C/A (ang. *Coarse/Acquisition* oraz *Clear/Access* – zgrubna lub wstępna akwizycja/swobodny dostęp) – przeznaczony dla użytkowników cywilnych. Drugim kodem (przeznaczonym dla użytkowników wojskowych) jest P(Y) (ang. *Precision*). Kod Y jest specjalnie zaszyfrowaną wersją kodu P. A.E. Suzer, H. Oktal, *PRN code correlation in GPS receiver* [w:] *2017 8th International Conference on Recent Advances in Space Technologies (RAST)*, IEEE 2017.

²⁹ M. Specht, *Wojskowe odbiorniki GPS z modulem SAASM - wprowadzenie do zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” t. R. 54 nr 3 (2013), ss. 153–154.

Antycypując dalszy rozwój jammerów oraz systemów spoofingowych, należy wziąć pod uwagę rosnącą autonomię BSP³⁰ w niektórych opracowaniach – autonomizację³¹, a więc zastępowanie człowieka algorytmami matematycznymi, które przy wytyczaniu tras przelotu korzystają z podatnego systemu GPS, służącego nie tylko do kontroli przelotu, lecz także do korygowania planu lotu z uwagi na różne sytuacje np. gwałtowana burza oraz potrzeba jej ominięcia, zwalnianie oraz aktywowanie elementów przestrzeni powietrznej, itp.). W tym celu powstaje między innymi środowisko wirtualnej symulacji do testowania środków bezpieczeństwa w sieci komunikacyjnej bezzałogowych systemów powietrznych. Poprzez stworzenie środowiska możliwe jest wykazanie wszelkich słabości związanych z wykorzystaniem systemów bezzałogowych oraz niekompletności w ich zabezpieczeniach. Kompletny system wymagałby przede wszystkim symulacji innych systemów ważnych dla operacji UAV, takich jak Globalny System Nawigacji Satelitarnej (ang. *Global Navigation Satellite System* – GNSS).

Analizując urządzenia zakłócające działanie bezzałogowych systemów powietrznych, wartym podkreślenia jest fakt, że ich zastosowanie ma ograniczenia prawne. Zgodnie z prawem polskim oraz Unii Europejskiej używanie zagłuszaczy jest nielegalne. Takie wyposażenie można posiadać, ale korzystanie z niego bez zezwolenia podlega karze grzywny. Przykładem ograniczeń prawnych jest³² Artykuł 178; ust. 3 tego aktu wskazuje na możliwość ograniczenia zakresu i obszaru eksploatacji sieci telekomunikacyjnych oraz używania w tym celu urządzeń radiowych. Z zagłuszaczy legalnie mogą korzystać jedynie siły zbrojne, policja oraz inne podmioty odpowiadające za bezpieczeństwo publiczne, np. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Nadmienić należy, że podmioty wskazane w ustawie mogą używać urządzeń zagłuszających jedynie na mocy pozwolenia wydanego przez Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej. Ma to na celu nieblokowanie częstotliwości wykorzystywanych przez operatorów sieci komórkowych. Poza zapisami dotyczącymi jedynie pasm sieci telefonii komórkowych trudno doszukać się innych wskazań prawnych na temat ograniczeń w stosowaniu na przykład urządzeń zakłócających systemy nawigacji satelitarnej, których powszechnie używa się do nawigacji statków powietrznych.

³⁰ Autonomię BSP tłumaczy się jako możliwość bezzałogowego systemu powietrznego do startu, wykonania misji oraz powrotu do bazy bez znaczących interwencji człowieka. Niektóre opracowania, w zależności od jej (do czego odnosi się ten zaimek?) poziomu zaawansowania technologicznego, traktują o pojęciu pełnej autonomii BSP (ang. *full UAV autonomy*). K.P. Valavanis, G.J. Vachtsevanos, *UAV Autonomy: Introduction [w:] Handbook of Unmanned Aerial Vehicles*, Dordrecht 2015. W tym rozumieniu, że powyżej wymienione fazy lotu (wykonywanej operacji) są dokonywane bez udziału człowieka.

³¹ R. Elgohary, *Software Development for Autonomous Unmanned Aerial Vehicle* [w:] brak tytułu publikacji 2014; A. Kuptel, „*Autonomisation*” of Security and Defence Systems, „Security and Defence Quarterly” t. 23 nr 1 (2019), ss. 81–84.

³² Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne (DzU z 2004 r. Nr 171, poz. 1800, z późn. zm.).

NIEKINETYCZNE SYSTEMY NEUTRALIZACJI BEZZAŁOGOWYCH SYSTEMÓW POWIETRZNYCH – PRZEGLĄD ROZWIĄZAŃ

Jedną z propozycji niekinetycznych systemów neutralizacji bezzałogowych systemów powietrznych jest opracowany w 2015 roku system obrony naziemnej przed bezzałogowymi statkami powietrznymi AUDES (ang. *Anti-UAV Defence System*)³³. Powstał on w wyniku prac trzech konsorcjów brytyjskich – Enterprise Control Systems, Chess Dynamics i Blighter Surveillance Systems. Budowa (Rysunek 2) oraz działanie systemu składa się z trzech komponentów/etapów: wykrycie (ang. *detect*), śledzenie (inaczej traktowanie – ang. *track*) oraz neutralizacja (ang. *defeat*)³⁴. Ogólne możliwości systemu pozwalają na wykrycie (poniżej 15 sekund), śledzenie i neutralizację obiektu bezzałogowego o zasięgu do 10 km od miejsca bazowania urządzenia.

W pierwszym etapie działania systemu AUDES następuje wykrycie wrogiego obiektu. Służy do tego modułowa, nieobrotowa stacja radiolokacyjna, tzw. e-scaner (Rysunek 2a), wykorzystująca antenę z pasywnym system PESA (ang. *Passive Electronically Scanned Array*). Jego działanie polega na wykorzystaniu (jako źródła sygnału) emitera mikrofalowego, dystrybuowanego poprzez moduły anteny, gdzie każdy komponent anteny jest modulem nadawczo-odbiorczym. Z uwagi na wykrycie gabarytowo małych i wolno lecących obiektów wykorzystuje on również impulsowy radar ze zmodulowaną częstotliwościowo falą nośną (ang. *Frequency Modulated Continuous Wave* – FMCW). Stacja radiolokacyjna wykorzystuje technologię 3D³⁵, umożliwiającą lokalizację bezzałogowych systemów powietrznych niskich kategorii³⁶, które wykonane są z materiałów kompozytowych, często w formie monolitu, zmniejszając ilość metalowych, dobrze odbijających promieniowanie elementów.

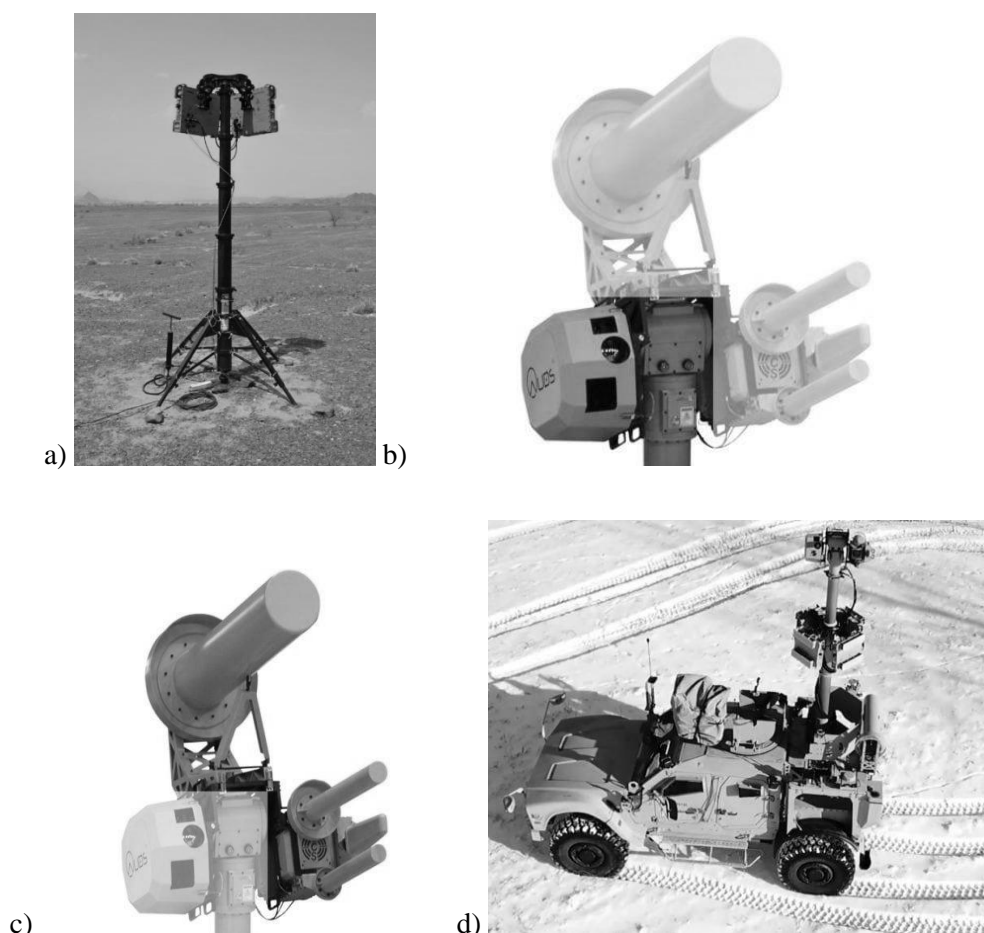
Ważący około 30 kg system wykrywania obiektów zapewnia pokrycie radarowe 180° lub 360° o elewacji pionowej w zależności od użytej anteny w zakresie 10÷15° (antena M10S) lub 20÷30° (antena W20S). Urządzenie wykrywa bezzałogowe platformy powietrzne do 3,6 kg, w zakresie prędkości od zawisu (0 km/h) do 400 km/h.

³³ Vide: B.-H. Sheu i in., *Dual-axis rotary platform with UAV image recognition and tracking*, „Microelectronics Reliability” t. 95 (2019).

³⁴ Tłumaczone dosłownie jako „zniszczenie”. W tym kontekście zaproponowano polskojęzyczny odpowiednik „neutralizacja” z uwagi na to, że „zniszczenie” kojarzone jest ze zniszczeniem fizycznym. Co prawda w niektórych przypadkach jest to efektem działania systemu AUDES, lecz nie jest to konsekwencją bezpośrednią.

³⁵ Nazwa pochodzi od akronimu, pochodzącego od angielskiej nazwy *Digital Drone Detection*, co można przetłumaczyć jako „cyfrowa detekcja systemów bezzałogowych”.

³⁶ Na potrzeby tego opracowania za bezzałogowe statki powietrzne niskich kategorii uważa się, bezzałogowe systemy powietrzne klasy I o masie poniżej 150 kg, pułapie do 360 m oraz zasięgu do 50 km. Kategorie te, zgodnie z typologią to: Small, Mini i Micro. R. Bielawski, *Wybrane zagadnienia z budowy statków powietrznych. Definicje, pojęcia i klasyfikacje*, Warszawa 2015, s. 80.

Rysunek 2. Budowa poszczególnych komponentów systemu obrony naziemnej przed bezzałogowymi systemami powietrznymi AUDES

Źródło: *AUDES Web Page* 2019, <https://www.auds.com/technology/>.

Drugim elementem systemu jest czujnik elektrooptyczny (ang. *EO sensor*), służący do śledzenia obiektów bezzałogowych (Rysunek 2b) małych gabarytów, poruszających się z dużymi prędkościami. Czujnik elektrooptyczny wykorzystuje dodatkowo podwójny system kamer. Stanowi go kamera termowizyjna emitująca fale o średniej długości (ang. *Medium Wave Thermal Imager* – TI) wyposażona w możliwość elektronicznego zbliżania obiektu – e-zoom. Drugim zaimplementowanym urządzeniem jest kamera światła dziennego w rozdzielczości HD. Jest nią trzeciej generacji kamera dzienna Piranha, z wbudowanym filtrem podczerwieni wspomagającym działanie urządzenia w porze zachodu Słońca lub w ciemności.

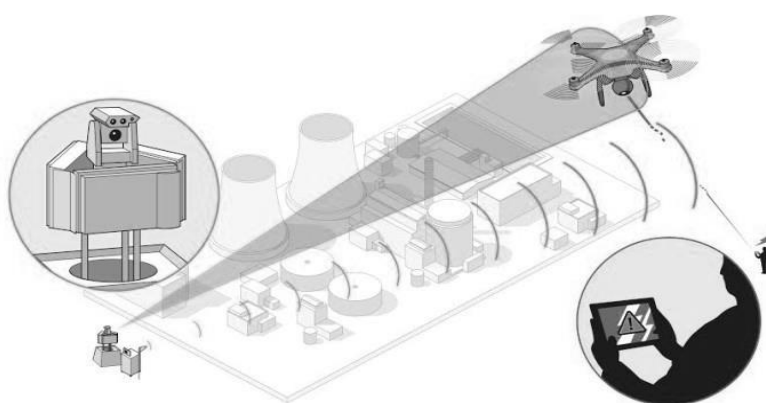
Trzeci komponent systemu AUDES służy do neutralizacji platform bezzałogowych (Rysunek 2c). Głównym elementem rażącym jest inhibitor radiowy (ang. *radio-frequency Inhibitor*) zakłócający system łączności dowodzenia i kontroli C2. Inhibitor zbudowany jest w technice radia definiowanego programowo SDR. Dodatkowo podsystem wyposażony jest w anteny kierunkowe o wysokim zysku, osiowo zamontowane z czujnikiem elektrooptycznym i posiadające możliwości nominalnej szerokości wiązki wynoszącej 20°. Ograniczanie pasma radiowego w stosunku do obiektów powietrznych może następować wybiórczo lub w zakresie od 400 MHz to 6 GHz

ze szczególnym uwzględnieniem najczęściej występujących pasm – 433 MHz; 915 MHz; 2,4 GHz; 5,8 GHz, oraz pasma globalnych systemów nawigacji satelitarnej GNSS.

Głównymi założeniami działania systemu była neutralizacja obiektów bezałogowych wykonujących misje rozpoznawcze, mogących być nosicielami małych bomb bądź improwizowanych ładunków wybuchowych (ang. *Improvised Explosive Device* – IED). Producent przewiduje również zastosowanie zestawu w stosunku do bezałogowych systemów powietrznych, mogących wykonywać nieautoryzowane loty na małych wysokościach i stanowić zagrożenie dla lądujących i startujących statków powietrznych, również w rozumieniu możliwości dokonania aktu terroru lub nieuprawnionej ingerencji z użyciem BSP. Kolejny, zdefiniowany problem, który może być ograniczony przez tego typu BSP, to przemyt narkotyków oraz innych niebezpiecznych i niedozwolonych substancji, a także przechwytywanie numerów IP urządzeń lotniskowych bądź elementów infrastruktury lotniskowej, a także krytycznej (np. elektrownie). System AUDS może również wspomagać ochronę VIP-ów oraz obszarów, gdzie operowanie bezałogowymi statkami powietrznymi jest niedozwolone (np. okolice fabryk produkujących uzbrojenie) lub ograniczone odpowiednimi, elastycznymi strukturami przestrzeni powietrznej – strefy D, P i R³⁷.

Dodatkowo atutem systemu jest to, że może on działać jako element stacjonarny (Rysunek 2a-c) oraz mobilny (Rysunek 2d) – umieszczony najczęściej na samochodach o dużej mobilności³⁸. Działa on również w każdych warunkach pogodowych zarówno w dzień, jak i w nocy.

Kolejną propozycją do neutralizacji bezałogowych systemów powietrznych jest Counter-UAV System. Został on opracowany w 2015 roku przez firmę Airbus Defence and Space. Jego działanie polega na wykrywaniu i neutralizacji obiektów latających – bezałogowych systemów powietrznych niskich kategorii, które bezprawnie wkroczyły na niedozwolone obszary krytyczne (

Rysunek 3).

³⁷ D – strefa niebezpieczna (ang. *Danger Area*), P – strefa zakazana (ang. *Prohibited Area*), R – strefa o ograniczonym ruchu lotniczym (ang. *Restricted Area*). Należą one do elastycznych elementów (struktur) przestrzeni powietrznej.

³⁸ AUDS Web Page.

Rysunek 3. Sposób działania systemu do neutralizacji bezzałogowych systemów powietrznych Counter-UAV (Airbus Defence and Space)

Źródło: Airbus, *Counter-UAV System from Airbus Defence and Space protects large installations and events from illicit intrusion*, 2015³⁹.

System działa w oparciu o urządzenia przeznaczone do przeciwdziałania elektronicznego z dużą skutecznością, pozwalając na minimalizowanie zjawiska *collateral damage*⁴⁰. Dzięki łączeniu zszyntezowanych danych z różnych źródeł, takich jak radary operacyjne, kamery podczerwieni oraz radionamierniki, zapewnia on wysoką efektywność, gwarantując zasięg do 10 km. Samo zakłócanie agresora realizowane jest przez jammer, przykrywający sygnał nawigacyjny oraz komunikację pomiędzy bezzałogową platformą a jej operatorem. Z uwagi na możliwość zastosowania urządzenia w miejscach zapewnienia komunikacji (np. lotniska – model wykorzystuje tzw. system inteligentnego, selektywnego zakłócania SRJT, ang. *Smart Responsive Jamming Technology*). Pozwala ona na zakłócanie jedynie częstotliwości wykorzystywanej przez rażoną platformę bezzałogową, nie powodując zakłóceń innych, okolicznych systemów wymiany informacji. Counter-UAV System posiada również moduł spoofingowy, służący do przejęcia kontroli oraz neutralizacji potencjalnego agresora.

Przeznaczeniem systemu, zgodnie z zapowiedzią producenta firmy Airbus Defence and Space, mogą być elementy infrastruktury krytycznej państwa (np. elektrownie jądrowe, porty lotnicze, lotniska wojskowe) oraz inne obszary, gdzie wykonywanie operacji przez nieautoryzowane, bezzałogowe systemy powietrzne może być niepożądane z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa.

Inną propozycją systemu do neutralizacji bezzałogowych systemów powietrznych jest *Compact Laser Weapons System* (CLWS) firmy Boeing, będący częścią amerykańskiego programu *Mobile Expeditionary High Energy Laser* (MEHEL). Jego działanie oparte jest o emisję wiązki światła laserowego dużej mocy (trzy wersje emisji: 2, 5 i 10 kW), które emitowane jest do rażonego obiektu latającego przez około 15 s. Światło emitowane przez laser naświetla rażony obiekt, powodując zwiększenie temperatury, a w efekcie zapalenie jego poszycia. Dzięki niewielkiej masie własnej, wynoszącej ok. 2,3 kg jest ono mobilne oraz

³⁹ Airbus, *Counter-UAV System from Airbus Defence and Space protects large installations and events from illicit intrusion*, 2015, <https://www.airbus.com/newsroom/press-releases/en/2015/09/counter-uav-system-from-airbus-defence-and-space-protects-large-installations-and-events-from-illicit-intrusion.html>.(30.05.2019).

⁴⁰ Termin *collateral damage* oznacza straty i zniszczenia niezamierzone NATO Standardization Agency (NSA), AAP-6. *Słownik terminów i definicji NATO...*, s. 103.

trudne do wykrycia przez przeciwnika. Zazwyczaj jest implementowane na pojazdach, okrętach oraz innych mobilnych platformach⁴¹.

Kolejnym dostępnym, niekinetycznym urządzeniem przeznaczonym do neutralizacji bezałogowych aparatów latających jest mobilny zestaw DRONEKILLER, rozwijany przez amerykańską firmę IXI Technology. Urządzenie działa w oparciu o zakłócania pasma radiowego w zakresach 426÷445 MHz; 902÷928 MHz; 2400÷2483 MHz; 5725÷5850 MHz oraz systemu C2 (wykorzystującego GPS oraz GLONASS L1) naruszcyciela, a także emisję ukierunkowanej wiązki energii (ang. *directed-energy weapon* – DEW) w jego kierunku. Urządzenie zasilane jest ogniwem litowo-jonowym, wielokrotnego ładowania (prądem w zakresie 9÷21V DC), pozwalającym na pracę z aktywnym trybem do 2 h oraz z możliwością wykrywania obiektów przez 8 godzin. Jego atutem są niewielkie wymiary (długość 61 cm, wysokość 24 cm oraz szerokość 10 cm) oraz masa wynosząca ok. 3,4 kg. Model ten może być eksploatowany w zakresie temperatur od –20 do +40°C (magazynowane w zakresie –40 do +85°C). Jest odporny na wibracje mechaniczne oraz szoki termiczne. Zasięg wykrywania obiektów powietrznych przez to urządzenie wynosi do 800 m w stożku 30°. Czas użycia i neutralizacji obiektu wynosi poniżej 1 min. Ponadto posiada ustawienia wspomagające, w zależności od intensywności światła oraz pory dnia i nocy.

System powstał z myślą o przeciwdziałaniu przestępczości polegającej na wykorzystywaniu bezałogowych platform latających do zrzutu bomb, granatów oraz improwizowanych ładunków wybuchowych typu IED. Może być również użyty w stosunku do BSP naruszających aktywowane struktury przestrzeni powietrznej, a także odbywających loty w przestrzeni niekontrolowanej. System ten stanowi dobrą alternatywę do ochrony wojskowych baz lotniczych oraz portów lotniczych, a także innych obiektów o znaczeniu strategicznym. System może być używany jako wyposażenie osobiste konwojentów oraz personelu odpowiedzialnego za bezpieczeństwo (np. ochronę VIP). Omawianą platformę wykorzystuje się również do uzupełnienia większych i automatycznych systemów do neutralizacji BSP⁴².

Kolejnym urządzeniem neutralizującym bezałogowe systemy powietrzne jest rodzime rozwiązanie firmy Hertz Systems o nazwie „Jastrząb”. W swojej budowie posiada on dookólną stację radiolokacyjną, dającą możliwość symultanicznego wykrywania wielu platform jednocześnie w czasie rzeczywistym. Zastosowanie tego systemu pozwala również na odróżnianie naruszcycieli od samolotów załogowych czy ptactwa, co skutecznie zmniejsza prawdopodobieństwo pomyłki. Model ten może być wykorzystywany stacjonarnie, jak również na platformie mobilnej (np. samochód terenowy). Elementem aktywnym systemu jest neutralizator wysyłający sygnał zakłócający, pozwalający na odcięcie komunikacji pomiędzy

⁴¹ Boeing, *Silent Strike Boeing's Compact Laser Weapons System tracks and disables UAVs*, [https://www.boeing.com/features/2015/08/bds-compact-laser-08-15.page.\(01.06.2019\)](https://www.boeing.com/features/2015/08/bds-compact-laser-08-15.page.(01.06.2019)).

⁴² Unmanned-Airspace, *IXI Technology Drone Killer "uses software define radio technology" to disable UAS threats*, [https://www.unmannedairspace.info/counter-uas-systems-and-policies/ixi-technology-drone-killer-uses-software-define-radio-technology-disable-uas-threats/.\(07.07.2019\)](https://www.unmannedairspace.info/counter-uas-systems-and-policies/ixi-technology-drone-killer-uses-software-define-radio-technology-disable-uas-threats/.(07.07.2019)).

naruszcicielem, a jego operatorem, umożliwiając tym samym bezpieczne sprowadzenie go na ziemię. Zasięg działania urządzenia wynosi do 3 km.

System Jastrząb powstał z myślą o zwiększeniu bezpieczeństwa wokół lotnisk cywilnych, zważywszy na możliwość wykonywania lotów przez bezzałogowe statki powietrzne zagrażające lotnictwu komunikacyjnemu. Poza tym zastosowaniem producent wskazuje na używanie BSP jako przedmiotu ataku terrorystycznego skierowanego przeciwko ludności cywilnej, jak również w stosunku do kluczowych obiektów strategicznych i wojskowych. Kolejnym przeznaczeniem systemu Jastrząb może być przeciwdziałanie przemytowi transportu broni oraz narkotyków, a w stosunku do terrorystów ISIS – przeciwdziałanie wykorzystaniu BSP do bombardowania ludności cywilnej oraz pojazdów⁴³.

ZAKOŃCZENIE

W pracy wyszczególniono cztery podstawowe techniki zamierzonych zakłóceń skierowanych przeciw bezzałogowym systemom powietrznym – *jamming*, *spoofing*, *meaconing* oraz kompilację tych technik uzupełnioną intruzją i interferencją.

Wskazano na możliwości urządzeń zakłócających zbudowanych przy użyciu tych technik – jammersy i spoofery, jako najczęściej dostępne i występujące. Dokonano ich charakterystyki, podziałów i możliwości technicznych oraz przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych przez ośrodki naukowe na świecie. Antycypując poziom bezpieczeństwa bezzałogowych systemów powietrznych, operujących w nowym środowisku zakłóceń zamierzonych, szczególną uwagę zwrócono na dwa aspekty. Po pierwsze, przewidziano problem zachowania poziomu bezpieczeństwa BSP w obliczu autonomizacji tych systemów. Po drugie, zauważono brak uregulowań prawnych w tym kontekście. Obecnie obowiązujące prawo telekomunikacyjne odnosi się jedynie do sieci telekomunikacyjnych zajmowanych często przez operatorów sieci komórkowych (istnieje możliwość ich zakłócenia przez tego typu urządzenia). W przepisach prawnych brak jest obecnie odwołania do innych, technicznych aspektów, które zawierają tego typu urządzenia, np. emisja wiązki światła laserowego, zakłócenia częstotliwości radiowych czy systemów nawigacji satelitarnej.

Jako rozwiązanie narastającego problemu dotyczącego zakłóceń zamierzonych zaproponowano niekinetyczne systemy neutralizacji bezzałogowych systemów powietrznych. Dokonano przeglądu tych urządzeń, wskazując na takie ich zalety jak: wykrywanie, śledzenie i neutralizacja obiektów, ich dużą mobilność oraz stosunkowo duży zasięg (do ok. 10 km). Z drugiej strony są to urządzenia, które mogą neutralizować BSP niskich kategorii.

⁴³ Hertz_Systems, *System antydronowy Jastrząb*, <https://www.hertzsystems.com/product/systemy-antydronowe/> (03.06.2019).

FINANSOWANIE

Artykuł został sfinansowany ze środków na działalność statutową, w ramach realizacji zadania badawczego „Wykorzystanie bezzałogowych aparatów latających w zapewnieniu bezpieczeństwa” ujętego w „Planie zadaniowo-finansowym działalności naukowej Akademii Sztuki Wojennej na rok 2019”.

BIBLIOGRAFIA

- Airbus. 2015. Counter-UAV System from Airbus Defence and Space protects large installations and events from illicit intrusion, <https://www.airbus.com/newsroom/press-releases/en/2015/09/counter-uav-system-from-airbus-defence-and-space-protects-large-installations-and-events-from-illicit-intrusion.html>.
- AUDS Web Page. 2019. <https://www.auds.com/technology/>.
- Bazzano Federica, Montuschi Paolo, Lamberti Fabrizio, Paravati Gianluca, Casola Silvia, Cerón Gabriel, Londoño Jaime, Tanese Flavio. 2017. Mental Workload Assessment for UAV Traffic Control Using Consumer-Grade BCI Equipment. In: Horain P., Achard C., Malle M. (eds) Intelligent Human Computer Interaction. IHCI 2017. Lecture Notes in Computer Science, vol 10688. 60-72, Springer, Cham.
- Bielawski Radosław. 2015. Wybrane zagadnienia z budowy statków powietrznych. Definicje, pojęcia i klasyfikacje. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Boeing. 2015. Silent Strike Boeing's Compact Laser Weapons System tracks and disables UAVs, <https://www.boeing.com/features/2015/08/bds-compact-laser-08-15.page>.
- Buesnel Guy. 2015. "Threats to satellite navigation systems", Network Security (Nr 3): 14-18, DOI: 10.1016/S1353-4858(15)30019-2.
- Chen Lunde, Abdellatif Slim, Francklin Arnel, Tegueu Simo, Gayraud Thierry. 2019. "Embedding and re-embedding of virtual links in software-defined multi-radio multi-channel multi-hop wireless networks" Computer Communications (Vol. 145): 161-175, DOI: 10.1016/j.comcom.2019.06.012.
- Elgohary Rania. 2014. "Software Development for Autonomous Unmanned Aerial Vehicle". In: Das V.V., Elkafrawy P. (eds) Signal Processing and Information Technology. SPIT 2012. Lecture Notes of the Institute for Computer Sciences, Social Informatics and Telecommunications Engineering (Vol 117): 57-64. Springer, Cham.
- Faria Lester de Abreu, Silvestre Caio Augusto de Melo, Correia Marcelino Aparecido Feitosa, Roso Nelson A. 2018. "Susceptibility of GPS-Dependent Complex Systems to Spoofing" Journal of Aerospace Technology and Management (t. 10). <https://dx.doi.org/10.5028/jatm.v10.839>.
- Ferrara Nunzia Giorgia, Bhuiyan Mohammad Zahidul H., Söderholm Stefan, Ruotsalainen Laura, Kuusniemi Heidi. 2018. "A new implementation of narrowband interference detection, characterization, and mitigation technique for a software-defined multi-GNSS receiver" GPS Solutions (t. 22, nr 4), <https://doi.org/10.1007/s10291-018-0769-z>.
- Figurski Mariusz, Szofucha Marcin, Mielnik Piotr, Gałuszkiewicz Marcin, Wrona Maciej, Szymański Piotr. 2011. "Wpływ zakłóceń na pomiary GPS. GPS kontra zagłuszanie Geodeta (t. 1, nr 188): 46-51.

- Graf Rudolf. 1999. *Modern Dictionary of Electronics*, Elsevier.
- Grover Kanika, Lim Alvin, Yang Qing. 2014 "Jamming and anti-jamming techniques in wireless networks: a survey *International Journal of Ad Hoc and Ubiquitous Computing* (t. 17, nr 4): 1-16, DOI: 10.1504/IJAHUC.2014.066419, <http://www.inderscience.com/link.php?id=66419>.
- Hertz_Systems. 2019. System antydronowy Jastrząb, <https://www.hertzsystems.com/product/systemy-antydronowe/>.
- Jamming GPS. 2019. https://www.dlp-expert.pl/blog/id,194/geoforum.pl/upload/review/file/188_s46_51_z.pdf.
- Kattenborn Teja, Lopatin Javier, Förster Michael, Christian Andreas, Fabian Braun, Fassnacht Ewald, 2019. "UAV data as alternative to field sampling to map woody invasive species based on combined Sentinel-1 and Sentinel-2 data". *Remote Sensing of Environment* (t. 227): 61-73, DOI: 10.1016/j.rse.2019.03.025.
- Kowaleczko Piotr, Sulkowski Jarosław, 2012. "Podatność systemu nawigacji satelitarnej GPS na zakłócenia i wynikające z niej zagrożenia dla transportu" *Logistyka* (t. 3): 1115-1121.
- Kuptel Artur. 2019. "'Autonomisation' of Security and Defence Systems" *Security and Defence Quarterly* (t. 23, nr 1): 79-96, DOI: 10.35467/sdq/105430, <http://www.journalssystem.com/sdq/105430,0,2.html>.
- Loukas George. 2015. "Cyber-Physical Attack Steps" *Cyber-Physical Attacks*, Elsevier.
- Magiera Jarosław. 2015. Analiza i badania systemu antyspoofingowego GPS. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej. https://eti.pg.edu.pl/documents/176852/24639848/Autoreferat_JMagiera.pdf.
- Magiera Jarosław, Katulski Ryszard, 2015. "Detection and Mitigation of GPS Spoofing Based on Antenna Array Processing" *Journal of Applied Research and Technology* (t. 13, nr 1): 45-57 DOI: 10.1016/S1665-6423(15)30004-3.
- Marnach Daniel, Mauw Sjouke, Martins Miguel, Harpes Carlo. 2013. "Detecting Meaconing Attacks by Analysing the Clock Bias of Gns Receivers". *Artificial Satellites*. (t. 48, nr 2): 63-83, DOI: 10.2478/arsa-2013-0006.
- NATO Standardization Agency (NSA). 2005. AAP-6. Słownik terminów i definicji NATO. 1986. Operations Reporting Meaconing, Intrusion, Jamming and Interference of Electromagnetic Systems, RCS: JCS-1066(MIN).
- Polak Filip, Sikorski Wojciech, Siodła Krzysztof. 2018. "Lokalizacja źródeł wyładowań niezupełnych z wykorzystaniem matryc mikropaskowych anten UHF" *Przegląd Elketrotechniczny* (t. 1, nr 10): 122-123, DOI: 10.15199/48.2018.10.28.
- Price Jeffrey, Forrest Jeffrey. 2013. *Practical Aviation Security*, Elsevier.
2012. Researchers use spoofing to „hack” into a flying drone, <https://www.bbc.com/news/technology-18643134>.
- Riahi Manesh Mohsen, Kaabouch Naima. 2019. "Cyber-attacks on unmanned aerial system networks: Detection, countermeasure, and future research directions". *Computers & Security* (t. 85): 386-401, DOI: 10.1016/j.cose.2019.05.003.
- Rügamer Alexander, Kowalewski Dirk. 2015. Jamming and Spoofing of GNSS Signals – An Underestimated Risk?!, https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2015/papers/ts05g/TS05G_ruegamer_kowalewski_7486.pdf.

- Sabatini Roberto, Moore Terry, Ramasamy Subramanian. 2017. "Global navigation satellite systems performance analysis and augmentation strategies in aviation". *Progress in Aerospace Sciences* (t. 95): 45-98, DOI: 10.1016/j.paerosci.2017.10.002.
- Sheu Bor-Horng, Chiu Chih-Cheng, Lu Wei-Ting, Lien Chun-Chieh, Liu Tung-Kuan, Chen Wen-Ping. 2019. "Dual-axis rotary platform with UAV image recognition and tracking", *Microelectronics Reliability* (t. 95): 8-17, DOI: 10.1016/j.microrel.2019.02.005.
- Specht Mariusz. 2013. "Wojskowe odbiorniki GPS z modułem SAASM - wprowadzenie do zagadnienia" *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej* (R. 54, nr 3): 147-156, DOI: 10.5604/0860889X/1086932
- Stewart Mark, Mueller John. 2018. *Evaluating Aviation Security*. Elsevier.
- Strużak Ryszard, Sobolewski Janusz. 2014. "Wirtualna zajętość widma w sieciach radia kognitywnego - algorytmy oceny". *Telekomunikacja i Techniki Infomacyjne* (t. 1–2): 33-48.
- Suzer Ahmet Esat, Oktal Hakan. 2017. "PRN code correlation in GPS receiver" 2017 8th International Conference on Recent Advances in Space Technologies (RAST), IEEE 2017.
- Trzaskowski Zbigniew. 2018. "Bezpieczeństwo globalnych systemów nawigacji satelitarnej a możliwości ich zakłócenia – jamming" *Bezpieczeństwo w środowisku lotniczym i kosmicznym*: 159-163. Semper. Warszawa.
- Unmanned-Airspace, IXI Technology Drone Killer "uses software define radio technology" to disable UAS threats, 2018. <https://www.unmannedairspace.info/counter-uas-systems-and-policies/ixi-technology-drone-killer-uses-software-define-radio-technology-disable-uas-threats/>.
- Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne (DzU z 2004 r. Nr 171, poz. 1800, z późn. zm.).
- Valavanis Kimon, Vachtsevanos George. 2015. *UAV Autonomy: Introduction*, Springer, Dordrecht.

Czesław MARCINKOWSKI
Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi¹
marcinkowski.cz@gmail.com
ORCID 0000-0002-8091-7139
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.02.13>

RECENZJA MONOGRAFII ALEKSANDRA

B. SZIROKORADA, BITWA O SYRIĘ.

OD BABILONU DO ISIS, MOSKWA 2016²

W grupie najnowszych rosyjskojęzycznych wydawnictw, które ukazały się pod wspólnym tytułem *Kroniki współczesności*, moje ogromne zainteresowanie wywołała wydana w Moskwie w 2016 r. książka pod tytułem *Bitwa o Syrię. Od Babilonu do ISIS* (Битва за Сирию. От Вавилона до ИГИЛ). Jej autorem jest rosyjski historyk, twórca licznych publikacji, Aleksander B. Szirokorad.

Sam tytuł był dla mnie o tyle interesujący, że w świetle nieomal równoległych wydarzeń wokół Ukrainy chciałem znaleźć dla siebie odpowiedzi na szersze pytanie o rolę, kształt i charakter działań wojennych oraz konfliktów (głównie tych z przełomu XX i XXI wieku) w ich irenologicznym aspekcie. Nie mogłem sobie odmówić przyjemności zapoznania się z jej treścią jeszcze z innego powodu – w Syrii bowiem w latach 1995-2008 pełnił służbę Polski Kontyngent Wojskowy w UNDOF (*United Nations Disengagement Observer Force*), a temat ten należy do obszaru moich badań naukowych.

Moje zainteresowanie książką wzbudził również fakt, że działania, którym poświęcona jest publikacja, prowadzone są w ważnym obszarze Bliskiego Wschodu. Ścierają się w nim interesy wielu państw – od światowych potęg do tych lokalnych graczy. Całość problemu wzmacniają np. wieloletnie dążenia Kurdów do utworzenia niezależnego państwa oraz ich odwieczny konflikt z Turcją. Tak więc „szachownica syryjska” ma geopolityczny wymiar.

Obszerna treść książki doprecyzowana podtytułem (*Od Babilonu do ISIS*) zawarta jest w 28 rozdziałach, przy czym można wydzielić trzy grupy tematów. Pierwsza grupa to tematy dotyczące historii (rozdziały od 1-9), obejmuje wydarzenia od starożytności do czasów, kiedy Syria została francuską kolonią – teoretycznie już w 1916 r. po serii rozmów dyplomatycznych Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji, a praktycznie po zakończeniu pierwszej Wojny Światowej. Druga grupa tematów obejmuje wydarzenia do wojny w Libanie (rozdziały 10-22), czyli do 1982 r. W tej

¹ War Studies Academy; Poland.

² А.Б. Широкоград, Битва за Сирию. От Вавилона до ИГИЛ, Москва 2016. [A.B.Szirokorad, Bitwa o Syrię. Od Babilonu do ISIS, wyd. „Wece”, Moskwa 2016. s. 383]. ISBN 978-5-4444-4943-1.

grupie są rozdziały poświęcone roli i miejscu Syrii w II Wojnie Światowej oraz w kolejnych wojnach (w tym sześciodniowej), a także roli floty radzieckiej w wojnie 1973 r. W treści rozdziałów możemy doszukać się pierwszych symptomów postępującego zacieśniania współpracy polityczno-wojskowej pomiędzy b. ZSRR i Syrią. Trzecia grupa tematyczna to współpraca radziecko-syryjska, a później rosyjsko-syryjska w końcu XX w. i w dwóch pierwszych dekadach XXI w. (rozdziały 23-28).

Rozdziały trzeciej grupy rzucają światło na dalszą ewolucję współpracy syryjsko rosyjskiej oraz rolę i znaczenie bazy morskiej w Tartusie³, również na jej rolę w wydarzeniach lat 2014-2016. Problem obecności okrętów Floty Wojennej b. ZSRR oraz Federacji Rosyjskiej autor przedstawia w rozdziale 24. Rozpoczęła się ona od podpisania stosownego porozumienia rządowego w 1971 r. Do wybuchu konfliktu w Syrii port Tartus był wykorzystywany praktycznie jako punkt bazowania okrętów.

Tymczasem w sierpniu 2010 r. głównodowodzący Floty Wojennej Federacji Rosyjskiej, admirał W. S. Wysocki, w wywiadzie dla RIA Nowosti poinformował, że po 2012 r. Tartus będzie mógł przyjmować „ciężkie” okręty, tj. krążowniki i lotniskowce. I faktycznie, autor daje liczne przykłady powolnego, ale stałego powrotu okrętów Federacji Rosyjskiej do Syrii. Po 2012 r. przejścia okrętów, głównie desantowych, odbywały się w potocznym określeniu marynarzy jako „syryjski ekspres”. Autor nie wyjaśnia jednak, co transportowały, ani jakie działania podejmowały po 2014 r.

Ciekawy jest wątek narodzin ISIS (ИГИЛ – *ИсламскоеГосударствоИракаи Леванта*), jego funkcjonowania oraz roli Al-Kaidy w tym procesie i później – po wycofaniu poparcia dla parapaństwa islamskiego. Wskazane progowe aktywności tej terrorystycznej organizacji mogą budzić obawy o dalsze bezpieczeństwo w rejonie Bliskiego Wschodu.

Dwa ostatnie rozdziały odnoszą się do roli lotnictwa rosyjskiego w operacji w Syrii (s. 365-375) oraz perspektyw wojny (s. 375-377). Niejako w konkluzji autor zakłada, że w tej sytuacji militarno-politycznej Syria, Irak i Iran są skazane na wspólne działania i raczej pomoc Rosji niż USA i Unii Europejskiej.

W kontekście tytułu treść książki jest rozciągnięta w czasie i głęboka w swojej zawartości, a zawiera w zasadzie dzieje konfliktów i wojen dość znaczącego obszaru Bliskiego Wschodu – ziem, których nie można zaliczyć jednoznacznie do państwa syryjskiego. Uwzględniając, że państwo syryjskie w dzisiejszym kształcie i pod tą nazwą funkcjonuje oficjalnie od 1920 r., a faktycznie od 1946 r., tytuł publikacji staje się kwintesencją historii tego regionu.

Książka napisana jest prostym językiem, bez widocznych i jasno sformułowanych wniosków czy charakterystyk opisanych czasów i wydarzeń. Mój niedosyt budzi również brak jakichkolwiek map sytuacyjnych, co przy opisywaniu tak złożonej historii państwa (regionu) wydaje się zwykłą koniecznością.

³ W czasach rzymskich był znany jako Antaradus, a krzyżowcy używali nazwy Antartas lub Tortosa.

Publikacja w zasadzie nie spełniła moich oczekiwań zapisanych w drugim akapicie tej recenzji, a sam opis historii zmagania wojennych na ziemi syryjskiej nie czyni tej pozycji wybitną. Również okładka książki w stosunku do jej treści jest myląca – syryjski T-55 nie wnosi żadnych skojarzeń, tak jak mapa w górnej części okładki.

Wymaga podkreślenia fakt włączenia do składu książki szerokiego zestawu oryginalnych zdjęć (28) – od starożytnych zabytków do fotografii ilustrujących skutki ostatnich walk. Bibliografia obejmuje 44 pozycje zwarte oraz 17 pozycji netograficznych, niestety wszystkie w wersji rosyjskojęzycznej. W bibliografii drukowanej doszukałem się trzech pozycji zagranicznych (wszystkie w tłumaczeniu na j. rosyjski), w tym Johna Betlera – *Wielka strategia. Wrzesień 1939–czerwiec 1941*, wydanej w 1959 r. przez Wydawnictwo Zagranicznej Literatury. Niestety w całej publikacji jest znikoma ilość przypisów.

Przebijające z książki rosyjskie spojrzenie autora na wydarzenia wokół Syrii (głównie wojny i konflikty) w perspektywie ponad 3000 lat będzie zapewne – mimo wszystkich wykazanych słabych stron – ciekawym (lecz związanym zapewne z subiektywnym spojrzeniem autora) źródłem porównawczych analiz dla politologów, historyków, wojskowych, studentów wielu specjalności (np. dziennikarstwa) i dużej rzeszy czytelników zainteresowanych wydarzeniami w świecie. Z wielu powodów zachęcam jednak do zapoznania się z tą ciekawą publikacją rzucającą światło z innej perspektywy na wiele wydarzeń w szeroko pojmowanej strefie wojny domowej w Syrii i zwalczania państwa islamskiego.

Indywidualne wnioski i oceny książki każdy z czytelników wyrobi sobie po jej przestudiowaniu. Ja nie odnalazłem interesującego mnie kontekstu irenologicznego, tym niemniej polecam zainteresowanym.

NOTY O AUTORACH

ALEKSEJEW ANDREJ – doktorant na kierunku “Regional Economy & Economic Policy” w Departamencie Ekonomii Bałtyckiej Akademii Międzynarodowej, Ryga, Łotwa.

BIELAWSKI RADOSŁAW – ppłk, dr inż., absolwent Wojskowej Akademii Technicznej, Akademii Obrony Narodowej, Prywatnej Wyższej Szkoły Businessu, Administracji i Technik Komputerowych oraz Politechniki Warszawskiej. Zastępca Dyrektora Instytutu Podstaw Bezpieczeństwa Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej. Redaktor naczelny czasopisma naukowego „Security and Defence Quarterly”. Ekspert Narodowego Centrum Badań i Rozwoju Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój (POIR). Autor kilku monografii naukowych, prac naukowo-badawczych oraz ponad 30 artykułów naukowych z zakresu bezpieczeństwa. Obszary zainteresowania naukowego to: przestrzeń powietrzna i kosmiczna, cyberbezpieczeństwo.

GALEK BEATA – adiunkt w Zakładzie Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych, kierownik Pracowni Bezpieczeństwa Międzynarodowego; Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach; dr nauk humanistycznych. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego i roli współczesnego wywiadu w polityce międzynarodowej.

GROMEK PAWEŁ – doktor habilitowany w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie, magister inżynier pożarnictwa oraz oficer Państwowej Straży Pożarnej. Pełni służbę w Szkole Głównej Służby Pożarniczej na stanowisku profesora uczelni w grupie stanowisk badawczo-dydaktycznych, pełniący przy tym funkcję Prorektora ds. Nauki i Kształcenia. Specjalizuje się w zagadnieniach z pogranicza nauk o bezpieczeństwie i inżynierii bezpieczeństwa, w szczególności w odniesieniu do bezpieczeństwa powszechnego (w tym ochrony ludności, ratownictwa).

KASZUBA MALINA – dr hab. w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie, zastępca dyrektora Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie, Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Stopień doktora w naukach wojskowych ze specjalizacją w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego uzyskała w Akademii Obrony Narodowej. Autor artykułów poświęconych polityce bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, implikacjom współczesnych konfliktów międzynarodowych dla Sojuszu Atlantyckiego i Unii Europejskiej oraz metodologii badań bezpieczeństwa międzynarodowego.

KIPĀNE ALDONA – dr nauk prawnych, wykładowca na Uniwersytecie Stradiņša w Rydze. Jej praca doktorska dotyczyła kryminologicznych aspektów przemocy seksualnej. Zainteresowania badawcze: polityka prawna, prawa karne, kryminologii, dewiantologia. Autorka kilku monografii naukowych.

KRZYWDZIŃSKA AGATA – doktor, wykładowca/ adiunkt w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Prowadzi zajęcia poświęcone rosyjskiemu rynkowi medialnemu, obrazowi Polski w rosyjskich mediach, obszarowi euroazjatyckiemu w przekazach medialnych, manipulacji w kulturze medialnej, ideach oraz ideologiach współczesnej sceny politycznej Federacji Rosyjskiej. Dodatkowe zainteresowanie naukowe: przekaz w polskich mediach, a przekaz w mediach rosyjskich. Rosyjski model telewizji, a amerykański model telewizji. Dziennikarstwo śledcze i dziennikarstwo naukowe.

KURZEPA ELŻBIETA – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa i Administracji na Wydziale Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej. Wykonuje również zawód adwokata w Izbie Adwokackiej w Rzeszowie. Jest autorką monografii i artykułów naukowych z zakresu prawa administracyjnego, konstytucyjnego oraz prawa własności intelektualnej.

MARCINKOWSKI CZESŁAW – płk (r), dr, długoletni pracownik Departamentu Wojskowych Spraw Zagranicznych specjalizujący się w implementacji wojskowych środków budowy zaufania oraz postanowień Traktatu o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie (CFE). W latach 2005-2009 adiunkt w Instytucie Nauk Humanistycznych Akademii Obrony Narodowej, a w okresie 2008 -2009 zastępca dyrektora instytutu. Wieloletni pracownik dydaktyczno-naukowy wyższych uczelni specjalizujący się w problematyce bezpieczeństwa wewnętrznego, a w tym zarządzania kryzysowego, kształtowania bezpiecznych przestrzeni i przeciwdziałania terroryzmowi. Dorobek autorski stanowi ponad 100 artykułów

i opracowań z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego, ale również konfliktów zbrojnych i operacji pokojowych.

STECENKO INNA – doktor nauk ekonomicznych, profesor ekonomii regionalnej w Departamencie Ekonomii Bałtyckiej Akademii Międzynarodowej, Prorektor ds. Badań i rozwoju, Ryga, Łotwa. Zainteresowania badawcze: gospodarka Łotwy i międzynarodowa współpraca gospodarcza ze szczególnym uwzględnieniem państw Azji Środkowej i Dalekiego Wschodu.

TOMASZEWSKA PAULA – absolwentka Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa oraz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Obecnie doktorantka w Zakładzie Studiów Strategicznych WNPiD UAM. Obszar zainteresowań badawczych: bezpieczeństwo międzynarodowe ze szczególnym uwzględnieniem regionu Azji Środkowo-Wschodniej; różne aspekty relacji między państwami o niejednakowych potencjałach (mocarstwa vs słabsze państwa); bezpieczeństwo międzynarodowe Polski (głównie aspekt ekonomiczny).

TRELS ERIKS – doktor nauk prawnych, wykładowca w Departamencie Prawa Policyjnego Państwowego Kolegium Policyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Łotewskiej; wykładowca w Katedrze Prawa, Uniwersytet Stradiņša w Rydze, Łotwa.

VILKS ANDREJS – doktor nauk prawnych, profesor, dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu Stradiņša w Rydze, Łotwa. Promotor sześciu obronionych prac doktorskich. Autor ponad 280 artykułów naukowych. Obszar zainteresowań: polityka prawna, kryminologia, dewiantologia.

ZALEŃSKI KRZYSZTOF – dr hab. inż., profesor Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej. Ukończył studia między innymi w Akademii Sztabu Generalnego WP, Akademii Obrony Narodowej, Air War College, Maxwell, Alabama, USA oraz studia podyplomowe w Politechnice Krakowskiej. Opublikował wiele opracowań naukowych, artykułów analiz i recenzji związanych z polityką obronną, perspektywami rozwoju sił zbrojnych, a także sytuacją globalną i regionalną w odniesieniu do bezpieczeństwa i obronności.

ZYCH JOANNA – magister, doktorantka w Instytucie Studiów Strategicznych na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego w Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Zainteresowania badawcze autorki obejmują konflikty na Bliskim Wschodzie, organizację systemu obronnego Izraela i funkcjonowanie obrony cywilnej w warunkach konfliktów asymetrycznych.

NOTES ABOUT THE AUTHORS

ALEKSEEVS ANDREY – Ph.D. Student of the doctoral programme “Regional Economy & Economic Policy”, Department of Economics, Baltic International Academy.

BIELAWSKI RADOSŁAW – Lt. Col., Ph.D. Eng., a graduate of the Military University of Technology, National Defence University, Private School of Business, Administration and Computer Technology and also the Warsaw University of Technology. Deputy Director of the Department of Security Fundamentals at War Studies University. Editor-in-chief of the journal “Security and Defence Quarterly”. Expert at the National Centre of Research and Development in the Smart Growth Operational Programme (SGOP). Author of several scientific monographs, research papers and over 30 scientific articles in the field of security. Research interests: air space, outer space, cybersecurity.

GALEK BEATA – assistant professor at the Department of International Security and Strategic Studies, head of the International Security Laboratory; Siedlce University of Natural Sciences and Humanities; Ph.D. in the humanities. Particularly interested in international security issues and the role of contemporary intelligence in international politics.

GROMEK PAWEŁ – assoc. prof. in the discipline of security sciences, MSc of firefighting and officer in the State Fire Service. He serves at the Main School of Fire Service as a university professor, also holding the position of Vice-Rector for Science and Education. He specializes in issues from the border of security sciences and security engineering, in particular in relation to public security (including civil protection and rescue).

KASZUBA MALINA – Ph.D., assoc. prof., Deputy Director of Institute of Security Sciences, Faculty of Social Sciences at Siedlce University of Natural Sciences and Humanities. The degree of Ph.D. in military sciences with a specialization in international security obtained at the National Security Department of the National Defence Academy. The author of the articles devoted to the security policy of the Russian Federation, implications of contemporary international conflicts for the Atlantic Alliance and the European Union and international security research methodology.

KIPĀNE ALDONA – Dr. iur., lecturer at Riga Stradiņš University. Doctoral Thesis on Criminological Aspects of Sexual Violence. Research interests – legal policy, criminal law, criminology, deviantology. The author of several scientific monographs.

KRZYWDZIŃSKA AGATA– Ph.D., lecturer / assistant professor at the Institute of Russia and Eastern Europe of the Jagiellonian University in Krakow. She conducts classes devoted to the Russian media, the image of Poland in Russian media, the Eurasian area in media communications, manipulation in media culture, ideas and ideologies of the contemporary political scene of the Russian Federation. Additional scientific interest: Polish media coverage and Russian media coverage, Russian television model and American television model, investigative journalism and scientific journalism.

KURZEPA ELŻBIETA– holds Ph.D. in legal sciences, assistant professor at the Department of Law and Administration at the Faculty of Management of Rzeszów University of Technology. She also works as a lawyer at the Bar Association in Rzeszów. She is the author of monographs and scientific articles in the field of administrative, constitutional and intellectual property law.

MARCINKOWSKI CZESŁAW – Col. (R), Ph.D., a long-time employee of the Department of Military Foreign Affairs specializing in the implementation of military confidence building measures and the provisions of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE). In the years 2005-2009 he was an assistant professor at the Institute of Humanities of the National Defence Academy, and in the years 2008–2009 he was the deputy director of the institute. A long-term teaching and research employee of universities specializing in internal security issues, including crisis management, shaping security spaces and counteracting terrorism. The author's achievements include over 100 articles and studies in the field of internal security as well as armed conflict and peace operations.

STECENKO INNA – Hab dr.oec, professor in the Department of Economics of Baltic International Academy, Vice Rector for Research & Development, Ryga, Latvia. Research interests: Latvian economy and international economic cooperation, with particular emphasis on the countries of Central Asia and the Far East.

TOMASZEWSKA PAULA – graduate of the Faculty of Political Sciences and Journalism and the Faculty of Law and Administration of Adam Mickiewicz University in Poznań. Currently a PhD student at the Department of Strategic Studies at the same university. Area of research interest: international security with particular emphasis on the region of Central and Eastern Asia; various aspects of relations between countries with different potentials (superpowers vs. weaker countries); Poland's international security (mainly economic aspect).

TRELS ERIKS – Doctor of Law, Ministry of the Interior of Latvia, State Police, State Police College, Police Law Department; lecturer, Faculty of Law, Riga Stradiņš University, Latvia, Riga.

VILKS ANDREJS – Dr. iur, professor, Dean of Faculty of Law at Riga Stradins University. Area of interest – legal policy, criminology, deviantology, supervisor of six successfully defended doctoral theses. Author of more than 280 scientific articles.

ZALEŃSKI KRZYSZTOF – Major General (ret.) assoc. prof., professor of the University in Dąbrowa Górnicza, Poland. He completed education among others in: the Polish General Staff University in Warsaw, the Polish National Defense University in Warsaw, Air War College, Maxwell, Alabama, USA, University of Technology in Cracow (postgraduate studies). During the military service he served as the head of the Polish Air Force reconnaissance service, deputy Chief of Staff of the Polish Air Force HQ, head of the Planning Center of the Polish Armed Forces Operational Command, deputy head of the Training Directorate of the General Staff of the Polish Armed Forces, Chief of Staff - Deputy Commander of the Polish Air Force, and finally, also temporarily acting as the Commander of the Polish Air Force. When working for Polish educational institutions he was professor Polish Air Force Academy in Dęblin and now

---

he is professor of the WSB University in Dąbrowa Górnicza. He has published books and papers related to defense policy, armed forces development perspectives, as well global and regional situation in relation to security dimension.

ZYCH JOANNA – MA, Ph.D. candidate at the Institute of Strategic Studies at the Faculty of National Security of the War Studies Academy in Warsaw. The author's research interests include: conflicts in the Middle East, the organization of Israel's defence system and the functioning of civil defence in asymmetrical conflicts.